

NOVIJI
SLOVENSKI PISCI.
ŽIVOTOPISI I IZBOR TEKSTOVA.

PIREDIO
DR. FRAN ILEŠIĆ.

ZAGREB 1919.
IZVANREDNO IZDANJE „MATICE HRVATSKE“.

828

41689

030005678

253

21

Za god. 1907. izdala je »Mat. Hrv.« knjigu »Slovenske novele i povesti«, hrestomatiju, koja obuhvata starije slovenske pisce, i to: Levstika, Jurčiča, Stritar, Kersnika, Starèta i Mencingera u izvornom jeziku i s biografskim bilješkama.

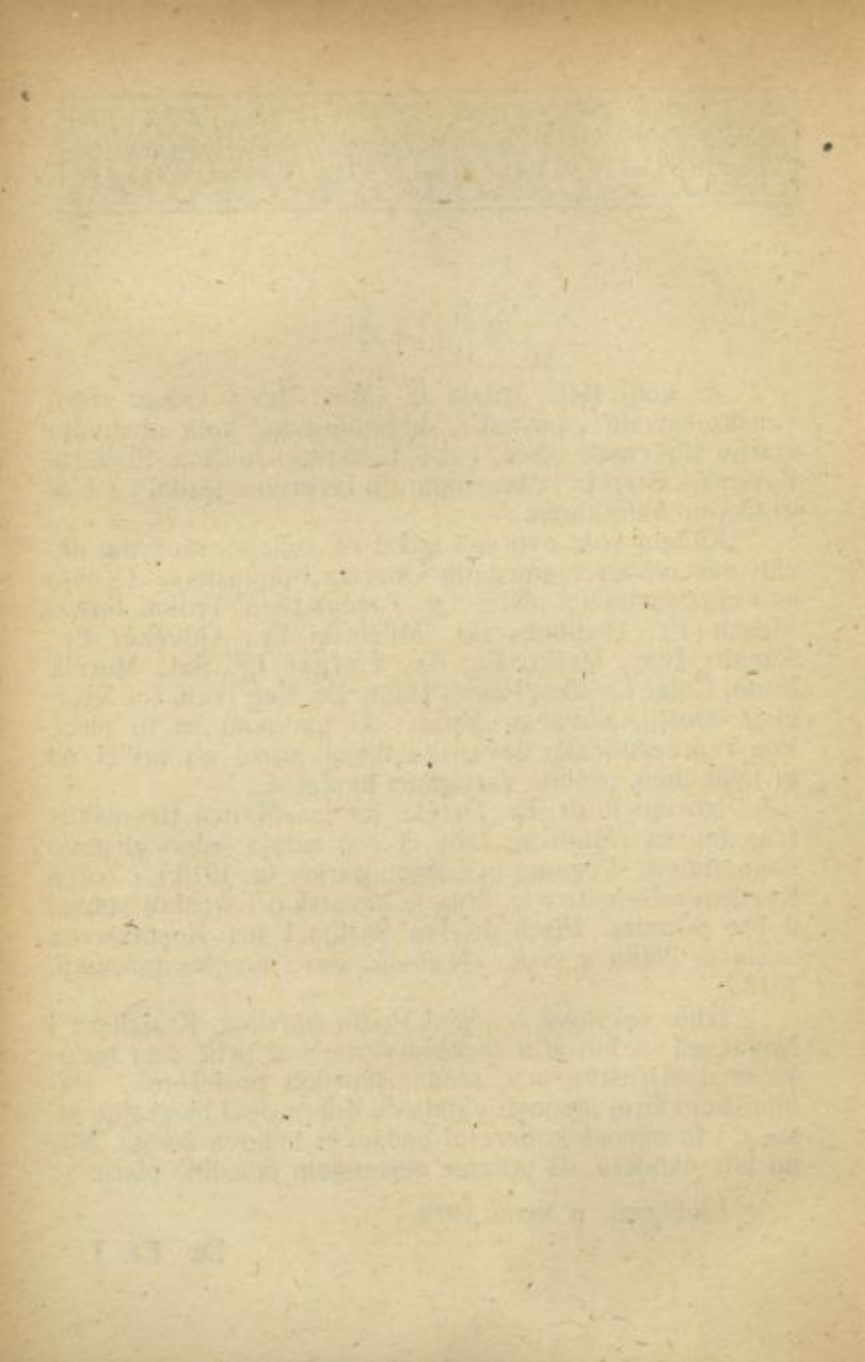
Knjigu, koja evo sad izlazi na svijetlo, možemo držati nastavkom spomenutih »Novela i povesti«. U ovoj su knjizi zastupani pisci: Dr. Tavčar Ivan, Trdina Janez, Maselj Fr. Podlimbarski, Milčinski Fr., Govékar Fr., Cankar Ivan, Meško Fr. Ks., Finžgar Fr. Sal., Murnik Rado, Golar Cvetko, Pugelj Milan, Dr. Lah Ivan, Dr. Kraigher Alojzij, Novačan Antun. U glavnom su to pisci, koji reprezentiraju slovensku lijepu prozu po prilici od g. 1890. amo, osobito zastupnici moderne.

Izostao je dr. Fr. Detela, jer je »Matica Hrvatska« (zajedno sa »Maticom Slov.«) već izdala jedno njegovo djelo, naime »Pegama in Lambergarja« (g. 1910.), i Zofka Kvedrova-Demetrović, koja je hrvatskoj i srpskoj publici dobro poznata. Pisca dr. Iva Šorlija i Jos. Kostanjevca uzela je Zofka u svoje »Najbolje slov. novele« (prevodi, 1913.).

Izbor tekstova — osim Podlimbarskog, Kraighera i Novačana — bio je u školske svrhe već prije rata aprobiran u »Društvu hrv. srednjoškolskih profesora«. Publicistici i široj javnosti valjda će dobro doći biografije pisaca, i to napose konkretni podaci iz njihova života. Nije mi bila namjera, da potanje ocjenjujem pojedine pisce.

Ljubljana, u maju 1919.

Dr. Fr. I.

Dr. Ivan Tavčar.

Rodio se 28. avgusta 1851. na Poljanama za Škofjom Lokom u Gorenjskoj Kranjskoj. Gimnaziju je posjećivao u Novom Mjestu i u Ljubljani. Kad je dovršio gimnaziju (1871.), učio je pravo u Beču, promoviran je 12. dec. 1877., te se onda posvetio advokaturi. Bio je koncipijent kod advokata, poznatog slovenskog pisca, dr. Mencingera u Kranju. Od g. 1884. advokat je u Ljubljani.

Tavčar se je razvijao sa slovenskom omladinom, koja je iza g. 1868. živo učestvovala i u književnosti i u politici te u smislu kulturnog liberalizma i političkog radikalizma pobijala dotadašnju tjesnogrudnu slovensku konservativnost. Već kao sveučilištarac isticao se je Tavčar govorničkom spremom;¹ u daljnjem se je razvoju razvio u jednu od najtipičnijih slovenskih ličnosti posljednjih decenija. Politički mu je rad tijesno skopčan s historijom »Narodnonapredne stranke«, koja se je godine 1918. pretvorila u »Jugoslavensku demokratsku stranku«; Tavčar je karakterističan predstavnik vrlina i manâ njezine prošlosti. Urednikom naprednog dnevnika »Slovenskoga Naroda« bio je već g. 1881.; kao načelnik upravnog odbora »Narodne tiskarne«, u čijoj nakladi izlazi »Slov. Narod«, ima i sada najveći utjecaj na ove novine, u koje je napisao svu silu članaka.

Već god. 1884. postao je Tavčar član općinskoga vijeća grada Ljubljane, a od g. 1912. ljubljanski je načelnik. U zemaljski sabor kranjski bio je prvi put iza-

¹ God. 1874. govorio je o Prešernu, 1876. o ženstvu u narodnim pjesmama.

bran g. 1889., te mu je bio član do sloma Austrije 1918. Zastupnik na carevinskom vijeću bivše Austrije bio je od 1901.—1907. U prvoj narodnoj vladi za Sloveniju bio je povjerenik za prehranu.

Tavčarovo ime ima u beletristici dobar glas, te se uopće žali, da ga je politički rad otrgao od lijepe knjige. Već kao djak 5. gimnazijskog razreda napisao je »Amaliju«. Bilo je to onda, kad su počeli jače da istupaju sa svojim beletrističkim radom Josip Stritar i Josip Jurčič. »Mi nosimo Borisa Mirana (Stritara) u duši i miljenik je naš«, pisao je Tavčar g. 1875. Bio je onda i saradnik Stritarova bečkog »Zvona« (1876., 1878.); već prije pisao je u štajersku »Zoru« (1872., a i 1876., 1879.), »Zvonovu« takmicu. Kad se je g. 1881. »Zvon« kao »Ljubljanski Zvon« preselio u Ljubljanu, Tavčar je u njemu ne samo saradjivao, već mu bio i jedan od izdavača i vlasnika; od g. 1891. do 1894. bio je i urednik ovomu književnomu listu, kulturnomu premcu političkog »Slovenskog Naroda«. U zajednici s Ivanom Hribarom bio je u gg. 1885.—1887. izdavač, suvlasnik i saradnik slavensko-nacijonalne smotre »Slovana«. G. 1918. bio je izabran za predsjednika »Matice Slovenske«.

Iako za jednu punu generaciju stariji od slovenske moderne, može Tavčar ipak s lijepim uspjehom istupati uz nju i pored nje. U »Ljublj. Zvonu«, gdje inače pišu tek najmladji naši pisci, priopćio je g. 1917. pod svojim nekadašnjim psevdonomom »Emil Leon« sliku svoje mladosti i svojega zavičaja: »Cvetje v jeseni«, a obećava još i druge prinose. U »Lj. Zvonu« za 1919. imamo njegovu »Visošku kroniku«.

Kao beletristički pisac slika Tavčar s vještinom stanovnike svoga rođenog kraja, »loškog pogorja«, ili gleda u nekoj romantici — po uzoru W. Scotta — stare gradove i zamke. Od historijskih njegovih spisa treba spomenuti pripovijest iz 17. stoljeća »Janez Solnce«² i roman »Izza kongresa«, u kojem nam opisuje ljubljanske

² U »Slovanu« 1885., 1886.

prilike za vrijeme »svete alijanse«.³ Socijalnokritička su njegova »Mrtva srca«,⁴ a kulturno-politička je satira (protiv tadašnjeg profesora bogoslovije i današnjeg biskupa Mahničca) roman »4000« u »Ljublj. Zvonu« 1891.

Beletristička zornost i sarkazam označuju i mnoge njegove politične članke.

Tavčarovi spisi: »Povesti« izadjoše u 5 svezaka (1896.—1899).

³ »Ljublj. Zvon« 1906., 1907.

⁴ »Ljublj. Zvon« 1884.

Moj sin.

(1880., Pověsti I. 236).

Stari Anton Kimovec je bil ves čas svojega življenja velik revež na zemlji! Za svojim očetom je dobil podрто kočo in raztrgan laz tam gori na Rebri, da se je moral truditi in truditi, če si je hotel pridobiti vsakdanjega ovsenjaka.

Ko pa je stopil v sveti zakon, ga je naš gospod Bog udaril s tako žensko, da me je še sedaj groza, če se je spominjam. Pri delu mu ni prav nič pomagala. A v hiši mu je ukradla, kar je dosegla! In to, kar je ukradla, je kolikor največ mogoče zapila z žganjem. In če se je Anton zvečer vračal proti domu od težkega dela, je nalletel pogostoma svojega zakona slabšo polovico v jarku ali pa sredi pota ležečo. Vaški otročaji pa so kričé hrumeli krog nje. Ali potrpežljivo jo je vselej naložil na svoje rame, jo odnesel v kočo ter ji odpuščal — ker je bila mati njegovemu otroku!

In ko jo je pobrala smrt, in ko smo jo bili zagrebli v tisto rumeno prst tam gori pri svetem Lovrencu, je stal Anton Kimovec žalostno pri strani in po licih so mu rinile debele solze.

»Možje,« je dejal, »škoda je je, da je umrla! Clovek se vsega privadi! In če sem zaboje in predale dobro zaklepal, mi še vzeti kaj ni mogla! Škoda, da je umrla!«

Za njo mu je ostal otrok, sin. Tega svojega otroka pa je imel Anton Kimovec silno rad. Nekega jutra, ležeč na trdem svojem ležišču, pa si je hipoma domislil, da je njegovo življenje, če se stvar natanko pretehta, vendarle težavno! In tedaj je Anton Kimovec prišel do sklepa,

da mu mora sin v šolo, da ne bode moral nositi gnoja v košu na plečih in da mu ne bode treba stradati.

V resnici ga je vlekel v Ljubljano! In stopl je pred patra Kalista, ki je bil tedaj gospodar pri frančiškanih, in poljubil mu je belo roko ter izprosil, da je smel sin vsako opoldne prihajati na tisto slabo, ali vendar dobro kosilo.

Anton pa je potem, kadar je le mogel, lezel v Ljubljano, »Tončka gledat«. S sabo je jemal kos črnega kruha, da ga je jedel med potjo. Pil pa je iz studentev krog ceste. Časih si je oprtal koš, v katerem je bila »hrana« za sina, in potem sopel v sončni vročini do mesta. Gotovega denarja ni zapravil nikdar! Pač pa so ga končno pričeli spoznavati dobrosrčni vozniki in so ga vabili, kadar je požiral prah po cesti, da je odložil in prisedel. In tedaj bi ga vi bili morali čuti, kako je tem voznikom vestno pripovedoval, da hodi sina gledat; da je to otrok, kakor si ga le želeli more; kako da so očetje gospodje frančiškani zadovoljni z njim in kako da mu napravlja le veselje in veselje!

In res, otrok je dobro delal! Leto za letom je bil »prvi«, in prinašal je zlate knjige domov. Z očetom sta prihajala skupno v cerkev. Staremu pa se je videla velika sreča na obrazu, da smo mu zavidali vsi, ki smo imeli slabe in razposajene otročaje.

Ko pa je bilo dokončanih osem šol, je moral Kimovec prodati svoj laz, in ko je sin dokončal visoke šole, je bila prodana tudi kočja! Stari je potem po vasi gostoval ter se živil od svojih rok. A vi si ne morete misliti, koliko del da je bil učen! Po zimi je pletel koše, po večerji pripovedoval za kos kruha otrokom pravljičice ali pa molil družini posebne in dobredejne molitviče. Iz bezgove grče je rezljal pipe, iz lipovega lesa pa žlice! In če je ravno tako prišlo, je legel spat, dasi ni bil ves dan nič gorkega zaužil! Pomladi je zahajal na delo ter kosil ali kopal za malo denarjev ves ljubi dan. Poleti pa je nabiral borovnice, kril slamnate strehe, popravljaj in vezal lonce, prodajal sol od hiše do hiše ter živel skoraj ob samem kislem mleku. Jeseni je zopet smukal brinje,

iskal maline, strgal smolo od smrek ter pobiral žir po bukovju. Tako si je napravljajl krajcarjev, ki jih je potem pošiljal sinu. Ali sam je bil siromak, da večjega ni treba iskati! Če se je tako bos, s sklonjenim truplom in z globoko ležečimi očmi plazil okrog, se je moral smiliti vsakemu. In smilil se je tudi nam vsem!

Leto za letom je preteklo, in leto za letom je postal Kimovec večji siromak! Sin pa mu je bil med tem nekje tam v Nemcih postal velik gospod in denarjev si je služil, kolikor je hotel. Vsaj tako so pravili! Na starega svojega očeta pa je bil čisto pozabil. Otrok pozna svoje roditelje le toliko časa, dokler mu morejo kaj dati! Potem pa kot ptica na veji odfrči ter pozabi na domače svoje gnezdo!

Mi pa smo stikali glave in govorili smo, da je takov sin malovreden, takov sin, ki pusti takega očeta stradati in revščino trpeti! Če pa je kdo staremu Antonu zinil kaj enakega, tedaj mu je prikipela kri v lice in raztogotil in razsrdil se je: »Kaj, moj sin nehvaležen? Moj sin! Moj Tonček! Boste že videli, kako me bo še podpiral na stara moja leta! Sedaj, sedaj pa še ne more! Ko bi le vi imeli take otroke!«

Nekega dne je ta sin res prišel v vas. Tako skrivno je prišel, da ga nihče ni pričakoval. Nosil je svetlo brado, ki mu je segala čez prsi do obširnega trebuha. Močno se je bil zredil. A z očesom je gledal srpo, kakor jež. In nam vsem se je zdel prav, prav zelo grd! In grd je bil tudi!

Na gosposkem vozu se je bil pripeljal. Pri županu je obstal ter ondi z učiteljem in drugimi gospodi popival ves dan.

Doma pa je čepel stari in od veselja se je tresel, ker njegov sin je bil prišel!

»No, sedaj vidite, da je prišel moj sin! Moj Tonček! Ko bi le vi take otroke imeli!«

Pa preteklo je popoldne, in sin se ni spomnil, da ima v vasi starega očeta. Šele zvečer, ko je že bila tema, je pritaval k svojemu očetu ter mu potrkal na duri.

»Oče, ali spite?« je vprašal osorno.

»Kaj bom spal? Kako bom spal, če si ti tu, Tonček! Nikar tako ne vprašaj!«

Drugo jutro smo stali pred županom ter gledali, kako se je odpravljajl Kimovčev Tonče. Pri strani tik voza pa je stal stari oče, praznično oblečen in z odkrito glavo. A sin, zvalivši se na voz, ga je komaj pogledal. In prav imenitno je dejal: »Oče, Vam sem pa pri županu nekaj pustil!«

Potem se je odpeljal, in starec je z žarečim obrazom zrl za vozom, dokler se ni skrila za ovinkom. »Morda ga ne vidim nikdar več!«

In solze so mu silile v oko. Potem je stopil k županu. Ta pa mu je izročil trideset srebrnih dvajsetic. In te je prinesel k nam ter jih razkazoval in hvalil svojega sina, da ni bilo konca.

»Sedaj vidite! Sedaj vidite, kako me podpira na stare dni! To mi je sin! To mi je hvaležen sin! A vi ste govorili, da me je pozabil. Moj sin naj bi mene pozabil!«

Ali mi smo stvar bolje pregledali. Župan mu je bil sicer izročil trideset dvajsetic. A tega mu ni bil povedal, da mu je sin naročil, naj »staremu« vsak mesec daje le po eno dvajsetico! In laz in kočo mu je bil snedel s šolo! Sedaj pa mu je z dvajseticami plačeval skrbno, ali nespametno ljubezen! Od tedaj pa se je nam ta sin še veliko grši zdel, še veliko grši! Ali očetu se nismo upali povedati, kako da je bilo, da bi mu ne kalili veselja. Saj mu je moralo pravo spoznanje tako ali tako priti!

In to spoznanje je prišlo! Še tisto leto, ko je bil prejel prvo sinovo podporo, tiste dvajsetice! Proti jeseni se je stari Kimovec hipoma posušil kakor cvet po tratinah! Star je bil, a tedaj se je v malo dneh še veliko bolj postaral. Ko pa je prvi sneg padel, je moral leči. In takoj smo vedeli vsi, da pomladi ne dočaka več. Na golih deskah je ležal skoraj in primanjkovalo mu je vsega. Sosedje smo imeli usmiljenje z njim. Ali človek, bolan človek in od miloščine živeč, to vam je uboga

stvar! In dejali smo mu: »Piši sinu, da ti kaj pošlje! Laz in hišo ti je snedel, naj ti kaj dá sedaj!«

»Kaj snedel? Kdo pravi: snedel?«

In ves bolan in slaboten se je raztogotil ter nam dajal slabe priimke.

Ali končno je pa le poklical kruljavega Dolinčevega Tomažka, ki nam je tedaj pisaril pisma, kadar je bila potreba. In ta je v tistih kruljavih, njemu podobnih črkah skljuval pismo na Kimovčevega Tončka. In pisal mu je, da je oče bolan, da nima ne jesti ne piti, tudi ne postrežbe in ne gorke in mehke postelje; in da naj torej kaj pošlje, kaj dá bolniku!

In čakali smo deset dni, čakali smo dvajset dni — in ali mislite, da je prišel odgovor? Oni še odgovoril ni!

»Vidiš, ničesar ti ne pošlje, ničesar ti noče dati, ta grdi tvoj sin!«

Tako smo govorili. Pa takoj je bil ves razjarjen. »Molčite mi! Pisma ni prejel! Saj se še pisma z denarji izgube, pa bi se tako brez denarja ne! Pismo se je izgubilo! Da bi mene moj sin zapustil, tega še misliti ni treba! Tako vam povem!«

A Dolinčev Tomažek je moral zopet sestiti in zopet je skljuval pismo, in poslali smo ga sinu.

In prišel je tudi odgovor! V nedeljo popoldne smo sedeli v tisti Gabrčevi podstrešni luknji, kjer je bil Kimovec vzel svoje stanovanje. In v čumnato je birič, Sadarjev Korle, ki je takrat prinašal pisma, hipoma pomolil svojo glavo. Ali v roki je držal pisemce, tanko kakor jenski list.

Bolnik na postelji pa je od veselja vzkliknil: »Vidite, da mi piše! Sedaj vidite!«

Dolinčev Tomažek pa je vzel tisto pisemce, razpečatil pečat in privlekel na dan, kar je bilo pisanega. In list je razgrnil, obračal ga na vse strani ter gledal pod mizo, če ni pri razpečatenju kaj padlo na tla! Ali denarja ni bilo!

»Denarja ni!«

»Kaj mi hoče denarja pošiljati! Sam pride! sam pride! Beri, Tomažek, le beri!«

In staremu se je navel obraz. Tomažek pa je pričel kovati besedo za besedo:

»Ljubi oče! Pišete mi, da ste bolni. Res je, da ste stari in pričakovati Vam je vsak trenutek smrtne ure! To je že tako na svetu in božja volja! Pišete, da naj bi sam prišel. Ne morem, imam preveč opravila. Pa če boste morali umreti, umrete tako ali tako, če jaz pridem ali ne! Kam pa ste tiste dvajsetice dejali? Po mojem mnenju bi jih morali vsaj polovico še imeti!«

Potem je še nekaj govoril, da mu želi zdravja in potlej je končal.

Starec pa je zaječal na trdem ležišču: »Ali je še kdo med vami, ki lahko prebere pisano pismo?« Oglasil se je Vratarjev Martinče. In vzel je list v umazano svojo roko ter trgal iz njega besedo za besedo. Ali vse je bilo tako, kakor je bil Tomažek prebral!

Stari je silno prebledel in globoko je zdihnil: »Zdi se mi, da res ne mara za me!«

In kako težko je spravljal besede iz grla! Potem pa se je obrnil proti steni in ničesar ni hotel odgovoriti. Šele ko smo odhajali, se je obrnil in izpregovoril zamolklo: »Pa mu nikar ne pravite, da sem težko, prav težko umrl!«

Po noči je umrl. Prav ubožno smo ga pokopali. Na grobu ni spominka. Vsako pomlad zraste na njem nekaj trave in osata. Ali po tem grobu nikdo ne povpraša.

Taki so ti naši otroci!

Cesar Leopold I. v Ljubljani.

(Iz zgodovinske novele »Ivan Solnce«.)

Cesar Leopoldus se je približeval deželni stolici Ljubljani. Dne 5. septembra 1660. zvečer je dospel veliki gospod v Tržič. Tu sem je bil prihitel deželni glavar Volk Engelbreht Turjaški z odličnim spremstvom ter je pozdravil vladarja z ogovorom, o katerem trdi letopisec, da je bil sicer kratek, pa prav čeden in lepo sestavljen. V tem ogovoru je deželni glavar srečo voščil cesarju, da je tako »težavno in nevarno« pot uspešno končal, ter mu je zagotavljal pokorščino in vdanost v imenu pokrajine, njemu z najvišjo milostjo izročene. Z veliko ljubeznivostjo se je zahvaljeval Leopoldus, razkladajoč namen svojega potovanja na Kranjsko.

Takoj po sprejemu je odrinil Volk Engelbreht zopet proti beli Ljubljani. Cesar pa je prenočil v Tržiču ter ostal ondi dopoldne 6. septembra. Nekoliko zatogadelj, da se je odpočil, nekoliko pa tudi zatogadelj, da je počakal svoje spremstvo, ki je bilo v soteskah zaostalo. Taki gospodje so tedaj potovali s spremstvom, podobnim trénu, ki ga ima v naših časih mala armada!

Dne 6. septembra opoldne je zapustil cesar Tržič ter je v družbi z nadvojvodo Viljemom krenil proti starodavnemu Kranju. Ondi ga je pred mestnimi vrati pričakoval mestni sodnik z mestnim starejšinstvom ter mu slovesno izročil mestne ključe. Na obeh straneh ceste je stalo meščanstvo v orožju ter streljalo iz težkih mušket. Po mestnem ozidju so imeli topiče, in ž njimi so treskali, da se je zemlja tresla. In tu te je čakala tvoja

bridka nesreča, gospod Mihael Dienstmann! Bil je ta gospod doctor utriusque iuris in brez dvojbe kak advokat ali kaj enakega. Moral je v vsako stvar vtekniti svoj nos! Tudi tisti dan ni mogel mirovati! Splezal je na mestno ozidje ter se vmešal ondi med grmeče topiče. Srbeli so ga prsti, in hotel je s svojo roko zapaliti top, ki ga je bil nabil Janez Gogola, mestni cerkovnik, po vseh pravih svoje umetnosti. Branil mu je cerkovnik, a kdo je še kdaj prepričal človeka, ki je doctor utriusque?! Gospod Mihael Dienstmann je torej svoj topič zapalil, ali letá se je razletel na drobne kose, ker so bili vanj natlačili preobilo smodnika. Tak droben kosec je trenil gospodu Dienstmannu v čelo, da je takoj na mestnem zidu mrtev obležal in da ni nikdar več gledal zemlje slovenske, v katero so ga bili poslali nemški roditelji! Navzlic tej nezgodi pa ni utihnilo Kranjčanov lojalno veselje. Ker je Leopoldus prenočil v mestu, so mu napravili proti noči slovesno razsvetljavo in s Šmarjetine gore so pokale muskete in topovi, da je odmevalo po dolu kakor o najhujši nevihti. Se je li tedaj ponesrečil še kak Kranjčan, o tem nam ne pripoveduje letopisec ničesar; vsekakor je to mogoče, samo da se našemu Valvazorju ni videlo vredno pisati o ljudeh, ki niso bili doctores utriusque! Sicer je pa znano, da gospod baron ni ljubil Kranjčanov, ki so ga s svojim ošabnim vedenjem razdražili in razkačili!

Iz Kranja se je odpeljal cesar drugo jutro proti Medvodam, kjer je na Goričanah v škofovem gradu obedoval. Že ponoči sta bila zapustila mesto tajna svetnika knez Václav Lobkovic in Hanibal Goncaga ter sta že prej dospela v Ljubljano nego vladar na Goričane. Takoj po dohodu teh veljavnih dostojanstvenikov je dobil baron Janez Gothard z Brda ukaz, naj oddirja na cesarjevo bivališče, da izve, kdaj in kako hoče biti vladar sprejet.

Bila je vse to sama ceremonija, ker so visoki stanovni vedeli že mnogo prej, kdaj pride Leopoldus; in tudi to so znali, da ga imajo sprejeti z največjim bleskom, z največjo slavo. A vendar je moral Janez z Brda osed-

lati svojega vranca ter v prahu oddirjati proti Goričanam! Vrnil se je pred poldnem ter naznanil visokim deželnim stanovom, da dojde Leopoldus ob štirih popoldne in da je cesarska njegova volja, da ga slovesno sprejmejo na polju pred mestom. Sedaj je bilo vse jasno, sedaj so visoki stanovi za gotovo vedeli, da imajo svojega vladarja slovesno sprejeti.

Takoj so se pričela dotična dela. Pod šentvidsko vasjo sredi Ljubljanskega polja, v bližini velike in krasne lipe, so postavili deželnih stanov težaki šator ter ga okrasili s deželnim grbom. Tla so pognili v tem šatoru z rdečim suknom ter postavili vanj z rdečim žametom pregrnjeno mizo, tik mize pa dva stola; prvi, za cesarja, je bil prevlečen z rdečim žametom, drugi, za nadvojvodo Viljema, pa z rdečim atlasom. Z rdečo barvo naši visoki stanovi niso štedili, kakor priča ta popis cesarskega šatora, ki smo ga dobili — seve, tudi pri našem letopiscu.

Ob eni uri je bilo že vse mesto na nogah. Kar je bilo mestnega stanovišča, je vse drlo na Ljubljansko Polje, ki se je iz dalje videlo kakor mravljišče, živo in gomazeče. Gorenjsko cesto so obkroževale množice na levo in desno. Meščanov in poljedelcev je mrgolelo, in lahko se da trditi, da je bilo tisti dan zbranega več nego tretjina prebivalstva v Gorenjski po njivah med Št. Vidom in Ljubljano. Hoteli so gledati svojega cesarja, prav tako kakor danes, če pride mogočni vladar na obisk k svojim vernim podanikom!

Ob poludveh se je prikazal iz šišenske vasi kirazirski polk. Tolpe ob cesti so ga sprejele z vzkliki strmenja. Bili so zares lepe osebe ti jezdec; sami zarjaveli obrazi, in mnogo izmed njih je kazalo brazgotine, ki so si jih bili pridobili v nemški tridesetletni vojni. Stel je polk osem kompanij, a vodil ga je polkovnik Aricaga, ki je s svojim divjim pogledom posebno ugajal gorenjskim kmetom. Blizu cesarjevega šatora jo je zavil polk s ceste ter se postavil na odkazani prostor.

Ob dveh je zapustil mesto deželni glavar, krasno oblečen in na ognjevitem konju sedeč. Okoli njega je

bilo deželno plemstvo. Vsi so jezdili ter bili nališpani kakor mlade neveste. Volk Engelbreht pa je pripeljal s seboj tudi kranjsko viteštvo, in to je še bolj zbudilo neolikane množice čudenje in strmenje, nego Aricagovi jezdeci. Ti kranjski vitezi so bili brez dvojbe občudovanja vredni. Bilo jih je kakih 800 glav, v štirih kompanijah. Vsi so nosili na kasketah krasna peresa, okrog vratu kolarje od jelenove kože in ob rami svilnate prepasnike. Tej izborni pehoti, ki je obsegala cvet kranjske aristokracije, je zapovedoval oberstlajtnant Janez Ljudevit baron Gall, vojak v pravem pomenu besede. Mož je bil zelo sloveč, kakor pravi naš letopisec, in to zategadelj, ker se je v nemški vojski odlikoval s srčnostjo in izkušenostjo.

Kompanije kranjskega viteštva so kazale v opravi barve deželnih stanov: dve kompaniji sta nosili modra peresa na kasketah in modre prepasnike ob rami; pri drugih dveh je bilo vse to žolto. Tudi pri praporjih so se kazale barve deželnih stanov; dve kompaniji sta imeli praporje modrobele, drugi dve pa žoltobele. Da je vsa ta zmes barv napravljala pri tedanjem neolikanem okusu mnogo vtiska, ni treba posebe naglašati; isto tako ni treba posebe naglašati, da so zbrane množice z burnimi vzkliki pozdravljale četo, ki jo je takrat pripeljal Janez Ljudevit Gall na šentvidsko polje. Marsikak kmetič, ki ga je bila radovednost prignala isti dan s pogorja na plan, je opazil pod žoltobelo ali modrobelo zastavo svojega graščaka ali pa vsaj njegovega vročekrvnega sina, ki se je morda še bolj tresel pred njim, nego pred očetom samim! Tak revež si je štel v veliko dolžnost, da je ta slovesni dan klical slavo svojemu krutemu nemškemu gospodarju in da mu je izkazoval vso le mogočo čast; to pa tembolj, ker je svojega gospoda opazoval v barvah in trakovih, prav tako, kakor je časih nališpan in nabarvan oltar v pogorski cerkvi!

Naš letopisec nam je še celo zapisal imena tistih gospodov, ki so tedaj načelovali štirim kompanijam deželnega viteštva. Imenovali so jih lajtnante, kar se čuje

prav moderno. Isto tako nam imenuje gospode, ki so tisti dan nosili praporje. Pod vodstvom barona Galla so lajtnantovali: Frančišek Bernard baron Lichtenberg; Melhar Hasiber; Janez Jakob baron Prank in Ljudevit Valerij baron Barbo. Imena praporščakov nimajo za nas nikakega pomena, samo postranski naj omenimo, da je pri četrti kompaniji nosil prapor gospod Julij Henrik Apfaltrer, ime, ki nam Slovencem še sedaj časih v kosteh leži.

Tudi baron Gall je s svojimi kompanijami blizu cesarjevega šatora krenil s ceste ter je sredi polja zasedel tej pehoti odkazano mesto.

Takoj za vitezi je pridirjala hrvatska konjica iz mesta. Vodil jo je junak Simonović sam, ker je bil Herbert Turjaški prevzel nalog, pozdraviti cesarja s prvim ogovorom. Začudenje množice je tem jezdecem nasproti vzkipelo do vrhunca! »Je barbarischer dieses Spectacul war anzusehen, desto mehr raffte es die Augen der Zuschauer an sich, zumal der Fremden und Ausländer!« Tako piše naš letopisec, in radi verujemo, da je omenjeni »spectacul« prav močno vplival na živce radovednega ljudstva. Saj bi tudi danes ne bilo drugače. Naj pa je bila ta radovednost še tako vznemirjena, vendar se je pomirila v hipu, ko se je nuncij Caraffa, oblečen v škrlat, prikazal po prašni cesti izmed zadnjih hiš poštene šišenske vasi. Škof iz Averse je sedel navzlic svoji cerkveni službi visoko v sedlu in ukrotil je šele takrat svojega konja, ko je opazil ob poti klečečo množico, pričakujočo njegovega blagoslova. Imel je diplomatski, oštro risan obraz, kakor ga je zgodovina vseh časov opazovala pri papeževih nuncijih. Z rahlim smehljajem je obstal pred cesarjevim šatorom, kjer so ga tudi gospodje in graščaki sprejeli z veliko vdanostjo in pobožnostjo. Prihitel je sam Janez Vajkard ter mu pomagal s konja. Potem pa mu je z veliko ponižnostjo poljubil belo roko; a za njim je prihitela vsa druga družba ter isto tako poljubljala to belo roko.

Proti štirim se je prikazala prva težka in okorna karosa izmed hiš šentvidske vasi. Pozdravljali so jo topovi na ljubljanskem Gradu, po mestu pa so zapeli zvonovi, da je vsakdo vedel, da je ravnokar stopil cesar Leopoldus na Ljubljansko Polje.

»Sedaj bodi pripravljen, frater Herbarte!« je izpregovoril Volk Engelbreht k bratu Herbartu, kateremu se je očitvidno poznalo, da ga teži ogovor, s katerim je imel pozdraviti Njega Veličanstvo.

»Rajši bi šel v turško bitko«, je zdihnil general, »kjer se koljejo glave ter izgublja življenje! Vojak ni govornik, in res ne vem, čemu nisi ti prevzel tega govora!«

»Jaz sem govoril v Tržiču«, je dejal deželni glavar zavestno, »in povsod že tudi ne morem biti! Sicer je pa cesar Leopoldus tako milostiv, da se ti bode takoj srce raztajalo in da ti bode sama tekla iz ust vdanosti beseda! Ojači se torej, hrabri moj general!«

»Kaj hočem! Sedaj tičim v pasti!«

Nato si je general obrisal potno čelo ter v duhu še enkrat premlel svoj ogovor, o katerem piše naš letopisec, da je bil »eine zierliche Oration«.

Takrat je dospela dolga vrsta cesarskih karos do mesta, kjer si je postavil Aricaga svoje jezdece. Z rjovečim glasom jim je zapovedal, da so izkazali salut vladarju; istotako je komandiral tudi baron Janez Ljudevit svojim kompanijam salut: zapele so trombe, začul se je turškega bobna doneči glas, in globoko do zemlje so se povесili ponosni praporji.

Obstal je cesarski voz in Leopoldus je poklical oba poveljnika k sebi. Pridirjala sta od ene strani baron Gall, od druge pa Aricaga ter tik voza poskakala s sedla in oddala konja cesarskim trabantom. Razoglava sta pristopila potem ter z globokimi pokloni poljubila belo roko, ki jima jo je iz voza podalo Njegovo Veličanstvo.

»Trudno je Vaše telo od nemške vojne sem, mi liber baro!« je ogovoril cesar barona Galla z veliko milostjo. »Upajmo, da se bode te odpočili pod našim vla-

darstvom, ker bodemo mir bolj ljubili nego krvavo vojno. In tudi Vam mora to ugajati, ker ste svoje življenje že tako prenapolnili s slavnimi deli, da nimate skoro mesta za zopetno slavo!»

Od sreče je okamenel Janez Ljudevit. A prej nego je mogel kaj odgovoriti, se je obrnil Leopoldus k Aricagi.

»Častno znamenje nosite na svojem licu, polkovnik!« in tu je pokazal na brazgotino, ki se je svetila Aricagu na črnkastem obrazu. »Veseli nas, da imamo tako zvestega in hrabrega služabnika!«

Nagnil je glavo ter dvignil z roko, da se je voz dalje odpeljal. Ta dva pa sta zopet sedla v sedlo.

»Tolike milosti! Bog nam ohrani takega vladarja dolgo let!« je izpregovoril baron Janez Ljudevit.

»Za takega vladarja umreti na bojnem polju, to bi bila moja želja, gospod obristlajtnant!« je dostavil Aricaga navdušeno.

Medtem je bila cesarska karosa dospjela do šatora. Ondi je stopil cesar Leopoldus iz nje ter najprej govoril nekaj besed s Caraffo, papeževim nuncijem. Potem pa je stopil v šator ter sedel na rdeči stol; tik njega je sedel nadvojvoda Viljem. Zopet so zagrmeli z grada topovi in množica je kričala svoj »vivat!«

General Herbart se je približal cesarskemu stolu ter z zgoraj omenjenim kratkim, a prijetnim ogovorom pozdravil vladarja kot »deželega dediča«. Govoreči vojak je napravljaval vtisek neokornosti in prav močno mu je bilo srce pod jeklenim oklepom. Končavši se je spustil na kolena ter klečeč poljubil Leopoldu roko. Za njim so prišli vsi visoki stanovi na vrsto: drug za drugim so poljubljali cesarju roko. Leopoldu je bilo tedaj dobro dvajset let, in njegov deviški obraz, na katerem ni bilo o bradi nikakega sledu, je kazal pravilne črte, da ga ni kazila čez mero debela spodnja ustnica, katero še danes lahko opazujemo na starih trdnjakih, nosečih podobo njegovo. Ali navzlic svoji mladosti se je vedel tisti dan z vsem ponosom pravega vladarja in niti za trenutek ni opešal med težavno in brez dvojbe tudi dolgočasno ce-

remonijo, kateri se je moral podvreči, če je hotel še tisti dan dospeti v belo mesto ljubljansko.

Ko je bilo poljubljanje izvršeno, so zadonele zopet trombe, in iznova se je oglasal turški boben, v znamenje, da se ima pričeti slovesni vhod.

Preteklo je dobre pol ure, da se je uvrstil dolgi izprevod. Na čelu je jezdarila kompanija izbranih karlovških plemičev: že omenjena telesna straža generala Herbarta. Zapovedoval ji je junak Simonovič, ki mu je bila dana prilika, razkazovati vso svojo jezgarsko spretnost. Iz mesta je bil prijezdil na neosedlanem konju ter ga sukal in z ostrogami mučil, da je žival skakala in se spenjala na vse mogoče načine. Vse se mu je čudilo, ko je z junaško desnico krotil svojega vranca ter mu neomahljivo sedel na širokem hrbtu. Sedaj, ko je bilo zopet v mesto odriniti, se je izkazal Krištof Simonovič še večjega čarobnika: podil se je na konju stoječ (kakor umetni jezdec današnjega časa) pred četo svojih stražnikov ter brzdal konja z eno roko, z drugo pa je sukal pet vatlov dolgo sulico in niti za trenutek ni izgubil ravnotežja, dasi je jezdil po stezah, ki so bile tedaj v naši Ljubljani še mnogo slabejše, nego so danes, in dasi je kakor z loka izprožena puščica švigal sedaj tja, sedaj sem.

Ob cesti sta stala gorenjska kmetiča z rdečimi telesniki. Sveta sta poznala ravno toliko, kolikor ga je uro daleč ležalo okrog domače vasice.

»To ni krščanski človek«, je dejal prvi bojazljivo; »ta mora biti s hudičem v zvezi!«

»Prav praviš! Bomo pa že spet slišali, da ga bodo kje na grmadi sežgali!«

Prekrižala sta se oba in s čudno grozo zrla za junakom, ki je konja neprestano naganjal ter vihtil svojo sulico. Ko mu je pri tem divjem jezdarjenju žvenketala okrog vitkega telesa kriva turška sablja ter so mu s kalpaka frfotala peresa, je bil zares precej grozovitega pogleda, in to tembolj, ker mu je okrog ram plapolala tigrasta kožuhovina. Prepričani smo, da jih je bilo tisti

dan mnogo na Ljubljanskem Polju, ki so bili za trdno uverjeni, da je to čarobnik, ki ga bodo nekdanj trgali hudobni duhovi v peklenkem ognju.

Za čudnim tem jezdecem so peljali v izprevodu pet prav krasnih turških konj, pokritih z dragocenimi šabakami. Za tem se je vrstila cela četa hrvatskih jezdecov; za Hrvati pa je vodil baron Janez Ljudevit svoje štiri kompanije kranjskega viteštva.

Za njim se je odprla dolga vrsta tako imenovanega cesarjevega spremstva, o katerem nam naš letopisec na drobno poroča. To spremstvo se je vrstilo tako le: 1. nadvojvode Viljema dvorni furir; 2. dva konjska stražnika istega nadvojvode; 3. šestindvajset nadvojvodovih jezdiških konj krasno pogrnenih; 4. šest cesarskih hačirjev; 5. šestindvajset cesarskih jezdiških konj, istotako krasno pogrnenih; 6. cesarjev dvorni furir s svojim hlapcem; 7. šest nadvojvodovih trombarjev; 8. ravno toliko cesarskih trobentačev; 9. cesarski vojni bobnar; 10. zopet šest cesarskih trobentačev; 11. cesarski in nadvojvodovi dvorni gospodje, grofje in baroni, katerim se je pridružilo tudi deželno plemstvo; 12. deželni glavar Volk Engelbreht in vicedom Friderik grof Attems, oba na konju; 13. nadvojvoda Viljem, na konju, in okoli njega njegovi trabanti; 14. nadvojvodovi hačirji; 15. državni in podedinskih pokrajin glasniki; 16. vicemaršal grof Frančišek Lamberg, z golim mečem v roki; 17. cesar sam na konju s svojim trabanti; 18. papežev nuncij; 19. cesarjevi in nadvojvodovi dvorni plemiči; 20. zopet šest cesarjevih trombarjev z bobnarjem; 21. cesarskih trabantov vicestotnik grof Oettingen; 22. cesarjevi hačirji; 23. štiriindvajset cesarjevih in nadvojvodovih karos; 24. polkovnik Aricaga s svojimi kompanijami.

To je bil bleščeči izprevod, ki se je istega dne premikal proti našemu mestu. Lehko je umeti, da so mogli veliki gospodje tedaj prav počasi potovati, če niso hoteli kaj spremstva pogubiti, in da so morali marsikak cekin s seboj vzeti, če niso hoteli na poti od glada poginiti.

Tam nekako, kjer se danes pričinja Gospodska ulica, pričakoval je cesarja mestni župan s starejšinstvom. Tudi je tu stalo sto mož oboroženega meščanstva. Župan je pozdravil vladarja v imenu meščanstva ter mu izročil na rdeči blazini mestne ključe. Ker je naš letopisec vsakega govornika, ki je tisti dan odprl usta, posebe pohvalil, je naravno, da je dobil tudi ljubljanski župan primeren kosec hvale. O njegovem govoru trdi naš letopisec, da je bil umljiv in dobro sestavljen.

Pred Knežjim dvorcem je zaukazal Leopoldus, naj se izprevod ustavi. Poklicati je dal deželnega glavarja Volka Engelbrehta k sebi v namen, zasvedočiti mu posebno milost očitno pred vsem svetom.

»Tu je Vaše bivališče, grof Engelbreht!« — cesar je dvignil roko proti mogočnemu poslopju ter z milostivim pogledom osrečil deželnega glavarja.

»Verujte nam, gospod glavar, da smo že dolgo želeli gledati zemljo, ki je nam in našim cesarskim prednikom rodila tolike zvestih služabnikov! Tu pred Vašim domom zagotavljamo Vas naše vedne vladarske milosti ter Vas uvrščamo s tem med tajne naše svetnike!«

Volk Engelbreht je bil v tistem hipu najsrečnejši človek na širni zemlji: padel je na kolena ter poljubil roko vladarjevo. A Njega Veličanstvo ga je dvignilo kvišku ter dostavilo še milostiveje: »A koliko je do grada turjaškega, ljubi naš tajni svetnik? Janez Vajkard, naš ljubljeni ajo, nam je pravil obilokrat o tem gradu, v katerem so se za sivih časov rodili slavni predniki Vaši. Muči nas radovednost, obiskati ta starodavni spomenik starodavne Vaše obitelji!«

»Veličanstvo! Veličanstvo!« je zdihoval Volk Engelbreht. Hotela ga je zapustiti zavest od samega raskošja. »S čim sem si pridobil pravico do takega odlikovanja! Koliko je do grada turjaškega? Če sedemo v sedlo, smo v dobri uri ondi. Ali pot je slaba in staro poslopje nikakor ni pripravljeno sprejeti Vašega Veličanstva!«

»Nič ne škoduje! Jutri popoldne utegnemo! Naš ljubi stric bode hotel na lov, ali mi Vas bodemo obiskali na Vašem gradu. Da se tedaj skoro snidemo na Turjaku! Do tedaj Vas Bog ohrani, dragi naš tajni svetnik!«

Z globokim poklonom je odstopil Volk Engelbreht, in sreča mu je poganjala vse mogoče cvetove po razgretem srcu.

»Kaj ti je povedalo Njega Veličanstvo?« je vprašal Janez Vajkard. Bil je rodnemu bratu tolikodane nevoščljiv za zasvedočeno odlikovanje. »Veličanstvo je bilo s teboj silno milostivo!«

»Čez mero, čez mero! Imenoval me je za svojega skrivnega svetnika, mi Vajkarde!«

»Skrivnega svetnika!« se je začudil knez. »No sedaj bodeš lahko zarote koval proti meni v družbi s tem Lobkovicem ali Schwarzenbergom! Bog blagoslovi kosilo! In o meni ni nič izpregovorilo Njegovo Veličanstvo?«

»Gotovo! gotovo! ‚Naš ljubi ajo!‘ si bil imenovan!«

»Ajo! Za Boga, dozdeva se mi, da sem bil ljubši njegovi milosti tedaj, ko sem mu bil še ajo, nego sedaj, ko sem njegov minister!«

»Še bolj nas hoče počastiti Njegovo Veličanstvo!« je dostavil glavar ponosno.

»Še bolj?« se je začudil Janez Vajkard. »Jaz bi vsaj menil, da se je izlila nate vsa milost in da toliko še ni bil nihče počeščen, ki je kdaj glavaril v tej ponižni pokrajini, nego si bil ti danes!«

»Na Turjaku nas hoče obiskati presvetli Leopoldus!«

»Kaj vraga! Na Turjak hoče, na stari naš grad!«

»Na Turjak«, je odgovoril Volk Engelbreht, »in jaz vsaj menim, da je zavezana naša obitelj napeti vse moči, da sprejme spodobno v tem starem gradu velikega vladarja!«

V tem se je pomikal cesarski izprevod proti stolni cerkvi. Okoli cerkve je bilo takrat precej obširno in ob-

zidano pokopališče; pri vratih tega sedaj že davno pozabljenega grobja je pričakoval stolni kapitelj z vladiko Pedenskim cesarja. S tresočim glasom je pozdravil Janez Vaccano vladarja v svojem in v imenu duhovščine, ki ga je obkroževala v polnem ornatu. Pohvalno omenja naš letopisec vse govore, samo o tvojem govoru, Janez Vaccano, ne omenja ničesar. Bog znaj, kaj je dalo temu povod; naš baron Valvasor je bil občuten gospod, in morda se mu je zameril stari vladika, da sam ni vedel kdaj.

Vstopili so v stolno cerkev. Mogočno so zabučale orgle, in pred oltarjem se je zapel slovesni Te Deum, s katerim so se zaključile slovesnosti cesarjevega vhoda.

Samo ob sebi je umljivo, da se je po ulicah ljubljanskega mesta vse trlo od same množice. Pri kraju ob hišah so stali radovedneži, istotako so oblegali okna; nekateri so bili zlezli še celo na strehe.

Proti noči se je pričelo po mestu še živahnejše življenje. Cesar je stanoval v škofiji, in sicer v prvem nadstropju proti jugu sem, kjer so sedaj knezoškofijske pisarne. Neprestano so oblegali ljudje škofijski dvor, samo da bi ugledali morda vladarjev obraz pri oknu.

Okoli sedme ure je pripeljal Aricaga svoj polk na trg pred škofijo ter ga razstavil ondi v dolgi vrsti. Tudi mestni stotnik Ljudevit Schöleben je razpostavil po istem tlaku svoje meščančke ter jim ukazal, da so nabili neokorne svoje muskete. Ko je cesar sedel k večerji, je zapokalo na trgu: izstrelile so se muskete, kakor tudi karabinarji Aricagovih jezdecev. Vse to pokanje je bilo gledalcem silno po godu, dasi se je streljalo v slabem redu.

O mraku se je razsvetilo mesto. Vsaka hiša se je kopala v bleščeči luči in grad ljubljanski istotako. Bila je to tako izborna razsvetljava, da trdi letopisec o njej, da je ž njo Ljubljana prekosila vsa druga mesta, kar jih je tedaj obiskal cesar Leopoldus.

Pozno v noč se je trla po mestnih ulicah pehota za pehoto, občudovala posamična posebno krasno razsvet-

ljena poslopja ter hvalila različne napise in transparente, s katerimi so lojalni Ljubljanci že tiste dni slavili svojega cesarja.

Tako je bil sprejet Leopoldus leta 1660. v našem mestu.

Janez Trdina.

Rodio se 29. maja 1830. u Mengšu u Gorenjskoj Kranjskoj (kotar Kamnik). Nakon dovršene gimnazije otišao je u Beč, da uči historiju i zemljopis. G. 1853. postao je gimnazijski suplenat u Varaždinu, a 1855. pravi gimnazijski učitelj na Rijeci. U shvatanju rodoljubnih i službenih svojih dužnosti došao je Trdina, čovjek radikalnoga i slavenskoga mišljenja, u sukob sa svojim višima, napose s ravnateljem A. Mažuranićem i nadzornikom J. Jurkovićem, te se zahvalio na službi god. 1867. S malom penzijom povukao se u mir najprije u Bršlin (kotar novomješki u Dolenjskoj Kranjskoj), a četiri godine kasnije u samo Novo Mjesto, gdje je umro 14. jula 1905.

Pisati je počeo već kao gimn. djak 1849. narodne priče, koje je volio raširivati i dopunjavati iz svoje fantazije. U narednoj godini počeo izlaziti njegov pokus narodne epopeje »Glasan — Bog«, gdje su upotrebljene te združene u jednu epsku cjelinu narodne priče o kralju Matjažu itd. Prvotno zanimanje za narodni život našlo je obilnu hranu, otkad je kao umirovljenik živio među Dolenjcima. Šetajući se po okolini Novoga Mjesta i općeći s priprostim ljudima, upoznao se je s njihovom psihom i tako nastadoše »Bajke in povesti o Gorjancih«. (»Gorjanci« se zovu stanovnici — Uskoci između Samobora, Metlike i Novoga Mjesta.) U ovim se pričama spaja pučko pričanje s fantazijom Trdininom, realnost s romantikom, baš kao (recimo) u narodnim pjesmama Homerovim i homerskim, gdje fantazija nesvijesno mi-

jenja historijske uspomene. U isti mah ima u Trdine već i simbolistike.

U njegovim »Zbranim spisima«, što izlaze kod L. Schwentnera u Ljubljani, prva su knjiga njegovi »Bachovi Huzari in Iliri«, gdje pripovijeda svoje i svojih prijatelja doživljaje za Bachova apsolutizma u Hrvatskoj te odlučno istupa protiv nenarodnih činovnika slavenskog porijekla.

Rano se je već javio njegov kritički duh; tako je kao abiturijent napisao god. 1850. »Pretres slovenskih pesnikov«, gdje se iskazuje protiv apsolutnog hvalisanja svega, što se piše slovenskim perom. Iz iste je godine njegova »Zgodovina slovenskega naroda«, prvi pokušaj ove vrste, što ga je god. 1866. protiv volje avtorove izdala »Matica Slovenska«.

Jutrovica.

(Zbrani spisi, II. 141—146).

Kranjska dežela je slovela nekdam za bogato kakor malokatera druga. Rodila je od konca do kraja obilo najlepšega žita in najžlahtnejšega vina. Ljudje so jedli pečenko in potico, pili starino in spali na pernicah. Na Kranjsko so prišli trije stari romarji: sveti Trije kralji. Oglasili so se najprej pri gorenjskih kmetih. Kmetje so dali vsakemu kos ajdovega kruha, kupico mrzle vode in za posteljo strnen otep. Rekli so tudi vpričo njih, da vlačugarji še take postrežbe niso imeli. Za ta greh je Bog hudo kaznil gorenjske kmete. Strnenega žita dosti pridelujejo, ali ostaje jim samo slama za posteljo: zrnje morajo prodajati, da zadovoljijo s skupljenim denarjem gospodo. Jesti jim je treba ajdov kruh, ker boljšega niso vredni. Zemlja jim je nehala dajati vino, katerega niso privoščili svojemu bližnjemu. Ostala pa jim je dobra mrzla voda in tudi pravica, da smejo prinjej, kolikor jih je volja, peti, gosti in plesati! Sv. Trije kralji so se mudili še dalj časa na Gorenjskem. Šli so zaporedoma k vsem stanovom. Ljudje so jih sprejemali mrzlo in zaničljivo; samo pop, rezar in konjederec so jim dali drage volje vse to, kar so sami imeli in uživali. Zato pa je te tri tudi Bog blagoslovil in jim povrnil dobroto z dobroto. Podaril jim je dober kruh in zasluzek ne le doma, ampak po vsi soseščini. To je vzrok, da dobiš gorenjskega duhovna po vsem Kranjskem, pa tudi po bližnjih škofijah; ravnotako si delata dobičke po širokom svetu gorenjski rezar in konjederec.

Spoznavši Gorenjce so se napotili sv. Trije kralji na Dolensko. Kmetje se jih niti tam niso obveselili. Dali

so vsakemu kos zmesnega kruha iz ovsa in prosa, kupico najslabšega vina in za posteljo ječmenov otep. Obenem so zabavljivo godrnjali, da je za berače vse dobro. Bog je kaznil tudi dolenjske kmete. Odslej so morali jesti zmesen kruh od ovsa in prosa, ker je za nje vse dobro. Vino, katero jim je trta rodila, je bilo zvečine tako kislo in prazno, da so je imenovali sosedje: cuckovec, cviček, zvižgalec, zelnica, nedolžna kri. Razen ječmenove slame za posteljo jim je resda tudi ostala ječmenova kaša, ali ne za slast in veselje. Pustega »bizgeca« se boji kmet in družina, celo berači ga preklinjajo. Sv. Trije kralji so pohodili tudi na Dolenjskem vse stanove. Po krščansko sprejeli in pogostili so jih oskrbnik, sebenjak in kuharica in Bog je te tri stanove blagoslovil. Če se dolenjskemu oskrbniku ne ljubi več služiti, si kupi graščino in če se prodaje kakemu kmetu grunt, kupi ga sebenjak. Dolenjskim kuharicam ponujajo dobro službo domača in tuja gospoda: nahajajo se po Ljubljani in Zagrebu, po Gradcu in Trstu in marsikatera se je že prav bogato omožila in se povzdignila za gospo.

Kranjska nepriljudnost in skopost se je razglasila in razvedela po vseh deželah in narodih in vzbudila do Kranjcev splošno nejevoljo in sovraštvo. Če pride kranjski revež na Štajersko ali drugam, pitajo ga povsod z vlačugarjem in beračem in gonijo brez usmiljenja iz hiše. Ako dobi kak dar, ne dajo mu ga iz dobrega srca, ampak zato, da se nadležnika iznebe. Tako se morajo pokoriti zdaj za grehe hudobnih sprednikov ubogi vnuki!

S Kranjskega so potovali sv. Trije kralji na Hrvaško. Proti večeru so prišli v borno vas Mrakovico. Ime je dobila od tod, ker je sijalo solnce komaj pol ure nanjo. Od ene strani so zapirali dolino strmi Gorjanci, od druge pa navpična gola pečina, ki je kipela še čez oblak. Ko so videli blagi Mrakovičanje stare romarje, smilili so se jim prav v srce in vabili so jih k sebi vsi od prvega do poslednjega. Sv. Trije kralji so šli k županu, ker jih je bil prvi zagledal in povabil. Njegova žena jim je prinesla vse, kar se je dobilo dobrega doma

in pri sosedih: slanine, pleča, bravine, pečenega purana in še marsikaj družega. Pripravila jim je tudi dobre postelje, za vsakega mehko pernico, da se jim trudni udje slaje odpočinejo. Ko pa se je storila noč, je postavil župan prednje debelo voščeno svečo, katero je bil kupil pred praznikom svetih Treh kraljev, da je gorela na čast tem svetnikom in pred njihovo podobo. Stari romarji so se pomenkovali preprijazno z njim in z vso njegovo rodbino. Pripovedovali so jim o svoji domovini, o srečni jutrovi deželi, ki se zove jutrova zato, ker jo obseva solnce od ranega jutra do poznega mraka. Pravili so jim o vseh prerazličnih žitih in sadežih, ki v njej dozorevajo, in o neskončni slasti in dobroti njenega vina, kateremu ni najti enakega pod božjim solncem. Župaň vpraša svoje goste, če je jutrova dežela ravna ali gorata. Najstarejši romar mu odgovori: Proti zahodu proteže se dolga gora, kakor vaši Gorjanci, ali skloni se ji dvigujejo povsod tako polahkem, da se komaj pozna: hude strmine, ki se ne bi mogla obdelavati, ni nobene. Proti vzhodu pa se širi, dokler oči neso, najkrasnejša ravan, vsa prepletena z žitnim poljem, prijaznimi holmci in zeleno dobrovo. Da me boste laglje razumeli, vam bom pokazal z voskom, ki se je nakapljaj od sveče, vašo deželo in jo z našo tako zepačil in poravnal, da ne bo ostal med njima noben razloček. Pazite! Tod gredo strmi Gorjanci; tod se vleče dolga, žalostna tokava, v kateri stoji vaša Mrakovica, in na tej strani moli proti nebu navpik ta nesrečna, ogromna pečina, ki jemlje dolini svetlobo in gorkoto blagodatnega solnca. Najprej se morajo Gorjanci tako nagniti, da se bo dobilo dovolj pripravnega prostora za vinstvo in senožeti. O teh besedah pritisne častiti starec voščeni kupček, ki je pomenil Gorjance, in zdajci se začuje proti zahodu strašanski polom, kakor da bi se bil podrl mogočen hrib. Potem se dotakne drugega kupčka in veli: Ta vaša navpična skala ni za nikako rabo, treba jo je povse odstraniti. To rekši potlači in razplošči okapke, ki so pomenili navpično pečino, da ni ostalo nič višave,

obenem pa se začuti grozovit potres, kakor da bi se bila navpična skala utrgala in pogreznila v zemljo. Po tej šali se dvignejo stari romarji, žele županovim lahko noč in gredo spat. Župan pa pravi ženi: Poglej čudo! Prisijal je mesec, katerega nismo v tem hramu še nikoli videli. V spanju so se mu prikazali sv. Trije kralji, zahvalili ga za postrežbo in blagoslovili. Zjutraj ga zbudi žena in veli: Poglej novo čudo! V hram nam je prisijalo solnce, ki ga Mrakovica dopoldne še nikoli ni videla! Ko je župan pogledal, če so dragi gostje že vstali, je našel postelje prazne, videl pa je skroz okno vso neizrečeno krasno podobo jutrove dežele, katero so zapustili. Zdelo se mu je, kakor da ga je prenesel kak božji angel iz mrtve puščave v nebeški raj. Navpična skala je izginila brez sledu, kakor da bi ne bila nikdar skrivala nesrečni Mrakovici solnca. Gorjanci so se nagnili na stran, njihove puste strmine so se izpremenile v prisojne in položne rebri, ustvarjene kakor nalašč za uspešno rast božje kapljice — najplemenitejšega pridelka na vsem neizmernem prostoru naše slavjanske domovine. Pod Gorjanci in njih odrastki pa se je širila proti Metliki, Karlovcu in Zagrebu prerodovita ravan, vsa prepletena z žitnim poljem, cvetnimi lokami, košatimi vrtni, prijaznimi holmci in zeleno dobrovo. Uboga Mrakovica si je brzo opomogla in razcvetela. Zaselila je s svojimi prebivalci slavno Vivodino in vso bogato krajino, ki se rasprostira tja do Jastrebarskega trga. Ali vnuki niso ohranili v vseh rečeh nedolžnih uravov, ki so dičili in osrečili staro Mrakovico. Njihovi grehi so zakrivali, da se je čista podoba jutrove dežele na mnogih mestih okrušila in pohabila. Semtertja kaže zdaj mesto prijaznih dolcev blatne jarke, mesto ljubkih, povsod plodonosnih bregov odrte bregove in strme klance. Tudi še marsikatera druga milina in lepota se je na nji popolnem izbrisala ali vsaj zamazala. Vendar pa ji je ostalo še dovolj čudovito dražestnih črt in oblik, da se domisli človek brez truda prvotnega obrázca najsrečnejše zemeljske krajine. Vivodinska in druga sosednja vina slove še zmerom daleč preko mej

hrvatskega kraljevstva. Tovorniki hodijo ponja o dobrih letinah iz vseh krajevin in koncev, ker so uverjeni, da slajših in močnejših ne bi nikjer dobili. Ali ponja hodijo tudi o slabih letinah, ker jih uči izkušnja, da se vivotinska in sosednja vina upirajo skoro vselej zmagovito vsem nepogodam in udarcem vremena in letnih časov. Božji blagoslov pa se usiplje Hrvatom z obilno mero tudi na polje in vrte, na hleve in dvore. Hranijo se lahko ne le s kruhom, ampak tudi s svinjino in bravino, s tolstimi purani in vsako drugo kuretino. Pernate postelje vidi osupnjeni popotnik v najpreprostejših kmet-skih kočah, v katerih bi pričakoval komaj slamnate. Ta rodovitost in to bogastvo sta dar božje milosti, katerega so prinesli sveti Trije kralji gostoljubni hrvaški zemlji. In božji blagoslov ji bo ostal, dokler bodo ohranili bratje Hrvatje zlata svojstva in plemenite navade svojih očetov: spoštovanje starosti, ljubezen do bližnjega, priljudno postrežnost proti znanim in neznanim, domačim in tujim gostom in popotnikom. V spomin svetih romarjev, prišedših iz jutrove dežele, in velike sreče, katera je došla po njih Mrakovici, izgubila je ta vas svoje staro, tako otožno ime: začela se je zvati in se imenuje še dandanašnji Jutrovca ili J u t r o v i c a.

O p o m n j a. Kdor bere to povest, bi mogel misliti, da stoji Jutrovica pod Gorjanci v lepi, rodoviti ravnini, kar pa ni res. Nahaja se v goratem in zelo kamenitem okraju, ki je na vse strani krasno odprt in za vinstvo neizrečeno pripraven. Povod bajki je dala brez dvojbe ta prisojnost in dobrotovina, še bolj pa nenavadno ime Jutrovica. Ta vas je zdaj precej borna in menda nikoli ni bila dosti bogata. Ljudje so mi sami pravili, da žita ne dobe dovolj za svojo potrebo in če ne rodi vino, da morajo stradati. Tedaj so osrečili Mrakovičanje s svojim gostoljubjem bolj druge Hrvate nego sebe in svoje obližje. Od Novega mesta do Jutrovice je sedem ur, od Metlike tri. Cesta je od Kranjske Radovice dalje tako grda in zanemarjena, da pač ni vredna tega imena.

Zakleti oreh.

(Zbrani spisi IV., Bajke in povesti o Gorjancih III. 152).

Priroda je podarila gospodu Kotlinu prelepe sposobnosti. V šolali se je učil lahko in si pridobil razne in obširne znanosti. Ali ta učenost mu je ostala jalova, koristil ni z njo ni sebi ni svojemu bližnjemu, ker se je vedel tako, kakor ne bi bilo nobenega Boga, nobene večnosti. Brigal se je samo za to, kako bi se veselil in užival dobrote in naslade tega sveta. Iz krčme mu se ni mudilo nikoli domov, pijančeval in igral je dostikrat do belega dne. Njega trdemu srcu se niso smilili ni jokajoča žena ni stradajoči otroci. Boljši znanci so se bali in ogibali njegove družbe, kajti Kotlin ni bil le brezdušen razuzdanec, ampak tudi zadirčen, hudoben jezičnik. Žalil in obrekoval je po gadje vsakega poštenjaka in tudi največje svoje dobrotnike. Kakor je bil sam ves blaten, poganil je neprenehoma druge ljudi z najgršimi pridevki in lažmi. Dohodki so mu tekli dovolj obilni, da bi bil zdeloval brez težave, ko bi se bil držal količkaj kakega pametnega reda. Ker pa ni nikdar premislil in preračunal, koliko sme trošiti na svoje zabave, je zabredel kmalu v silne in gnusne dolgove. Jemal je na posodo od vsakega, kdor mu je hotel upati, naj bo graščak ali sebenjak, bogatin ali berač. Kadar je kaj kupil, ni plačal nikoli izlepa, trebalo ga je tožiti cesarskemu sodišču. Sploh mu ni prišlo nikoli na misel, kdaj in kako bo poravnal svoje velike dolgove.

Imel je prijatelja, ki se je zval Podobnik. Ta mož je bil jako spreten in prekanjen obrtnik. Prislužil in prisleparil si je toliko imetka, da je živel in se opravljal

prav po gospodsko kakor kak uradnik. Ljudje so mu dejali zaradi tega sploh »gospod«, dasi pravzaprav ni bil dosti več nego kak preoblečen konjski hlapec, kajti šole so ga le borno malo omikale in olikale. To pa se Podobniku nikakor ni moglo očitati, da bi bil zapravljevec: pogledal in obrnil je vsak krajcar trikrat, preden ga je dal iz rok. Če ga je prišel Kotlin nadlegovat za denar, ga je ošteval vselej pol ure, da trati tako neumno svoje dohodke, potem je začel z milim glasom tožariti in javkati, kako težko si dandanes pripridi in prižulji ubogi rokodelec svojo malo dnino, naposled pa je itak izvlekel listnico in dejal: »No, ker sva si prijatelja, naj bo! Pomogel ti bom še enkrat. Tu imaš goldinar, ali ob mesecu mi ga boš moral vsekakor vrniti, kajti me vede zdaj baš trdo za novce, da nikoli tega.« Precej tisti dan, ko je pretekel mesec, je šel k dolžniku in ga pritiskal, dokler je iztlačil iz njega nazaj svoj goldinarček. Na tak način ni izgubil pri njem ni solda, za svojo skopo dobrotljivost pa si je dobil dragoceno pravico, da ga je smel grajati in zmerjati, kolikor je hotel. Podobnik je spadal med tiste ljudi, ki radi modrujejo in pridigajo. Poučeval je doma ženo in pomočnike, v krčmi kuharico, natararico in vsakega pivca, ki je bil toliko potrpežljiv, da mu ni pobegnil. Kotlina je v svojem srcu zaničeval, brez njega pa vendar ni mogel prebiti, ker je poslušal brez zamere njegove najostrejše pridige in psovke.

Neko nedeljo popoldne sta se izprehajala prijatelja po zelenom Podgorju. Kotlin veli Podobniku, da potrebuje nujno petdeset goldinarjev in ga prosi sveta, kam bi si jih šel iskat. Obrtnik odgovori zabavljivo: »Takemu malopridnežu, kakor si ti, ni moči svetovati, ker si sam svoj sovražnik, ker pljuješ v skledo, iz katere zajemlješ. Gospod Hrastnik ti je dajal, dokler se je nabralo tristo goldinarjev dolga. Mož je jako dobrega srca in te ni prijel nikoli za plačilo. V zahvalo si mu razvpil častito gospo za prešestnico, najmlajšega sina za pankrta, njega pa za bedaka vseh bedakov, ki si je moral svoje poslan-

stvo kupiti, kajti brez denarja bi mu ne bil dal noben razumen volilec svojega glasu. Kadar zve ostudno tvoje blekanje, te bo izročil brez milosti doktorju. Pri trgovcu Taboretu si vzel blaga za sto goldinarjev. Čakal te je brez godrnjanja poldrugo leto. Ko pa je čul od vseih strani, da svariš krčmarje, naj ne kupujejo od njega vina, ker jim ga zaliva z vodo in zavrelico, ga je minila potrpežljivost in šel te je tožit. Uradnik Vidmar te je otel iz jako nevarne stiske, plačal je zate menico. Čez pol leta te je prosil, da bi mu denar vrnil, ti pa si ga ovadil vladi, da odira brezdušno svoje uboge dolžnike, ne oziraje se na cesarske zakone. Za Boga svetega, ali nič ne misliš, kam te bo privedla ta neskončna lahkoumnost in tvoja peklena hudoba? Ob svojih dohodkih veš, da ne moreš živeti, drugi ljudje pa bi morali biti slepi in bedasti, ko bi hoteli še podpirati s posojili takovega negodnika, ki jih slepari nele za denar, ampak jim krade za nameček in nagrado tudi najboljši človeški zaklad — čast in poštenje.«

O teh besedah Podobnikovih se je jel Kotlin na ves glas grohotati in je dejal: »Na svetu je taka šega, da skrbi vsak zase. Tej šegi se uklanjam tudi jaz. Ali ni pametneje, da varam jaz druge, nego da bi varali drugi mene? Da opravljam svoje upnike, ne tajim, ali krivica ni tolika, kakor misliš ti. Saj opravljajo tudi upniki mene. Uverjen sem, da ne izustijo nikoli mojega imena brez pikanja in kletve. Če se zgodi to, kar mi prerokuješ, da mi ne bo hotel nihče več posoditi, se mi bo zdela ta trmoglavost jako sitna in neprilichna, ali samo za en trenotek. Kdor nima vere, se ne boji ničesar, pomaga si lahko hitro in za vselej. Zapomni si dobro, kar ti bom rekel: zaklinjam se ti, da mi dohaja iz srca in moje duše. Tisti dan, ko bom uvidel, da ne morem več živeti po svoji volji, želji in navadi, prišel bom sem z vso svojo rodovino in bom obesil na tole čvrsto orehovo vejo najprej svojo ženo in otroke, potem pa samega sebe.«

O tej strašni zakletvi brezbožnega Kotlina je zaječal in zatrepetal oreh, pod katerim sta stala prijatelja,

kakor bi ga bila potresla nadzemeljska sila in zdajci mu je zarumenelo perje kakor topolki ob jesenskem času. Zaklet je izgubil božji blagoslov, da ni mogel niti rasti niti cveteti in roditi sadja in to prokletstvo mu bo ostalo, dokler ne bo usalnil od starosti. Stal bo še veliko, veliko let na škodo in pogubo ljudem in vsaki živi stvari, ki pride podenj. Spomladi pokrije tudi njega gosto listje, ki pa nima ni duha ni soka in žive zelenjave, nego se rumeni neznano čudno, da se loči že oddaleč od vseh drugih orehov. Nobena ptica si ne vije na njem svojega gnezda in mu ne seda na otrple in ostrupljene veje. Poginiti mora mravlja in vsa biba in golazen, ki prileze v senco tega nesrečnega drevesa. Ali gorje tudi človeku, ki si išče pod njim hlada in počitka! Nekateri so na ta način oboleli in hirali do smrti, noben zdravnik jim ni znal pogoditi in izlečiti skrivnostne bolezni. Druge pa je dohitela pod usodnim orehom še mnogo hujša nezgoda, da sta se jim zmešala bistri razum i prava pamet. Posnemaje Kotlina so se pogreznili v grehe, zapravili časno srečo in si nakopali morda tudi večno pogubljenje. Povedala Vam bom nekoliko zgledov, ki pojasnjujejo in potrjujejo resnico mojih besed.

V mestu sta živela dva prijatelja, ki sta se ljubila tako presrčno, da nista mogla prebiti eden brez drugega. Obema je bilo ime Jože, za razloček so ju zvali Jožek in Pepe. Najlepše sta se dobrovoljila, če sta bila sama, zato nista nikoli iskala družčine. Boječ se zdrahe, ki jo delajo babji jeziki, sta se zarekla, da se ne bosta nikdar ženila. Nekoč sta se šla šetat proti Težki Vodi, v Gorjance. Nazaj grede ležeta trudna na grivino pod zakleti oreh. Prej sta se menila prijazno o raznih rečeh, zdaj pa veli Jožek Pepeku: »Povej mi, bratec, ali si videl že kdaj tako krasen jésen, kakor je onile pod cesto?« Pepe se zasmee: »Kaj pa brbljaš? Meni se zdi, da si danes brljav, kajti drevo, kateremu se čudiš, ni jésen, ampak glog.« Jožek zareži: »Moje oči so bistre, ali tebi se mora vsekako blesti, drugače res ne vem, kako bi mogel smatrati lepi jésen za malopridnj glog.« Pepe

ga zavrne še ostreje: »Vidim, da se s tabo ni moči razgovarjati, ker te trka luna že po belem dnevu.« Tako se je vnel med prijateljema razpor, ki se je razgorel kmalu v živ plamen, da sta se jela zmerjati, preklinjati in natepati. Razbivši si palici, sta se vrnila vsak po svojem potu domov. Odtakrat sta se tako sovražila, da si nista izpregovorila nikoli več ni besede. Če sta se ugledala, sta pljunila in se ognila eden drugemu. Niti na smrtni postelji si nista hotela oprostiti razžaljenja in se pomiriti. In vendar se da težko misliti kaj bolj smešnega in neumnega nego je bil ta njun prepir. Začela sta ga tako, kakor če bi videla midva kravo in bi dejala jaz: »Poglejte no jelena!«, Vi bi pa rekli: »Ta žival ni jelen nego volk.« Jožek in Pepe sta se porodila in vzgojila v mestu, nobeden njiju ni poznal hostnega rastlinstva. Drevo, za katero sta se pričkala, ni bilo ni jésen ni glog, nego maklen, čigar krhke posušene mladice rabijo mesarji in klavci, da zatikajo z njimi klobase.

Mlademu uradniku Gorenjcu se je ponudila dobra služba v Ljubljani in v Novem Mestu. Prijatelji so ga nagovarjali, naj ostane v Ljubljani, kjer je živel doslej tako prijetno in zadovoljno med svojimi slovenskimi tovariši. To je mislil tudi on sam, itak je prišel pogledat Novo Mesto, da bi videl na svoje oči, kako se živi na Dolenjskem. Ugajala mu ni nobena reč. Kraji so se mu zdeli pregorati in pretesni, ljudje pa premalo zastavni in preveč jezični. Že se je zapisal na pošti, da bi se drugi dan vrnil v Ljubljano. Ker ni imel nikakega opravka, se je napotil proti Gorjancem, da bi pregledal okolico. Spotoma sede pod zakleti oreh. S te višave se je oziral proti Krki in Novo Mesto se mu je videlo zdaj tako nezrečeno prijazno, ljubko in veselo, da se je premislil in oglasil še tisti dan za službo v Rudolfovem. Pri nas so zapovedovali takrat najtrši nemškutarji. Slovenec, ki je prišel njim pod oblast, je imel že na tem svetu dobro polovico pekla in vse vice. Gorenjec je ljubil svoj narod že od otroških let. Udeleževal se je v Ljubljani vseh domačih veselíc, prepeval oduševljeno prelepe naše

pesmi, rad je igral v slovenskem gledališču in v nemal o vsaki priliki svoje rojake na večno zvestobo materi Sloveniji. V Novem Mestu pa so mu zabranili poglavarji nele te zabave in navade, ampak so ga grdogledili že zato, da je govoril z gospodi po slovensko in se zapisal v Čitalnico. O volitvi so ga prisilili z najstrašnejšimi grožnjami, da je moral dati svoj glas človeku, ki nam je bil najhujši sovražnik. Kmalu po dokončani volitvi ga sreča ljubljanski znanec in vpraša, kako mu je. Revež zaječi: »Tako po priliki kakor je bilo Judi Iškarijotu po storjenem hudodelstvu. Pred pol ure sem izdal domovino, za katero bi bil žrtvoval nekdanje življenje, zveličanje in svojo dušo.« To rekši se na ves glas zajoka in zgrudi prijatelju pred noge. Temna noč mu je legla takrat na srce, ki je ostalo zaprto vsaki radosti in dobri nadi. Črtil in zaničeval je ves svet, najbolj pa samega sebe. V vinu in v še močnejših pijačah si je iskal ne tolažila nego smrti, ki se ga je skoraj tudi usmilila in mu zazdravila pekoče rane v hladnem grobu.

Podgorška Mica je nosila v mesto zelenjavo in sočivje in stržila zanje marsikak krajcar, ali poglavitni dohodek ji je dajala itak krčma. Točila je izvrstno vino, ljudje pa so zahajali k nji tudi zaradi njene prevelike priljudnosti in postrežljivosti. Sam vrag jo je zmotil, da se je ustavila neko jutro na potu iz mesta pod zakletim orehom in čvekala tam s svojim botrami in tetkami, dokler se je navzela pogubljivega duha, ki puhti iz tega drevesa. Vrnila se je domov vsa izpremenjena. Blaga, vedno prijazna krčmarica se je prevrgla v osorno, kačepično divjakinjo, ki je razžalila vsakega gosta. Kadar je prišel pit kak bogatin, se je zadrla: »Kaj misli ta bahač, da brez njega ne bi mogla živeti. Mari mi je! Saj imajo denar tudi drugi ljudje, ne le on.« Če se je oglasil pri nji najpoštenejši rokodelec, mu je zabrusila v obraz: »Kaj se vlačijo po krčmah taki berači? Zatekate se k meni, da bi me ociganili, pa me ne boste.« Ko je zagledala v izbi podgorske kmete, je jela regljati: »Če ni boljših pivcev, pa še teh capinov ni treba. Pod-

gorec naj loče vodo in žulji ričet; vino in štruca sta za gospodo.« Noben pameten človek ne graja dandanes duhovnika, ki gre v pošteno krčmo. Ko pa je stopil v Micino hišo kaplan in jo prosil, da bi mu prinesla merico starine, je vpila v kleti glasno ter se jezila na vse duhovne, ki zahajajo v krčme. To se razume samo posebi, da je nesramnica izgubila kmalu vse svoje goste. Njene hiše se je prijel pridevek: pri »kači-Mici«. Ali ona je tako zaslepljena, da ne spozna svoje krivice nego se kolne, da so ji odgnali pivce zavidni sosedje in žejni darcarji, katerih neče zastonj napajati.

Bogat Čeh je kupil pod Gorjanci lepo pristavo, zabavljivi Podgorci so jo zvali Kurnica. Za oskrbnika ji je dobil mladega ali jako izvedenega kmeta Rikca. Pozneje je poslal tja tudi svojo žlahtnico Beti. Rekel ji je, naj gospodari slobodno po svoji volji. Če ji bo treba denarja, naj piše njemu, v drugih rečeh pa naj vpraša za svet izkušenega kmetovalca Rikca. Ker Čeh ni imel svojih otrok, je hotel zapustiti pristavo ti žlahtnici, kar je zapisal tudi v oporoko. Beti je bila trda Nemka; ko je prišla k nam, ni znala nič slovensko. Mudila se je več dni v Novem Mestu, da si nakupi raznega orodja in posode. Priljubila se je slednjemu človeku, ki jo je spoznal, s svojo izredno modrostjo, smiselnostjo in pobožnostjo. S krčmarico, pri kateri je ostala, sta šli večkrat ogledavat bližnje gradove, cerkve in druge imenitosti prelepe novomeške okolice. Po nesreči sta zablodili tudi pod zakleti oreh. Da zajde toliko ljudi podenj, ni nič čudnega, kajti to drevo stoji na prijaznem griču ne daleč od razpotja, kjer se križajo na vse strani ceste in steze. Ko je Nemka vse pripravila in si omislila, kar potrebuje gospodinja, je dala napreči in se odvezla v Kurnico. Rikec jo je čakal tam iz priljudnosti, ali govoriti ni mogel ž njo, ker ni razumel nemškega jezika. Ko ga Beti zagleda, skoči vesela k njemu in zakliče podavši mu obe roki: »Lep je podgorski kraj, ali še lepši so podgorski junaki! Ti me boš učil slovensko, pa se boš skoraj uveril, kako dobro si bom zapomnila vsako

tvojo besedo.« Poslala je v mesto po najboljše jedi in pijače in se je gostila s svojim oskrbnikom do pozne noči. Tako sta blagovala in se dobrovoljila potem vsak dan več tednov zaporedoma. Rikec je bil oženjen, ali pri krasni Beti ni mislil ne na ženo, ne na svoje otroke. Rikčevka ni bila kaka mila Jera, da bi se bila doma cmerila, molčala in trpela. Negodnega dedca je nekolikokrat prav resno ozmerjala; ko je videla, da to ne koristi, je poklicala na pomoč cerkveno gosposko. Od nje je zvedel češki bogatin, kako grdo se mu vede žlahtnica, pa jo je izbrisal precej iz oporoke in ji pisal, naj se pobere, kamor hoče, on je ne spoznava več za svojo. Podgorsko pristanišče je zopet prodal, s skupljenim denarjem pa osnoval blagodatni zavod, v katerem se uči mladina nele brati in pisati, ampak tudi Boga častiti in skrbeti za nebesa.

Zdaj pa čujte še strašanski greh vdove Katranke! Ta gospa je slovela za pošteno ženo, skrbno gospodinjo in bogoslužno kristjano. Hčere so ji bile šle v mesto k prijateljicam, pa se je popela na hrib, da bi videla, če gredo že domov. Čakala jih je gori dobro uro sede pod zakletim orehom. Tam se ji je zmešalo v glavi, da je začela prezirati našo vero in živeti po turški in poganski. Na Dolenjsko so prišli Judje, ki so skupljevali ženske lase in staro šaro: majolike, luči, nevestne avbe, izrezljane stole, okajene podobe, cerkveno posodo in opravo. Ti trgovci so se oglasili tudi pri Katranki. Prinesse jim čudotvorno razpelo in ga da Judom za trideset srebrnih goldinarjev, kakor je bil prodan njihovim sprednikom živi Kristus za trideset srebrnikov! Kar svet stoji, ni storila takovega hudodelstva še nobena Slovenka. Ta prelepi križ je ležal prej v božjem grobu, ki je bil v bližnji kapeli, kamor so ga hodili o Veliki noči pobožni kristjani častiti, poljubljati in prositi pomoči v vseh dušnih in telesnih stiskah. Mati božja je skoraj razodela, kako neizrečeno jo boli sramota, ki se je zgodila čudodelni podobi nje božjega sinu. Okoli kapele je jela hoditi čestita, v belo oblečena žena. Se mlo jokaje je popraševala župljane, zakaj so dovolili, da se ji ugrabi odrešenik, in

kam so ga odnesli neverniki? Grešnikom ni bila podeljena milost, da bi jo videli, prikazovala se je samo nedolžnim otrokom, čistim devicam, spokornikom in spokornicam. Tako je iskala ta žena Kristusa ves dan v kapeli in po vsi bližnji in daljni okolici. Ker ga ni mogla najti, niti izvedeti, kje je, je stopila proti večeru na grič in zaklicala trikrat s povzdignjeno roko: »Gorje, gorje, gorje!« To pretnjo je ponavljala več tednov in mesecev, vse dotle, dokler niso začeli v Šmihelu zidati samostan, v katerem bodo svete device pospešavale čast božjo in zveličanje bližnjega. Take ustanove so bile Mariji že odnekdaj ljube in mile, posebno pa ji ugajajo dandanes, ko je zavladal po vseh deželah posvetnjaški duh, ki je napovedal vojsko Bogu in njega materi. Odkar so se jeli vzdigovati samostanski zidovi, je izginila prikazen pri kapelici v očitno in preveselo znamenje, da se je nebeški kraljici potolažila toga in nejevolja. Brez te zgrade bi bil nakopal Katrankin greh sto in sto rev in nadlog vsi šmihelski župniji. Večna slava bodi blagodušnemu dobrotniku, ki je podaril za osnovo tega svetišča velik del svojega imetka! Čast in hvala pa gre tudi šmihelskemu župniku, ki se je največ potrudil, da se je dobro delo tako brzo zastavilo in tako trdno in krasno dovršilo.

Fran Maselj (Podlimbarski).

Rodio se 23. nov. 1852. u selu Krašnji (kamničkog kotara u Kranjskoj. U blizini rodnoga mu mjesta nalazi se Limbarska gora i odatle psevdonim Podlimbarski, pod kojim je obično pisao. Iz sedmog gimnazijskog razreda bio je g. 1872. uzet u vojnike; službovao je onda kao običan dragun u Mariboru, kasnije u požunskoj županiji u Ugarskoj, dok nije položio ispit za računskog časnika te je u toj službi službovao u Bečkom Novom Mjestu, u Košicama, Donjoj Tuzli u Bosni, u Tridentu, Terezinu i Olomucu. G. 1905. otide u mir u Ljubljanu, gdje je živio do g. 1916.; te je godine radi svoga romana »Gospodin Franjo« bio konfiniran u Pulkau u Donjoj Avstriji, gdje je umro 19. sept. 1917.

Neugodni dragunski život sprečavao mu je dugo duševni razmah. Počeo je pisati, potaknut osobito čitanjem ruskih pisaca, poslije neznatnih prijašnjih početaka, istom oko 1886., i to u »Ljubljanskom Zvonu«, gdje je i priopćio najviše svojih pripovijesti. Izmed njih treba istaknuti pripovijest »Tovariš Damjan« (»Lj. Zv.« 1902.), »Vojvoda Pero in perica« (»Lj. Zv.« 1906.), »Povest Ivana Polaja« (»Lj. Zv.« 1909.). Najznačajnije mu je djelo roman »Gospodin Franjo« (»Matica Slov.« 1913.). Već u prvim djelima njegovim nalazimo bosanske sujete; tako na pr. u »Handžiji Mati« (1887., »Lj. Zv.«) opisuju život u bosanskom hanu, u »Markici« mladost bosanskog dječaka; kasnije je u djelu »Iz starih zapisaka« (»Lj. Zv.« 1908.) crtao bosanski svijet u novim političkim prilikama, a konačno u »Gospodinu Franji« razastro veliku sliku bosanskog života poslije okupacije.

Podlimbarski je izrazit realista. Uzima gradju skoro jedino iz svoga vlastitoga, dakle vojničkog života. O njemu vrijedi »Wahrheit und Dichtung«; katkad mu nedostaje umjetničkog zaokruženja realističke gradje. Velik je njegov slavensko-kulturni interes, koji njegovu peru daje često satirički karakter. Iz interesa za osobine slavenskih naroda potječu i narodopisne značajke njegovih djela.

Vojvoda Pero in perica.

Nadporočnik Juri Oražem je bih najlepši častnik cele so ga uvrstili med najlepše može celega mesta. garnizije in ljudje, ki imajo oko, čas in srce za to, Ženske so mnogo poskušale, da bi uplivalo nanj; marsikatera se je, gredoč mu po ulici naproti, pregledala v šipah izložnic, se li kaže vse na njej prijetno in vabljivo zaokroženo. Juri Oražem je bil priljubljen človek: Kdor ga je poznal, in mnogo je bilo tistih, se mu je že od daleč smehljalo, mu kimal in ga pozdravljalo. V kavarnah je igral že z vsemi doktorji, z marsikaterim suplentom je pil v poznem krogu večno pobratimstvo, k nekemu bogatemu tovarnarju s prijetno gospo je hodil vsako nedeljo popoldne igrati whist, na plesiščih se je gibal iskreno in gibčno, na šetališčih se je gibal vzorno, veličastno in ugledno, vsem premožnim meščanskim hčeram, njih očetom in materam se je klanjal spoštljivo in dostojno in njegov sladki usmev jim je neprestano pravil: k vsem uslugam sem vedno pripravljen. A pred onim, ki je ustvarjen, da živi v prahu, je Juri Oražem neprijazno in prezirno namrdnil obličje. Kdor ga je videl na mestnih ulicah, kako se je samozavestno šetal in kretal, se mu je čudilo. V tisti moški dobi je bil, ko čuti človek v vseh žilicah moč in življenje, ko se mu zdi, da se veselje suče okrog njega in da je prepotreben ud človeške družbe in na potu, da se približa njenemu središču — ako še ni tam. V svesti si svoje veljave je korakal lahko in strumno, gledal zmagovalno in nasmešno, gizdavo se ponašal s svojo visoko in vitko postavo in z imenitno navihanim brkom, o katerem so sanjale ženske, in so moški, videč ga, precej s prsti posukali pod nosom. Kdor

je videl tega veljavnega, postavnega, vobče priljubljenega gospoda, si je mislil: ta pa je visokega rodu in že v zibelki se mu je godilo bolje nego nam. To vse je bilo, pa ni več, ker Jurja Oražma ni več v našem mestu.

V službi je bil Juri Oražem zanesljiv človek. Polkovni pobočnik ali adjutant je bil polkovnika Petra Petroviča, torej vedno v središču službenih posloy in gonilna sila v vseh mnogovrstnih zadevah, ki jih je treba urediti v polkovni pisarni, in kar na mah bi bil moral zastati ves mehanizem polka, ko bi bil odpovedal Juri Oražem, kakor bi nastala precej zmešnjava, ko bi za vedno mrknilo solnce. Polkovnik Peter Petrovič in nadporočnik Juri Oražem sta v polku drug drugega izpopolnjevala, tako da sta oba tvorila harmonično celoto. Pobočnik je poznal vse vojaške predpise točno in natančno, za vsako zamotano stvar in nejasen slučaj je brž vedel najti pravo stran v polkovnih reglementih, in nanje je trkal in kazal bolj goreče nego Trubar na svoj evangelij. Ostareli polkovnik se za papirnato učenost ni zmenil kaj; dosti se je v mlajših časih načital službenih knjig, a v teku dolgih let se mu je že marsikaj izkadilo in le nekak moreč duh, ki veje v njih in je vedno isti, mu je še ostal. S tem duhom je vladal samooblastno svojemu polku, nabiral priznanja ter službena leta in si pripenjal odlikovanja na prsi. Če je prišel včasih v nasprotje s pisano besedo, mu je pobočnik pošepetal s paragrafom in stvar je iztekla. No v skrivnosti vojaške službe nočemo dalje prodirati, le to bodi povedano, da je Peter Petrovič čislal svojega pobočnika in da se mu je ta vedno klanjal in bil zelo dovteten za pohvalo in grajo.

To je bilo tako v vojaški službi. Pri vojakih štejejo dvoje vrst medsebojnih odnošajev ali medsebojnega vedenja; v prvi vrsti stoji vedenje v službi, katero imenujejo »moja prokleta dolžnost«, v drugi vrsti je vedenje v zasebnem občevanju. Oboje vedenje si je popolnoma neenako in marsikakšen vojaški uglednik je že razjarjen zavpil: V službi sem zverina, v zasebnosti pa angel.

Tako lahko rečemo, da ima vojak dve duši. Tiste službene duše so vse enake, vse izvršujejo »svojo prokleta dolžnost«, razlike se kažejo šele v zasebnih dušah. Nikjer ne pride ta dvojni človek tako rezko na površje kakor v vojaškem stanu. V vseh stvareh, ki se ne tičejo službe, sta si bila polkovnik Peter Petrovič in nadporočnik Juri Oražem popolnoma neenaka. Mladost na eni, starost na drugi strani, nervozno stremljenje v ospredje na eni, pojemajoča sila in resignacija na drugi strani; vrhutega sta si bila pa tudi značaja nasprotna. Juri Oražem ni ljubil svojih domačih krajev, kjer je bil nastanjen, vedno je sanjal o tujini, kjer je služil par let. Želel je priti zopet kam daleč od rodne zemlje in težko je že čutil čisti planski zrak, ki ga je tlačil k njej. Po eni strani se je bil svoji ožji domovini že odtujil, po drugi ga je gnala iz dežele ven tista mladostna prešernost in podjetnost, ki želi spoznati svet in se ohladi šele v poznih letih po mnogih prevarah in razočaranjih. Ves drugačen je bil Peter Petrovič. Prehodil, prevozil ali prejahal je bil že vso Avstrijo od albanskih in tirolskih gor pa do ruskih poljan in sarmatskih ravnin. Tudi v Berlin so ga bili pridelili k vojaškemu atašeju; no tam mu ni nič ugajalo, ker je preveč Prusov tam, kakor je rekel, in kmalu se je povrnil v Avstrijo, in naj je bil kjerkoli, vedno je živel s svojo dušo v svoji rodni Liki, o njej je govoril in njenih običajev se je držal, kolikor mu je dopuščal stan, tako da so bistri opazovalci govorili o njem, da svojega izvira v svoji odkritosti in naravnosti niti v velikomestnih salonih ne more zatajiti, in so ga vzeli za tip vseh onih ljudi, ki pridejo iz Like in Krbave na spolzka parketna tla in se jim na vsakem koraku pozna, kako tiče še v opankah; pa so mu dali zato nemški priimek »Salonlikaner«. Še drug priimek je dobil, kateremu je dala povod njegova ljubezen do kršne Like, priimek, ki je domač in ga je tudi Peter Petrovič rad slišal in katerega so njegovi ožji tovariši javno rabili v kavarnah in pri pojedinah, ne da bi bili užalili ž njim polkovnika. Z ozirom na njegovo mogočnost, ki jo je imel kot polkovni

poveljnik, in na njegovo jugoslovansko pokoljenje so mu nadedli priimek: Vojvoda Pero.

Peter Petrovič in Juri Oražem sta stanovala v najlepši hiši glavnega mesta, oba v prvem nadstropju. Oba sta imela en hodnik; nadporočnik je bival precej pri stopnicah, polkovnik pa zadaj konec hodnika. Peter Petrovič bi bil svojega pobočnika rad navezal nase, tako da bi mu bil tudi izven službe delal družčino, bodisi doma ali na izprehodih in v gostilni, ker težko je čutil osamelost. Takšni so ti stari ljudje: v svojo notranjost niso vajeni gledati, zato ne najdejo tam prijatelja in tovariša, pa ga iščejo med ljudmi; toda star človek nikjer več ne najde človeka prijatelja, kvečjemu še sovražnika ali zavistnika. Juri Oražem se mu ni podal. Dosti je imel z njim opraviti v službi, pa da bi mu žrtvoval še svoje proste ure — ne! In zato ne, ker se je ta nori Vojvoda Pero — tako ga je navadno imenoval — prerad pošalil s človekom in je svojo šalo večkrat ogrenil s primesjo porogljivosti in zasmehljivosti, pa tako previdno, da mu živ krst ni mogel priti do živega. Mnogokrat sta se srečala v hiši, pa Juri Oražem je vselej imel pri rokah dober izgovor, samo da se je čimprej iznebil poveljnिकove družbe. In Vojvoda Pero je to čutil.

Juri Oražem ni hodil vedno z odličnjaki v človeški družbi. Zibelka mu je tekla v hribovski vasi par ur hoda od mesta. Njegova mati, Katra Oražmova, je pred par leti kot vdova upravljala majhen grunt, s katerim je šlo od leta do leta po rakovi poti, ker ni umela gospodariti in ker niso bile vse njene misli pri rodni zemlji, ampak pri njenem edinem sinu Jurju, ki je hodil takrat v mestne šole. Mati Katra je imela svoje nazore: S kmet-skim fantom ni nič — tako je modrovala — gospod je vse na svetu. In gospod naj bi postal njen Jurček. Da bi se mogel šolati, je prodala kos za kosom od svojega grunta, češ, Juri ne bo potreboval zemlje, ker bo gospod, in jaz je dobim dosti za grob. Tako trdno je bila uverjena, da bo sin kaj boljšega, da mu niti rojstne hiše ni pustila, tudi to je prodala. Le polpodrto kočjo na gruntu

in zelnik okrog nje si je prihranila za stara leta. To je bilo takrat, ko je stopil Juri, ki se je bil že naveličal gimnazijskih klopi, v kadetnico. In tako se je bilo prigodilo, da se je sin priril med gospodo in da je, kar ni usojeno vsakemu, z neznansko hitrostjo slekel kmetsko suknjo in vse ono, kar visi ob njej. Jedva se je dobro ogrel v vojaški obleki, je že rekel materi, da ni več Juri, ampak Žorž, in si je prepovedal ono kmetsko poimenovanje. Majka ni mogla umeti, da bi bili njenega sina v kadetnici še enkrat nesli h krstu in Žorž se ji je zdel tako čuden in tuj, da niti poskusila ni, privaditi se tega imena. Juri Oražem je bil natura, ki je po mnogih smešnih naporih s samozatajevanjem in pohlevnimi pokloni prišla na dosti ugodno stališče, ki se je lahko prilagodila modernemu mehkužnemu življenju in se čudovito hitro pričela srebati ž njega smetano, — krepka in smela natura, ki je umela prekoračiti vse plote, prage in klance, ki je ni utrudila in do smrti pretresla vožnja na vegastem, razbitem vozu, on je bil sin krepkega in zdravega očeta. Na njegovi vnanjosti ni ostal niti odsvit prejšnjega uboštva in kmetstva; vse se je polagoma izgladilo, izbrihalo in prevrnilo v velikaštvo.

Ko je bila Katra poprodala grunt in hišo, je šla stanovat v kočo. Nič ni bila težka selitev; za sina bi bila tudi kočo prodala in obleko s sebe. Da bi se preživela, je postala potovka; skupovala je kuretino, jajca in maslo po vaseh in nosila v mesto na prodaj. Tega posla se je lotila zato, ker je najlažji, še bolj pa zato, da bi šla vsak teden v mesto gledat sina, ki se je bil povrnil iz tujih krajev. Jurja je prav obožavala. In izprevrгла se je po njem in je postala nekako gosposka, seveda samo v nekaterih stvareh in po mišljenju, a ne po vnanjosti. Če je ob zgodnji uri šla po bližnji poti, ki nad trdo cesto drži po Rebrji v mesto, in je zadaj na cesti zagledala vojaštvo na vajah, je zablislilo njeno staro oko in iskalo sina med onimi, ki so bili na konjih. Če je bil res med njimi, je postala in zrla za njim, dokler ni izginil za ovinkom ali lesom; ako so se utaborili vojaki kje na spašniku in je bil

njen edinec med njimi, je odložila košarico, sedla v mejo, zatopila se v sladko sanjarjenje in po cele ure je presedela tam. Včasih se ji je pridružil potujoč lajnar s pohabljeno roko in medaljo na prsni, ki je bil svoje dni sam vojak. In začela sta s svojega vzvišenega mesta in stališča kritikovati vaje, kakor bi bila istinita vojna razsojevalca. Seveda se jima je vojni bog Mart smejal za grmom; pa on se mnogokrat smeje. Tako je dočakovala, da so se bojni oddelki vrnili v mesto. Prišla je potem na trg, ko je bilo že po njem, in je morala po hišah ponujati svoje blago. Če je šla tovarišica ž njo, ji je govorila Katra vso pot o svojem sinu in kakšnega razočaranja doživi človek na svetu, tudi tisti, ki dosti moli in nadleguje Boga. Pravila je, kako sta hodila nekoč z rajnim možem z božje poti — Jurček je začel tisto leto v vaški šoli poslušati abecedo — kako sta šla mimo mnogih krdel vojakov, vse zaprašanih, potnih in izmučenih, in kako sta padla pred znamenjem Matere božje na kolena in prosila, naj bi njih sin nikdar ne moral v vojake. In zdaj je njen sin vojak in mnogo je tistih, ki so mu pokorni, in gospod je, da takšnega ni v treh farah. Pa Mati božja naj njej in rajnemu možu odpusti, da sta jo takrat tako po nepotrebem nadlegovala. Tovarišica je imela o gospodih drugačno mnenje, namreč da to lepo ime zasluži le duhovnik in nihče drug, najmanj pa vojak; pa se je Katra sporekla ž njo in ženici sta molče priromali v mesto. Kadar je šla Katra po Rebri in je potoval ž njo božji človek, ki jo je rad poslušal, je pripovedovala, kako je bilo takrat, ko je prvič peljala svojega sina v mestne šole. Potovala sta s sinom po Rebri v mesto; fant je veselo zvižgal, njej je bilo tesno na duši in lepo ga je poučevala. Zdolaj na cesti pa je prihrumela tolpa vojakov na konjih. Vihrali so po ravnini in od njih svetlih čelad je odsevalo jutranje solnce. Kar se je povalil konj z vojakom vred v jarek. Žalostno je zastokala Katra, stemnilo se ji je pred očmi in poklicala je Boga na pomoč. Vojak se je izvil izpod živali, prijel se za nesrečno glavo, tako se je prijel in potipal po tilniku; potem je pomagal konju na noge, pa se je zavihtel nanj in po bliskovo je zadirjal črez polje za

svojimi tovariši v krdelo, kjer ga je nekdo dvakrat udaril s palico po plečih. Takrat se je milo storilo materinemu srcu in rekla je sinku: »Eh, Jurček, uči se, dobro se uči, da se ti ne bo treba takole mučiti po svetu, da se izogneš stanu, ki je najhušji in poslednji na zemlji!« In mnogokrat je v tistih časih prosila Boga, naj odvrne od sina vojaško butaro, kadar pride vrsta nanj. A danes je njen sin gospod, da vse gleda za njim, in prav je naredil Bog, ko ni uslišal njenih prošenj. Božji človek, ki je šel kraj nje, jo je tiho poslušal in nič ni rekel, čeprav je mislil drugače. Katra je dobro vedela, kaj se spodobi kmet-skemu človeku, če ima gosposkega znanca ali sorodnika. Kmetška vsiljivost mora v stran, v kot, in od tam sme s spoštovanjem zreti na gosposko osebo. Že mnogo let ni s sinom govorila na javnem prostoru, pod milim nebom. To si je prepovedal, ko je prišel iz kadetnice. »Moje življenje je zapisano službi in onim, ki jo od mene zahtevajo, in ne vam«, tako ji je povedal. Majki niti na misel ni prišlo, da je bil Jurček prej njen sin nego cesarski služabnik, in sinov opomin se ji je zdel popolnoma v redu in po njem se je ravnala. Če bi ga bila morala srečati na deželi, je skočila za grm in skrivaj je od tam pokukala za njim, v mestu je stopila v vežo, v kakšen kot ali kam drugam v stran. Če ga je videla sama, se je včasih osmelila in, pohlevno strmeč vanj, je šla mimo njega in navdal jo je samozavesten ponos, ki je rekel vsem, ki so bili blizu: »Vi ga občudujete in glejte jaz sem mati njegova!« Ali za nobeno stvar na svetu ne bi bila povedala onim gosposkim ljudem, da je temu gospodu mati ona, kmetica, ker bi mu bila s tem škodovala na ugledu. In gospod sin gre ali jaha mimo nje veličavo in vsegamogočno; dobro čuti njen strmeči pogled, pa niti z brkom ne trene, ker njegovo življenje je od nje, pa ni zapisano njej. Oh in kako slast je čutila Katra, kadar je bila priča javnega češčenja, ki se je izkazovalo sinu na ulici! Pride mu naproti vojaška četa in vodnik z grmečim glasom zakliče: »Abtak! Rek čav!« I vsi tisti, ki so v četi, pogledajo na njega in srepo gledajo vanj, dokler mu niso za hrbtom. Ta prizor je majki

posebno prijal. Zrla je na čelo s pobistrelim obrazom in tiho je mrmljala: »Vite, vite — vi gledate na sina mojega! Vreden je tolike časti!«

Ko je bila Katra zasledila v mestu v izložbi pri fotografu dve sličici svojega sina, se je mimogrede vselej ustavila pred izložbo. Ena sličica je predstavljala Jurja na konju, druga samo njegovo doprsje, pa obe sta bili tako lepi, da se ju ni mogla nagledati. Tista s konjem jo je spominjala sv. Jurja v domači crkvi, le da je bila vse lepša in njen sin je bil na njej upodobljen v svetu zapovedujoči imperatorski pozi. Seveda majka ni vedela, kaj je imperatorska poza, pa njene misli so prišle prav blizu temu pojmu, kadar je odprtih ust in kakor v sanjah zrla v izložbo. Na doprsni fotografiji je bil mladi častnik posnet od strani. Vražji fotograf mu je obličje neverjetno krasno izgledil in obrisal, mu obrnil glavo na stran, da gleda kakor vatikanski Apol ter z jasnim obrazom ter iskrim očesom pošilja žarke jutranjem solncu. Pri tej sličici je majka medlela občudovanja, vdane ljubezni in tihe molitve za sinovo srečo so ji puhtele iz srca k mogočnemu Gospodu vojnih trum.

Juri Oražem ni bil tako trdega srca, da bi bil zameril materi, ker je prišla vsak teden pogledat k njemu v stanovanje. Doma je tudi govoril ž njo, kadar sta bila sama, seveda v prav kratkih stavkih, zvisoka in včasih z neko zakrknjenostjo v besedah, ki je pa majka nič ni čutila, ker je bila presrečna, da sliši svojega sina. Vsak teden mu je odnesla in prinesla perilo, jeseni in po zimi mu je prinašala najzlahtnejše sadje, kar ga je mogla dobiti na deželi, in ko bi bila imela doma še par volov, prodala bi jih bila in ves denar bi mu bila prinesla, naj se ž njim poživim in razprostrem. V hiši so vsi vedeli, da je mati Jurja Oražma in da se je nadporočnik sramuje. Radi so jo videli, če je lahkega srca in dobre volje skakljala po stopnicah k sinu, pa nihče ni govoril ž njo, ker se je vsak bal, da ne bi zadel ob občutno struno.

Juri Oražem je imel majhno pa lično stanovanje; pohištvo je bilo fino in najnovejšega sloga, po stenah je

viselo vse polno slik ter podob, na mizah je razveseljevalo oko mnogo drobnjave, parket se je svetil, kakor bi bil narejen iz solnčnih žarkov, in mestoma so ga pokrivale drage preproge; omara, umivalna in posteljina oprava, vse je kazalo obrušen okus in blagostanje. Vso to premično stvar je moral služabnik vsak drugi teden korenito prevetriti in osnažiti. Pri tem delu mu je vselej pomagala Katra. Vse Jurjevo delovanje in nehanje, njegovo vedenje in hotenje se ji je zdelo vselej v redu in na pravi poti, le z njegovim stanovanjem ni bila povsem zadovoljna. Skraja se je spotikala ob mnogih razglednicah nagih obsegov ter ob mnogih razgaljenih ženskah, ki so s stenskih slik prešerno, izzivajoče in predrzno gledale na sina, kakor bi ga hotele odtujiti materi. Rajši bi bila videla na stenah Mater božjo pa Kriščevo trpljenje in je Jurju včasih o tem tudi namigavala, pa sin ni maral ničesar vedeti. No, sčasoma se je s temi preposvetnimi slikami in podobami pomirila, kar se prigodi vsem odraslim ljudem, a nikdar se ni mogla sprijazniti z Mefistovo glavo, ki je v mavec ulita in vsa poslikana kaj grdo gledala in se z rumenkastimi zobmi režala izmed druge drobnjave na mizi. Opremljena je bila z rožički, za katere se je odpirala, tako da se je v njeni votlini lahko hranil duhan. Katra je pač tudi drugo gospodo poznala in je bila že pri vaškem župniku in učitelju v stanovanju, pa peklenškega vruga ni videla še nikjer upodobljenega. Zato je sinu zamerila to ostudno pošast, ki človeku ne pomore ne k časni, ne k večni sreči. Posebno je sovražila Mefista od tistega dne, ko se je prikazal v Jurjevi sobi grd človek s satanskim, Mefistu skoraj do pičice podobnim obrazom, s katerim je sin pri zaprtih durih v njej nerazumljivem jeziku dolgo govoril, vedno glasneje in trše in odločneje ter ga naposled porinil skozi duri in vrgel po stopnicah na dvorišče. Ta živi Mefisto ni bil nihče drug nego oderuh Mojšelj, ki sedi na Dunaju pred debelo knjigo, ki ima napis »Vojaški šematizem«, in s svinčnikom dela znamenja k imenom častnikov; kdor je pošten plačnik, dobi križec, kar pomeni neomejen kredit, slabemu naredi ničlo, najslabšemu pa

dve ničli. Katra je bila vesela, ker je sin tako možato zapodil pokveko satanske postave, ali tega ni mogla razumeti, kako more imeti božji človek, ki je pahnil satana iz svoje sobe, njegovo podobo v njej. Pa je prigovarjala služabniku, naj pusti tisto nagnusno glavo pasti na tla, da se razbije na drobne kosce. Toda služabnik, cvet moderne kulture, ki je čutil pred svojim gospodarjem nemo zaničevanje podložnega, pred Katro pa pomilovanje premetenega človeka, ni maral ugoditi njeni želji, rekoč, da mora imeti dolgo žlico oni, ki hoče jesti z vragom iz ene sklede, on pa take žlice nima. Majko je tako govoričenje osupnilo, in ko je razbrala pravi pomen, je pomislila o velikem prepadu, ki se nahaja med njenim mišljenjem in služabnikovim rzsodkom, odgovorila pa ni ničesar. Sklenila je, da dovrši sama dobro delo in spravi rogačevo glavo iz sinove sobe. To se ji je posrečilo, pa je imelo zanjo velike posledice.

Nekoč sta Katra in služabnik nosila hišno opravo iz nadporočnikove sobe na hodnik, da jo osnažita in prevetrita. Z drugo drobnjavo je prinesel služabnik tudi Mefista, da umije revčku zaprašeni gobec. Postavil ga je na vrh zida, ki je ograjal hodnik in bil tako nizek, da je človek črezenj lahko gledal na dvorišče. Tja ga je postavil prav na kraj. Katro je kar dirnilo in pogrelo, ko je videla režečega se satana tako na kraju, in si je mislila: Zdajle je priložnost, spraviti greh iz doma. In neka prešerna smelost in podjetnost jo je izpreletela. Pa je zadela s tablico, predstavljajočo spokornico Magdaleno, ob rogača, ki se je prekucnil in prevalil na dvorišče, kjer je razpadel na več kosov. In Katri se je odvalil kamen od srca kakor arhangelu, ko je bil prebrnil Luciferja izpred božjega obličja v večno brezdno. »Na, gobec pasji, zdaj ti je konec!« je zaražala v sebi. Ali ni je sreče brez nesreče. Pripetilo se je, da je baš takrat stopil Juri Oražem skozi velika vrata v hišo. Videč, da je nekaj padlo z njegovega hodnika, je stopil na dvorišče. Ostrmel je, ko je videl na tlaku razbitega Mefista, dragoceno božično darilo njegove četrte ljubice, do katere je na mah začutil zopet globoko naklonjenost. Zaškrtnil je

z zobmi, zarentačil in kliknil na hodnik: »No, čakajte!« Pa je pobral kosce in v hipu je bil po stopnicah pred svojim stanovanjem.

»Kdo je kriv, kdo je vrgel mojega Mefista na dvorišče?« tako je rohnel, gledaje zdaj na služabnika, zdaj na mater. Katro je minila prejšnja prešernost, srce ji je upadlo in prebledela je.

»Jaz sem s tablico zadela obenj — po neprevidnosti«, je lepetala in lagala.

»Saj to tako vem, da nihče drug ni tako neroden in neokreten. O, jaz naglavni nilski konj, da pustim kmetici opravljati s svojo drago hišno opravo! Vse mi pojde v nič! Ne, moje potrpljenje je pri kraju! Česa iščete vedno v mojem stanovanju, čemu se dotikate stvari, ki jim ne veste cene? A?«

»Odpusti, Juri!« je prosila majka vsa prestrašena.

»Kako pravite? Ali ne veste, kdo sem in na kakšni stopnji se nahajam v človeški družbi?« je vpil častnik ter pogledal po strani na služabnika. »Prvič sam Žorž in drugič sem gospod nadporočnik in vsako drugačno imenovanje si odločno prepovedujem.« Okolnost, da ga mati imenuje pred služabnikom Jurja, ga je še posebno razjezila.

Katra se je zasolzila. »Kupim ti drugo vso takšno« — hotela je reči »pošast«, pa beseda ni mogla iz grla.

»O, hvala, ne maram. No in vikali bi me tudi lahko, kakor me ves svet. Sicer pa takšna neokretna kmetica ne sme več v moje sobe. Zapomnite si to! Kar prinesete, zložite zunaj pri služabniku. Zbogom! In naučite se manire!«

»O, moj Bog, moj Bog!« je vsa skesana javkala majka, brišoč si oči.

»Ne bodite tako hudi, gospod nadporočnik, jeza škoduje! Glej, glej, kako se pa repenči« Tako se je z mehkim naglasom zdajci nekdo oglasil za nadporočnikom, položivši mu roko na rame.

Mladi častnik se je ozrl, — pri njem je stal polkovnik Peter Petrovič, ki se je takrat odpravljal z doma in je

stoječ zadi na hodniku vse videl in slišal. Ko je bil Juri Oražem izprevidel položaj, je v duši prekel polkovnika in sebe, ker se je tako izpozabil, da je javno na hodniku obravnaval neprijetno stvar, kajti skrajno neprilичno se mu je zdelo, da ga je ta sitni in zbadljivi salonski Ličan in nori Vojvoda Pero zalotil v pogovoru in prepiru z ljudmi, ki so globoko doli pod njegovim stanom in dostojanstvom. No, drugega ni bilo mogoče — dvignil je roko in spoštljivo je prisalutiral svojemu poveljniku.

»Vso hišo ste alarmirali. Glejte, povsod se odpirajo okna.«

Juri Oražem se je plaho ozrl po oknih. O strah, v drugem nadstropju stoji pri oknu prav mična punca, o kateri je upal, da postane sčasoma njegova sedma ljubica.

»I kaj se je pa zgodilo, da ste tako vzrasli? Oprostite!« je poprosil polkovnik.

»O, nič takšnega! Tak moj najljubši spominek mi je uničen«, je mirno odgovoril nadporočnik in pokazal črepinje nesrečnega Mefista.

»Škoda, škoda. Kdo vam ga je pa razbil?«

»Tale ... perica.«

»To je vaša perica?« Polkovnik je zelo razširil in razbistril oči.

»Da, moja perica.«

»Hm ... da ... nu«, je mrmljal Peter Petrovič. majal glavo in gledal na črepinje v nadporočnikovi roki. Potem je porinil čepico niže v tilnik ter rekel: »Ej res, gospod nadporočnik, neki moj človek biva pod najino skupno streho, pa ga vam še nisem predstavil. Ali smem sedaj?«

»Prosim, prosim, gospod polkovnik.« In Juri Oražem se je lahko naklonil.

Pa je Peter Petrovič kliknil tja v ozadje hodnika: »Hej, Ilija, ne boj se, pojdi sem!« In iz temnega kota se je prigugal postaren, močan človek z dolgimi visečimi brki, od črne čepice pa doli do novih opank ves v ličanski noši, pravi junak po postavi.

»Dovolite, gospod nadporočnik, da vam predsta-

vim tega revnega opankarja. Moj brat je, Ilija Petrovič, kmet iz Like. Danes je prišel k meni na posete in sem se ga zelo obveselil.«

Juri Oražem je izbulil oči, pa se je korenitemu Ličanu lahko priklonil in mu površno segel v desnico.

»Vidiš, bratec, tako si se bal mojega gospoda nadporočnika, pa je i on dober človek. Res, tako sem vesel, da te zopet vidim in da si prišel v opankah. Oprostite mi, gospod nadporočnik — vi me že poznate, da pljunem na marsikatero stvar: na žensko emancipacijo, na nadčloveka, na deljenje imetka, a oni zakon, ki pravi: Ljubi svojega bližnjega — visoko spoštujem. In kdo mi je bliže, nego si mi ti, dragi moj Ilija? Vem, da si poštenjak, zato se te ne sramujem. Oprosti, da rabim takšen izraz. No, pojdiva v mesto, da te pogostim. Drugo leto pripelji najino ostarelo majko, ako doživimo in če vas ne posetim do takrat. Boga mi, v opankah mora priti!«

Tako je govoril Peter Petrovič in na njegovem oživiljenem obrazu je bilo videti, da mu vro besede iz srca. Pristopil je k ubogi Katri, ki je trepetala po vsem telesu, ter ji pomolil roko: »Zbogom, majka, zdravi ostanite!« Tudi svojemu pobočniku je potresel desnico, rekoč: »Pridite za nama v gostilno, ako vam drago!«

Juri Oražem se je zopet lahko priklonil in salutiral. Ves rdeč je bil v obraz in srepo je gledal na stopnice, po katerih je Vojvoda Pero pod pazduho peljal svojega brata. V drugem nadstropju se je okno šklepetaje zaprlo. Zamišljen je stal mladi častnik na hodniku. »Kaj ko bi pozval zbadljivca na odgovor, ker je prisluškal in se vtikal v moje zasebne zadeve? Ne, stvar je nevarna in kočljiva!«

Nekaj tednov pozneje je Juri Oražem vložil prošnjo za premestitev v tuje kraje.

Fran Milčinski.

Fr. Milčinski rodio se dne 3. dec. 1867. u Ložu u Kranjskoj. Otac mu Josip, porijetlom Čeh, bio je onda c. kr. »davkar« (poreznik) u Ložu. U 4. godini preselio se je s roditeljima u Ljubljano. Kad je svršio gimnaziju, otišao je g. 1885. u Beč, da uči pravo. O praznicima je boravio obično kod ujaka u Lukovici u kamničkom kotaru, te tamo mnogo općio s poznatim piscem Jankom Kersnikom. Sad je viši vijećnik zemaljskog suda u Ljubljani; u sudačkoj se je službi mnogo brinuo napose za zanemarenu djecu.

Pisao je već kao gimnazijalac, i to za zabavu svojih saučenika. U javnost je stupio kao bečki sveučilištarac te pisao u šaljivom listu »Rogaču« i u oba ljubljanska dnevnik, u »Slov. Narodu« i u »Slovincu«. Čim je 1890. ušao u sudačku službu, prestao je pisati. Istom g. 1901. poče opet »podlistkariti« te se napokon razvi u vrlo plodna i omiljena pisca.

Odjelito izadjoše ova njegova djela: »Brat Sokol« (Šaloigra u 1 činu. Gorica, 1906.) — »Cigani« (Šaloigra u 3 čina. Gorica, 1906.) — »Iz devete dežele«. (Predpustna igra o naprednem carju in parlamentu. Spisal Jakob Dolinar, 1908.) — »Igračke«. (Črtice in podlistki. Ljubljana, 1909.) — »Pravljice«. (Priče prema narodnim motivima, Ljubljana, 1911.) — »Muhoborci«. (Šaljive povesti. Ljubljana, 1912.) — »Kjer ljubezen, tam Bog«. (Igra v enem dejanju. Po Leva Tolstega povesti. Ljubljana, 1913.) — »Volkašin«. (Roparska pravljica v enem dejanju. Glasba po narodnih napevih... Ljubljana 1913.) — »Tolovaj Mataj«. (Zbirka priča prema narodnim moti-

vima, nekakav nastavak »Pravljica«. Ljubljana, 1917.) — »Ptički brez gnezda«. (Djeca, koja rastu bez pravog porodičnog uzgoja. Kod Družbe sv. Mohora u Celovcu, 1917.)

Milčinski jest ili je bio saradnik »Pravnika«, »Ljublj. Zvona«, »Slovana«, »Slov. Žene«, »Slov. Šolske Matice«, piše za »Družbu sv. Mohora« i »Maticu Slov.« (U Zabavnoj knjižnici Matice Slov. XXIV, g. 1912., priopćio je novelu »Zločinci« i članak »Mladih zanikarnežev [= nevaljalaca] lastni životopisi«), »Zeitschrift für Kinderschutz und Jugendfürsorge« itd.

Milčinski piše kraće šaljive ili uzgojne tendenciozne drame i crtice te novele. Motive narodnih pjesama i priča priredjuje uspješno napose za mladež, kojoj uopće posvećuje veliku pažnju. Milčinski je humorist situacijâ; njegov humor djeluje jako na pr. u »Aprovizaciji«, koju je priopćio za vrijeme rata, 1916., u »Lj. Zvonu«. Svakako spada medju one pisce, koji ne »sišu svoju literaturu« iz sebe, već iz realne objektivnosti.

Kratkočasna igra o prostoru za pesnikov spomenik.

(Slovan, III. 300).

Policaj pride in pravi:

Pozor, ljudje! Mir, pravim, mir —
meščan in kmet in kavalir!

Jaz sem postava! A postavi —
gorje mu! — kdor se ji ustavi! —

Jezike za zobmi držite,
oči, ušesa pa odprite!

Možakov pet zdaj semkaj grè,
Gospod župan med njimi je, —

možujejo, modrujejo,
koristne sklepe kujejo. (Stopi med občinstvo.)

S štirimi svetovalci pride Župan in pravi:

Moževali, modrovali smo,
koristen sklep skovali smo,
kje spomenik postavi se,
da pesnik prav proslavi se.
Sklep neovrženo je dognan,
primeren prostor je izbran,
kjer v bron ulit bo stal poet
in gledal na slovenski svet! —

Ta prostor res lepo leži
in ugovarjati mu ni; —
vendar, možje, kaj vam povem,
jaz še za lepši prostor vem,
kjer naj imel bi spomenik
slovenske muze svečenik.

Oglasi se prvi svetovalec:

Gospod župan, jaz te častim,
 a teh besed ne potrdim,
 in rečem ti naravnost v brk:
 najljepši je Marijin trg! —
 In lepšega prostora ni,
 da spomenik na njem stoji!
 Tu je življenje, je vrvenje, —
 sè stolpa lin zvonov zvonjenje, —
 elektrike bodró zvončkanje, —
 kriče prodaja fant kostanje, —
 porcijunkula, — ljubljanski grad, —
 in čisto blizu magistrat:
 Marijin trg najljepši kraj!
 To pravim jaz, Anton Blagaj!

Zavrne ga drugi svetovalec:

Jaz pa sem Franc de Paula Čik
 in pravim: Žal, da spomenik
 postavljen bo v največji hrup!
 Sklep je storjen, a sklep je — glup!

Župan:

No, no!

Drugi svetovalec (nadaljuje):

Prevdarite, župan,
 v tem hrupu stal bo noč in dan
 On, ki je ljubil nežni mir,
 da mu je tekel pesni vir!
 Saj mora ga obiti zona,
 čeprav mu živci so iz bronca,
 in nemogoče skoraj ni,
 da v hrupu tem nam omedli!

Prvi svetovalec:

Pretiraš! -- Če mu treba leka
 saj je v bližini apoteka!

Drugi svetovalec:

In blizu blaznica stoji
za modrijana — kakor ti.

Prvi svetovalec:

Čemu, prijatelj, se jeziš?
s tem sklepa več ne spremeniš!

Oglasi se tretji svetovalec in reče:

Neumen vsak, kdor zdaj se prička,
stopimo raj na liter čvička!

Drugi svetovalec:

Vi sami rekli ste, župan,
da vam je lepši prostor znan: —
Jaz mislim kraj, čigar značaj
se pesniku prilega naj —
kjer iz zelenja hlad duhti,
in drevja svod v nebo kipi,
kjer ptič, poetu drug, prepeva
in mir pobožen vse oveva:
Tam na Kongresnem trgu le
naj spomenik postavi se!

Prvi svetovalec:

Preljubi Franc de Paula Čik,
tam tvoj stoji naj spomenik;
se kavke bodo radovale,
na nos in plešo ti pljuvale!
Čemu, prijatelj, se blamiraš,
estetike nič ne kapiraš!
Okus je pač napredoval,
a ti si petnajst let prespal!

Župan:

Ne rečem nič, — trg je krasán!
A lepši prostor mi je znan.

Tretji svetovalec:

Za moj okus najlepši kraj,
je krčma in bo vekomaj!

Pit pojdimo, to najbolj prav je,
nam in pa pesniku na zdravje!

Drugi svetovalec:

Pa to mi v glavo le ne grè,
kje da najljepši prostor je,
ki v mislili ga ima župan —

Župan:

Recite vi, I. C. Zoràn!

Četrty svetovalec odgovori:

Zakaj ne! Jaz, I. C. Zoràn,
posestnik hiše in meščan,
jaz, — moja misel je letá,
v Ljubljani je preveč dežá.
Saj ni je skoraj ure cele,
da ne bi trebalo marele.
Možje, to bil bi vendar šment,
če goba pride v monument!
Preljubi, kaj vas prašal bom
čemu pa »Narodni« je dom?
tako krasan, tako prostran
in polu praznih je dvoran!
Tam bo na suhem spomenik
in hišnik bo mu oskrbnik,
vstopnina se lahko zahteva
saj naša občina je reva.
Župan, al' pravo govorim?
V čitalniško dvorano ž njim!
Kaj? Tam naj spomenik stoji,
Zanj lepšega prostora ni!

Župan:

I. C. Zoran, priznam: Ženij ste!
A prave le zadeli niste.
Prav žal mi je, I. C. Zoran,
a prostor mi je lepši znan.

Četrty svetovalec:

Kako?

Drugi svetovalec:

Pa kje?

Prvi svetovalec županu:

Sami recite!

Tretji svetovalec se smeji:

Župan, le dobro jih vlecite!

Mar res nobeden ne pozna,
da vas župan za norce ima?

Hoho!

Drugi svetovalec:

Oho!

Četrty svetovalec:

Za tako šalo
odločno vedel bi zahvalo!

Tretji svetovalec:

Pustite prazni ta prepir,
in v krčmi naj se sklene mir!
Od same žeje mi v goltanci
se kar nabirajo že žganci.

Pfej! (Pljune.)

Policaj priteče in osorno vpije:

Stoj! Oho! Kdo tukaj pljuje?
Pljuvanje se pri nas kaznuje.
Ti salament! Poglej, poglej!
Kdo si? Ime mi koj povej!

Prvi, drugi in četvrti svetovalec se smejejo:

Hoho — hoho!

Tretji svetovalec ošteva policaja:

O ti capin,

Ti čuk neumni, pasji sin!
Al' se ti res kar nič ne zdi,

Noviji slovenski pisci.

kdo tukaj pred teboj stoji,
da mestni svetovalec sem jaz!
Da, le oglej si moj obraz!

Policaj salutira:

Pardon, gospod!

Tretji svetovalec:

Odlazite!

Prihodnjič boljše pazite!

Prvi svetovalec:

Župan, zdaj bi vas pač prosili,
da bi nam slednjič pojasnili,
li res je, da ste nas le v šali
Zastran prostora izpraševali?

Drugi svetovalec:

Za norce se ne damo imeti,
saj vendar mestni smo očeti!

Četrty svetovalec:

To res nikaka ni manéra!
Zaméra dol al' gor zaméra!

Župan:

Prijatelji, saj me poznate,
da čislam vas ko rodne brate,
in nisem mislil šaliti
se z vami, ne vas žaliti.
O tem uverjeni bodite!
Besede vaše duhovite
Gotovo v čast so vaši glavi
toda nazori niso pravi. —
In zopet vam na glas povem,
da še za lepši prostor vem,
kjer naj imel bi spomenik
slovenske muze svečenik! —
Gospoda slavna, lep zares
Marijin trg je in Kongres

ni prav tako, in tudi sta
precej prostorna obadva:
Oddaleč že se bo lahko
poetu divilo oko! —

Vendar je trg le omejen,
kjer spomenik bo v tla zgrajen,
in izven trga, žal, nikdo
pač spomenika zrl ne bo.

Tretji svetovalec:

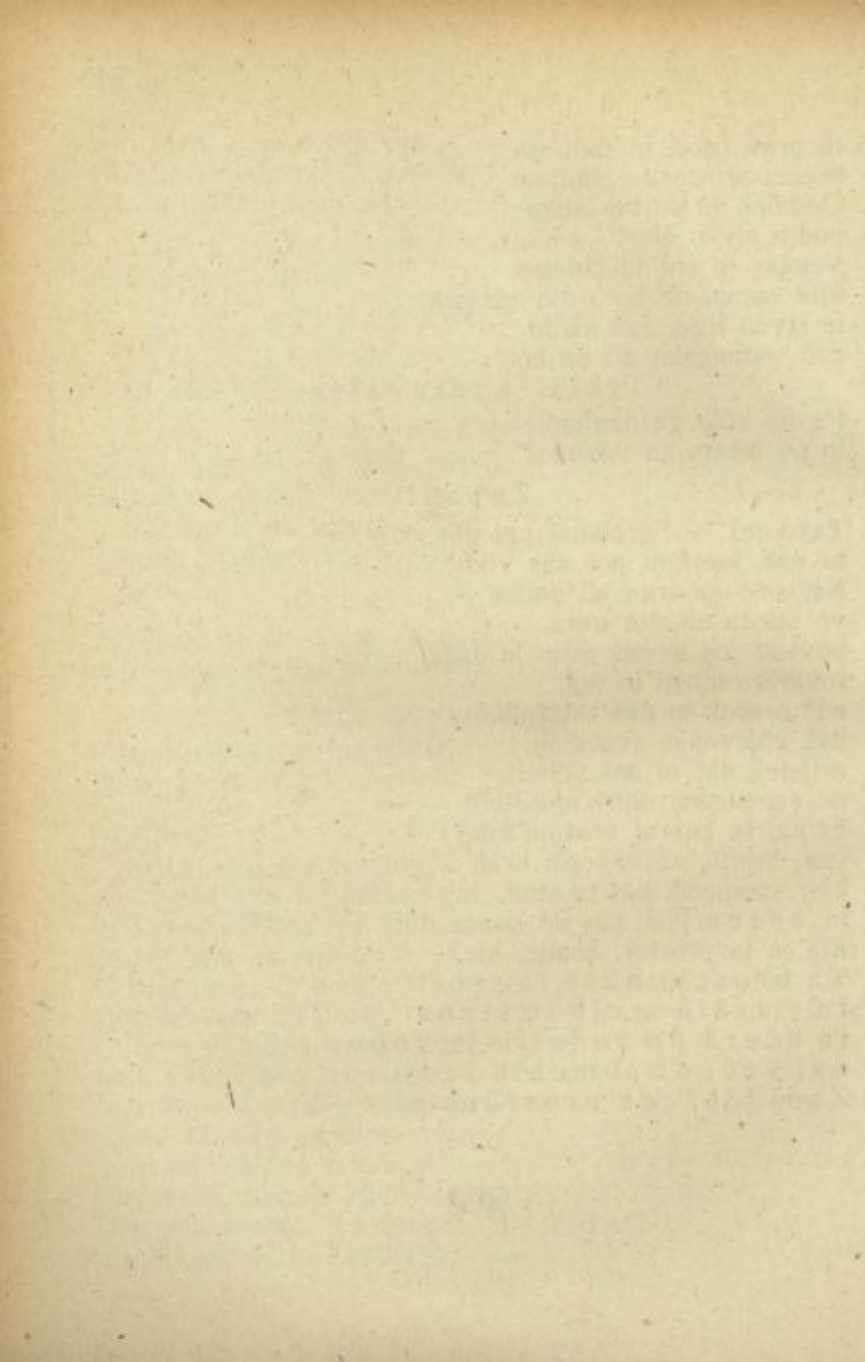
Pa na kóla ga denimo,
in po mestu ga vozimo!

Župan:

Tako je! — Spremljal naj povsodi
bi nas, kjerkoli pot nas vodi!

Naj smo na trgu ali doma
vè mestu ali vrh gorá,
povsod naj pesnik nam je drug,
tovariš radosti in tug,
naš prerok in naš tolažnik,
naš vojevoj in svečenik,
prijatelj naš in naš učitelj,
od zemeljskih okov spasilelj! — —

Li naj še enkrat prašam zdaj
vas, bratje, za najlepši kraj,
kjer spomenik naj ta stoji,
in spremlja nas do konca dni?
Kje je ta prostor, bratje, kje?
Ta prostor naše je srcé!
In v naših srcih in sinov
in hčerk do zadnjih še rodov
naj večno spomenik stoji:
Zanj lepšega prostora ni!

Fran Govékar.

Rodio se 9. decembra 1871. na Igu pod Ljubljanom kao sin učitelja u tom selu. Otac njegov osobito se je interesovao za glazbu i uopće za literarni život. Sin mu Fran poče već kao gimnazijalac pisati u listu za mladež »Vrtcu« (Vrtec) pod psevdonomom »F. G. Podkrimski« (Krim se zove gora nad Igom). Kad je dovršio gimnaziju u Ljubljani 1892., otišao je u Beč, da uči medicinu. Živuci u neugodnim materijalnim prilikama, poče pisati pripovijesti i novele za listak »Slov. Naroda« i »Edinosti« (u Trstu)¹ te suradjuje kod djačkog lista »Vesne« (1892. do 1895.), koju pokrenuše bečki djaci Janko Vencajz, Fr. Goestl i K. Geiger; posljednje je godine bio listu i urednik.² Bio je i suradnik »Mladosti« (1898.) te ga 1900. nalazimo i u »Spomen-cvijeću iz hrvatskih i slovenskih dubrava«.

U otporu protiv tadašnjeg sentimentalno-idealističkog »Ljublj. Zvona« i uopće protiv beskrvne zastarjele literarne struje jedne Pavline Pajkove sakupio je u Beču ratoborno i oštro kritičko društvo: »Klub realista«, u kojem je članove vezala nejasna težnja za pomladjenjem i ojačanjem slovenske beletristike (Fr. Goestl, Fr. Vidic, Fr. Eller, † Anton Majaron, Oton Župančič, Ivan Cankar). U domovini je nalazio jaku potporu u A. Aškercu i prof. V. Bežku, koji je baš onda preuzeo uredništvo »Lj. Zvona«.

¹ U »Slov. Narodu« za g. 1893. (20. nov.) nalazi se njegova noveleta »Idealist. Spisal F. G. P.«, a u istim novinama za 1894. piše pod imenom »Kosec«.

² Prve svoje novele izdao je g. 1897. u knjizi: »O te ženske!«

U »Zvonu« priopćio je kao »Roman Vasić« god. 1895. oveću novelu »Samosvoja«, g. 1896. prvi svoj roman »V krvi« (uz novele »Socialist« i »Vzor«). Time je podigao barjak n a t u r a l i z m a. Ujedno je pisao oštre kritike te u »Edinosti« humoristično-satirične »Portretne karikature« tadašnjih slovenskih političara, poeta i literata. Time je izazvao u novinama rat z a r e a l i s t e i p r o t i v n j i h. Pobijedilo je napokon načelo, da se naša književnost mora razvijati usporedo s većim literaturama; stari je »idealizam« umro.

God. 1896. napisao je za »Slov. Maticu« pripovijest »Ljubezen in rodoljubje«, godinu za tim ostavio medicinske studije i stupio 1897. u uredništvo »Slov. Naroda« u Ljubljani kao literarni urednik (što je ostao do 1901.), a ujedno postao tajnik i učitelj slovenskog jezika u kazalištu. (Sada je magistratski vijećnik). Kod kazališta bio je — uz pauzu od 2 godine — do 1912. i to tajnik, učitelj, nadrežiser, dramaturg, ravnatelj i intendant. U istom ga poslu nalazimo, otkad se je god. 1918. obnovilo ljubljansko kazalište.

Napisao je više narodnih igrokaza s pjevanjem: »Rokovnjači« (1900.) po Jurčičevu-Kersnikovu romanu; »Deveti brat« (1901.) po Jurčiču; »Martin Krpan« po Levstikovej pripovijesti 1905.; »Legionarji« (1904.). G. 1909. napisao je dramu »Simona« (po Champolu), koja medjutim još nije izašla u štampi, a g. 1910. izdao je dramu »Grča« (kod Gabrščka u Gorici), gdje obradjuje pitanje »slobodne misli« u slov. kulturnoj sredini.

G. 1902./3. preuzeo je uredništvo novo osnovanog književnog lista »Slovana« te ga je uređivao do sredine g. 1910. G. 1907. uređivao je reviju narodno-napredne stranke »Sloveniju« i neko vrijeme »Naš List«, neodvisan politički list, koji je izlazio u Kamniku u isto doba (1907. do 1909.). Uredjivao je »Tedenske slike«, ilustrovani list za narod, dalje »Domovinu« (1918.), pučki politički list. Uz urednički rad dopijeva pisati i beletristiku; tako je na pr. u »Literarnoj Pratici« za g. 1914. priopćio odlomak

historijskog romana iz doba franceske okupacije: »S francosko trikoloro«.

Govékar je nastojao, da se osnuje umjetničko društvo, te je 1912. položio temelj »Zvezi slovenskih dramskih društva«.

Sa svojim dramama uspijevao je Govékar na slovenskoj pozornici. Pune spoljašnjih događaja, njegove su drame baš protivne Cankarovim dramama. Ova je razlika bila uzrok oprekama između njega i Cankara. (Isp. Cankarovu »Krpanovu kobilu«.)

Govékar je na svom literarnom putu pokazao talenta i vještine, ali se je istrošio u žurnalistici, kasnije u kazalištu. Za kazalište je stekao velikih zasluga; podigao ga je na doličnu visinu.

Pisao je i u hrvatske i u češke novine i listove, od hrvatskih osim u spomenutu već »Mladost« još i u »Život« i »Prosvjetu«. Kod Čeha ga nalazimo u »Politik«, u »Divadlu«, »Jevištu«.

Govékar je agilan pokretač slovenske moderne.

Mlaj.

(«Slovan» 1906./07.)

Lepa naša domovina,
oj junaška zemlja mila . . .!
Himna.

Stopila sva iz veličastnega gozda, kakor bi bila ostavila pravkar katedralo, svečanostnih čuvstev polna, srečna, tiha, zamišljena. Njeni prstki so počivali v moji dlani, gorki, mirni in v svoji udánosti se niso ganili. Mehka njena rama je slonela ob meni, da se mi je zdelo: zrasla sva v eno bitje, v katerem bije srce enáko toplo, enako naglo.

Pred nama pa se je razgrnilo belo mesto, široko, brez mej, tja daleč preko obzórja, kjer se začénja temnozeleni log in kjer leži brezkraino polje. V ozádju zeleni holmi in beli snežniki, večnokrasne Alpe. Nad vsem pa azurno nebo, jasno in veselo! Tam v daljávi so dirjale železne kače, in zapuščale, sopeč in vriskajoč, za seboj obláke črnega dima; iz visokih dimnikov továrn so se dvigale lahne bele megle, od nekod pa je zvenél droben, nežen glasek zvona kakor rahel smeh nedolžnega otróka.

In to solnce! Kakor morje je oblivalo mesto, polje, loge, holme in snežnike, jih zakrivalo v svoje blesteče valovje, se izpreminjalo v tisočérih barvah, pljuskało preko križev zvoníkov visoko tja na skalóvje večnih Alp ter padalo navzdól po bisernosvetečih se cestah, polnih prazničnih ljudi. Truma belooblečenih deklétc z venci v zlatih laséh, za njimi trop dečkov s šopki za klobúki, mamice v šumeči svili, z zlatimi pasóvi in be-

limi pečami, možje kastorce po strani, mirni in resnobni... in kočije, koleslji... dolga vrsta, drug za drugim... Topót konjskih kopít, pok bičev... grom topiča in za njim radosten, vriskajoč žvenkét zvonov, potrkajočih v harmonski ariji velikemu prazniku...

Svečanosna, razkošna radost visi v zraku; smehljajoč, blažen dan vsepovsod...

Ah, moja domovina, lepa, sveta! Poljubljajo te moje oči... objéma te srce! — Padel bi z razprostrtimi rokami na tvojo blagoslovljeno zemljo ter te poljúbljal, plakáje od sreče in neskončne ljubézni!

In začútil sem zgibljáj svoje družice... ozrl se v njene oči... solze so se ji iskrile v njih — na licu pa ji je trepetálo tiho občudovánje in zanósno hrepenénje...

»Domovina!« je dihnila, »najina domovina!«

Povedala je vse, kad mi je plalo v srcu, — kar mi je polnilo dušo...

II.

Na obšírnem vrtu so bili zabíli v tla mize in klopi, postavili so šotore ter zgradili oder. Na tankih drogóvih so vihrále zastavice in med njimi so viséli do tal brezkončni venci.

In gnetlo se je občinstva kakor na mravljišču mravelj... gospódje v cilindrih in dame v baršunu, svili, batistu... nebroj naroda... otrók, deklic, dečkov... In povsód smeh, radost, objéstnost, navdušenje. Po vseh mizah polne čaše! Na odru se oglasi pesem, gromka davorija... letí na zlatih krilih po ulicah, preko streh, polni vso vas... In oči se iskré, lica rde, mógočno čuvstvo prevzéma vso množico, da se dvigne odkrítih glav ter zanósno peva... peva...

O, domovina, lepa, sveta, ljubljena! —

Sredi vrta pa stoji mlaj, visok, tenák in vitek, namázan z lojem, ter sveteč se v solncu kakor bi bil slonokostén. Tam zgoraj v silni višávi ima krono, svežezeleeno smreko, okrašeno z zlatim in pisanim papirjem,

ogrónnim cvetličnim vencem ter s trobojnicami. Prav pod vršičkom pa vilira dragocén časten venček.

Dopéla se je davorija, od meje vrta pa se začúje vabilni klic starca, ki vrti na dolgem drogu tolsto prase... In začúje se vabilni klic iz šotora, kjer nabijajo nov sod...

Gospodje v cilindrih, gospe v baršunu, svili, batistu in narod in dečki in deklice nahrumé s krožniki k starcu ob prasétu in s čašami k šotoru, kjer točijo svežo pijáčo...

Okóli mlaja se je zbrala tolpa mladih mož in dečkov. Smehljáje opazujejo drug drugega, šalijo se, navdušujejo.

»Ali ga vidiš! Pojdi ponj, — privóščim ti ga!«

»O, prosim, tudi jaz ti ga ne bom zavídal!«

Po pa se ozró, jim je spačen obráz, poln zlobe, zavísti in sovraštva; ironski se mrdajo, zaničljívo muzajo in iz oči jim gleda besnost, ki govori: »Rajši te ubijem!«

Toda zopet se smehljajo drug drugemu, šalijo se ter se navdušujejo: »No, pojdi vendar — začni! I, saj vem, da zmagaš ti!«

Oči pa jim govoré: »Ne, ti ne... nihče ne, samo jaz ali pa — nihče!«

In hipoma skoči iz tolpe mladénič, širokopleč, močnih mišic na nogah in rokah, ter se okléne mlaja krčevito z dlanmi in podpláti.

Tolpa utihne strmeča, obrazi se podolžé, usta ostanejo odprta. Iz oči pa jim seva odkrito besen srd, sršf bleda zavist in iz ust se jim izvíje vzdih, poln sovraštva in gneva: »Ti?! — pa ti —?!«

Mladenič zabáda svoje nohte v sklizasto deblo, praska po lojevi plasti, drgne, brusi, buta s podplati ob gladíno ter se pehá s strastjo navzgór. Vse mišice so mu napéte, a jedva se premakne, drčí polagoma zopet navzdól. Toda sunkona se požéne zopet kvišku, pri-tífska lice k mrzlemu lesu, škrta z zobmi, sope globoko, a obúpan ne odnéha. Mišičevje na nogah in lahtéh pa

mu začne hipoma trepetáti, pot ga oblíje, obraz mu izpreletáva rdečica in bledóta... glasno zastóka in zdrči na tla brez moči kakor mrtev.

Na glas se zakrohotájo továriši... od veselja poskakujejo in ploskajo porogljivo. Mrtvaško bled pobégne mladič, za njim pa doní zasméh, jedek in oster...

Toda na mlaju je že zopet drugi... tretji... četrti mladénič... Vsi popadajo med krohótom in škodoželjnim zasmehovánjem na tla, jedva da so se s silno muko vzpeli v neznatno višino. Na mlaju se pojavljajo globóke praske... curki krvi... tanki kosci človeške polti...

Na vršičku pa veselo vihrajo v vetru slovenske trobojnice... cvetlični venec se maje semtertja... zlati in pisani papirčki migljájo in vabijo in pozivljajo...

III.

A glej, na mlaj je dospél zmagoválec!

Že je iztégnil svojo roko po vencu... Tedáj je hipoma onemélo vse... Tisoč oči strmi v slabotnega dečka... burno, kakor bi hotelo razgnati prsi, razbijá srce... Zmagal bo ta deček šibki, bleđi! Toda pest, ki je držala že venec, omáhne, — po zraku odrčí nekaj suhilh lističev in zmečkánih papirjev, — deček pa zdrkne bliskoma na tla. Omágal je tikoma pred ciljem! Onesvéščen obleži krváv in pobít na tleh... tovariši pa se krohočejo... ploskajo... poskakujejo vsi srečni in zadovoljni... In iz sovražno smejočih oči jim srši vsem skupna misel: »Ne, — tudi ti ne... nihče ne!... Samo jaz ali pa nihče!«

Na odru zasvira godba: »Bodi zdrava, domovina, mili moj slovenski kraj!« — in občinstvo prepeva navdušeno... prepeva s svetim ognjem pesem, da leti na zračnih krilih po ulicah preko streh... In oči se iskre, lica rde, mogočno čustvo prevzema vso množico, ki odkritih glav in zanosno peva... peva...

Z vrta pa odnašajo umirajočega dečka...

O, domovina, ti lepa, sveta, ljubljena! —

V tem hipu pa se pripeti čudo. Neopažen se je priplazil k mlaju širokopleč mladič, silnih mišic in brezobzirnih potez v temnem, črnkastem obrazu. Okoli ust mu igra porogljiv in samozavesten nasmeh, iz oči mu gleda drznost, neukrotljiva odvažnost. Hipoma vrže s sebe suknjič, si pomakne klobuček s petelinjim peresom na uho, plane skokoma visoko na deblo ter pleza brzo kakor mačka navzgor... za trenotek se ustavi... zamahne s klobučkom ter hiti navzgor... navzgor... Z mlaja zadoni njegov prešerni smeh...

Občinstvo plane začudeno in ogorčeno s sedežev in tisoč oči strmi sovražno navzgor, dviga grozeče svoje pesti in kriči:

»Kako si prišel gori, ti lump... ti slepar?! — Doli, doli! Nihče ga ni videl pri plezanju... goljufal je! Doli ž njim!«

Mladič pa zavihti klobuček... ironski smeh zazveni pod nebom... in predrzni plezalec drvi sunkoma in skokoma vedno hitreje navzgor. Deblo je zmeraj ožje in tanje, — mladeničevi poprijemi so zmeraj lažji in uspešnejši — njegovo plezanje je zmeraj urnejše...

Tolpa spodaj pa divja, preklinja, psuje. Besno skrčene pesti žugajo kvišku... zavist in neutešeno sovražstvo polni vso družbo...

»Doli, lopov! — Kdo ti je dovolil plezati? — Poga si vprašal? — Doli, goljuf, slepar!«

In hipoma jo vdero mladeničevi tekmeči k vrtni ograji... pulijo kolce, lomijo krepeljca in pobirajo kamenje.

In po zraku zazvižgajo kameni... zlete polena... sfrče cepci... Cela toča se vsuje na mlaj... leti preko vršička in odbija cvetje in zlati papir. Mladič pa sedi prestrašen nad vencem... brani se z rokami... sklanja glavo na desno in levo pred letečim kamenjem in — strmi —!

Čemu ga preganjajo? Kaj jim je storil žalega? Zakaj mu ne privoščijo zmage, ki si jo je vendar zaslužil?!

Groza, strah in neznana boleost obide mladeniča, da

trepeta kakor šiba. Tanek, oster kamen ga je ošinil po licu in krvava proga se vleče preko njegovega obraza... V nemem strahu se ozira... se oklépa vejévja in išče pomoči... Oči se mu dvigajo obúpno navzgor ter zazró nad sebój na dolgem motvózu veselo frleči in v vetru poskakujoči venček... Ah, le roko mu je iztegniti, in beraček bi se čutil Kreza!

Od spodaj pa čuje strašne grožnje in kletvine... kamenje leti vedno gostéjše, vedno silnejše...

»Pa ti boš zgamal?! Kdo si? Odkód si se priklátíl, lopov?! — Ne, ne, ti ne smeš zmagati, ako nismo mogli mi! — Nihče, nihče naj ne zmaga... vsi smo enaki! Doli, prokléti potepúh!«

In iznóva se usúje toča kamenja in polen. Debelo krepélce zadéne mladiča ob sence... pred očmi se mu stemní... razprostre roke... telo se mu zapléte med venec ter ga odtrga... in mladenič pade iz grozne višine kakor težák kamen v globočino...

Hej, kakšen krohót se razlégne po vrtu! Vse se smeje... vriska... poskakúje... ploska... z odra pa zadoné veseli akordi: »Hej, Slovani, naša reč slovanska živo klije...!«

IV.

Stopila sva v gozd, temen in grozen... Obzorje so pokrili težki črni oblaki. Vihar je vršél po vrhovih... lomil je veje ter dvigal odtrgano perje in prah. Srce nama je trepétalo v prséh in duša nama je bila plaha, žalostna. Njeni prstki so se plaho oklepali moje pestí in njena rama se je stiskala k meni, da se mi je zdelo: Zrasla sva v eno bitje, v katerem vlada le eno veliko čuvstvo — gnusa, gnusa, silnega gnusa.

Nikjer nobéne lučice... nikjer nobéne svetle nade! Povsod in vseokoli tema, strašna, morilna!

Ali, družica moja, le dalje — dalje! Tudi gozda, teme in gnusa mora biti konec! Mora, ljubica, in srečna bova zopet!

Ivan Cankar.

Rodio se 10. maja 1876. na Vrhnici kraj Ljubljane od oca krojača. Učio je realku u Ljubljani (od g. 1888.). Odmah od početka školovanja opažala se je u njega neobična lakoća duševnog rada, a i sklonost za karikiranje. Realku je svršio 1896. Te je godine otišao u Beč, da tamo uči tehniku. Posebno zvanje nije postigao; neko je vrijeme bio u Beču zaposlen i kod njemačkog lista »Information«. Postao je književnik u užem i čistom smislu ove riječi. Kao takav je živio od g. 1907. u Ljubljani. Tu je i umro 11. dec. 1918.¹

Već na realci pisao je pjesme i prozu za crkveni list »Zgodnja Danica« i u dječji list »Vrtec«. U »Ljublj. Zvonu« 1893. nalazi se njegova pjesma »Kacijanar«, a u narednom godišnjaku toga lista crtica »Morala«. Pisao je onda pod psevdonomom »Trošan«; g. 1896. ima uz ovaj psevdonim i drugi: Saveljev. Saradjivao je kod naprednih književnih listova »Ljubljanskog Zvona« i »Slovana«,² kod naprednih političkih novina »Slov. Naroda« a takodjer kod konservativnog »Doma in Sveta« i »Slovenca«, pisao je nadalje za nekadašnje socijalističke novine »Rdeči Prapor« i za sadašnji socijalistički dnevnik »Naprej«, za bivšu socijalističku smotru »Naše zapiske«, za »Slovenku«, »Domačeg Prijatelja«, »Domače Ognjišče«, konačno za »Maticu Slovensku« i za »Družbu sv. Mohora«. U svom književničkom radu nije se dakle

¹ Prigodom njegove smrti napisao je Niko Bartulović študiju o njemu u »Knj. Jugu« (II. sv. 2.—3.), a dr. Ivan Lah referat u »Savremeniku« (XIV., sv. 2.).

² i kod »Mladosti« (1898.).

držao kulturno-političkih struja ili stranaka. Ozbiljno uopće nije nastupao u političkoj javnosti, iako je znao stajati u redove socijalista. Nekoliko je puta predavao u slovenskom socijalističkom udruženju u Trstu (prvi put 1905.), a jedamput je bio i socijalistički kandidat za narodnog zastupnika u Beču (1907.).

O svom kulturno-političkom razvoju pripovijeda nam Cankar sâm³ te veli, da mu je u vrijeme njegovih srednjoškolskih studija »edino in vse na svetu bila poezija«, a za politiku nije mario. U Beču je bio u kolu omladine, koja je stajala »skoraj izključno v znamenju literature literarnih bojev in prepirov«, ali je baš pod utjecajem opažanja bečkog života ušao u struju socijalističkog mišljenja, te je u svojoj beletristici vanredno dojmljivo prikazivao bijedu i patnju »malog« čovjeka, a i malog slovenskog naroda.

Na tom literarnom putu stajao je isprva pod utjecajem A. Aškercera te se u borbi »mladih« protiv »starih« 1897. slagao s Govekarom, a par godina kasnije osudio je Aškercera te se raskrstio s Govekarom.

Cankar znači tip i vrhunac slovenske moderne proze.

Zabacio je naturalizam, kojemu je predmet život bez ideje, »bez veze s vječnošću«, udahnuo svojim »modelima« bogate svoje sanje te se udubao u analizu božanstvenoga plamena u čovjeku, u analizu njegove duše.

A ta je duša zapravo duša Cankarova, zato se motivi ponavljaju, te ostaju čitalačkoj publici često tuđji.

Dubina njegove analize, neobičnost njegovih nazora i njegove logike, koja frapantno spaja, što drugi luče, a luči, što drugi vežu, nemilosrdnost njegove satire, simboličnost njegova pisanja — i to je krivo, da ga širi slojevi ne shvataju, te ga mnoga publika gleda tek par distance.

Cankar je najplodniji slovenski pisac. Napisao je — uz manje stvari u različitim periodičkim publikacijama

³ »Demokracija« I., 289 sl.

⁴ Bibliografiju njegovih djela sastavio je dr. Janko Štebinger u »Spominu Ivanu Cankaru« (1876.—1918.) (naklada »Omladine«

— 32 knjige.⁴ Prva njegova knjiga izašla je g. 1899., knjiga mekih pjesama, »Erotika«; to mu je jedina knjiga u stihovima, sve drugo je u prozi. »Erotika« je probudila senzaciju, kao i prva njegova knjiga u prozi, »Vinjete«, zbirka crtica, koja je izašla iste godine. Između kasnijih Cankarovih djela važe osobito »Tujci«, »Na klancu«, »Hiša Marije Pomoćnice«, »Križ na gori«, »Martin Kačur«, »Hlapec Jernej in njegova pravica«, »Aleš iz Razora«, »Bela krizantema«, »Podobe iz sanj«. Cankar je napisao i više drama. Osim »Hlapaca«, koji su radi oštre satiričke tendence protiv kulturno-političkih prilika bili zabranjeni, sve su se njegove drame prikazivale na ljubljanskoj pozornici, te postigle senzacionalan (iako neke između njih tek trenutačan) uspjeh. Drame »Jakob Ruda« i »Kralj na Betajnovi« nalaze se stalno u repertoaru slovenskog kazališta. »Lepa Vida« je vanredno nježna, a u svojoj bitnosti teško shvatljiva stvar, pjesma vječitog »čeznuća«. Cankarova dramatika stoji u znaku lirike i moderne literarne psihologije; zato se u njoj ne ističu vanjski događaji.

Cankar je i prevodio. Preveo je Shakespearova »Hamleta« 1899. i »Romea i Juliju« 1904.

Mnogim spisima Cankarovim temeljna je fabula

Ljubljana, 1919.). Ja navodim ovdje tek knjige i veće stvari, koje su izašle kod »Matice Slovenske«: »Erotika« (1899., drugo izdanje 1902., pošto je biskup Jeglič prvo izdanje dao spaliti). — »Vinjete« 1899. — »Knjiga za lahkomišelnje ljudi« 1901.; — »Ob zori« 1903. — »Hiša Marije Pomoćnice«, 1904. — »Gospa Judit« 1904. — »Nina«, 1906. — »Krpanova kobila« 1907. — »Aleš iz Razora« 1907. — »Hlapec Jernej in njegova pravica« 1907. — »Zgodbe iz doline šentflorijanske« 1908. — »Za križem 1909. — »Kurent« 1909. — »Bela krizantema«, 1910. — »Troje povesti« 1911. — »Volja in moč 1911. — »Milan in Milena« 1913. — »Podobe iz sanj« 1917. — Kod »Matice Slovenske«: »Potovanje Nikolaja Nikiča«, 1900. — »Tujci« 1901. — »Na klancu« 1902. — »Življenje in smrt Petra Novljana 1903. — »Križ na gori« 1904. — »Potepuh Marko in kralj Matjaž« 1905. — »V mesečini« 1905. — »Martin Kačur« 1906. — »Smrt in pogreb Jakoba Nesreče« 1906. — »Novo življenje« 1908. — Drame: »Jakob Ruda« 1900. — »Za narodov blagor« (satira), 1901. — »Kralj na Betajnovi« 1902. — »Pohušanje v dolini šentflorijanski« (šatira), 1908. — »Hlapci« (satira), 1910. — »Lepa Vida« 1912.

koji istiniti događaj iz njegova života, a fantazija je piščeva obavila ovu istinitost ili cvijećem poezije ili maglom simbolike. (Isp. na pr. prvi dio »Tujaca« ili fabulu »Lepe Vide«... Viđa je, vele, kći gazdarice Cankarovih prijatelja, djaka).

Odmah od početka svoga književničkog rada istupio je Cankar odrešito protiv cijelog društva te zametnuo boj s »filistrom« i konvencionalnim »rodoljubom«. Filistar je svaki čovjek, koji misli »triježno«, računa s prilikama, stara se za pristojan kaput, radi za obitelj, te ima svoje »nazore« i svoje uvjerenje. S ovakvim filistrom bori se umjetnik, čista duša, prezirući sve konvencionalnosti u mišljenju, odijelu, veleuman revolucionarac i vagabund, genijalan čovjek i zato protivnik škole itd. Dakako da umjetnik-idealist ne može naći mjesta u slovenskoj domovini, toj postojbini samih »filistara«, robova, hlapaca. Hoće više nego može; zato je osuđen na smrt.

Kritika je često spočitavala Cankaru — osobito prvim njegovim djelima — s nacionalno-odgojnog stanovništva njegovu negativnost, nedostatak pozitivnih životnih vrednota, njegov pesimizam, slabunjavost njegovih »junaka«, koji ne osjećaju u sebi nikakove otporne snage protiv neprilika u životu. Cankar na ovakve kritike ne bi teoretički replicirao, a često im ipak odgovara u svojim beletrističkim radovima. Iz polemike se je rodila »Bela krizantema«, a jeku debate čujemo i u »Volji in moči«, gdje se rješava problem odnošaja između volje i sile; protiv onih, koji ističu važnost volje, ustoličuje Cankar silu. (Umjetnik mu je onaj, koji ima snagu, ne onaj, koji ima volju.)

Cankar nije popularan pisac, t. j., ne čitaju i ne ljube ga najširi slojevi. Premalo ima u njemu vanjskih konkretnih događaja ili čak junačkih čina. Previše je lirike u njemu. Čudnovato se miješa njegova realistika s romantikom snová i sablasti, te se ne zna, da li je koje biće realno ili puki san. Cankara može s ugodnošću čitati samo čovjek, kojemu su čuvstva istančana i duh spo-

soban, da zamišlja za realnošću i — simbol. Najobrazovaniji će ljudi priznati Cankaru, da je prvi pisac slovenske moderne.

Cankar je vanredan stilist. Ima svoj stil. Stil mu je vrlo jednostavan, a upravo zato se poezija njegove proze dojima tako duboko. Držim, da mu u jednostavnom, a snažnom slikanju duševnih raspoloženja nema jednakoga na slayenskom jugu.

Uopće pazi Cankar mnogo na formu: U njegovim rečenicama nalazimo neku ritmiku. Paralelizmom riječi označuje on jednakost situacije. (Isp. prvu pripovijest u knjizi »Troje povesti«.) Njegove umjetnine pokazuju pravilnu tehničku konstrukciju; na pr.: u početku govore o n i o n a, onda govori o n sâ m, nato o n a sama, napokon opet oboje. U »Milanu i Mileni« prikazuje se paralelizam muškog i ženskog života; u poglavlju 1., 3., 5., 7., 9. pripovijedaju se događaji Milanovi, a Milenini u poglavlju 2., 4., 6., 8. U poglavlju 10. združuju se oboje.

Zgodba o Šimnu Sirotniku.

I.

Ta zgodba, ki vam jo pripovedujem, se je pričela ob tistem času, ko je dopolnil Šimen, petdeseto leto svojega življenja. V mestu pa se ljudje hitreje starajo, nego na polju. Komaj je človeku trideset let, se mu hrbet krivi, mu upadajo lica. Tudi meni se je tako zgodilo. Črni mestni prah pije kri kakor vodo.

Petdeset let je bilo Šimnu, pa je bil betežen starec. Kovač je bil, svojih polnih trideset let je služil enemu gospodarju; stal je na enem prostoru od začetka do konca, tako da se je zemlja že za ped globoko usedla pod njegovimi nogami. Ko je doslužil trideset let, so mu roke odpovedale, niso več vzdignile kladiva. In gospodar mu je rekel:

»Zvesto si mi služil, oj Šimen, dolgih trideset let. Zdaj pa so ti roke odpovedale, oj Šimen; na tla položi kladivo in pojdi z Bogom, kamor ti srce veleval!«

Tako je rekel gospodar. Zakaj postava delavcem je taka: drugim boš točil vino mladosti, pelin starosti boš sam popil.

Šimen se ni prerekal ne z Bogom, ne z ljudmi. Dejal je: »V posteljo pojdem, počakam smrti.« Tako je storil, ampak smrti ni bilo. Lačen je bil, truden in bolan. Pa je pomislil: »Velikokrat že so rekli, da je pravica na svetu; pojdimo torej ter spoznajmo, kje je pravica in kaj da je!«

Res se je Šimen napotil ter se je močno čudil, ko je spoznaval pravico. Kadar je izpregovoril besedo o

pravici, so se mu smejali v obraz. Pa je prevdaril: »Izpremenili so se časi; tista stvar, ki smo ji rekli pravica, ali je umrla, ali pa so jo drugače krstili. Ker skoraj bi dejal: če psu privoščijo kost, kako da ne bi starcu suhe skorje?«

Dolgo ni premišljeval. Zakaj prišel je gospodar tiste hiše, kjer je Šimen gostaril. Prišel je in je rekel: »Trideset let si domoval v tej izbi, oj Šimen, in zmirom si bil zvest. Zakaj ne plačaš gostaščine?«

Šimen se je začudil.

»Kako bi, ko ni dela? Star sem, dajte, da v miru umrjem!«

Ne boš, oj Šimen, zastonj umiral! Pojdi, kamor ti srce veleva!«

Šimen je povezal svojo culo in je šel. Zmirom bolj se je čudil, majal je z glavo in je rekel, da pravica ni živa stvar, ki jo človek lahko zgrabi in vpraša, kadar je treba, temveč da je izmišljena in abotna povest za otroke.

Prerekal pa se ni z Bogom in ne z ljudmi, temveč je sklenil v svojem srcu:

»Če v izbi ne, če ne v postelji, pa umrjem kraj ceste. Bliže bom grobu in duša bo že našla svojo pot!«

Res je legel kraj ceste in si je položil culo pod glavo, da bi v miru zaspal. Ampak prišli so ljudje in so rekli:

»Glejte ga, razbojnika, ob belem dnevu bi kraj ceste umiral!«

Vzdihnil je Šimen in je vstal.

»Saj sem rekel, oj ljudje, da bi rajši v izbi umrl!«

Še poslušali ga niso; gnali so ga pred sodnika. In tam so ga obtožili, da je hotel umirati kraj ceste.

»Čemu pa se potepaš, čemu pa ne delaš?« se je razsrdil sodnik.

»Saj bi!« se je branil Šimen. »Ampak roke nočejo, ne vzdignejo več kladiva!«

Odkod da je doma, ga je vprašal sodnik.

Ob tej besedi se je Šimnu čudno storilo. Molčal je in je premišljeval, pri srcu pa mu je bilo nadvse grenko.

»Odkod da si!« je vprašal sodnik.

»Daleč je, daleč; zdavnaj je, zdavnaj!« je rekel Šimen. »Koliko je — oj, petintrideset let in dalj, da niso videle tistih krajev moje oči... oj, ne spoznale bi jih več!«

»Kaj bi tisto!« je rekel sodnik in je bil jezen. Ker oči sodnikove so take, da gledajo na papir, ne v srce. »Kaj bi tisto! Na odgovor te kličem, ne k molitvi! Povej, odkod da si, zato da te poženemo tja, ker se brez posla potepaš po tujih krajih!«

Šimen se je čudil.

»Na Prisojah sem rojen, pravi pismo; ali spomin ne vidi več tistega kraja, ne spoznal bi ga več, še v sanjah ne...«

Nič ga niso več izpraševali; prijeli so ga in so ga gnali kakor tatu. Šimen je prigovarjal biričem, poizkušal je, da bi jih izmodril.

»Saj nič drugega ne maram, nego da v miru umrjem kraj ceste. Čemu bi me zdaj še po svetu vlačili, ko je pot dolga in vožnja draga?«

Biriči ga niso poslušali, temveč so ga zaklenili v tesno, nepriljudno izbo z visokim omreženim okencem.

»Čuden je svet dandanašnji! je pomislil Šimen, ko je bil sam. »Ko sem bil še mlad in močan, dvajset dolgih let sem koprnel, da bi videl tiste kraje, kjer sta umrla oče in mati, Bog jima daj nebesa. Dvajset let sem koprnel, dokler ni umrlo navsezadnje še koprnenje samo. In zdaj, glej, ko sem star in slab, zdaj, ko bi rad v miru zaspal, me gonijo, kamor mi srce nič več ne vелеva. Preveč je moja pamet trudna, da bi razbistrila to modrost!«

Ko se je zdramil in se je komaj danilo, so odprli duri in so ga poklicali. Šimen je vstal, vzel je culo in je šel brez godrnjanja, kamor so ukazali.

»Če nočejo, da bi kraj ceste umiral, pa naj mi posteljejo, kjer se jim zdi!«

Tako je prevdaril in se ni prepiral z nikomur.

Gnali so ga križem po ulicah, naposled pa so ga

potisnili v železni voz. Šimen je zavzdihnil in se je pokrižal.

»Če je ukaz tak, da potujemo, pa potujmo! Morda bo dal Bog, da se duša spotoma naveliča teh starih kosti!«

Ali Bog ni dal. Železni voz je vozil počasi, kakor polomljen koleselj. Vsako uro se je ustavil in je stal pod milim nebom po cele tri do štiri ure. Zakaj takih ljudi, ki so drugim v spotiko in nadlego, ne nalagajo na gosposke vozove, temveč med vreče, sodove in razboj-nike. Časih je Šimen odvezal culo in si je privoščil kos kruha in skrbno odmerjen grižljej slanine; kakor je hranil, je bila cula zmirom bolj ohlapna in beraška. Šimen pa si ni delal hudih skrbi. »Treba je, da človek kosi, kadar je čas kosila, in da večerja, kadar je čas večerje; vse drugo se bo že naredilo, kakor je božja volja!«

Gledal je skozi okno in je videl temne goré in zelene doline, pusto skalovje, bogate njive, gozdove in pašnike, samotne romarske cerkve, vasi in mesta; vse se je čudežno vrstilo in izpreminjalo pred njegovim očmi; pokrajina je bila zmirom drugačna, ali zmirom mu je bila tuja.

«Daleč je pač še do tistih krajev, ki pravijo, da so moja domovina. Če ne z očmi, spoznal bi jih morda vsaj s spominom. Bo že Bog dal, da se biriči ne zmotijo in da me odlože tam, kjer je treba!«

Ko se je vozil tretjo noč, se mu je storilo bridko pri srcu in zato je spoznal, da je že blizu tisti kraj.

»Kako je pač tam?« je premišljeval. »Kakšni kraji so in kakšni ljudje? Ali bom še poznal rodno kočo, ali bom razumel govorico ljudi? Kako me bodo pozdravili, ko me ne poznajo ne po obrazu, ne po imenu, kakor jih jaz ne poznam?«

Tako je premišljeval, klonil je glavo globoko do kolen in je zadremal. Komaj je še dobro zadremal, ga je zdramil birič; zunaj se je danilo.

»Kaj boš na vekomaj spal? Voz stoji že pol ure, ti pa smrčiš! Vstani in pojdi, zakaj doma si!«

Šimen je vzel culo, stopil je z voza in se je ozrl naokoli.

»Kaj to je moja domovina, pravite?«

Tudi spomin ni več spoznal teh lepih krajev. Zeleni, valoviti holmi, v daljavi temni gozdovi, bele vasi ob položnih rebrih.

Stopil je k njemu droben, sključen, čemerren starec, ki je držal v roki debelo gorjačo.

»Kaj ti si tisti?« je vprašal Šimna. »Tisti, ki ga bomo redili?«

»Ne vem. če sem tisti«, je rekel Šimen. »Ampak, če iščete Šimna iz Prisojnice, sem jaz tisti Šimen!«

Z zlovoljnim očesom ga je premeril starec od glave do nog.

»Jaz sem pa občinski pisar in birič iz Prisojnice. Le z menoj, da bomo spoznali, kdo da si in čemu nam delaš sitnosti, ko imamo drugih preveč!«

Sredi njih in travnikov je stala železniška postaja. Birič in Šimen sta se napotila v dolino.

»Kaj je še daleč do Prisojnice?« je vprašal Šimen, ker ni poznal kraja in pa tudi zato, da bi se malo porazgovoril.

»Glej ga!« je skoraj srdit odvrnil birič. »Na občinske stroške se vozari sem, jedel bi občinski kruh, pa še poti ne vé!«

»Kako bi vedel pot, ljuba duša!« ga je tolažil Šimen. »Pač je res, da sem bil rojen v teh krajih, vsaj pismo priča, ampak videl jih nisem blizu do stirideset let!« —

»Kaj?« je planil birič. »Štirideset let? — Štirideset let se je potepal, sam Bog vedi kod, in zdaj, ko je nadležen, prihaja, da bi ga pitali! — Ali te nič ni sram?«

»Čemu bi me bilo sram?« je odgovoril Šimen ves miren in brez srda. »Umreti sem kanil v postelji, pa so me pregnali; legel sem kraj ceste, pa so me vzdignili; prosil jih nisem, pa so me naložili na voz. Če je kaj škode in sramote, njim očitaj oboje, ne meni!«

»Gospoda piše postave, zato jih piše zase!« je rekel birič in je umolknil.

Od solnčnega jutra obžarjena se je zasvetila v dolini bela vas. Šimen je zasenčil oči z dlanjo; bleščalo se mu je od solnca in od lepote in zazdelo se mu je nenadoma, da je nekoč, kakor v davnih, že pozabljenih sanjah, videl ta kraj.

Birič je iztegnil roko in je pokazal v dolino.

»Tam doli je Prisojnica!« —

Tako se je pričela ta zgodba.

II.

Birič in Šimen sta se napotila k županu. Prav nič prijazno ni gledal župan, tudi ni prav nič prijazno pozdravil.

»Torej si pripeljal to nadlogo!« je rekel in je premeril Šimna s tako pazljivim in srepim očesom, kakor kupec vola.

»Pripeljal sem jo!« je potrdil birič in je tudi sam pogledal Šimna tako zlovoljno, kakor da bi mu v srcu očital: »Še meni delaš sitnost in zamero, nadloga!«

Šimen pa se ni zmenil za take oči in za take besede in je izpregovoril:

»Saj sem rekel, da bi rajši umrl kraj ceste, nego da bi v nadlego bil ljudem, ko jim nisem bil nikoli. Ampak kdo bi se prerekal, če je postava taka, da nalože človeka na voz, če mara ali če ne mara!«

Župan je malo pomislil.

»Iz Prisojnice. praviš, da si?« je vprašal.

»Pravijo, da sem!«

»Kakšna beseda pa je to: pravijo, da sem? Če si, ali če nisi, sem vprašal!«

»Kako bi odgovoril?« se je blagodušno nasmehnil Šimen. »Gospodinja je zaukazala, da sem iz Prisojnice, pa tudi pismo tako izpričuje. Kdo bi se prerekal?«

Župan je strmel in je dolgo molčal.

»Kaj nikoli nisi bil v teh krajih?«

Mirno in prijazno je odgovarjal Šimen.

Da sem bil rojen v teh krajih, pravi pismo. Jaz pa jih nisem spoznal z očmi in še spomin jih je komaj spoznal. Kako bi? Deset let mi je bilo morda, ali še ne deset let, ko sem šel, sirota, kakor me je vodila božja roka po tem samotnem svetu. Nekaj let kasneje, ko nisem vedel, kam da bi položil glavo, sem romal nekoč skozi to dolino, se mi zdi; nisem je spoznal natanko, noč je bila in dež je lil, moje oči pa so bile objokane... Pa kaj bi tisto! Reč je taka, da nisem videl teh krajev, kar je dozorela moja pamet.«

Župan je strmel zmirom bolj.

»Sam ne veš, če si rojen v teh krajih, ali če nisi rojen! Sam praviš, da ne poznaš ne krajev in ne ljudi. Pa prideš v to našo revščino kakor huda ura! — Kod si hodil doslej, komu si služil in kdo te je redil?«

»Ne srdi se, župan!« mu je prigovarjal Šimen. »Saj sem rekel, da nisem koprnel ne po tebi, ne po teh krajih, že zdavnaj ne! — Služil pa sem v mestu, dolgih trideset let sem služil enega samega gospodarja, sem stal do konca na enem prostoru, tako da so se mi noge za ped globoko udrle v tla. Zdaj pa moje roke ne vzdignejo več kladiva, tudi noge se mi že tresejo. In tako je ukazal gospodar: dodelal si, pojdi, kamor ti srce vелеva! Kaj bi se prerekal s svetom, ki piše postave, da se človek ravna po njih? Šel sem, da bi umrl kraj ceste, pa so razsodili, da se tako ne spodobi. Naložili so me, kakor vrečo ovsa in so me poslali v te lepe kraje: tam je tvoja domovina, so rekli, tam umri! — Zdaj, župan, pa sam presodi, čegav je greh!«

Župan je udaril tako močno s pestjo po mizi, da sta vztrepétala obadva, birič in Šimen.

»Trideset let služil, pa si ne prislužil kruha za stare dni, ne kota za krščansko smrt! Ali si vse sproti zapil, razbojnik?«

Šimen se je nasmehnil.

»Ni treba delavcu, da bi hranil, pa ima vendarle postnih dni v izobilju! Svetnika postavi pred naklo, samega svetega Janeza Krstnika, ki je živel ob kobilicah;

pa pride gospodar in mu poreče: Sveti Janez Krstnik, ki živiš ob kobilicah, kaj je treba tebi srebra in zlata? Delaj mi zastonj! — Nisem popival sproti, o župan, temveč sproti sem kri prelival — tam je zdaj, v tistem črnem prahu, tista razhojena tla so jo popila. Ko sem dal poslednjo kapljo, so rekli: pojdi in so me naložili. Zakaj taka je pač postava na tem svetu.«

Temno je pogledal župan, čudna se mu je zdela postava. Navsezadnje pa je zavzdihnil in je rekel:

»Zares je nadvse čudna ta postava, ali kdo bi se prerekal s postavami? Gospôda jih je napravila, pa jih je napravila zase! Zapisano je, da umri človek tam, kjer ni živel in da uživaj miloščino tam, kjer je ni dajal! — Svet stoji na glavi, mi ga ne bomo na noge postavili. — Pokaži kar imaš pisanja, da bomo vedeli, kako je s teboj!«

Šimen je položil na mizo rumen papir.

»To je, kar je!«

Le malo besed je bilo na papirju, župan pa je dolgo bral.

»Torej, da si rojen na Prisojnici... številka devetindevetdeseta...«

Župan se je zamislil.

»Saj sem tudi sam rojen na Prisojnici, poznam vso faro, kakor svojo dlan... ali številke devetindevetdesete ne poznam!«

Premišljeval je dolgo, nato pa se je obrnil do biriča.

»Ali jo ti poznaš, Martinec, to številko devetindevetdeset?«

Zamislil se je tudi birič, visoko je privzdignil obrvi in je majal z glavo.

»Kako bi jo poznal, ko ne vem, kje stoji in čegava da je? Nadloga bo pač sama vedela, kje se je rodila!«

Šimen, nadloga imenovan, ga je prijazno pogledal.

»Če kraja ne poznam, kako bi poznal številko?«

Spogledali so se vsi trije in niso vedeli, ne kod ne kam.

Takrat pa je prešinila župana misel, ki je bila tako prijetna, da se mu je takoj izjasnil zlovoljni obraz.

»Šimen, praviš, da ti je ime in za Sirotnika da se pišeš?«

»Je že res?«

Župan je pogledal biriča.

»Zdaj pa ti povej, Martinec, če živi v prisojniški fari še kakšen Sirotnik!«

»Sirot je veliko, Sirotnega nobenega!« je modro odgovoril birič.

Zmirom vedrejši je bil županov obraz.

»Vse se mi zdi, sirotni Šimen, da se tvoji pravici opletajo noge, kakor tebi. — Odgovori, Martinec, čegava je številka osemindvetdeseta?«

»Mejačeva je.«

»Mejačeva! — In čegava je številka stota?«

»Tista je Prunkova.«

Takrat se je zasvetilo tudi biriču, in tudi njemu se je izjasnil obraz; župan pa se je veselo zasmel.

»Bojim se, sirotni Šimen, da ne boš grizel prisojniškega kruha, ne tlačil prisojniške slame! Postave so narejene, da bi človeka ukanile, pa so ukanjene same, zahvaljen Bog! — Le z menoj, Šimen, in tudi ti, Martinec, pojdi z nama, da bo pravica po pravici razodeta!«

»Pa pojdimo,« je rekel Šimen, ki je bil vaju vsega hudega in se nikoli ni prerekel. Še povedati se mu ni zdelo potrebno, da je truden od poti, od lakote in od starosti.

»Nekam že pridemo,« si je mislil, »in zla beseda nikoli ne zaleže!«

Tako so se napotili vsi trije skozi vas: Šimen na sredi, župan na eni strani, birič na drugi. Pridružil se jim je kmet, da bi si ogledal občinsko nadlogo; pridružila se je kmetica, nato še kmet, pa še kmetica — in šli so, kakor rešnja procesija; največ pa je bilo otrok, ki so vreščaje spremljali nadlogo in njene biriče.

Župan se je ustavil pred Mejačevo hišo.

»Ta je številka osemindvetdeseta!« je rekel. Nato je pokazal s palico preko polja.

»Tam je kolovoz, meja med Prisojnico in Osojnico. Kaj pa je onstran kolovoza, ljude božji?«

Vsi so pogledali na ono stran.

»Na oni strani, na osojniški zemlji, je kup kamenja; béli se v solncu, vsi ga vidite. Tam, kjer leži tisto aamenje, je bila nekoč prisojniška številka devetindevetdeseta!«

»Še prav zares!« je podkrižal star kmet, ki je stal za biričem.

Župan pa je govoril še nadalje.

»Tista številka devetindevetdeseta ni bila na svetu božjem drugega nič, nego lesena bajta, na kamen postavljena. Čegava je bila, to naj dandanašnji sam Bog razsodi. Tam so gostovali vsi tisti ki niso imeli svoje strehe, pa tudi ne lehe za krompir in fižol. In gostovali so tam tudi Sirotnikovi; če so pomrli tam od vsega hudega, jim Bog daj večni mir in pokoj! Poslednji od tistih Sirotnikovih pa je zdajle med nami, ime mu je Šimen, oblastnija nam ga je poslala za občinsko nadlogo!«

Vsi, kolikor jih je bilo, so se temno ozrli na Šimna. Šimen se je blagodušno smehljaj in je rekel:

»Taka je postava, kdo bi se prerekal?«

Župan pa je govoril še do konca.

»Zdaj pa premislimo in preudarimo, občani prisojniški! Kje leži tisto kamenje: ali leži na prisojniški, ali na osojniški zemlji? Ni razmaknjeno, ne premaknjeno; kakor je ležalo, tako leži. Kolibo je ogenj pobral, ožgano kamenje je ostalo; ni se ga človek dotaknil: osat in trnje pričata!«

Vse je župan po pravici povedal in razložil. Ko so pred zdavnimi leti po dolgih tožbah in zmotnjavah ustanavljali mejo med osojniško in prisojniško občino, se je naredilo, da je pogorišče, ta nekdanja številka devetindevetdeseta, pripadlo Osojnici. Nihče se ni zmenil za tisto kamenje in nihče bi ne bil mogel povedati, čegavo da je, zato ker ni bilo vredno prepira. Le najstarejši občani so se še od daleč spominjali Sirotnikov, poslednjih gostačev; nikomur pa ni bilo več v spominu,

če so pomrli, ali če so se bili pogubili v svet. Nekoč, ob hudem vetru, je priletela iskra od Mejačeve strehe in je zapalila bajto, ki je pogorela do tal kakor slama. Nihče ni gasil; počemú? Pepel je odnesel veter, ožgane hlode so pokurili kajzarji, kamenje pa je ostalo tam na vse večne čase in se je prepreglo s trnjem in osatom.

Župan je pokazal na Šimna.

»Glejte, občani,« je rekel, »tega človeka, ki tukaj med nami stoji, kakor grešnik za cerkvenimi vrati, so nam poslale oblastnije, da bi ga redili! Ta človek pa je Sirotnikov, poslednji izmed tistih, ki so gostčili v številki devetindevetdeseti. Kam sodi v rejo in amožno, vas vprašam, ali v občino prisojniško ali v osojniško?«

»V osojniško!« so vzkliknili vsi, kolikor jih je bilo.

»Pa v osojniško!« se je dobrovoljno nasmehnil Šimen in si je mislil: »Saj v Osojnici pač ne pečejo drugačnega kruha, nego v Prisojnici!« Zakaj lačen je bil.

Župan pa je tedaj ukazal biriču:

»Ženi ga v Osojnico, k županu ga ženi in tam razloži, kakor je! Kar je rodila Osojnica, naj še Osojnica pokoplje! Kruha zase ima dovolj prisojniška fara, ampak nima ga preveč, da bi ga metala še sosedom in njih nadlogam!«

Tako je razsodil župan in vsi so hvalili njegovo modrôt.

Župan je ostal s svojo dolgo procesijo ob meji, da bi počakal oznanila biričevega. Birič in Šimen pa sta se napotila v Osojnico.

III.

Pot ni bila dolga in tudi ne strma; romala sta pičlo uro po zložni okrajni cesti. Šimen pa je težko sopel, postal je ter si odpočival; in počival bi bil pač do večera in morda na vekomaj, da ga ni priganjal birič.

»Stopi! Saj je cesta kakor žamet; plesal bi človek, ti pa stokaš!«

»Star sem, star!« je vzdihnil Šimen.

»Tudi jaz sem star, pa se ne cmerim!« ga je za-

vrnil birič; postrani se je ozrl na Šimna, ki je stopal mukoma, z omahujočimi nogami, ves zgrbljen, upognjen in nadložen, kakor osemdesetleten starec.

»Koliko križev pa že nosiš, da si tako betežen?« ga je vprašal.

»Pet jih nosim in težki so!« je odgovoril Šimen.

Birič pa se je tako začudil, da je odprl usta nastežaj. Široko je stopil pred Šimna in ga je ogledaval z debelimi očmi od glave do nog, kakor da ga je bil šele v tistem trenutku prvokrat ugledal. Ko je bil pri kraju z ogledovanjem, je tako močno stresel z glavo, da se mu je klobuk na stran pomaknil.

»Petdeset let! Pa že popotna smrt, pa že občinska nadloga! — Meni jih je sedemdeset, glej, pa me ne tare starost in za stavo ti grem dvanajst debelih ur! — Če ni zmote v krstnem pismu, kaj si počel, da se ti je kri posušila?«

Blagodušno ga je pogledal Šimen.

»Mene vidiš, nisi pa še videl tridesetletnih starcev, kakor sem jih videl jaz. Petnajst let mu je, ko se zapiše delu z dušo in s telesom, kakor grešnik zlodeju samemu; trideset let mu je, pa je doživel do konca, ko še ni živel. Kjer sem delal jaz, nas je bilo vpreženih tisoč in več; otroci so bili med nami, pa tudi zgodnji starci; prah in ogenj smo dihali od jutra do mraka; nobeno oko ne vidi tam krvi, pa se preлива v korcih in vedrih in žije, še tako polne, so kmalu izsušene... Junak sem bil med njimi in sem doživel pet križev!«

Dolgo je premišljeval birič, nazadnje pa je vprašal:

»Ali je postava taka?«

»Postava je taka, kdo bi se prerekal! Ni ji treba, postavi, skrbeti za starost, ker starcev ni. Le jaz edini delam sitnost in nadlogo, Bog se me usmili!«

»Za grob ima človek zmirom zemlje dovolj!« ga je tolašil birič.

Šimen pa je zavzdihnil:

»Še tiste mi niso dali!«

Ob takih razgovorih sta dospela v Osojnico.

Župan se je bil povrnil s polja, stal je na pragu in čakal kosila. Pa sta se ustavila pred njim birič in Šimen.

»Nadlogo sem pripeljal!« je oznanil birič.

»Kakšno nadlogo?« se je začudil župan; takoj ga je spreletela huda misel in ozrl se je z zlohtnim očesom na Šimna.

»Osojniško!« je razlagal birič. »Oblastnija nam je poslala tega nadložnega človeka, da bi ga redili. Pismo pravi, da je iz Prisojnice; ampak izkazalo se je, da ni doma iz Prisojnice, temveč iz Osojnice. Zato ga pošilja naš župan občini osojniški v rejo in skrb!«

»Kako da je iz Osojnice!« je vzrojil župan. »Nikoli ga nisem videl, tega človeka, ne vem kako mu je ime in kdo da je! Le kar ženi ga nazaj, odkoder si ga prignal, pa Bog z vama!«

Birič pa se ni udal, temveč je razlagal nadalje:

»Porodil se je namreč na tistem kraju, kjer je stala nekoč prisojniška številka devetindevetdeseta in kjer je dandanašnji kup kamenja na zemlji osojniški. Očitno je torej pred Bogom in pred ljudmi, da se je rodil v osojniški občini in ne v prisojniški. Tu ga imate, redite ga in skrbite zanj po vesti, da umrje v miru!«

Nad toliko hinavščino se je silno razsrdil osojniški župan.

»Glej jo, lakot prisojniško! Nima, da bi redila svoje reveže, pa bi jih naprtila sosedom! Če je zapisano v krstnih bukvah, da je rojen v Prisojnici, je tam rojen in prisojniška občina ga bo redila na stare dni! Otrok bi to razumel — vi pa, ne le da ste lakomni, ste še bebašti povrhu! — Kar poberita se, odkoder sta se vzela!«

Ker je župan tako srdito kričal, se je nabralo na cesti obilo ljudi, osojniških faranov. Ko so čuli, kdo da je Šimen in kako da je z njim, se jih je polastila pravična jeza; biriču pa se je zazdelo, da ni prijetno prerekati se na zemlji sosedovi.

»Ljudje božji, kaj bi se ljutili?« je tolažil s prijazno besedo. »Razodelo se bo, kje je pravica in kje je zmota.

Vseh zmešnjav začetek ga je ta dolgi in jokavi nadložnik, ki nam ga je vsem Bog poslal zaradi naših grehov!«

Osojničani pa tudi teh lepih besed niso bili veseli.

»Ne nam,« ga je zavrnil župan, »in ne zaradi našin grehov, temveč vam ga je Bog poslal, je že vedel zakaj! Pa tudi ni krščansko, da govoriš o betežnem starcu, kakor o razbojniku; ali se v Prisojnici niste učili katekizma? Le lepo in zložno se napravita obadva v svojo domačijo; tam pa glejte, da ga boste pošteno redili in mu mehko postiljali!«

Osojniški birič, ki je bil prekanjen človek, pa je izpregovoril:

»Je že prav, da gresta, ampak kolikor poznam tega Martinca, ni bil nikoli nič prida. Lahko se nameri, da nam spotoma nalašč izgubi to nadlogo, da jo odloži kakor prazno malho ter poreče: tu ga imate, zdaj pa glejte!«

»Pametno si govoril, Andrejaz!« ga je pohvalil župan. »Le pojdi z njima in bistro glej, da se ne odsmeli ta biriška smola prisojniška ter ne pusti nadloge same na naši zemlji!«

Spet je izpregovoril birič Andrejaz:

»Z njima pojdem, kakor si ukazal, župan, in bistro bom gledal! Ali kje je zapisano, da ne čaka na meji velika prisojniška vojska? Poslali so nam nadlogo v sramoto in zasmeh, pa ji bodo, mislim, zgradili pot na svojo zemljo. Zakaj iblajtarji so vsi!«

»Tudi zdaj si pametno povedal, Andrejaz! Napotimo se forej, kolikor nas je, da pogledamo, če je vse po pravici in postavi!«

Tako se je napravila dolga procesija na pot proti Prisojnici. Spredaj Šimen in obadva biriča, za njimi župan in za županom pol občine osojniške.

»Kakor je božja volja!« je rekel Šimen v svojem srcu. »Oblast je oblast in človek je preslaboten, da bi se prerekal z njo!«

Truden pa je bil hudó in noge so se mu opletale.

»Hej, nadloga, kaj se maješ?« ga je posvaril birič osojniški.

»Star sem, počival bi!« je rekel Šimen.

»Baš počival, kmalu boš počival; tam, kjer je tvoja postelja in tvoj kruh! Ampak tukaj, na tej zemlji osojniški, ni počitka zate!«

»Morda le pridem!« si je mislil Šimen. »Stojé ne bom umrl!«

In je šel. Ker se je močno opotekal, sta ga prijela pod pazduho obadva biriča. Župan je videl dolgo, v dve gubé sključeno teló in noge, ki so ob vsakem koraku odpovedávale, ter je zaklical:

»Le dobro ga primita ter varno ga držita! Če se mu na tej naši zemlji kaj prigodi, česar Bog ne daj, bo sitnost in nadloga naša!«

Kakor je bil Šimen truden, se je ozrl ter se nasmehnil:

»Brez zamere, župan; postava je naredila!«

Tako so šli in so prišli skoraj do meje.

»Prav nič se nisi zmotil Andrejec!« je vzkliknil župan. »Glej jih tam, razbojnike!«

Onstran kolovoza je čakala občina prisojniška, da bi videla, če se je zgodilo po pravici in postavi.

Ko sta se vojski ugledali, se je vzdignil na obeh straneh silen vrišč in trušč, tako da spočetka ni bilo mogoče razločiti nobene besede. Osojniški birič je porival Šimna preko meje, prisojniški birič pa ga je odrival. Šimen se ni branil in tudi ni zinil besede.

»Pa vendarle kaže, da bom stojé umrl!« si je mislil.

Obadva župana pa sta vsak zase prevdarila, da bi vesoljni tepež ne obrodil drugega nič, nego senen voz nadlog in sitnosti. Zato sta ukazala obadva hkrati:

»Mirujte ljudje božji; naj rzsodi pametna beseda!«

Občani so verno poslušali od obeh strani, župana pa sta se pomenila takole:

Najprej je povzdignil svoj glas osojniški župan in je rekel:

»Ali se ti je zmešalo, da uganjaš take reči, kakor bi jih poglavec ne uganjal? Če postav ne poznaš, čemu županiš?«

Prisojniški župan pa mu je takoj odgovoril:

»Zato, ker postave poznam, sem to nadlogo tjakaj poslal, kamor sodi! Odpri oči nastezaj, poglej tisto kamenje tam in reci, na čegavi zemlji da leži!«

»Tisto kamenje si vtakni v suknjo, če si ti zdi! Kar je pisano in potrjeno, ne izbriše tvoj jezik; pisano pa je, da se je nadloga rodila v Prisojnici. Oblastnija ti je nadlogo izročila; ravnaj se, kakor ti je ukazano!«

»Kakor bi se nadloga rodila v Prisojnici, če je stala bajta v Osojnici in stoji še dandanašnji njen spomin? Oblastnija pa ne ravna po božji pameti, temveč po človeški, in človeška pamet je zmotam podvržena! Zatorej le udano sprejmi to nadlogo, kakor ti jo je Bog poslal!«

Osojniški župan pa se je tedaj hudobno zasmejal in je vprašal:

»Kaj pa bi storil ti, da se je bil pripeljal v zlati kočiji s štirimi konji in s srebrno vprego: ali bi ga suval čez mejo, če mu je prijetneje na oni strani? Ali ne bi rekel: naj plačuje davke in doklade, kjer ga je volja? Siromaka pa rineš preko praga, ne privoščiš mu suhe skorje!«

Takrat se je obrnil prisojniški župan do svojih občanov.

»Slišali ste! Ni mu do pravice, do tiste suhe skorje mu je, ki sodi siromaku na stare dni!«

Ampak tudi osojniški župan se je obrnil do svojih občanov.

»Pravica mu je izročila žejnega, da bi ga napojil, lačnega, da bi ga nasitil, pa ga suje čez mejo! In tak bi drugim očital lakomnost?«

Spet se je vzdignil od obeh strani silen vrišč in trušč; spet sta se prerivala obadva biriča sredi kolo-voza; Šimen je visel med njima in se ni branil ne z besedo in ne z rokó.

Moški so gledali temno in so si vihali rokave, ženske so kričale, otroci so pobirali kamenje; vse je kazalo, da je huda ura blizu. Tedaj pa sta se spomnila obadva župana, da bi tepež ne bil koristen, že zategadelj

ne, ker bi sirotni Šimen vendarle ostal na meji in bi pravica ne bila dognana. In obadva hkrati sta vzkliknila:

»Mirujte, ljudje božji!«

Nato pa je izpregovoril osojniški župan:

»Tukaj na tem kraju ne bomo dognali pravice, ker je beseda proti besedi. Oblastnije so zmešnjavo spletle, oblastnije naj jo razpletejo! Potrpite, občani, ne rogovilite in nikar ne stopajte na ta lakomni prisojniški svet, dokler ni zadnja sodba izrečena!«

Izpregovoril pa je tudi prisojniški župan in je rekel svojim občanom:

»Nikar se ne jezite ob takih besedah, temveč pomislite, da pes laja, kakor mu je od narave dano! Zatorej potrpite, da se pravica izkaže!«

Takrat pa sta se oglasila obadva biriča, ki sta bila že vsa potna in zasopla:

»Kam z nadlogo?«

Župana sta se pogledala in sta pomislila.

»Kaj bi reševali!« se je zasvetilo prisojniškemu. »Tja ga položimo, kjer je prava njegova domačija, in tam naj ostane, dokler ne bo pravica potrjena!«

In je s palico pokazal na golo kamenje.

Osojniškemu županu pa se je zdelo, da je hinavščina za plotom; in zato je rekel:

»Na osojniški svet bi ga položil? Da bi se sklical: tam je ležal, tam naj leži! — Iblajtar modruje po iblajtarski pameti, mi pa smo kristjani!«

»Naj oblastnija reče svojo besedo!« je odvrnil prisojniški. »Motila se je, naj zmoto popravi; dajmo ji prilike in časa, da bo naša pravica slavno razodeta! Ampak dotistihdob naj ta nadloga, Šimen imenovana, čaka na tistem belem kamenju, ker viseti ne more do konca dni!«

»Viseti ne more!« je spoznal tudi osojniški. »Naj torej leže na tisto kamenje, le da se ne gane! Andrejec, ti glej, da se ne gane! Z životom in obrazom pa naj bo obrnjen na prisojniško stran!«

Tako sta sklenila in določila župana. Biriča pa sta

podprla Šimna pod pazduho in sta ga položila na kamenje, ki je bilo vse vroče v opoldanskem solncu. Šimen je zavzdihnil in komaj da je dobro ležal, je zadremal. Obraz je imel obrnjen proti Prisojnici, naravnost v solnce.

Ko je bilo to poglavitno delo opravljeno, sta se napotila župana vsak do svojega doma; in obedve procesiji sta se napotili za njima. Koj po kosilu sta župana napregla ter pognala proti mestu. Obadva koleslja sta divjala tako neznansko, da se ni polegel prah pol ure za njima.

Šimen je spal na vročem kamenju; na eni strani je ležal v travi prisojniški birič, na drugi osojniški.

IV.

Šimen je spal in sanjalo se mu je to-le:

Bog ga je blagoslovil z neizmernim bogastvom. Ali zlato ni omamilo njegovega srca in ni ga navdalo z napuhom. V svoji sreči se je domislil domovine in je zahrepenel po nji, kakor otrok po materi. Takoj je ukazal služabnikom, da naj mu vprežejo dvanajstero belcev pred zlato kočijo. V jadrnem diru se je napotil proti domovini in je še pred mrakom dospel v Prisojnico. Tam so ga pozdravili kakor kralja in gospodarja. S hriba so grmeli možnarji, pred farno cerkvijo so stali visoki mlaji, preko ceste pa se je bočil veličasten lok, z zelenim smrečjem ovit; in na loku je bilo z velikimi rdečimi črkami napisano: »Pozdravljen nam bodi — Tukaj in povsodi!« Milo se je storilo Šimnu ob toliki ljubezni. Skoraj je bil že pozabil na domovino, a glej, domovina ni pozabila nanj, spoznala ga je z materinskimi očmi, sprejela ga je z razprostrtimi rokami. Iz takih sladkih misli pa ga je vzdramil silen vik in vek. Prikazal se je župan osojniški z vsemi svojim občani. »Kakšne predpustne burke pa uganjate?« je kričal. »Stavite mlaje in loke svojim občanom, ne pa našim!« — In je kratkomalo zgrabil za uzde prvi par belcev, pred zlato kočijo vpreženih. Tedaj pa je priskočil župan prisojniški, da bi mu iztrgal uzde. In kričal, da se je do neba

razlegalo: »Ali ne boš takoj izpustil. Judež Iškarjot? Poglej pismo, če znaš brati! V Prisojnici je rojen, v Prisojnico pristojen, tako pravi postava! Izpusti!« — Osojniški pa ni izpustil, temveč je kričal še glasneje, nego prisojniški: »Ti izpusti, colnar goljufni! Ali vidiš tisto kamenje tam? Čegavo je, na čegavem svetu leži?« — — »Tisto kamenje si vtakni v suknjo, če si ti zdi! Kar je pisano je pisano; s postavo in pravico se ne boš prerekal!« — — »Tam na tistem kamenju je stal njegov dom! Tam je rojen, tja pristojen!« — — »Nič me ne briga tisto kamenje; naj leži v miru, kakor je ležalo od vekomaj! Moja pravica je pisana in potrjena — izpusti!« — Tedaj pa se je osojniški hudobno nasmejal in je rekel: »Kaj pa bi ti storil, oj colnar, in kako bi sodil, da se ni pripeljal v zlati kočiji, temveč da so ga prignali biriči, starca nadložnega, siromaka nebogljenega? Ali bi ga podil preko praga? — — Prisojniški pa ga je zavrnil: »Kakor bi postava ukazala in kakor bi pismo velevalo, tako bi storil!« — — Tako sta se brez konca in kraja prepirala in prerivala obadva župana; na pomagáj sta jima prišla še obadva biriča in navsezadnje so se spopadli še občani. Huda vojska se je vnela, strašna tepežen je divjala po dolini od hriba do hriba. Moški so kleli, ženske so jokale, otroci so kričali. Ura za uro je minila, Šimen je sedel v zlati kočiji in je bil lačen in žejen. Lačni in žejni pa so bili tudi belci, naveličali so se pustega prepira in so potegnili. Občani prisojniški in osojniški so nastežaj odprli usta, ko se je zlata kočija nenadoma zamajala ter se v jadrnem diru spustila v dolino. Prah se je vzdignil, solnce je žgalo, da se Bog usmili; Šimen pa je sedel na žametni blazini, v svoji zlati kočiji, in je bil lačen in žejen. Ustna so mu pokala, pred očmi se mu je meglilo, v glavi mu je kovalo stotero težkih kladev. Pa je pomislil: »Kdo bi se prerekal, če mu je sojeno, da umrje od vsega hudega v zlati kočiji in zavoljo same prevelike prijaznosti svojih rojakov?« Nagnil je glavo in se je zvrnil na cesto...

Take so bile Šimnove sanje. Ko se je vzdramil, ni ležal več na hrbtu, temveč na obrazu. Solnce je bilo

zatonilo za hrib; pol doline je bilo že v senci. Biriča sta ležala v travi in sta obadva spala. Osojniški je ležal na hrbtu, roke in noge razprostrate, kakor pribit na svetega Andreja križ; prisojniški pa je z obrazom, s komolci in s koleni tiščal v travo.

Šimen se je trudoma vzdignil; tako slab je bil, kakor da je bil prespal deset dolgih let. Stopiti je hotel na noge, noge pa ga niso več nosile, le kamenje je zahreščalo pod njimi; in preplašena sta se vzdramila obadva biriča.

»Kam?« sta vzkliknila hkrati in sta planila.

»Nikamor ne!« se je prijazno nasmehnil Šimen. »Če bi me te uboge noge še nosile, ne bi vaju vprašal za pot! Le v miru spita, tudi jaz bom spal!«

Biriča sta zadremala, Šimen pa je sedel na kamenju, oklenil je kolena z rokama in je premišljeval.

»Dolga je pač pot do mesta in tudi pravica nima mladih nog! Napoti se krščevat, pa pride k pogrebu. Noč bo že in morda bo že jutro, ko se povrne posvetna oblast s pisanim oznanilom. Jaz, Šimen Sirotnikov, sem lačen in kdo mi bo dal kruha? Žejen sem in kdo mi ponudi korec? Vse, kar je, je pravica in postava, človek pa je prah!«

Take misli se obšle Šimna, zato ker je bil lačen in žejen. Videl je obadva biriča, ki sta prijetno dremala v travi, in je mislil še nadalje:

»Glej, pravica spi pravično spanje, zato ker je opravila svoje opravilo, kakor je bilo treba. Če bi zdajle rekel pravici: lačen sem in žejen, tudi moja postelja je trda — kaj bi odgovorila pravica? Odgovorila bi: nič me ne briga, če si lačen in žejen in tudi tvoja postelja me nič ne briga, zakaj jaz sem pravica, sama sebi mati in hči, sama svoj začetek in konec; če si kristjan, ne prerekaj se z menoj, zakaj postava je sveta kakor evangelij: kdor jo ogleduje z nezaupnim očesom, je grešnik v svojem srcu in hude kazni vreden. Kar je napisano, to beri, pa nič ne premišluj; če je napisano, da bodi lačen in žejen, blagruj postavo ter bodi lačen in

žejen; če je pa napisano, da umri od vsega hudega na tem golem kamenju, spoznaj pravico ter hvali Boga, da si jo izpolnil!»

Njegove misli so se napotile iz te bridkosti na daljne ceste, koder niso hodile še nikoli.

»Kaj je bilo tvoje življenje, oj Šimen Širotnik?«

In kakor je sedel na golem kamenju, klonil život v dve gube ter oklepal kolena z rokama, je pregledal v svojem srcu, kar je gledal nekoč z očmi:

»Zdaj sediš na tem golem kamenju, Šimen Širotnik, in siroten si hujše, nego ob rojstvu! Takrat so bile še roke na svetu, ki so te v plenice zavijale in na posteljo polagale; tudi tepen nisi bil preveč, če si kričal. Nikogar ni zdaj, da bi ti postiljal, nihče te ne vpraša, če bi jedel in pil, tudi kričati ne smeš, zato ker ti velja pravica, ki otroku ni veljala! Pa kaj je bilo vmes, pa kaj je bilo tistih štirideset let od začetka tega dolgega romanja pa do bridkostnega današnjega dne? Da bi spravil ves vroči pot, kolikor sem ga potočil, vso kri, kolikor sem je prelił — bogastvo, zdi se mi, da bi bilo. Ali kam je lił pot, kam je lila kri? Moje roke so prazne; nakopičil in nabasal sem bogastva do strehe; in ko sem bil s tem opraviłom pri kraju in je bila ura, da bi užival, ni bilo bogastva nikjer. Tako se je zgodilo tistemu, ki si je bil v potu svojega obraza natlačil svetlih cekinov, pa je prišel domov in je tiščal suho listje v pesteh. Stara bajka za otroke — to je bilo tvoje življenje, Šimen Širotnik! Čudno pa je dvoje: da je toliko ljudi na svetu — kdo bi jih preštel? — ki živé to pusto staro bajko in se ne spametujejo; in pa je čudno, kje da navsezadnje ostanejo tisti cekini, za katere so bili ogoljufani tisočeri Širotniki...«

Tako daleč je mislił Šimen, ker je bil lačen in žejen in pa ker ni imel drugačnega opravila.

Kmalu je bila v senci vsa dolina; le hribi so se še svetili in nad njimi beli oblaki, ki so se zložno izprehajali po nebu. Biriča sta se vzdramila; zehaje sta se ozrla na Šimna.

»Kakor smrt sediš tam in čepiš!« ga je pokaral prisojniški.

»Stresi ga, če je živ; saj še ne bevskne!« je svetoval osojniški.

In res ga je stresel prisojniški tako krepko za ramo, da je Šimen omahnil. Nič ni rekel, ker mu je bil jezik pretežak; le nasmehnil se je in je posvaril biriča z veselimi očmi; oči so rekly:

»To kamenje je moje, zapisano mi je, ne stresaj me na mojem kamenju!«

Birič pa ga je osorno pogledal in mu je ukazal:

»Če misliš umreti, kakor vse kaže, preloži smrt, dokler se pravica ne razodene. Če si čakal do mraka, boš počakal še do noči. Kajti zapomni si, da zdaj nisi ne tukaj in ne tam in da tvoja duša nima pravice, pobegniti iz tega kraja brez dovoljenja in povelja! Postava je postava, ustanovljena od Boga, ti pa si človek, iz ženske rojen!«

Ko je slišal Šimen take modre besede, je molčal in je povetil glavo.

Birič prisojniški pa ni maral, da bi le sosed njegov razodeval modrost; razodel jo je tudi sam in je rekel:

»Nikar se tako ne drži, kakor da bi užival krivico! Zaradi tebe in zaradi tvoje pravice se je danes ta dan pol sveta zamajalo! Če je grešnik še tako nedolžen, bodi vesel, da se potí pravica ob njegovem grehu, ki ga ni!«

Take modrosti je poslušal Šimen in je molčal; pa si je mislil:

»Obešenjak roma pod vislice, pa zaokrene oči proti nebu in moli: Zahvaljen bodi, o Bog, da se je na ubogem mojem telesu razodela tvoja pravica! Da bi zdajle ne stale tam te visoke vislice, da bi pod njimi ne stal ta pobožni rabelj, kaj bi bilo s tvojo pravico, o Gospod? — Najpoprej je bila beseda in so bile bukve, nato šelc je bil človek in je bila živa kri. Kar je pisano, velja, kar je govorjeno, je prazna sapa. Blagoslovjen sok je tinta sodnikova, a ničvredna dežnica je solza in je kri.

Najpoprej je imel človek ime in je imel številko, nato šele želodec in pamet. Kdo bi se prerekal?»

Tako so se na stara leta in ob pozni uri čudežno razmikale Šimnove misle. Njegovo srce je bilo čisto od nekdanj in se je slavno ubranilo mnogoterim izkušnjavam; ni se bila zalezla vanj setev dvoma in prešernosti, pa vendar se je izkazala žetev, ko bi nobeden svetnik ne razbistril, kako in kedaj.

Kakor se je bližala noč, tako so prihajali občani, da bi slišali pravico in njen evangelji. Na obeh straneh kolovoza so polegli v travo; tudi vina, kruha in svinjine so prinesli seboj. Pili so in jedli, kričali in kvantali, dokler se ni do dobrega znočilo.

Šimen je vzdignil glavo, povohal je v zrak, ker mu je bilo zadišalo nad vse prijetno. Ali sladki vonj ga je omamil, zazibalo in zatemnilo se mu je pred očmi in omahnil je z vsem životom na kamenje.

»Lačen sem!« je rekel; nato pa ni izpregovoril več, le ustna so se prijazno nasmehnila.

V.

Zvonilo je angeljsko češčenje, ko sta se vračala župana iz mesta. Podila sta, da sta se konja pénila. Ko sta se peljala v mesto, je bil prisojniški spredaj in prijetno mu je bilo pri srcu, kadar je pomislil, da osojniški razbojnik požira prah za njim. Ko pa sta se vračala, je prvi napregel osojniški in še nalašč neusmiljeno švrkal, zato da bi napravil razbojniku prisojniškemu vrhano skledo prašne večerje. »Le kolni,« si je mislil, »tudi jaz sem klel!« Obadva pa sta gonila kakor dvoje pijanih furmanov.

»Čakaj!« je kričal prisojniški zadaj.

»Goni!« je odgovarjal osojniški spredaj, smejal se je hudobno in je škvrknil na vso moč.

Župana pa se nista vozila sama, temveč pravica, kakor je bila razodeta, se je vozila z njima. Nič se nista ustavila, ne pred krčmo, ne pred domom; gonila sta naravnost do meje. Ljudstvo pa je slišalo peket kopit,

videlo je prašni oblak, ki se je jaderno bližal, in je vzkliknilo:

»Razodela se je pravica!«

»Pravica je izkazana!« je vzkliknil osojniški ves zasopljen in je skočil z voza.

»Ni še izkazana!« je odgovoril prisojniški in je ustavil.

»Naj razložita povrsti!« so rekli občani.

Nato je izpregovoril osojniški:

»Razodelo se je, da je še pravica na svetu! Ta razbojnik prisojniški se je zvijal in pretvarjal, lagal je in vrtovičil, ampak postava ga je spoznala že po obrazu in je slekla do golega njegovo hinavščino. Še pol ure ni minilo, pa je razglasila: nadloga je njegova, Bog z njo in z njim!«

Strašno se je ob takih besedah razsrdil prisojniški župan.

»Tisti iblajtar, ki stoji na oni strani in ki pravi, da je osojniški župan, se ne boji greha ter laže Bogu in njegovi pravici v obraz! Nič ni razodeto, ne izkazano in ne sojeno, dokler ne izpregovori vrhovna pravica, ki sem jo poklical na pomagaj!«

Kakor je rekel prisojniški, tako je bilo: pravica se je pomišljala. Z levim ušesom je poslušala na osojniško stran, z desnim na prisojniško, pa ni pokimala ne na desno in ne na levo. Človeška pravica je namreč taka, da rada premišluje. Ne sme se prerekati grešnik, če se mu dozdeva, da je zaradi pravice in njenih besed v črno tinto utopljen, na rjasto pero nasajen; hvali naj Boga, da je pravica na svetu in da se zmeni zanj, ne-hvaležnega razbojnika.

Šimen je poslušal kakor v sanjah besede županov; ni se mu hotelo, da bi odprl trudne oči; tako se je bil privadil trdemu kamenju, da ni čutil bolečine, tudi glad se je bil za silo vdal, le žeja ga je žgala v ustih. Poslušal je besede o pravici in je premišljeval v svojem srcu:

»Skorajda bi se lotil siromaka napuh, če pogleda in prevdari, koliko besed, pisanja, časa in truda za-

pravlja pravica z njim! Blagi ljudje, ki se zdaj prerekajo preko meje, so opustili vsako nujno opravilo zaradi mene in zaradi pravice. Stojé so použili kosilo, večerje si ne privoščíjo, njih hiše in bajte so tatovom odprte. In ta dva župana se potita od zgodnjega jutra, da bi dognala pravico; vozila sta se v mesto, tam sta romala od postave do postave, od gosposke do gosposke; učenjaki so reševali nad menoj, krhala so se peresa, črna tinta se je prelivala, služabniki pravice so v potu obraza kopičili besedo nad besedo. Sirotni Šimen, kako si zaslužil toliko skrbi in kedaj boš povrnil toliko dobrot!«

Ko je Šimen tako premišljeval o svoji nevrednosti, sta se župana prerekala nadalje in bi se bila morda prerekala do polnoči, da se ni oglasil osojniški birič. Stresel je Šimna za ramo, Šimen pa se ni ganil, še zastokal ni.

»Ali se je potuhnil, ali pa je mrtev!«

Prisojniški birič ga je stresel za drugo ramo, pa tudi nič ni opravil.

»Zini, če si živ!«

Pristopila sta župana, obadva sta se močno prestrašila. Osojniški je pokleknil in se je sklonil nad Šimna, zato da bi videl, če nadloga diha ali ne.

»Saj diha, saj mu žila bije!« je vzkliknil ves srdit. »Potuhnil se je, nič dobrega nima v mislih!«

»Popihal bi jo, še preden se izkaže pravica!« je uganil prisojniški. »Biriča, verno pazita, vajinim rokam je izročen!«

»Da je lačen, je dejal!«

Tedaj sta se župana spogledala in nista vedela, kaj bi; ker pravica je zato na svetu, da sodi človeka, ne pa, da bi ga pitala in napajala. Zato sta se župana najpoprej razjezila nad Šimnom, ki je pravico vpraševal za kruh, namesto za besedo.

»Nalašč, iz same čiste hudobije bi nam delal sitnosti! Zdaj, ko je pravica na poti in se bo slavno razodela, bi nam zavozljal, kar je že napol razvozlano! Kaj nimaš ne vesti, ne poštenja?«

Šimen je narahlo odprl eno oko, da bi videl, čemu

toliko jeze in odkod; tudi izpregovoriti je nameraval, jezik pa je odpovedal in tudi ustna se niso genila.

»Kdo mu bo stregel, kdo ga bo nasitil in napojil?« sta vprašala župana. »Zakaj nevarnost je, da nam ta nadloga v svoji hudobiji in hinavščini dušo pusti, preden se razodene pravica. Res bi to bilo zoper vsako postavo in bi obrodilo mnogoštevilne sitnosti, ampak kaj se razbojnik meni za postavo!«

Modrovala sta na to in na ono stran, izmodrovala pa nista ničesar. Zatorej je spet izpregovoril osojniški birič, ki je bil bistra glava in nikoli ni brez potrebe zapravljaj besed.

»Občinske svetovalce skličimo od obeh strani, pa naj prevdarijo in rabsodijo!«

Zgodilo se je po biričevih besedah. In na svetu ni še bilo tako imenitnega in slovesnega posvetovanja, kakor se je vršilo tisto noč. Večerna zarja je bila že ugasnila, zvezde so sijale, hladnejši veter je zapihal od hribov. Na meji so se zbrali občinski možje iz Prisojnice in iz Osojnice, da bi po resnem preudarku sklenili, kdo da naj Šimna napoji in nasiti. V širokem kolobarju so posedli v travo, za slučaj daleč od Šimna in njegovih biričev. Temno so gledali in dolgo so molčali, zakaj čutili so vsi, da je ura slovesna in resnobe vredna.

Župan prisojnički je izpregovoril:

»Če bi se zdajle prerekali o pravici in postavi, bi gluhec pridigal gluhcu in temu posvetovanju bi ne bilo konca na vekomaj. Zatorej ne o pravici, temveč o krščanskem usmiljenju govorimo ter o ljubezni do bližnjega! Če vidi človek, da strada njegov brat, kaj bo storil? Odrezal mu bo dobršen kos kruha in bo dejal: Ne vprašam te, odkod da si, kje da je tvoja pravica in kakšna da je, temveč režem ti kruh, kakor me je katekizem učil. — Tako bi storil veren kristjan; kako pa si ti naredil, župan osojnički?«

Osojniški mu je takoj odgovoril:

»Lepa reč je krščansko usmiljenje in še lepša reč je ljubezen do bližnjega. Ampak zdaj povej očitno, župan

prisojnički, kdo je zatajil oboje? Tvojega brata, ki je stradal, so prignali v Prisojnico. Ti pa ga nisi vprašal, če je lačen in žejen, nisi mu rezal kruha, ne točil vode, temveč trdnega, lačnega in žejnega, kakor je bil, si izročil biriču, da ga požene v Osojnico! Lepo si razkladal krščanske čednosti; ravnaj se po njih!«

Župana sta kmalu spoznala, da se tako kakor cesta pravice tudi cesta krščanskega usmiljenja vleče v dolgem kolobarju brez začetka in brez konca. Besedovala sta, da so se zvezde tresle, ali besede niso obrodile niti piškavca sadu. Občinski možje so verno poslušali; njih modrost pa tudi ni imela daljših nog od županje modrosti; zato so molčali. Že je minila ena ura, že je minila druga; tiha dremotnost je legla na dolino; nebo je bilo zmirom temneje, zvezde so se vzpenjale višje in so žarko svetile.

V tisti lepi noči pa je nenadoma obsenčila modrost Andrejaza, moža osojniškega, ki drugače nikoli ni govoril.

»Dajmo vsak pol!« je rekel. »Če je krivica, jo bomo enako nosili, če pa je pravica, jo bomo enako uživali!«

Brž sta poslala župana po kruha in vina; eden v Prisojnico, drugi v Osojnico. Sta sta na vso moč brusila noge, ali prešla je debela ura, preden sta se vrnila. Možje so čakali udano, predremavali so in pokimavali in so bili zadovoljni s seboj in s svojo modrostjo. Ko so dočakali, so prižgali tresko, da jim je svetila ob resnobnem opraviilu. Nato so tehtali in merili z natanko skrbljivostjo, da bi nobena stran ne izgubila ne trohice pravice, ne kapljice postave. Res se jim je navsezadnje posrečilo, da so iztehtali in izmerili dvoje popolnoma enakih kosov kruha ter dvoje meric vina. Župana sta zahvalila Boga, da se je vse tako lepo in v miru dovršilo, nato pa sta se napotila do Šimna.

Najprvi je povzdignil svoj glas prisojnički župan in je rekel:

»Po dolgem in resnobnem prevdarku smo sklenili mi občinski možje prisojniški in osojniški, da ti poplačamo hudo z dobrim, kakor se kristjanom spodobi. Pritepel si se bil, Bog vedi odkod, dvema farama za nadlogo in šibo

božjo. Tu ležiš, ne črhneš besede, ne izkazuješ hvaležnosti za našo previdnost in modrost. Mi pa ne čakamo tvoje hvale, ker je tudi brez nje videl Bog naša dela. Vzemi, jej in pij ter ne gani se s tega kamenja, dokler se pravica ne iskaže!»

Nato pa ga je posvaril, sirotnega Šimna, na kamenju ležečega, še osojniški župan:

»Vzemi, kar ti prinašamo s blagim srcem, jej in pij ter natanko premisli naše besede: Popotnik si, razbojnik morda, po zmoti nam v hišo poslan. Mi pa ti strežemo, pitamo te in napajamo, namesto da bi te pognali odkoder si prišel. To si zapomni, da ne boš tožil in lagal, kadar boš za svoje grehe odgovarjal pred Bogom!«

Tako sta govorila obadva župana, ko sta prinesla Šimnu kruha in vina. Zvezde so prijazno sijale, rahel polnočni veter je pihal od hriba; biriča sta ležala v travi in sta smrčala naglas; osojniški je ležal na hrbtu, prisojniški na obrazu; od daleč se je glasilo zamolklo smrčanje občinskih mož in pošepetavanje visokih črnih jagnjedi, ob cesti trepetajočih.

Župana sta stala in sta čakala, odgovora pa ni bilo; Šimen se ni ganil, prijazno se je smehljal pod zvezdami njegov obraz.

VI.

Velik greh zoper postavo in pravico je storil Šimen. Hudobna misel se je porodila v njegovem srcu prav ob tistem času, ko so se občinski možje posvetovali v kolobarju o krščanskem usmiljenju in o ljubezni do bližnjega. — Čudna so pota človeškega življenja: do te pozne ure se Šimen ni prerekal, če ga je udarila pravica; in udarila ga je mnogokdaj; ni se pritoževal, če je bil lačen in žejen; in bil je lačen in žejen mnogokdaj; ni godrnjal, če ga je pestila tuja oblast, tudi ni izpraševal, odkod da je ta oblast in kdo da jo je ustanovil; in pestila ga je mnogokdaj. Ali glej, ob tisti uri, ko so sklenili, da je vreden krščanskega usmiljenja in bratovske ljubezni, se je Šimen spuntal. Ležal je na kamenju, pa ga ni več

čutil; še vedel ni več, kje da leži in čemu. Napol je odprl oči in je gledal v nebo, ki mu je mežikalo s tisočermi svetlimi očmi.

»Lepo bi bilo tam!« je pomislil najprej; nato pa se mu je nenadoma zvedrilo v pameti in spoznal je, da je na kamenju in da je nadloga. Ali zaradi tega spoznanja ni bil prav nič žalosten; celo nasmehnil se je. Zakaj hkrati se je domislil, da modrujejo občinski možje nad njim in da se pravica tega sveta poti zaradi njega. Take so bile njegove misli:

»Petdeset let si živel, oj Šimen, pa nikoli nisi doživel, da bi te bila postava drugače pogledala nego postrani. Človek je postavi le ovira in sitnost, zato ker ni iz papirja. Ampak kdo bi se prerekal? Dajal sem ji, kar je tirjala in sem bil vesel, da je jemala brez godrnjanja. Glej, zdaj pa se je spomnila name, v teh kasnih dneh, v teh večernih urah; in tako se ji godi, kakor da me je čudoma prvokrat ugledala. Ne smem ne piti, ne jesti, dokler ne zapiše, odkod bodi pijača in jed in v koliki meri. Prej ni vprašala, ne pisala. Tudi se ne smem ganiti s tega kamenja, ki nima gospodarja, temveč počakati je treba, da postava razsodi in zapiše, kje bodi moj hlev. In naposled je tudi prepovedano, da umrjem na tem kamenju; zakaj postava ima stare noge in išče dolgo, da mi poišče smrtno posteljo; preden je ne najde, bí bilo umiranje hudodelsko početje... Kaj pa, Šimen, če bi se ti zasmejal postavi, kakor še je ona tebi smejala?«

Tako se je porodila v njegovem srcu puntarska misel.

»Da bi noge ubogale, šel bi! Sladko dremljeta biriča, lepa je noč. Zakaj bi se malo ne izprehodil, sebi v radost, postavi za nalašč?«

Poizkusil je, da bi se vzdignil na komolcih; roke pa niso ubogale in noge se še ganile niso.

»Zdi se mi, da se nikoli ne bom izprehajal!« je pomislil Šimen. »Prej čas ni dal, zdaj noge ne dadó. Postava je taka, da vidi Šimen svet le tedaj, kadar je vanj

pognan; če bi ga šel radovoljno gledat, bi ga postava ozmerjala. Ampak če mi to veselje ni dovoljeno, pa si izberimo drugo, najvišje. Pripravi se, Šimen!»

In Šimen, ki se nikoli ni prerekal, je sklenil roke in je pogledal v zvezde. Brez greha ni bilo njegovo srce, ali bilo je polno veselja.

»Kogar sem žalil v svojem življenju, naj se spomni name ob tej uri in naj nikar nič ne zameri! Tudi vi drugi, ki ste me žalili, in mnogo vas je bilo, nič vam ne zamerim; kdo bi se prerekal, če se iz besede ne rodi nič drugega nego sitnost? In tudi vam, zbrani svetovalci in modrijani, nič ne zamerim; še zamere vas prosim zaradi te hudobije, ki jo bom zdajle napravil. Vidva pa, biriča, zvesta spremljevalca in varuha moja, bodita od srca pozdravljena in blagoslovljena; sladko spanje vama Bog dodeli, meni pa krščansko smrt!«

Gledal je v zvezde, molil je očenaš i češčenomarijo, nato je zatisnil oči in je umrl...

Stala sta župana in sta čakala besede iz Šimnovih ust; dočakala nista. Zazeblo ju je od vrha do tal, napol zaradi hladne noči, napol od čudnega strahu, ki je prešinil srce kakor slutnja pred hudo uro.

»Ali spiš, nadloga?«

Šimen je molčal.

Županoma je upadlo srce; tresel se jima je glas, ves prijazen je bil in ljubezniv.

»Ali spiš, kristjan? Če spiš, se zdrami in reci besedo, če pa se pretvarjaš, ti Bog odpusti!«

Šimen je molčal.

»Zapali tresko!« je svetoval osojniški. »Poglejva mu v obraz, kaj da je!«

Prisojniški je zapalil tresko, nemiren plamen je obžaril kamenje.

»Ali spi, ali se le dela?«

»Primi ga za roko, stresi ga za ramo!«

»Ti ga primi in stresi!«

Osojniški se je sklonil nad Šimna, potipal ga je narahlo po rokah, na prsih sklenjenih; roke pa so bile trde

in mrzle. Hitro se je umaknil župan, mraz ga je spreletel do srca.

Obadva sta spoznala, kaj da se je zgodilo; spogledala sta se z osuplimi očmi, obema se je prikazal mrzel pot na čelu. Tako sta si strmela iz obličja v obličje in sta dolgo molčala. Neprijazno tišino je motilo edinole smrčanje biričev in občinskih mož.

Strah se je udal, pot na čelu se je posušil, vzdihnila sta globoko. In iz strahu in hude slutnje se je porodil velik srd, ki se je naperil najprej proti biričema. Obadva sta se okrenila do spečih varuhov in sta vzkriknila obadva hkrati in tako ljuto, da sta biriča strahoma planila iz sanj.

»Iblajtarja! Razbojnika! Kaj zato smo vaju postavili za varuha tej nadlogi, da spita in smrčita in se ne zmenita za svojo službo?«

Iblajtarja sta bila še zaspana in vsa megljena; strmela sta osupla na župana in na Šimna; čez dolgo šele se jima je razbistrilo v glavi, kje da sta, ob kateri uri in čemú.

»Saj ni pobegnil, saj leži tam!« je rekel malodušno prisojniški birič.

»Ne pobegnil!« ga je srdit zavrnil njegov župan. »Da je pobegnil, bi te s bičem nagnal lovit ga. Tam leži telo, ali kje je duša, vprašam vaju obadva?«

Osojniški birič, ki je bil razumen, pa ni odgovoril prav nič prijazno:

»Telo je bilo najino, telo sva čuvala, tam leži, kjer je ležalo! Duša pa ni bila v najini oblasti, tudi ne v va-jini, župana, temveč v božjih rokah je bila!«

Kdo bi se puntal zoper take besede? Jeza županja se je obrnila od biričev in se je namerila na Šimna.

»Tam leži in še smeje se, kakor da je brez greha. Prišel je, ko ga nihče ni klical, prinesel nam je seboj vrhan koš nesreče, skrbi in sitnosti; pa namesto da bi pohlevno počenil ter sprejemal s hvaležnostjo nezaslužene dobrote, se nam zdaj še roga in posmehuje! Iskali smo pravice v potu svojega obraza, tudi pravica sama

se je potila, on pa ni čakal, kakor se je spodobilo zanj, temveč mudilo se mu je Bog vedi kam in šel je! Komu naj zdaj pravica razodene svojo sodbo?»

Celo biriča sta se razjezila, ko sta gledala na mirnega, smehljajočega Šimna. In osojniški je rekel:

»Lahko je držati telo, ampak kdo bi uklepal dušo? Ne vidi je človek; razbojnik je zatisnil oči, široko se je nasmehnil in duša se je izmuzila natihoma in ponevedoma, kakor-tat iz kehe. Vedel sem, da namerava nekaj zlega, ali kaj da namerava, nisem vedel!«

Župan prisojniški je zalučil tlečo tresko na tla, ker si je bil opalil roko; plamen je ugasnil v mokri travi; pozna noč jim je dihnila v obraz; zvezde so zasijale še svetleje, z bistrimi očmi so gledale na zemljo. Kamenje, Šimnova postelja, je bilo kakor z apnom pobeljeno.

»Vendarle je treba pogledati, če je res, ali če ni res, da nam je tako nekrščansko pobegnili. Z obtipanjem rok samih še ni povedano, da se duša več ne skriva pod kožo. Pošljimo po oglednike!«

»Opolnoči da bi ponje pošiljali?«

Spogledali so se vsi štirje in vsem štirim je bilo hudo pri srcu. Nato pa je izpregovoril osojniški birič:

»Če nosi križ en sam, pada pod njim; če ga nosita dva, stočeta; če ga nosijo štirje, se poté; ampak če jih je dvajset in več, ne čutijo bremena! Velika je sitnost, ki nam jo je napravil ta razbojnik, ko je šel po svojih potih in nič ni vprašal. Če bi odgovarjali sami za to reč, bi nam bil odgovor težak in neroden. Skličimo torej občinske možé, ki smrčé tam v travi, da se pomenimo ter sklenemo, kakor je potreba. Zakaj lažje bo nosilo ta križ dvoje občin nego dvoje županov!«

Občutili so vsi modrost teh besed in so se napotili do mož, spečih v travi.

Povzdignil je svoj glas prisojniški župan in je rekel:

»Vzdramite se, vstanite ter poslušajte, možjé iz občin prisojniške i osojniške! Sladko ste spali, med spanjem pravičnih pa je razbojnik opravil svoje opravilo! Nadloga, ki nam je bila vsem skupaj od Boga poslana,

se je razščeperila in razrasla, da je zdaj hujša od povodnji in slabe letine. Prav ponižna je prišla, samo za pravico je vprašala, zdaj pa nam je natovorila tovor, da ga štirje ne zmoremo. Kaj namreč je storil tisti razbojnik? Namesto da bi potrpel, kako razsodi postava nam in njemu, je pustil dušo in se nam smeje! Zatorej vzdramite se in vstanite, možjé iz teh kaznovanih občin, da pretehtamo, kako bi zavrlí kolo tem nadlogam.«

Tako lepo je govoril prisojniški župan, občinski možje pa se niso genili, temveč smrčali so še glasneje. Osojniški župan se je hudo razljutil ob taki zakrnjenosti; tudi biriča, sama zaspana in počitka željna, sta bila zlovoljna, napol zaradi pravice, napol iz nevoščljivosti. Vsi štirje so dramili občinske može, klicali so in prigo-varjali, odgovarjalo pa jim je le nehvaležno godrnjanje, celo preklinjali so nekateri in Andrejaz je prisojniškega biriča grdo stresel za ušesa.

Ob takem ravnanju so se utrudili tudi pravičniki sami in obšla jih je tista sladka lenoba, ki obide človeka po zaslužnem delu. Noč je bila vsa svetla in prazniška, dihala je spanje na oči, sanje v dušo. Od hriba do hriba je počivala vsa prostrana dolina. Tedaj pa je nenadoma zaklical čuk od bogvedikje s svojim bridkostnim, pretresljivim glasom.

«Nič dobrega ne kaže!» je plaho zašepetnil prisojniški župan.

»Bog se nas usmili!« je odgovoril osojniški in se je pokrižal.

»Odpočijmo si še mi; jutro bo že dalo, kar bo dalo!«

Polegli so v travo, zaspali so pod milim nebom in so grenko vzdihovali v sanjah.

Komaj so zaspali, se je vzdignil mesec izza hriba in je obžaril belo kamenje, da se je svetilo iz noči kakor sama nebeška glorijska.

VII.

Lepo jutro je zasvetilo nad Prisojnico. Navsezgodaj že so se bleščali vsi prisojni holmi v žarki luči.

V dolini so se dramile sence, rosa je puhtela v višave. Polagoma in počasi je mežikalo solnce tudi na osojniško stran, kakor bele rjuhe so se vile megle pod hribom.

Pravičniki so spali trdno spanje. Rosa jim je bila že omočila lica, ali utrujenost je ležala kakor kamen na prsih, opletala se je okoli udov kakor močna vrv. Najprvi, ki se je pretegnil, je bil osojniški birič. Še preden je odprl oči, je široko zazeהל in je ukazal:

»Ne kuhaj mi kofeta danes, temveč merico slivovke mi daj pa slanine dober kos!«

Ker ni bilo odgovora od nikoder, je odprl oči in se je ozrl. Tako kakor v tistem trenutku se še nikoli ni prestrašil osojniški birič. Mahoma je stal na obehdveh nogah in se je razgledaval po spečih pravičnikih, ki so ležali vse križem po travi, kakor premagani vojščaki.

»Lepo reč smo ugenili, lepo in čedno reč!« je pomislil. »Ljudje pa spe in sanja se jim o nebesih, kakor da smo spravili najobilnejšo letino. Glej tam našega župana: nastežaj ima odprta usta, z očmi pa se smeje in celo mežika, se mi zdi! Prisojniški se je zvil kakor jež, še nos se komaj kaže iznad rokava! Mirno počivata in vendarle sta grešnika nad vsemi grešniki. In še tisti tam, prisojniški birič: reži se, med zobmi pa je pozabil pipo; da bi se bil le zapalil! Poglejmo zdaj tisto ubogo nadlogo, če je vsaj kosti tam pustil, ko jo je z dušo popihal. Da bi se le vse krščansko naredilo, brez križev in težav!

Napotil se je do Šimna, ostal pa je tri korake pred njim, ker se mu je v kolenih tako močno zazibalo, da se noga ni več prestopila. Biriča je spreletel mraz in srce mu je upadlo.

»Kaj ni ležal prej na desni strani? Zdaj pa leži na levi! Kaj niso bile roke na prsih sklenjene? Zdaj pa leže ob životu! Kaj ni imel zatisnjenih oči? Zdaj je desno napol odprto in gleda čisto belo! O vsi svetniki — še po smrti uganja hinavščino in ne privošči miru krščanskim ljudem!«

Ni si upal birič, da bi stopil bliže in da bi si dobrega ogledal nadlogo, kaj šele, da bi jo potipal. Noge

so mu bile kakor ukovane, in ko je stopil, da bi se vrnil k spečim pravičnikom, je šel počasi in trudoma, kakor v klanec. Dospel je do lenuhov; ko je klical, da bi jih vzdramil, mu je šel glas težko in hripavo iz grla.

»Vstanite, neverniki, na grehu speči!«

Vzdramila sta se župana, vzdramil se je birič, polagoma so se dramili tudi občinski možje. Strmeli so vsi na osojniškega biriča, ki je stal pred njimi ves preplašen, kakor prikazen iz grobov. Oči so se jim vzdramile, ampak le počasi in trudoma se je dramila pamet. Spogledavali so se in so premišljevali; ko jim je kakor iznad hriba zamigljalo spoznanje, so molčali osramočeni; in prav natihoma, prav naskrivoma je lezel v srce temen strah. —

Zakaj ura gospoduje pameti in besedi; kar je bilo veselo, svetlo in razumno opolnoči, je ob belem dnevu temno, bridkostno in nespametno. Opolnoči še komaj huda slutnja, ob rani zori črna skrb. Vsi pravičniki, tudi Andrejaz med njimi, so bili trudni in potrti.

Birič osojniški jih je vzdramil dobrega in je oznanil:

»Vstanite, izpregovorite, in če je še kaj modrosti v vas, jo razpečajte! Kar smo videli sinoči, smo gledali s slepimi očmi. Neverniki, ki nam je bil poslan za nadlogo, se je klatil po dolini, ko smo spali. Bog sam vedi, če ni temu ali onemu med vami natočil strupa v odprta usta; ti, župan si jih imel nastežaj odprta!«

Župana osojniškega je spreletelo, kakor da se mu je bila belouška previla po hrbtu nizdol. Birič pa je govoril brez usmiljenja:

Prej je ležal neverniki na desni strani, obrnjen proti Prisojnici; zdaj leži na levi in gleda z belim očesom v Osojnico! Očitno je, da je ponoči kolovratil in da je navsezadnje pozabil, kako je ležal. Nič bi ne bilo čudnega, če je sedel sinoči med nami, ko smo sodili njega in njegovo dušo. In tudi bi nič ne bilo čudnega, če ta nadloga ni bila nadloga in ta Šimen ne Šimen, temveč Bog vedi kdo in od Bog vedi koga za pokoro nam poslan!«

Tako je oznanil birič; vsi so povесili glavo in nikomur ni hotela beseda z jezika.

»Poglejmo vsaj; pojđimo in poglejmo, kako da je; če se ta prekanjenec ni lagal!« je rekel prisojnički birič; ampak osojniški ga je ošvrknil s hudobnim pogledom:

»Le pojđimo, ti pa nas vodi!«

Vsa procesija se je napravila do belega kamenja. Spredaj je šel birič prisojniški, noge so se mu hudo tresle, oziral se je na desno in na levo, kakor da bi ne vedel poti, in žal mu je bilo ošabnih besed. Tudi občinskim možem se nikamor ni mudilo; postajali so in premišljevali, pobegniti pa ni bilo mogoče nikamor, zakaj polje je bilo na tej in polje na oni strani in nikjer nobenega grma; od daleč se je svetilo belo kamenje, od daleč so razločile oči temno in dolgo senco na njem.

»Tam leži!« je rekel prisojniški birič in je iztegnil desnico.

»Je že res, da je tam!« ga je zavrnil osojniški. »Mi ga vidimo, ker imamo vsak po dvoje oči. Ali ti si rekel, da si naš vodnik, pa hodi!«

Kolikor bližja je bila kamenju, toliko bolj je bila trudna procesija; vsa pot pa ni bila daljša za zdrave noge, kvečjemu dober lučaj. Ko se je procesija približala kamenju za deset korakov, se je ustavila. Hrbet se je skrival za hrbet, vse oči so plaho strmele; gledale so, pa si niso upale pogledati.

Župan prisojniški je sunil svojega biriča.

»Tak ozri se in poglej, kaj da si storil! Tvoj greh je bil, bodi še pokora tvoja!«

Tudi osojniški je sunil svojega.

»Ponoči si gledal, podnevi ne bi! Stopi koj, da boš vedel, čemu si birič!«

In obadva biriča sta pogumno stopila do kamenja.

»Ne gane se!«

»Trd je; mraz gre od njega!«

»Drugače je ležal sinoči!«

»Drugače je ležal in drugače gledal; še smeje se bolj hudobno, nego se je smejal!«

- »Roke je imel sklenjene za molitev!«
 »Ko je dorogovilil, je na molitev pozabil!«
 »Ali je duša v njem, ali je ni?«
 »Bog razsodi!«

Tako sta modrovala biriča, možje pa so čakali in so poslušali.

»Primi ga!« je ukazal osojniški župan.

»Stresi ga!« je potrdil prisojniški.

Zagomazila jima je po krvi ledena zima, toda pri-
 jela sta in stresla.

»Ni duše več v njem — njega in nas se Bog usmili!«

Tedaj so pristopili vsi do kamenja in vsi so mo-
 drovali.

»Sanjalo se ti je, birič osojniški!« se je smejal
 Andrejaz. »Na očeh in na ustnih se pozna temu človeku,
 da je izdihnil že zdavnaj in da ni prav nič kolovratil; pač
 si sam kolovratil, o birič!«

Birič pa je bil prekanjen in hudoben, zato je od-
 govoril:

»Primi ga za ramo, učenjak, okreni ga malo, pa
 glej, če se ti ne zasmije v obraz!«

Andrejaz je umolknil.

V vseh srcih je bila malodušnost; najprvi pa jo je
 slavno premagal župan osojniški.

»Kaj bi zdaj stali ter se spogledavali! Kar je, je!
 Če je mrtev, ga naša bridkost ne bo oživila; pokopljimo
 ga, njegovo malopridno dušo pa naj sodi Bog!«

»Brez oglednikov da bi ga za mrtvega spoznali?«
 je vprašal previdni župan prisojniški. »Kar pravita ta
 dva iblajtarja, je morda prazna beseda, iz pijanosti in
 strahopetnosti norojena, ampak beseda je le!« Da ga
 zagrebemo kakor nekrščeno žival, bi bil velik greh, po-
 sebno pa, če je morda le še košček duše v njem; zakaj
 človek je človek in oblastnije bi nam delale sitnosti!«

»Napoti se po oglednika, pa naglo stopi!« je ukazal
 osojniški svojemu biriču.

»Tudi ti se napoti, pa ogibaj se krčem!« je ukazal
 prisojnički svojemu.

Minila je debla ura, ko sta se vrnila biriča; obadva pa sta prinesla enako oznanilo.

»Prišel sem do oglednika; še v postelji je ležal, pa je bil že pijan. Ko sem mu razložil kaj in kako, me je napodil. Kar zagrebemo da naj ga, kjer leži, je rekel. Ker da je popotnikom in beračem, če so živi ali mrtvi, še zmirom boljše pod zemljo nego na zemlji. Tako je rekel in je dalje pil.«

»Ni slabo sodil, čeprav je bil pijan!« sta potrdila župana.

Ampak spet je ponepotrebno izpregovoril Andrejaz:

»Morda se pa duša le še usten drži! Ali bi ne poslali po zdravnika?«

»Še po cesarja in papeža!« ga je zavrnil birič.

Osojniški župan se je obrnil do vseh, ki so bili blizu, in je rekel s slovesnim glasom:

»Štiriindvajset dolgih, skrbi in žalosti polnih ur je minilo, ko nas je obiskala ta nadloga. Prepričan sem se je vnel od fare do fare, biriči, župani in sodniki so reševali pravico, pa je niso izreševali. Jed nam ni teknila, pijača nam je presedala, počitek nam ni bil dan. Ali kakor je nadloga sama zavozlala voz, tako ga je tudi sama razvozlala. Zakaj mrtvim ne piše pravice človek, piše jim jo Bog. Zdaj je le vprašanje, kdo da je poklican in dolžan, da zagrebe to nadlogo in kam da naj jo zagrebe!«

Izkazalo se je, da je Šimen celó po svoji smrti zdražbo sejal med ljudi. Prisojniški župan je rekel:

»Kamor je legel, tam naj počiva! Na čegar svetu leži, tisti naj ga pokoplje. In pokoplje naj ga krščansko, ker dasi je bil malopridnež, dušo je le imel!«

Takrat je vzrojil osojniški župan in je vzkliknil na ves glas:

»Razbojnik! Saj sem vedel že od začetka, da te je sama hinavščina in zloba! Porinil mi ga je čez mejo, da bi ga redil, pokopal in morda še za maše dajal. Ampak če se nikoli nisi, zdajle si se ukanil! Naj leži tam na vekomaj, pa če mi pošlje gosposka vse biriče tega

sveta na glavo! Zakaj jaz pravim: tista občina, ki ga je krstila, naj ga še pokoplje!»

»Katera občina pa ga je krstila?« je hinavsko vprašal prisojniški.

»Krstila ga je občina prisojniška, tako je povedano v pismu!«

»Postava še ni govorila zadnje besede, kako je s tistim rojstvom in pismom! Tam je tekla zibel njegova, na tistem kamenju, na osojniškem svetu!«

»Če postava še ni govorila, pa naj v božjem imenu leži tam, kjer leži, dokler se pravica ne izkaže!«

Tako je rekel osojniški župan, nato pa se je obrnil do svojih občanov in jim je ukazal:

»Občani osojniški, opravili smo! Časa in besed bi bilo škoda, če bi se prerekali še nadalje s temi rokomavhi! Napotimo se v miru domov; ti, birič, pa ostani kjer si, da ne odnesejo te nadloge ter da je ne zagrebejo v našo zemljo!«

Tudi župan prisojniški se je obrnil do svojih občanov in do svojega biriča:

»Zadosti smo se nagledali teh nevernikov in škoda je vseh besed, ki smo jih potrošili zanje! Ker imamo čisto vest, čakajmo v miru, kaj poreče pravica ter pojdemo! Ti, birič, pa stoj na straži, da nam ne prenesó nadloge na našo stran!«

Tako je napravil Šimen zdražbo še po smrti; njegov obraz se je svetil v dopoldanskem solncu in se je mirno smehljal.

VIII.

Sporočilo o iznenadni Šimnovi smrti se je razleglo po obeh dveh farah. Župnik prisojniški je poklical župana in mu je rekel:

»Kaj tako počenjaš s krščanskimi ljudmi? Namesto da bi ga nasitil in napojil ter ga navsezadnje pokopal, kakor se spodobi, mu postelješ na trdem kamenju in mu še po smrti ne privoščiš počitka?«

Župan pa se je izgovarjal:

»Saj ni potrjeno, da je iz naše fare in tudi nikjer ni zapisano, da je bil veren kristjan!«

Ali župnik ga je zavrnil:

»Kristus ni vprašal bolnika, iz katere fare da je; in če bi le samim vernim kristjanom dodeljen bil blagoslovljen grob, vedi Bog, ali bi bil tebi dodeljen! Zato pojdi, naprezi in pripelji siromaka, da ga pokopljemo, kakor se človeku spodobi!«

Tudi župnik osojniški je poklical župana in mu je rekel:

»Ali si se v mladosti tako malo katekizma učil, da ne veš, kaj so telesna dela usmiljenja? Tolaži žalostne, napoji žejne, nasiti lačne, pokoplji mrtve! Zatorej napravi se, naprezi ter pripelji tistega siromaka, da ga pokopljemo, kakor se spodobi kristjanu!«

»Če je taka«, sta pomislila obadva župana, »pa dajmo ter pokažimo tem sosedom razbojnikom, kaj se pravi krščansko usmiljenje!«

Šla sta in sta sklicala občane; pa sta jim oznanila obadva:

»Saj ste jih slišali, nevernike sosedne, kako so lakomili s kosom kruha, s kapljo vode za popotnega siromaka in da mu zdaj, ko je izdihnil od vsega hudega še krščanskega groba ne privoščijo! Mi jim pokažimo, da smo ljudje in ne živina! Napravimo se vsi, prepeljimo v svojo faro sirotnega popotnika ter mu zvonimo z vsemi tremi, da zadobi njegova duša mir, mi pa da bomo deležni zasluženja!«

Ko se je vse tako sklenilo in naredilo, se je nagnil že mrak na Prisojnico in na Osojnico. Na hribih se je še svetilo, tudi nebo je bilo še jasno, dolina pa je tonila v večerne sence.

Ko sta se procesiji približali meji, se jim je vsem stemnilo pred očmi in skoraj da bi bili popadali od strahu.

Sladko sta spala biriča pod kamenjem: osojniški je ležal na hrbtu, prisojniški na obrazu; kamenje pa je bilo prazno, nadloge ni bilo na njem.

Nihče se ni upal blizu; od daleč sta kričala župana:

»Vstani, Andrejaz!«

»Martinec, vstani!«

Biriča sta se vzdramila, pogledala sta enkrat, pogledala sta vdrugeč, planila sta ter pobegnili vsak na svojo stran.

»Ali nisi nikogar videl, nikogar slišal?«

«Nikogar!« se je tresel Andrejaz.

Prav tako je odgovoril in prav tako se je tresel tudi Martinec.

Kolikor jih je bilo, vsi so se pokrižali, nato pa so pobegnili s strahotnega kraja ter so bežali brez sape in nihče izmed njih se ni ozrl.

*
* * *

Zdaj pa ni konec te zgodbe, temveč po pravici se šele začenja.

Župan prisojniški se je čez teden dni peljal v mesto, da bi opravil vesoljno izpoved. Preden se je vračal, je večerjal in pil, nato pa je napregel. Ves vesel je bil in dobre volje; vest je bila očiščena, srce je bilo mirno.

Ko je zavil proti dolini, je bila že pozna noč in hotelo se mu je zadremati. Ali v tistem hipu ga je nekdo potrkal po rami.

»Malo bi se vozil s teboj; saj nazadnje si me le spoznal za prisojniškega!«

Zazeblo je župana tako močno, da so mu zašklepetali zobje.

»Pojdi v božjem imenu! Saj vidiš, da koleselj ni za dva!«

»Se bom že stisnil, se bom že stisnil!«

Župan ni pogledal nikamor, ali podil je, da se je koleselj majal in se zaletaval ob kantone.

Tisti ki je prisedel, pa je prav prijazno govoril nadalje:

»Glej kako malodušen sem bil: da bi se telo na tistem kamenju ne cvrlo v solncu, sem si ga naprtil sam in sem ga pokopal. Ampak kaj pomaga, da telo počiva, če pa duša ne more počivati? Zakaj čakati mi je treba,

dokler posvetna postava ne rzsodi moje pravice; in to čakanje, o župan, je pusto in dolgo; kajti naglo jemlje pravica, a počasi daje! — Glej, že sva v dolini! Adijo, pa da se kmalu srečava!»

Ko je župan skočil z voza, je izpil na dušek polno majolko vina, nato pa je od strahu in pijanosti omahnil v posteljo.

Ne še teden kasneje je kolovratil župan osojniški preko doline in vinski je bil. Ne meje ni videl in ne strahotnega kamenja ob kolovozu; noge so bile vajene in so mu same kazale pot. Komaj pa se je približal meji, ga je nekdo potrkal po rami ter ga zelo prijazno pozdravil.

»Dolgo že te nisem videl, o župan, in hudó sem vesel, da te srečam! Saj si me navsezadnje vendarle spoznal za osojniškega! Malo te spremim!«

Župan je napol počenil od groze in se je branil: »Kaj bi spremljal, kaj bi spremljal! Sam najdem pot in daleč ni več!«

»Pa je prijetneje, če je človek samodrug! Ena beseda je za devet korakov! — Ali še zmirom nič ni z mojo pravico? Seveda ni še nič in čakal bom pač še leto in dan! Ali časih je le prijazno, da se človek malo izprehodi, čeprav šele po smrti! Postava mi ni dala počitka v življenju, zdaj pa mi ga je dodelila v obilni meri. Kdo bi se prerekal z njo?«

Ko je prišel župan osojniški tisto noč domov, je bil popolnoma trezen in tako poten, kakor da se je bil okopal.

Godile pa so se še druge reči, mnogo strahotneje. Ponoči so se prikazovali ob oknih beli obrazi, tako svetli, kako da jim je gorelo pod kožo... Prisojniški birič se je nekoč, ko se je pozno vračal iz krčme, zmotil v temni veži in je namesto v svojo izbo stopil v občinsko pisarno. Tam pa je sedel za mizo Šimen in je bral postave iz debelih bukev. Ko so se vrata odprla, se je ozrl in je rekel: »Dober večer!« — birič pa je pobegnil... Do kamenja samega se nihče ni upal; ogibali so se ga v dolgih kolobarjih, ali vendar se je glasilo od tam vsak

večer bridko stokanje in vzdihovanje, ki so ga slišali ljudje celó v postelji, če je bilo okno odprto. Vzdihovalo pa je: »Ali na desno, ali na levo? Ali na to stran, ali na ono?« Nato se je umirilo, pa je spet začelo: »Počakajmo na tem kamenju!« Pomolčalo je, pa je zagodrnjalo: »Da pride pravica, da pride pravica, da pride pravica!...«

Občinski možje iz Prisojnice in iz Osojnice so sklicali veliko posvetovanje. Potrži so bili vsi in žalostni, zakaj nadloga je bila velika in nihče ni vedel, kaj da pomenijo ta huda znamenja. Po dolgem preudarku so sklenili, da postavita obedve občini na svoje stroške svetemu Šimnu kapelico na tistem strahotnem kamenju. »Morda«, so rekli, »da ga potolaži ta čast, izkazana njegovemu patronu!«

Kakor so rekli, tako so storili. Le enkrat še se je prikazal sirotni Šimen; na večer tistega dne, ko je bila kapelica blagoslovljena. Potrkal je na okno prisojniškega župana, zažugal mu je s prstom in je rekel: »Zahvali Boga, da se ne prerekam rad in da sem se naveličal tega potikanja! Ampak še se bova srečala nekoč in takrat se pripravi na mojo besedo!«

Tako se je zvršila ta zgodba. Devet let kasneje pa je prišlo od vrhovne oblastnije debelo pismo, v katerem je bilo zapovedano, da naj redi sirotnega Šimna prisojniška občina in ne osojniška. Ljudje niso dognali, kaj da bi s pismom in kaj da pomeni, zakaj obadva župana sta bila že v grobu.

Fr. Ksaver Meško.

Meško rodio se 28. okt. 1874. u Sv. Tomašu nad Ormožem u Štajerskoj. Gimnaziju je učio u Ptuju i Celju (1886.—1894.), a bogosloviju u Mariboru i Celovcu (1894.—1898.). Službovao je onda kao kapelan i župnik u raznim mjestima u Koruškoj.¹ Iza g. 1906. župnik je u Mariji na Zili blizu Beljaka u Koruškoj.

Prva njegova štampana pjesma bit će »Solze« (pod psevdonomom Ahasver u djačkom listu »Vesni«, decembar 1892.). Iza g. 1893. pisao je i prevodio za celjski politički list »Domovinu« (psevdonim: Aleksander Orel) i za »Slov. Narod«. Jače je istupio Meško g. 1896. sa svojom novelom »Hrast« (psevdonim: Aleksander Orel) i g. 1897. s romanom »Kam plovemo?« (psevdonim: Karel Dolenc), oboje u »Ljublj. Zvonu«, kamo je slao i pjesme (pod psevdonomom: Carmen). Odonda je pripriovao kod »Maticе Slovenske« slike i pripovijesti (od 1898.—1902., 1904., 1911.) i objelodanio roman »Na Poljani«, najveće i valjda najbolje svoje djelo. G. 1904. izdao je u Ljubljani knjigu crtica i pripovijesti: »Ob tihih večerih«, a g. 1906. knjigu »Mir božji«. U »Družbi sv. Mohora« izašle su dvije njegove knjige za mladež: »Mladim srcem« (I. 1911.; II. 1914.). G. 1916. izdao je Meško u Leonovoj družbi »Dve slici«, a 1918. »Slike«. (Mat. Sl.)

Već u nižoj gimnaziji čitao je Meško Scotta i Cervantesa. U 4. gimn. razredu dobio je slučajno u ruke

¹ Kapelan je bio u Škacijanu pod Celovcem, kratko vrijeme (1900.) administrator na Višarjama, u Knezovi ob Trgu, u Grebinjskom Kloštru, u Št. Danielu ob Fliberku, župnik tamo od 1902.—1906.

jedan svezak Jurčiča, koji ga je osobito elektrizirao; nato je čitao i Aškerca i Byrona. Najviše ga je za književnost oduševio jedan njegov školski drug, koji mu je pokazao i tumačio Šenou. U višoj gimnaziji i bogosloviji zanosio se je za Gjalskim, osobito otkad je upoznao Zagorje, pozorište pripovijesti Gjalskoga. Turgenjeva je čitao Meško istom kao kapelan. Između slovenskih avtora učio je i od Kersnika i Tavčara.

Meško je uz Cankara osnivač slovenske psihološko-liričke novele te slikar sentimentalnih raspoloženja. Kad u svojim novelama i crticama postaje epičan, čini se, da prestaje umjetnik. Kao i kod Cankara, nema ni kod njega mnogo vanjskih događaja, a za crtanje unutrašnjih raspoloženja troši on mnogo više i težih riječi nego Cankar, kojemu je stil lahak.

Meško živi kao u nekoj duševnoj depresiji; tuži neprestance, kao da je u životu izgubio nešto. Izgubio je sreću mladih dana, gledao je oči, kojih ne će zaboraviti za svih dana svoga života; zato plače. To nam i sâm ispovijeda (»Moje poti« u »Knezovoj knjižnici« 1899. i u »Življenja večernoj molitvi«, »Knezova knj.« 1900.). Odrekao se je svoje sreće i čini se, da već živi za Boga i njegovo kraljevstvo na zemlji.

Meško se dakle bori sâm sa sobom, dok kojekakvi »nadjudi« ne poznaju ovakvu borbu. Borbe s »fili-strom« nema, a ni satire nema u Meška.

Meško je napisao i neke drame: »Na smrt obsojeni« (1907.). — »Mati« (Dramatska slika v treh dejanjih. Ljubljana 1914.). Obje ove drame imaju nacionalističko obilježje. Naravno da sin Štajerske i svećenik u Koruškoj više ističe nacionalni momenat, nego pisci, koji žive u centru slovenskoga života. Njegove pripovijesti treba obično lokalizirati u štajerskom zavičaju njegovu.

Mir božji.

Vse dni svojega življenja sem koprnel z največjim hrepenenjem po enem: po utehi in po srčnem miru...

Ko uprem pogled nazaj na prehojene steze svojega življenja, vidim za seboj križev pot. Vije se daleč tja nazaj proti moji detinski dobi. Ciprese stoje ob straneh ceste in jo zagrinjajo vso s svojo žalobno senco. In glej, kakor daleč sega oko, vso stezo zre oškropljeno s krvjo mojega srca in ontočeno s solzami moje bridkosti.

Sam sem stopal ves čas po tej otožni poti, sam sem nosil križ. Nikogar ni bilo nikjer, da bi mi ga privzdignil vsaj malo in bi mi ga pomagal nešti za hip vsaj. Nikogar nisem srečal nikdar nikjer, ki bi mi otrl z ljubečo roko krvavi pot in bi mi obrisal v sočutju in usmiljenju pekoče solze. Stopal sem med žalujočimi cipresami kakor po neskončni stezi v deželi mrtvih, kropeč jo ob slednjem koraku s srčno krvjo in s solzami dušne žalosti.

Z neizrekljivim hrepenenjem sem želel na vsem tem potovanju tolažbe in miru. Da bi mi dal kdo tolažilno besedico — večje bogastvo bi mi dal nego so vsa kraljestva zemeljska. Da bi prišel vsako večnost le en trenutek, ko bi mi velel glas, sileč in tirajoč me naprej po križevem potu: »Postoj in počij!« — A nikoli miru, tolažbe nikjer. Duša pa mi je drhtela s slednjo mislijo po tolažbi in po miru...

Odložil sem pač včasih ves nevoljen križ ob pot in sem krenil s steze, določene mi od usode za mojo pot. Komaj sem stopil iz mraka ciprese, glej, kako žareče mi

je zasijalo v lice solnce božje, lepo, veselo in srečno kakor deva ob poročnem dnevu, zroča v pričakujoče oči iz srca ljubljenu. Razprostirali so se pred zavzetimi očmi cvetoči logi in gaje z božajočo senco, z belimi šetališči, z napol skritimi hladnimi počivališči. Po belih potih med svežim zelenjem so stopale vitke postave v dolgih, snežno belih oblačilih, tankih i prozornih, da so se belili izpod njih kipeči udi. Gledal sem jih in sem se čudil: čuj, kako radostno in brezskrbno zveni njihov smeh! Glej, kako se jim bleste biseri v zlatih laseh, kako jim rde lica od notranjega ognja, kako jim krešejo iskre mlade oči in se ozirajo prešerno naokoli! V vejevju nad njimi pojo drobne pevke. Njihove pesmi se zlivajo s smehom in z veseljem ljubečih v čudežno harmonijo, v himno srečnih in blaženih. Da je večna ta himna, se zdi duši, nikdar izpeta, glaseča se iz raja do konca sveta.

Gledal sem in poslušal. In zavzeta duša mi je govorila: Glej, raj je pred teboj, stopi v njega: širom je odprta pot. V njem najdeš tolažbo, mir in veselja v izobilju.

Z veliko močjo mi je zahrepenelo srce tja dol v te loge in gaje. A boječa je bila noga, neodločno sem jim stopal naproti: kakor bi se bal skrite zasede, nepričakovane prevare. In glej, ali se ne vsiljujem v tuje domovje, ali se ne polaščajo misli tuje lastnine, ali se ne stega roka po posesti, ki sem izključen na veke iz nje?

Zastajala mi je noga. A močnejše se nego vsi pomisleki je bilo hrepenenje.

In šel sem k njim, k srečnim in blaženim, v tihe, sanjave loge, v zeleneče dehteče gaje.

Gorelo je nad menoj solnce, veliko in toplo, da me je ščemelo in slepilo. Uspavajoče je šuštelu ob meni drevje: resnično, legel bi tukaj in bi počival dolgo, dolgo, da bi se odpočil od dolge, težke poti. Ob poti so dehte cvetice, omamljal me je njihov vonj — ob stezi tam med cipresami ni dehtela ne ena, ne ena ni pozvanjala v pozdrav naproti, ne ena se mi ni priklanjala kakor gostu dobro došlemu... Pred menoj, za menoj, ob meni

se je glasil topel smeh in mehke besede, sladke, šepetane v ljubezni, govornjene le napol z usti, napol s sevajočimi očmi. Kdo se smeje tam zunaj na križevem potu, kdo govori tam take besede, koprnenja in opojne sladkosti polne? ... Daj, vdaj se z vso dušo temu življenju, objemi ga, okleni se ga z močjo, da ga obdržiš za vedno ob sebi — daj!

In res sem hotel odpreti srce na široko toplim žarkom in dušo brezskrbnemu veselju. Nasmejal bi se rad zvonko in radostno v toplih, božajočih solnčnih žarkih — a glej, boječe so se odtegovali demantni žarki, veselje ni maralo videti poti v mojo dušo: v hipu mi je zamrl smeh, komaj zamišljen, spočet v istem hipu.

Srečni pa, šetajoči roko v roki ob meni, so me gledali začudeno. Videli so pač krvave potne srage na mojih licih, videli so ranjene noge, videli v očeh sledove solza, izplakanih iz duše. In čudili so se temu, ker niso umevali vsega tega; tuja jim je bila vsa bol, vse srčno gorje neznano.

»Kdo si, o tujec, in odkod?«

Sama radovednost je zvenela iz vprašanj nekaterih, drugi so še obračali s sočutjem k meni.

A jaz sem molčal. Čutil sem se ponižanega in osramočenega, ker sem zašel v to radostno družbo nepovabljen, neprikladen gost. »Tujec je ... popotnik ... reven romar ...« so govorili drugi in so se smejali. Z žgočo bolečino se mi je zajedal ta smeh v dušo: kakor bi me ometavali s kamenjem, in vendar jim nisem storil krivice in zlega.

»Kako pa si prišel semkaj? Siromak! Glej, tukaj si res tujec ... res nisi izmed nas.«

»Vidim! Oprostite; zašel sem.«

Bežal sem ranjen in užaljen iz cvetočih logov in solnčnih gajev. Spoznaval sem, da to niso poti za me: tam zunaj je moja pot, tam ob strani življenja, kjer ni solnca, ne petja, ne veselega, prešernega smeha, tam zunaj, kjer se vije v mračnih sencah otožnih cipres križet pot brez konca in brez kraja ...

Zadel sem iznova križ na ranjene rame in sem stopal po stari stezi. A pri srcu mi je bilo bolno in težko: nisem mogel več pozabiti veselih logov in gajev, blestečega solnca in radostnega smeha.

Tako mi je postajal križ, ki sem ga nosil, še težji. Sovražiti sem pričel pot, ki sem stopal po njej. Brezplodna se mi je zazdela moja hoja, brez cilja in brez smotra. Kdo ve, kje je cilj in konec, kje tihi mir. Ne najdem ga nemara nikoli.

Zgrinjale so se mi na dušo težke misli. Ker vsa okolica ob meni je bila nasičena mračnih in žalobnih misli. Stale so ob poti in so prežale lokavo na mimogredoče. Približal sem se jim komaj, in glej, že so se vsule trumoma name. Še globlje mi je klonila glava pod njihovo težo. Navesile so se mi na noge, da je bil še težji, še trudnejši moj hod. Oprijemale so se mi rok, da se nisem mogel ne ganiti, ne se opreti ob kaj.

Ob vsem tem pa mi je trepetalo v srcu brez nehanja veliko koprnenje po končnem cilju. In ta cilj je bil: Mir!

A bilo ga ni nikjer... Tedaj se mi je porajal in mi je dozoreval v srcu malodušen in grešen naklep: v stran vržem križ, sedem ob pot, zatisnem oči in zasnivam za vso večnost. Zakaj čemu naj hodim po tej neskončni poti, čemu naj nosim težeči me križ, zajedajoč se mi globoko v telo! Tja na one svetle in vesele poti ne smem, ker sem tam tujec, in ta — čemu naj korakam po tej s smrtjo zaznamovani, od smrti blagoslovljeni poti vso večnost. Torej stran s križem! Leči in zasnuti v vsevečno nirvano. Mir!

*

Zagledam pa nekoč ob teh malodušnih mislih in naklepih na sicer tako samotni stezi pred seboj moža. Nesel je tudi križ, a še mnogo večjega in težjega nego je bil moj: globoko k zemlji je pripogibal obloženega s svojo težo. A glej čudo — čudežna svetloba žari od moža in od križa in lije na vse strani. Nisem videl še tako jasne luči v mističnem mraku cipres: kakor bi sto-

palo goreče solnce s popotnikom ali bi plavalo korakoma nad njim.

Na dolgo in na široko je razsvetljena vsa pot, vse drevje, vsa okolica.

Kakor bi zagledal s hrepenenjem zaželjeni cilj pred seboj, sem začutil zdajci novih moči v sebi. Stopil sem hitreje, in glej, krepak in varen je bil zdaj moj korak. Nič nisem hrepenel več tja v stran v one sanjave gaje in loge; le za neznancom s križem in z blestečim solncem je hitelo vse moje hrepenenje.

Stopal sem hitreje in hitreje. A razdalja med tujcem in med menoj je ostala vedno ista in se mi je zdela skoro neskončna.

Hipoma sem zapazil v pesku in med kamenje napol zabrisane stopinje. Bile so kakor okrvavljene. A ko sem pogledal natančneje, sem videl na tleh čudežne rože; poganjale so iz tal med trnjem in med kamenjem in so se rdečile kakor sveža kri.

Ko sem strmel zavzet v to čudo, je zavil tujec pred menoj ravno za ovinek ceste in je izginil za cipresami. Luč, lijoča iz njega vsenaokoli, je trepetala še nekaj časa pod vejami cipres in je izginjala in ugašala le polagoma.

Pospešil sem korake, da spet zazrem skrivnostnega popotnika. Dospel sem do ovinka in sem pogledal na pot pred seboj, a glej, bila je prazna, pusta in otožna.

Postal sem iznenaden in ozlovoljen in sem se oziral okoli sebe. Ob levi je stalo znamenje, preprost, prastar križ, s povsem vsakdanjim Zveličarjem. Dve brezi sta šušтели ob njem. Bele veje sta nagibali globoko k Sinu Božjemu, kakor bi mu hoteli hladiti krvaveče, pekoče rane. Med vejevjem je trepetal na Odrešenika srebrni svit lune, plavajoče nizko na obzoru. Zdelo se je v poljasni mesečini, da se giblje izmučeno, trpeče telo, da se odpirajo oči, se upirajo v mene in me motrijo z neskončno ljubeznijo in obenem s tihim očitanjem zaradi moje malodušnosti in omahljivosti.

Zrl sem v trpečega Boga in vse misli mi je pretreslo v hipu vprašanje:

»Glej, ali ni šel pred menoj in je nesel križ ta, ki je razpet na njem?«

Strmel sem ves zavzet v lice Spasiteljevo, eden, dva trenutka, in sem se zgrudil kakor brez moči na rošno zemljo. Oklenil sem se križa in sem vzdihnil iz globočine srca:

»Povej, ali nisi šel Ti pred menoj?«

In glej, prikimala mi je v odgovor s trnjem kronana glava.

»Šel si pred menoj! — In križ si nesel?«

»Nesel! — Iz ljubezni do tebe.«

»Iz ljubezni do mene! — Da je lažji moj križ.«

Premagan od večne ljubezni, ponižan v prah, ker je nisem umel in sem dvomil o njej do sedaj, sem dvignil kakor odpuščenja proseč in kakor v zahvalno molitev roke visoko h Križanemu.

»Gospod, verujem v Tvojo vsevečno ljubezen.«

Kakor, bi vznajalo tesno za njim plamteče solnce, se je zasvetil obraz Odrešenikov.

»Veruješ?«

»Verujem — z vsem srcem in z vso dušo.«

Kakor bi gorelo tik za križem opoldanje solnce, so žarela lica Gospodova.

»In kaj naj ti dam za to?«

Usmiljenja in ljubezni je bil poln glas Gospodov.

»Mir, moj Bog, Svoj mir!«

Še z večjo milino se je uprlo v me oko Gospodovo. Še mileje, še bolj ljubeče je odgovoril v tihem šepetu:

»Pri meni ga najdeš vsekdar...«

*

Moj Bog, ljubezni in usmiljenja poln, v kaj bi pač obračal v težkih dneh trdni svoj pogled, če ne bi poznal Tebe!

Kam bi stopala nevedna, slabotna moja noga, če ne bi gledal pred seboj Tebe, nosečega težki križ, kažočega z njim tudi meni mojo pot!

Ob kaj bi se opirala tresoča roka, če ne bi ljubil in častil neznatnega znamenja, nekoč sramotnega in za-

sramovanega križa, in se ga ne bi oklepal krepko in trdno!

In kje bi iskal tolažbe in moči, kje bi zajemal miru, ki sem hrepenel po njem vse dni svojega življenja, če ne bi bil Ti, Močni in Veliki, njega neizcrpljivi vir!

Danes umevam, česar nisem umel in spoznal dolgo; vsa sreča našega življenja je le v tem, da se križa ne branimo, ampak ga sprejemamo vdano in ga nosimo z ljubeznijo.

Iskal sem nekdam tolažbe pri ljudeh, in srčni mir, sem menil, je doma v veselem smehu onih, ki hodijo roko v roki tam v pravljicnih gajih in logih, v toplem, radostnem soju solčnem, iz ljubezni porojenem, ljubezen rodečem. Zdaj spoznavam: varal sem se v tem. Zato ne iščem miru in sreče več med šumnim svetom.

A tudi ne obupavam več. Ko sem ponižan od življenja, ko sem upognjen in potrč od prevar in trpljenja, poklekam v tihih nočeh pred znamenje križa, da zaprosim Spasitelja tolažbe in miru. In glej, ob nemirno trepetajoči svetlobi sveč se razjasni trpeče lice Zveličarjevo, oči se mu upro z veliko, vse odpuščajočo, vse z očetovsko skrbjo objemajočo ljubeznijo v me, na ustnah mu zatrepeta mehki izraz vse obsegajočega usmiljenja in sočutja, in kakor bi tolažil bolno dete, mi govori nežno in ljubeče:

»Pax!«

In v moje srce lije tolažilno tih mir —

... MIR BOŽJI ...

Fr. Sal. Finžgar.

Rodio se 9. febr. 1871. u Doslovičama u Gorenjskoj Kranjskoj. Pučku je školu polazio na Breznici i u Radovljici. Kad je svršio gimnaziju u Ljubljani, učio je 1891.—1895. bogosloviju, te bio kapelan i župnik po raznim mjestima u Kranjskoj, dok nije g. 1918. postao gradski župnik u Trnovom u Ljubljani.¹

Finžgar je prvak one moderne književničke generacije, koja se je razvijala s katoličko-konservativnim književničkim listom »Dom in Svetom« (osnovan 1887.). Vršnjak je po godinama i zvanju Antunu Medvedu, Mih. Opeki, Ant. Hribaru, Alešu Ušeničniku itd. Već u djačkom sjemeništu »Alojzijevišču« pisali su oni svoje djačke vježbe; u gimnaziji je učitelj slov. jezika prof. M. Petelin imao smisla za Finžgarovo literarno pregnuće. Kao abiturijent složio je Finžgar za abiturijentsku svečanost dramu u stihovima »Gosposvetsko polje«, gdje dvije osobe govore hrvatski, nu prikazivanje drame zabranila je policija. U teologiji je pisao priče u list za mladež »Vrtec«, kojemu je poslije smrti urednika Tomšiča (1894.) bio neko vrijeme i urednik, te je uredio i jedan (5.) svezak »Pomladnih glasov posvećenih slovenski mladini« (1895.). Pripovijest njegova »Gozdarjev sin« izašla je u »Slovincu« 1893., po svoj prilici prva njegova stvar, koja je štampana. Kod »Doma in Sveta« saradjuje iza g. 1896. Osim toga bio je ili jest suradnik »Slovenke«,

¹ Kapelan bijaše u Bohinjskoj Bistrici, na Jesenicama, u Sv. Joštu, u Škofjoj Loci i kurat u zemaljskoj »prisilnoj delavnici«. Iza godine 1902. bio je župnik u Zelimljama i u Sori.

»Mentora«, »Planinskog Vestnika« i »Družbe sv. Mohora« u Celovcu.

Finžgar je napisao velik broj pripovijesti, novela, crtica itd., a ima i pjesama i putopisa. Najveće i najznamenitije pripovjedačko djelo njegovo svakako je roman »Pod svobodnim solncem« (najprije u »Domu in Svetu« 1906. i 1907., a onda posebno u dva sveska 1912.); taj je bio preveden i na hrvatski jezik (u »Hrv. Zastavi istine«) i na češki (kao feljton u »Hlasu«). Gradja je romanu uzeta iz historije južnih (balkanskih) Slovena za vrijeme bizantinskog cara Justinijana.

Finžgar se ističe i u dramatici. Napisao je pučki igrokaz »Divji lovec« (1902.), koji je na pozornici postigao lijepih uspjeha, te se osobito na diletantskim pozornicama često prikazuje. Pozornost je probudio i pučki igrokaz »Naša kri« (1912.), kojemu je gradja uzeta iz vremena franceske okupacije ilirskih provincija. »Divlji lovec« i »Naša kri« prevedeni su i na češki jezik, te su prikazivani i u »Narodnom divadlu« u Pragu.

Finžgar spada medju najjače, a ujedno i najomiljenije moderne pisce. Ne prezire vanjskih objektivnih faktora, a zna im udahnuti i svoju dušu. Zato njegove drame uspijevaju.

Iskrenost realizma obuzela je svega Finžgara: gledao velike probleme života, ili tješio baku za pećju, ili ljubakao s dubokim očima, ili pio bratimstvo s prijateljima, vazda je htio da umoči pero ravno u srce, u krv svojih uspomena te ih »ukuje na papir brez pesimizma in brez idealizma, prav take, kakor so, v poštemem negližju, brez pardona, naj jim ugaja, ali ne.«

Njegov je tuskulum pčelinjak, a ne koji zasjenjeni salon ili umjetni perivoj. Okrijepio je na selu i med seljacima mišice i zdravi su mu živci; zato mu je dosadno mlako uzdisanje svilene institutke, mladića, koji pod milim Bogom nije još ništa drugo stvorio nego ocu brige i nešto dugova. »To nije naš narod«. Naš narod nije nervozan niti melanholičan niti sentimentaln; vrlo sin

Gorenjske, dajući se na put za onim, koji hoće..., ne ide u svijet, da bi se oblatio, te na nogama i na odijelu zanesao blata i preko domačega praga.

S realizmom sadržine spaja on i krepak jezik.

Od drugih pisaca novoga doba razlikuje se Finžgar i po tom, što se ne boji historije i proučavanja historijskih vrela. O tome svjedoči njegov veliki roman »Pod svobodnim solncem«.

Nad petelina.

Jutro velikega tedna...
Ob dveh čez polnoč...

Krog ledij tesno stisnjeni pas z naboji, na rami dvocevka... Tiho sem zapustil svoj stan.

Ko sem zaklepal vežna vrata, sem se ozrl na nebo in sem se razveselil. Toliko je bilo veselje, da sem občutil udarce srca. Nobenega oblaka, nobene lise po nebesu. Sama čista, nagosto v zvezdah trepetajoča božja dlan. Naprej!... In sem se napotil.

Niso se oglasili psi na vasi. Zakaj skrivnosten je bil moj korak, namenjen skoz tesne vaške ulice v gorsko sotesko. Že je ostala zadnja hišica za menoj, skrita koncem vasi med drevjem, pa v nobenem oknu ni zakrvala luč za rdečim zagrinjalom. Hiše so spale in sanjale...

Iz soteske mi je dahnil v lice oster zrak. Pa ni valovil. Še toliko ne, da bi zdramil najtanši brst na mladem bukovju. Tiho je plul po dolini, kakor je bil tih potok pod njim, kakor moj korak po kolovozu. Kot rani popotniki smo šli svojo pot. Nismo se pozdravili, ne ogovorili in vprašali: kam. Za tajnimi cilji smo šli vštric in z nami je šlo nemo hrepenenje. Zato potok ni šumel, kakor šumi ob belem dnevu in štropotajoč polni korce mlinskih koles. Potajno je točil vodo čez skalce, da je cingljalo kakor s srebrnimi kraguljci. In pred zarjo porojeni vzduh bi ne ganil kodra na čelu, pa me je vendar poljubljal z žarkim poljubom, da je skelelo v lice. Celu zvezde na ozki progí neba se niso ganile in se niso utrinjale, in je vendar žarelo iz njih s čudovitim ognjem. Vse, vse — samo ki-peče koprnenje!

Edino sivoumazana pot je zdajpazdaj zaječala, kadar je v temnem mraku noga prodrila tenko ledeno skorjico na strjeni luži.

Ali vselej takrat je občutila moja duša, da se je dvignil božji prst in mi požugal: »Pssst!« ...

Iz mračnega gozda ob levi in desni je dehtel skrivnosten vonj, duh Velike noči, duh vstajenja. Srce se mi je razburjalo ob tej skrivnostni tajni pomladnega jutra. Kakor otrok, kadar zagleda prvič svetonočno drevo: vztrepeta, vzklikne, nato razpre oči in pije in uživa. Tudi moja duša je pila in uživala ...

Noga ni občutila grudave poti, teža skrbi je drsela z ramen, čelo se je jasnilo, pleča so se dvigala sproščena in prsi so se širile. Začul sem jasno klic vstajenja, zahrepenelo se mi je po življenju. — Po življenju, katerega ni križana vsaka minuta, po življenju, ki mi kaljeno z grenkostjo, po življenju brez krvavih ran in umazanega blata ...

»Naprej!« je vzklikalo v duši — naprej, to je pot do paradiža, pot v deviškem, pomladnem jutru.

Tedaj se je hipoma dvignil na ovinku iz gozda steber sivega dima in v motnih obrisih kipel kvišku, miren in resen, kakor v davnih dneh pred Izraelci v puščavi.

Iz sanj me je prebudil, da sem za hip obstal in premišljal.

»Lovčev signal!« sem hitro uganil. »Boji se, da ne najdem kraja, domenjenega za sestanek!«

Opozorjen, sem naglo krnil na levo in kmalu zagledal skozi goščo rdeče plamene, ki so mirno, kakor na sliki, žareli in rodili oblačni steber.

Ob ognju sem zapazil svojega lovca. Na štoru je sedel, resnoben in zamišljen, kot človek, ki čaka velikega dogodka. Dolgi brki so bili praznično nasukani. Tako se spodobi za slovesnost.

»Dobro jutro in lovski blagor!«

Lovec me ni začutil, ker sem šel nalahko in previdno po stezi. Moj pozdrav ga je predramil. Oko je

v bliskih ognja zažarelo v veliki radosti, brki so se vsled smehljaja krog ustnic upokončili, kakor v pozdrav.

»Dobro jutro in dober pogled! Tako ste prišli, kot pride divja mačka. Sem čakal včasih drugih strelcev na petelina. Pa je tainoni prisopihal in prilomastil, da sem mislil: Medved gre.«

»Če ste pa dremali?«

»Kaj? Dremal? Nisem zatisnil očesa vso noč!«

»Zakaj ne?«

»Od skrbi, pravijo, da človek ne spi. In od veselja tudi ne!«

»Ali Vas tako skrbi in veseli petelin?«

»Tako-le Vam povem: Če bi prišel k meni človek in bi me povabil: Ti, France, na svatovščino pojdeš jutri in starešina boš — in ob tistem bi prišel drugi in bi govoril: Nad petelina greva jutri: tedaj bi jaz starešinstvo odpovedal in šel nad petelina. Tak-le sem, gospod!«

»No, in kako sodite današnji dan? Bo?«

»Snoči sem šel še oprezovat. Pa se je pripeljal na ono bukev. Starec, Vam povem, da takih ni mnogo! Tako sodim, da ga dobite, kakor bi išli v kurnik ponj.«

»Bomo potlej videli.«

»Je tudi res. Zakaj pretkani so stari petelini. Po trebuhu ti zakruli, brr — pa zleti. Vse sliši, hudir! Mladega naskakavati — igrača. Nori in brusi in poka tjavendan, da bi na volu prijezdil podenj. Prav zares.«

Pa pojdiva! Ne?«

Lovec se je ozrl na zvezde.

»Nič se še ne mudi. Lahko se pogrejete ob ognju. Je mrzlo, da bi se mi skoro zanohtalo!«

»Pa vendar! Rajši počakava jutra v hribu nego tu v dolini.«

Lovec je vzel iz torbe majhno svetilko, segel po ogorek v ogenj in prižgal.

»Z lučjo bova hodila?«

»Je hentano slaba pot in ledena po tem žlebu.«

Nato je poteptal ogenj, da ga je ugasil, pa sva šla. Tako za prvim robičem sva morala čez vodo.

»Pazite!«

Lovec je govoril skoro šepetaje, dasi je bil prej ob ognju zelo glasen. Prevzela ga je trenutna slovesnost. Prekoračila sva potok — hudournik — po guga-jočih se kamenih.

»Dajte mi puško! Rebár je zelo drsna!«

Tudi to je govoril čisto tiho, skrivnostno. Takisto sem mu odgovoril jaz in se zahvalil za ponudbo. Nato sva krenila kvišku.

Korak za korakom sva se dvigala po strmini. Včasih so zahreščali žreblji na sklizki poti. Vselej je lovec hitro zaobrnil svetilko, da sva se ognila poledičnih plasti in kosov zmrzlega snega, ki se je svetil kakor bele zaplate na črni zemlji. Izpregovorila pa nisva besedice več.

Ob hoji se je razgrela lice. Kri je zaplala z veselejšimi valovi. Noga ni čutila bremena in navora. Zdelo se mi je, da z vsakim hipom raste strast, da se razplamteva hrepenenje po cilju.

Kroginkrog je pa čudovito puhtelo iz zemlje. Pa to ni bil vonj, ob katerem se jeseni povesi glava na prsi in človeka objame modrost — smrti, ko brodiš skoz gozd po vlažnem listju.

Ne, to ni bila smrt, to je bilo rojstvo. Vse naokrog je dehtelo po svežem jutru, vse je v nemem molku čakalo, da zadoni po tokavah mogočni klic: Vstani! Vzbudi se, zrno, in poženi kal in obrodi cvetlico! Razmakni se, popje, in razvij list in cvet! Oživi se, grm, in zapoj, zapoj pesem vstajenja in življenja! In dvigni se tudi ti, kraljeva ptica našilš gora, zapusti bivališče v robidi in smrečju in s krepkim zamahom poleti na visoko bukev in — zapoj, zapoj, ti molčeči skrivač — himno — ljubezni — — —.

Čudo! Gora se odene v sočno zelenje, iz božjega perišča se nasuje krme na bogato po zemlji, v tihi mesečini se poigravajo topli valovi poletja — on, kralj ptic — pa molči. Viharji tulijo, bliski udarjajo — on molči. Listje porumeni, senice nemirno ščebetajo, gladni lisjak

zalaja — on molči. Zima zapoje requiem — on ne beži. Tisoči se selijo v strahu pred gladom — on ostane in molči in vztraja.

Ko pa iznad vztočnih gora mladi konjeci z zlatom pretkanih griv pripeljejo v valovih prve vesne okopano zoro, tedaj se dvigne on, kralj, in izpregovori kraljevsko besedo s trona mogočne bukve. In on, ki je molčal ob polnopogrnjeni mizi, in on, ki ni vzdihal, ko so ječala debla v burji, ki ni bežal, ko se bežali tisoči — zatisne oko in zakrckne uho ter prekipi v edini pesmi, katero zna in pozna — v pesmi ljubezni, ki je edina močna in mogočna, začetek in konec dejanja in nehanja, ki se ne piše v jezersko gladino, ampak kleše v marmor...

* * *

Hudi strmec je bil zmagan, žleb preplezan. Po borovničevju in mahu je vila najina pot. Z vrha visokega bora je žvižgnila perot sove, bežeče pred dnem v skri-vališče.

Pod borom sva obstala. Lovec je pihnil luč. Z roko je zamahnil proti južni strani. Izpregovoril pa ni več. Tudi šepetaje ne.

Nema sva stala pod drevesom. Zvezda za zvezdo je gasnila. Temni obrisi gozda so rastle od bregov v vedno razločnejših konturah. Vrh gore se je rodila iz teme siva cerkvica. Potok po dolini je šumel glasneje. Meglena tančica je puhtela iz njega. Na vzhodu je bledelo nebo, drobni kosmi meglic so bili razkropljeni po poti prihajajoče zarje. Kakor čreda ovčic.

Moj lovec pa ni imel trenutka, da bi ga privoščil vzhajajočemu jutru. Kamor je pokazal z roko, tja se je zamaknil z ostrim vidom in tankim sluhom. Zdajpazdaj je zaslonil uhelj z dlanjo in še oprezneje poslušal.

Pri daljni podružnici je zazvonilo dan.

Lovec je postal nemiren. Obe roki je zaslonil za uhlja in kretal z glavo na levo in jo kretal desno. Pogledal sem mu v lice in se potajil, da se niseim nasmehnil. Napeta skrb in strah sta mu zarezala mračne poteze

nađ očmi, košate obrvi so bile naščeperjene srdito, slovesnost brk se je izprevrgla v truden delavnik — ves obraz gost mrak, da se ni vedelo, jeli udari iz njega blisk ali posveti solnce.

In posvetilo je solnce. Bliskovito mu je zažarelo lice, stisnjene ustnice so se razširile, z desnico je krepko zamahnil proti jugovzhodu in jo obdržal napeto z iztegnjenim kazalcem, kot lesen kažipot ob cesti.

Petelin je zapel...

Komaj slišno je donelo z globokim, zamolklim tonom v hitrih presledkih daleč na pobočju gore. Razločilo se je mlaskanje in pokanje, brusiti ga še nisva čula. Petelin je bil daleč.

Brez obotavljanja sva se naravnala v smer, kamor je kazala še vedno iztegnjena lovčeva roka.

Prihuljeno, stopajoč po prstih, plazeč se po vseh štirih pod vejami, in plezajoč po kolenih čez strmec sva lezla, združena kakor lisjaka, proti petelinu. Včasih je kljub previdnosti počila trhla vejica pod okovanim črevljem. Tedaj sva vsalej obstala kakor vkopana in prisluškala. Čezdalje razločnejši je bil glas, razdalja se je krčila, srce je donelo v hitrih, glasnih udarcih.

Treba je bilo počakati. Zakaj noga je stopila v odločilno okrožje.

Iz pasu sem potegnil naboj in ga vtaknil v dvocevko. Pod vratom sem odpel gumb pelerine, da mi je zdrsnila na tla. Še ozrl se nisem za njo. Lovec me je zapovedovalno pogledal in dvignil visoko kazalec. Razumel sem. Samo po en korak se smeva bližati petelinu-starcu ob naskakovanju.

Ko je zabrusil petelin vnovič, sem se prestopil prvič in prisluhnil. Lovec je imel čisto prav. Petelin, je proizvajal tako kratke, hipno odrezane bruse, da bi le z največjo naglico na ugodnem prostoru utegnil korakniti dvakrat.

Začela se je tekma, ki staremu lovcu požene kri v lice in iztisne kaplje izpod klobuka. En korak, za košček sekunde prekasen, droben pok, če se ti utare pod

nogo suhljad, če trči vejica ob puško — petelin te je začul — po vejah štropot — in tvoja pot je prazna.

Sprva je bil prostor zelo ugoden. Pripravne jase so se odpirale iz mraku in nama delale cesto. Toda prišli so jarki in kotanje. V njih snega nadebelo. Da bi se jih ogibala? Vsak hip je dragocen. Torej naprej, naravnost do cilja, kakor strelica, ki ne pozna ovinkov. Da bi vsaj držal sren! — Drži. — Samo ponekodi. — Drugod se vdira do kolena. Sneg grozno zahrešči, da zagomazi po živcih do mozga. Noga — leva — do kolena v snegu — desnica dignjena. Petelin premolkne. — Pet minut nobenoga petja več. — Midva visiva v kotanji. Z desno nogo se ne smeš upreti, da ne zaškripje sren. Leva noga omaguje. Če naju je zaslutil? Vendar... Krepko mlaškanje. — Bo. Je že zapel. Hitro nogo iz snega! — Na kolena! — Tri krepke sunke — iz kotanje sva, na robu čepiva, kakor okamenela, pogled v tla. In zopet: »plūk, plūk plūk!« Na noge — pogled kvišku! Zagledala sva ga.

Mozes, ti očak in prerok, ali je bila večja tvoja radost, ko si zagledal z gore obljubljeno deželo? ...

Na iztegnjeni roki stare bukve je stal — v tem hipu miren kot naslikana črna ptičja kontura na sivo platno gostega mraka. Kakor bi nekaj sumil. Toda midva nisva trenila z očmi in dihanje je bilo brezslušno. Pa je dvignil nogo visoko in se izprehodil po veji s počasnim, tehtnim korakom. Tako stopa kralj. Nato je iztegnil vrat in prisluhnil na levo, na desno, upognil glavo nizko pod vejo in iskal po tleh, pa jo zopet dvignil ter pogledal kvišku in iskal po strmini. Molk. Kdo bi govoril, kadar ima besedo kralj? In vendar on želi govorice. Vznel voljen potrese bujno perje in se zamišljen izprehaja po veji.

»Kje ste kokoške — ljubice? Ali še počiva vaša glava pod kreljutjo na mehki pernici? Zori se, pa se ne ganete? Ne slišite, kako se razlega pesem o ljubezni? Ali pa — če vam je moja pesem prestroga, premoška? Ha, ve norice, mladcev čakate? Mladcev sladkogolkih?«

Petelin je obstal in z dvignjeno glavo poslušal.

»Če res golči mladeč, dolgovezni pevec? Neoprezni sladkač?«

Jezen je zagrabil s kijunom brsteče popje nad seboj, in ga odlomil in vrgel na tla.

»Starem te in pohodim, da bo krvavelo po mahu, če se drzneš...«

In se je oprezoval z napetim vratom. Toda ljubosumje ni našlo temelja, kroginkrog grobni mir. Jeza je ugasnila, zopet je zaigralo srce, razprostrl je krasoto svoje obleke in zadonela je — pesem...

»Vsaj še dvajset korakov«, sem tiho zaželel, ko sem se z velikansko stopinjo pognal naprej. Petelin je pel zdržema, kakor bi se bil zamislil v novo melodijo, nama so se pa odsedali naskoki.

Še krog tega grma! Samo pet korakov! Potem... Za grmom sva obstala zopet na snegu. Veje so petelina zastirale. Lovec me je vprašajoče pogledal. Okrenil je samo oči, z glavo ni ganil,

»Ne streljam v negotovost skoz gosto vejevje!« Tako so mu povedale moje oči.

Takrat je petelin zopet premolknil, obstal — povsil perot, priklonil glavo, kakor bi mislil visoke misli... Morda misli o ljubezni, kateri je prepeval že peto pomlad himno s krone teiste bukve? O ljubezni, katera edina oslepi, da ne vidi smrti, ampak vidi samo cilj in življenje! O tisti ljubezni, ki daruje sebe, da nasiti druge; ki zida iz potnih srag lastne krvi otrokom hiše. Ki strada, pa ne čuti gladu, ki je psovana, pa ne sliši klevet, ki hodi preko grobov, pa se ne trese pred smrtjo! O tisti edini začetnici vsega velikega, ki lije moči v dušo, da umetniku ne odpade kist, dasi je padlo od zle roke blato na njegovo platno, o tisti roži mogočni, ki sprejme kamen za kruh in kačo za ribo in vrne za kletev blagoslov.

Pozdravljena ptica kraljeva, ti simbol ljubezni, porodnice vseh velikih dejanj od konca do konca sveta!...

Tedaj pa se je zgodilo nekaj, da sva oba ostrmela. Pod lovčevo nogo se je prodrl sneg: rěsk. — Na bukvi

pa: štrof-štrof-štrof. — Petelin se je prepeljal. Videla sva samo črno črto, ki je izginila nad gozdom.

Moja napol dvignjena dvoceka se je poveselila, in povესili so se še bolj lovčevi brki. Tako ga je bilo sram, da je potegnil klobuk na oči in mi ni pogledal v lice.

»Sedaj gledava kakor mačka, ki se ji je izpeljal vrabec pred nosom. Na svidenje, petelinče, april je še dolg!« S klobukom sem zamahnil proti kraju, kamor je izginila črna črta za petelinom.

Tedaj se je šele opogumil lovec France, ker je izprevidel, da se ne jezim.

»Vse sliši hudir, sem rekel, in res je. Ta preklicani sneg.«

Z nogo je jezno cepetnil po srenu, ki se mu topot ni prodr.

»Kaj sedaj, gospod? Tako pot, pa zastonj!«

»No, pač ni bila zastonj! Petelina sva slišala in videla. Saj ni, da bi morala moriti. Lovec, ki gre samo zato na lov, da bi ubijal, ni lovec, kvečjemu okruten morilec!«

»O gospod, to so besede!«

Lovec se je kljub žalosti veselo nasmehnil in sklenil roki na prsih, kakor za molitev.

»To so besede, pravim. Ampak drug strelec bi me bil ozmerjal.«

»Takah strelcev ne vodite nad petelina! — Ker nimate daleč domov odtod, lahko greste. Jaz pa grem vrh hriba in se vrnem po drugi strani.«

»Če je pa Vaš namen tak, potem prosim tako-le: Za vsako drevo vem, kjer navadno poje. Če se Vam ne smilijo stopinje, mahniva jo za njim. Utegnete še streljati danes.«

»Tudi prav!«

»Potem pa le kar!«

Lovec je naglo stopil po moj plašč in sva se obrnila navzgor. Vrh sedla mi je rekel, naj počakam. On da gre sam pogledat.

Razgrnil sem plašč na rdečo plahto cvetoče vrese

in legel. Pravzaprav bi bil najrajši videl, ko bi ne bilo lovca več nazaj. Zakaj v gozdu mi je vsak človek odveč. Take govornice, kakor jo govori gozd, ne poznajo človeške ustnice. Misli, kakor jih diha pomladni log, ne misli človeška modrost. Zato mi je prazen, vsakdanji pogovor v gozdu krvavo žaleča disonanca veličastnega akorda naravne harmonije. In prav ta harmonija je zadonela v tem hipu, ko so šinili prvi prameni zarje na vzhodu in pokropili s škrlatom — ovčke — oblačke. Daleč, ne vem kje, se je oglasil s tenkim, visokim tonom trikrat zapored žvižg ptička. Potem za hip odmor. Ko je zastavil četrtič in zapel melodijo, tedaj je udaril vesoljni zbor. Zapel je vsak grm, iz vsake drevesne krone se je drobila pesem. O, to ni bilo več petje ptiča, to je bila veličastna himna gore, za katero si je loza ubrala strune ob dnevu vstajenja. Ob tej himni, proizvajani v dvorani svobodne in neoskrunjene narave, pod baldahinom, ožarjenim od solnčne ljubezni, ob vonjivih valovih vzduha, ki polje in lije v ude novega življenja, kakor bi potekal naravnost z božjih ustnic, ki so prve govorile mogočno besedo: Bodi! in je vzkliko življenje — ob tej himni omaga pamet in ugasne, kot se potopi kresnica v travo, in volja klone in duša strepeta — in ves človek je eno samo prekipevajoče srce — neizraznega in nikdar izraženega čuvstva prepolno ...

Kdor ni užival te himne, kdor se ni napil njene blaženosti v polnih požirkih, ta ne pozna pomladi. Ko govori o njej, laže; ko sanja, da jo je občutil, nosi v prsih plehko omlednost, rožo iz papirja, ki si jo zatakne norec za trak iz vriska z njom skoz dobrovo ...

Pred mano je stal lovec.

»Na tej strani se nič ne oglasi. Greva za beguncem!«

Ročno je zdrsnil po bregu v dolino, jaz pa za njim.

Šlo je dalje v strastnih skokih, brez poti gor in dol. Kadar sva plezala pod vrhe razritih žlebov, je lovec

vselej snel klobuk in plezal naprej, na vrhu legel in opazoval. Troje grebenov sva prekobacila, troje hudih strmin preplezala, opraskana od robide in trnja, mokra na kolenih — o petelinu nič sledu. Meni se je zdel ta indijanski pohod dokaj nespameten. Toda strast je menda nalezljiva. Zato sem vztrajal.

»Če ga s tega grebena ne ugledam, potem ne vem...«

Tako je modroval lovec, ko sva lezla skoz močvirno korito, tepena od vej in trgana od gloga, da se popneva zopet kvišku. Lovcu se niso povесili samo brki, celo krajci njegovega klobuka so se zavilnili obupano navzdol.

Pod vrhom se je ozrl in skoro zarežal vame:

»Postojte!«

Sam je snel klobuk in plezal kakor kuna. Samo eno oko je dvignil po strani čez greben. Par trenutkov je motril prostranost.

Nakrat je pa odskočil kakor pičen in zdrsnil prav do mene.

»Na borovcu je! Daleč doli, sredi griča! Hitro navzdol, potem prek roba — o, streljali boste, stavim...«

Tedaj se je že drsal po rebri — jaz za njim. Kakor blazna sva drvila.

»Dovolj!« je velel zapovedovalno in se ustavil na kozji stezici.

»Odtod oprezno vprek na greben — pa ne boste več petdeset korakov od njega.«

Ne more lisjak tihotapiti previdneje, kakor sva midva. Niti ptiček na drevesu, pod katerim sva lezla, ni obmolknil. Ko sva brezslušno pripolzela do roba, sem, skrit za grmom, pogledal proti borovcu. Veja se je šibila in gugala, petelin je strigel poganke in jih metal objestno na tla. Ker je bil obrnjen od mene, sem lahko vstal, dočim je lovec obležal pri mojih nogah.

Prav v istem hipu se je pa dvignilo solnce izza obzorja. Bogati žarki so se razlili po lesketajočem perju. Petelin je razprostrl krila, našopiril rep, v pahljačo in se z veličastno kretnjo obrnil proti solncu. Glavo je globoko

priklonil, dnevu v pozdrav, nato pa je iztegnil vrat in zapel — odo vzhajajočemu solncu. Vzpričo krasnega prizora se mi je skoro ustavljala roka, ko sem dvigal puško. Toda nestrpni moj spremljevalec je že priganjal: »Prižgite!«

Dobrava je jeknila...

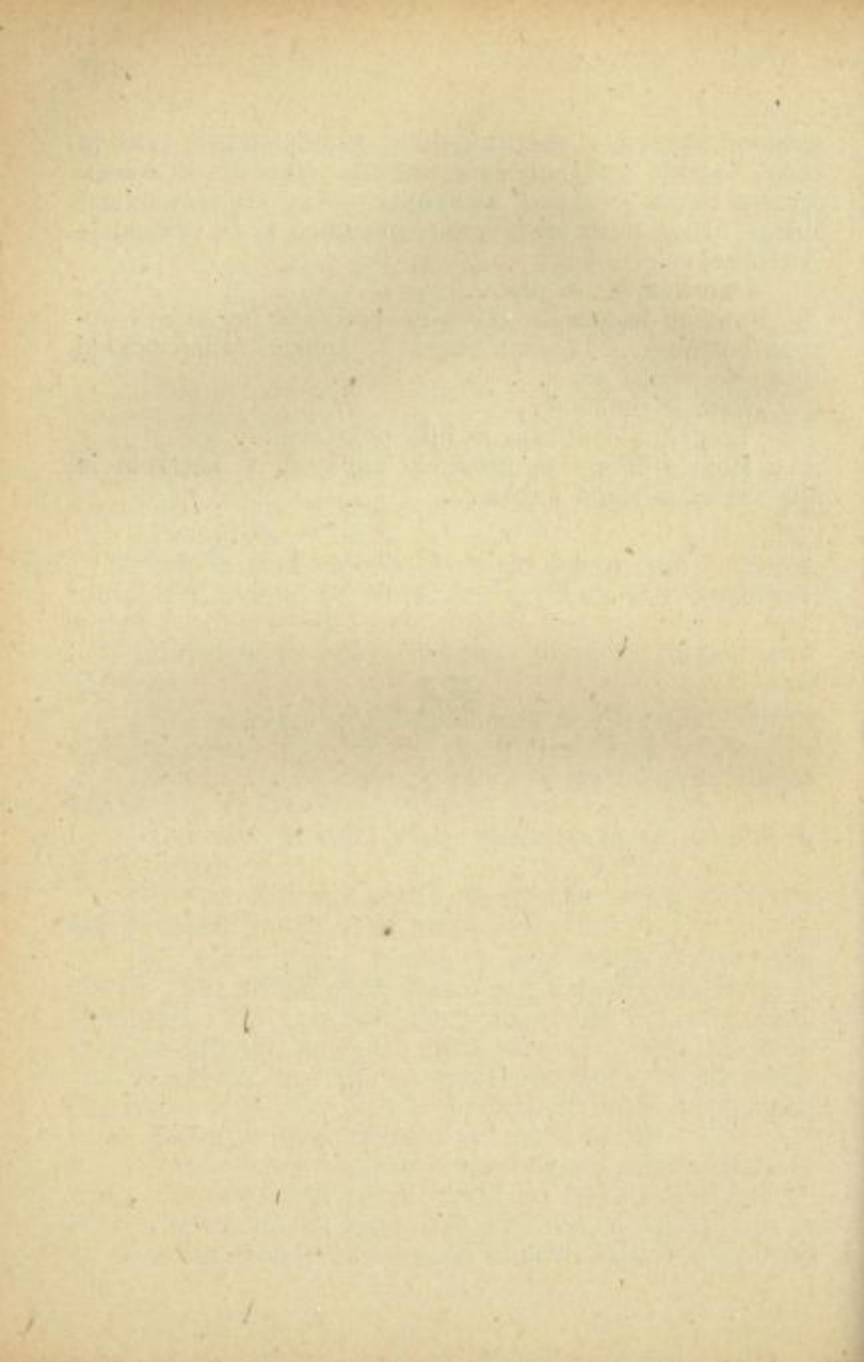
Petelinu je klonila glava na prsi, kjer je začutil pekočo bolečino... Zadnja pesem — solncu, zadnji pogled — na to vroče srce...

Nato je omahnil...

Tragedija življenja je bila odigrana...

Moje srce pa je prevzelo čuvstvo, v katerem je bila velika gorjupa kaplja...

Rado Murnik.

Rodio se dne 31. jula 1870. u Ljubljani od oca trgovca. Kad je svršio gimnaziju (1889.), upisao se je na medicinu u Beču (neko je vrijeme bio i na sveučilištu u Gracu), gdje je bio predsjednik djačkog »Slovenskog literarnog kluba«¹ te urednik beletrističkog odjeljenja djačkog lista »Vesne«, za prvo vrijeme dok je izlazila. Kasnije se je sasvim posvetio literaturi, te živi sada kao literat i činovnik ljubljanskog korespond. ureda u Ljubljani. Prije rata bio je tajnik »Slovenske Vseskolske zveze«.

Godine 1903. poče u Ljubljani da izlazi humoristički list »Jež«; prve mu je brojeve uredio Murnik. G. 1906. uredjivao je humorističku »Osu«, a iza g. 1911. bio je saradnik novoga športskog lista »Lovca«.

Javno je istupio prvi put s kritikom napomenutog djačkog kluba u »Slov. Narodu«,² a pažnju je uzbudio humorističkim romanom »Groga in drugi« (»Ljublj. Zvon« 1895.).

G. 1902. izašla je njegova knjiga »Navihanci« (Okrogle povesti in prizori). Druge su mu knjige: »Znanci« (Povesti in orisi, 1907.). — »Jari junaki« (Humoreske, 1909.). — »Lovske bajke in povesti« (1914.).

U »Knezovoj knjižnici« »Matice Slovenske« izdao

¹ Drugi članovi tog kluba bijahu Fr. Goestl, Ivan Robida, Lipe Gorup itd.

² Isp. izvještaj o radu književnog odsjeka akademskog društva »Slovenije« u »Slov. Narodu« 6. svibnja 1893.

je 1909. »veselu novelu« »Matajev Matija«, a u »Lj. Zvonu« (1911.—1913.) izašao je njegov roman »Hči grofa Blagaja« iz doba turskih ratova.

Murnik je malone jedino humoristički pisac. Što u njegovu humoru budi smijeh, groteskni su primjeri i logički paradokсна spojenja izraza; rjeđe se njegova humoristika osniva na smiješnosti položaja samoga. Predmetom su mu često neprilike djačkog života, nedjeljnih lovaca itd.

Ata Žužamaža.

(Satira).

Gori! Gori! Gasit, ljudje božji!« je vpila dekla pri vodnjaku sredi polževske vasi in mahala z rokama. »Ježešta, kako se to grdo kadi!«

»Gori-i-i!« se je drl na vse grlo pastirček, ki je pribežal s polja. »Županov kozlec! Trara!«

Tedaj je pomolil Debelogledov Blaže glavo skozi okence in pozijal iz bajte.

»Bo pa spet treba trobiti«, je godrnjal zaspano. »Pa taka vročina! Ali mera biti res ravno zdaj, po kosilu, pa pasje dni? Še sedeti se mi ne ljubi na solncu, nikar pa napenjati se, primojizeleni!«

Polagoma je zlezal v društveno opravo, stopil pred kajžo, zamežal, se nazihnil in jel trobiti, da so se mu majale škrbine. Ves potan je lazil po vasi od kapka do kapka gorindol in zatrobil v vsako vežo posebej, kakor bi hotel mrličje sklicati še pred sodnjim dnevom. Kmalu je sodelovala tolpa psov in psic v mešanem zboru. Dosti so pomagali tudi otroci, zlasti za Žlicoliznikov France, ki je bil plat zvona tako silno, da se je razlegalo daleč naokrog in odmevalo od bližnjih gora.

Debelogledov rog, Žlicoliznikov klenkot in pasja godba so zbudili vse Polževčane, kolikor jih je ležalo ali doma na klopi ali spalo na travnikih v senci voz ali počivalo v zahladju bukovega gozda. Zdramili so se pa tudi sam ata Joža Žužamaža, župan, posestnik, gostilničar obenem načelnik polževskega prostovoljnega gasilnega društva.

Pomalem so se gasilci zbrali konec vasi pred skednjem Švedronove Mice in se postavili po vojaško v dvojno vrsto. Semkaj je privrelo vse živo vaščanov občudovat junake s svetlimi čeladami. Skoraj stepli so se za prostor; posebno ženske, glava do glave, so bile kaj nagle jeze in se suvale in brcale. Najbolje pa so se imeli paglavčki, pričakujoč narodno veselico ali nekaj podobnega.

Naposled so prihropeli na kratkih nogah okrogli ata Žužamaža. Od vročine so utripali z očmi. Prvega gumba pod grlom in pa četrtega nad želocem si niso bili zapeli, bodisi da niso utegnili, bodisi da bi dihali laže. Desno nogo so si obuli v nov škorenj čez hlačnico. Drugega pa niso mogli najti. Vtaknili so torej levo nogo v star čevelj in v naglici pozabili za usnje potlačiti potezačo, ki je prijateljsko vzdržavala levo hlačo daleč od tal in jo varovala pogubnega prahu. Vendar jih ni motilo vse to prav nič. Bili so preverjeni, da take malenkosti ne morejo škodovati jekleni disciplini. Bistro so pregledali in prešteli moštvo.

»Fu, fu, trinajst?« so sopihali in srdito potegnili z levico dvakrat po obritem rdečem obrazu. »Število nesreče. Nerodno. Trinajst pa ne, fu!«

Obupno so se spogledavali gasitelji.

»I, saj ste vi sami štirinajsti, oča!« si je dovolila opomniti stara Švedronova Mica, škrbasta ženska s kljukastim nosom, ki se je smelo usosedila blizu župana. »Pa je vse nesreče konec!«

»Molči, žlabudra, ti, ki si samo sestrična moje ujne, torej že precej mrzla žlahta!« so jo zavrnil župan. »Druga te ni, fu, kakor jezik, Mica! Koder se štuli vmes stara brenča, tam je šele nesreče začetek!«

Tedaj je privoglaril izza Čepinove prodajalnice Morakov Jurček.

»Stopi no, Jurček, stopi!« so ga vabili tovariši in ga porinili na levo krilo.

»Pozor, fu! Glave pokoncu! Stegnite kolena! Kolikokrat naj vam to še ponavljam? Debelogledov,

zapni si suknjo! Ali boš nag gasil? In ti, Morakov, kaj se držiš tako žalostno, kakor bi te bila krota brcnila?»

»Le korajžno, primojizeleni!« je svetoval tiho Blaže, ki je bil lani odslužil vojake. Ata Žužamaža pa so nadaljevali:

»Tiho! Poslušajte me, vrli gasilci in sploh vsa polževska vas! Nevarnost je velika, fu! Ali ne slišite, kako zbija Žlicoliznikov še zmeraj v zvoniku? In morebiti niste tudi slišali, kako na glas je znal trobentati naš Blaže? Nikarta se ne smeajta, ti, Miha Žaboglav, in pa ti, Morakov Jurček, cvet malopridnosti, ki si zamudil naš ogenj za troje minut! Pa kaj sem že dejal? Je že res... Možakarji! Slaba se nam godi: kozelce nam zažigajo. Ampak tole vam pravim: danes se nam ponuja najlepša prilika, da pokažemo vesoljnemu svetu, kaj premoremo mi, previdnost in pa naša brizgalnica. Ako stori sleherni od vas svojo krvavo dolžnost, bomo izlahka premagali z združenimi močmi čiherno nevarnost. Tako bi jaz mislil, in ali ni res tako? Zatorej nikar ne bodimo preplašeni in zbegani, ampak pripravimo se mirno gasiti! Zahvaljujem se vam vsem skupaj, da ste prišli pomagat, in vas pozdravljam pristrčno! To je tisto, fu, kar sem vam mislil povedati. Zdaj pa, mislim, smo se že zadosti pogovarjali, in bilo bi najpametneje, da se neutegoma lotimo svoje naloge! Torej pa, možje, nujte, pripeljajte našo brizgalnico izpod Švedronovega skednja, da jo pregledamo, če je vsa v redu ali ne. Fu.«

Po teh besedah so si obrisali ata uznojeno čelo, pogledali, če še gori, in videli, da se vali črnikast dim proti nebu v lahnem vetru nekoliko proti večeru, in da šviga plamen ob levem koncu za več mož visoko.

»Kozlec je star, zanikaren, prazen,« so si mislili. »Tako ali tako bo treba postaviti novega. Od hiš stoji dosti daleč, na samem...«

»Gospod Čurimánguri« so se obrnili k dolgemu, bledemu človeku, »prosim, stopite malo bliže! Že večkrat ste mi pomagali kot občinski pisatelj. Kdo zna bolje sukati pero nego vi? Kako lepo ste opisali enkrat našo

tombolo, drugikrat pa kegljanje na dobitke v »Piščalki Resnice«! Bodite tako prijazni pa dobro pazite, kaj bo. Zvečer imam opečene rase.

Petorica najmočnejših gasilcev je uridala in privlekla brizgalnico.

»Stran, otroci in babnice!« so kričali ata Žužamaža. »Stran iz ozirov na javno varnost, red in mir!«

Birič Martin Krivokrak je odganjal in odrival množico. Možu je bil hrbet visok, upognjen in drobne nožice tako krive, da so ga dobri prijatelji radi ubadali s starim dovtipom: ali ima troje človeških nog, ali le troje biriških sabelj?

»Obrišite prah in pajčevine!« so zapovedali načelnik. »Namažite kolesa! Nikarte se ne pre naglite! Ne uide nam ogenj, ne, nič se ne bojte!«

»Tamle je pa luknjica!« je oznanil Morakov Jurček.

Žalost je obšla župana: v brizgalni cevi je zevala široka luknja.

»Možje,« so se ujezili ata. »Kdo je pa to naredil, kaj pravite?«

»Od mraza je počeno,« se je oglasil Morakov. »Od mraza, pa od ničesar drugega!«

»A, kaj boš tako govoril, Jurček,« je dejal Miha Žaboglav zaničljivo. »Od mraza! Kaj to, od mraza! En pehar krompirja grem pa še zmerom stavit, da ne. Od kakšnega mraza neki, pa kdaj? Zdaj? O svetem Jakobu? Tako se ne govori. Le stojte, bom pa jaz eno zinil, meni verjemite, ne pa Jurčku! In takole porečem, da je to nalašč kdo izrezal s pipcem. To je, to! Pa naj kdo dokaže, da ni res, če je res!«

»Ne boš kaše pihal, Miha!« se mu je rogal Blaže, ki je bil segel s kazalcem in srednjakom v votlino in izvlekel gnezdece s tremi mladimi miškami na dan.

»Ta je lepa!« so se hudovali ata Žužamaža. »Ti, Jurček, takoj po čevljarja! Pa le hitro, ti si najbolj spočit, ki si prišel zadnji. Ti pa, Krivokrak, nesi miši tajču, konjedercu, da jih ubije in zakoplje po zakonu!«

Tačas so prihiteli mati županja in se prerili do moža.

»Joža, še ne greš gasit?« so ga priganjali na prva usta. »Kaj si tako kesan, Joža? Pojdi no že vendar, slišiš? Kaj pa misliš pa še mečkaš in se obiraš in dolgo ogleduješ? Hiti Joža, če ne izgubimo stog, Joža —?«

»Jo-oža? Jo-oža?« so jo oponašali razkačeni ata. »Čemu si sem primencala kavkat in kokodajskat, to bi rad vedel, Polona! Kaj me boš neki toliko izpraševala! Kaj te briga moj ogenj! Skrbe naj te rajši tvoji piskri doma in tvoje kozice, kozelcu sem pa jaz gospodar! Glej, da se mi spraviš, čenča Marina.«

Mati županja že dolgo niso slišali takih besedi, zato so se jim tem huje pokadile pod nos.

»Viž, Joža, kakšen si?« so se začeli jokati. »Zato sem ti že šestindvajset let dobra zakonska žena; zato si prizadevam in se ubijam noč in dan huje od zadnje kravje deklee; zato nosim same stare cape; zato pazim, da ne uide noben vinar, zato: da mi ti, Joža, še ne privoščiš prijaznega odgovora! Kaj me boš tako dajal pričó tujih ljudi! Zakaj si tak?«

»Ne bodi no tako preklemsko sitna, Polona!« so zaropotali ata Žužumaža, potem pa začeli vendar nekoliko rahleje: »Lcj, ljuba moja! Letina kaže prav lepo. Čast svetemu Donatu: toča ni pobila že nekatero leto. Čast tudi svetemu Antonu Padovanskemu: dobro se nam ravna živina. Čast in hvala Bogu in vsem svetnikom: hčere sva srečno poomožila in sinove dobro pooženila vse; zdravi smo vsi; vse bi bilo kakor nalašč.«

»Kaj pa hočeš še povrhu?«

»Ognja ni bilo nobenega, da bi ga gasili, lej, Polona, ognja!«

Županjo je zagnalo kar nazaj.

»Moj Bog, Oča nebeški... zmešalo se mu je!« so vzdihnili in jezusovali, da se je komaj slišalo.

»Čast in slava tudi sveti Katarini: zmešalo pa ne! Poslušaj me malo, Polona! — Že teče peto leto, kar smo tukaj na Polževem osnovali prostovoljno gasilno društvo in kupili brizgalnico. Početkoma smo jo vlekli večkrat vunkaj k potoku in pobrizgali za vajo vse domače strehe,

celo cerkveni stolp do jabolka. Kaj nam je koristilo to? Otroci so se nam smejali, da hodimo vrabce plašit in mačkam nagajat. Imeli smo drago gasilnico, imeli gasilce, imeli vode dosti, vode čisto blizu — pa kaj nam je pomagalo vse to, ko pa le ni hotelo in ni hotelo goreti nikoli nikjer! Dokler ni bilo društva, so se vsaj še vnele saje v kakšnem dimniku — zdaj se pa za zlomka ni pokazal najmanjši plamenček!«

»Le Boga zahvali na kolenih, Joža!«

»Stoj, Polona! V sosednji fari, v Pridolju, pa imajo vsako leto po en večji ali manjši požarček, dasi je njih vas manjša od naše. Zato se je Luka Bradač, njih poveljnik in moj najhujši zoprnik, lahko postavljaj, ker ga je hvalila Piščalka Resnice. Jaz revež sem pa zastonj čakal ognja in slave.«

»Sveti križ božji!« so hiteli županja in sklenili roke. »Ali si res obseden? Pa gasit pojdi, gasit! Zdaj je že zadnji čas! Poglej, s kakšno ihto gori! Bog nas varuj in sveti Florjan!«

»Devet let je lezel polž pohlevno čez plot in srečno prilezel skoraj do vrha. Kar izgubi potrpežljivost in začne dirjati, mrha razposajena! Pa kaj kmalu se mu izpodleti, in prevzetnež pade z višave v lužo. Taki polži smo tudi mi Slovenci, posebno pa ti, Polona! Vse ti radi naenkrat, naposled pa gagamo v mlaki.«

Tako slabo se je iztekla pravda županji, na veliko veselje Švedronovi Mici; zato so se takoj vrnili domov.

»Morakov Jurček, teci no po Ahačurjevega Šimna, po čevljarja!«

Poslanec je odhitel, župan pa so se ozrli po ognju in videli, da je leva, zapadna polovica kozelca že vsa v plamenu.

»Kje je Ahačur?« so zarezali, ko se je vrnil sel. »Ga ne bo?«

»Na-a!« je odgovoril Jurček.

»Kaj? Zakaj pa ne?«

»Noče.«

»Lažeš!«

»Res. Mož je kaj na debelo ustvarjen. Toliko me je zmerjal, da sem si zapomnil komaj polovico, in še klel je vmes, če se ne motim, in takole se je zadiral vame: Ti, Morakov, je dejal, in s tabo vsi drugi Jurčki, kolikor vas je polževskih gasilcev, boste toliko časa uganjali neumnosti, da se bo ves svet smejal naši vasi; to ti moram povedati, ker mi je že dolgo na jeziku Bog ne prizadeni, da bi jaz kdaj zabavljaj prepotrebniim gasilnim društvom vobče — tega nikoli ne! — ampak moje besede so posvečene samo Vam šalobardam! Ali niste lani pobrizgali moje hiše, dasi ni gorela, in mi namočili skozi okno usnje in tudi čisto nove škornje, najlepše izmed vseh, kolikorkoli sem jih še kdaj izdelal gospodu župniku, presneti norci? Tega se torej ne meniva, je dejal, da bi vam hodil jaz pomagat. Jaz že ne, je dejal, kratkonikar ne! Pa je dejal, zdaj pa le glej, Jurček, da se izkidaš izpred mene, je dejal, če ne, je dejal, te pa tako zašenem, da v oblakih zmrzneš! Nato pa menda ni nič več dejal, ker sem jo naglo potegnjl vunkaj!«

»Oh, luknja, luknja!« je zatarnala Švedronova Mica. »Kaj bo pa zdaj? Le kdo jo bo zamašil, oh, to luknjo!«

Poparjeni so pobešali gasitelji glave; vse ljudstvo je obračalo plašne oči na župana in nestrpno pričakovalo rešitve iz strašne zadrege.

Mirno pa so vzdignili ata Žužumaža desnico.

»Žaboglav!« so mignili. »Po padarja!«

Strme so se pogledovali Polževčani pa Polževčanke in občudovali bistrournost župana.

»O, ta je pa vredna cesarskega srebra!« je zapela Švedronovka. »Ta pa ta! Lahko rečem, že petdeset —«

Kar zadone iz daljave zategnjeni, vedno bolj različni glasovi roga...

»Primojizeleni«, se je zavzel Debelogledov Blaže, »to je pa Rojnikov Lojze! Neznansko na dolgo jo zavija — Pridoljčani nam prihajajo pomagat!«

Tedaj so poskočili ata Žužumaža pokoncu, kakor bi jih bil pičil najhujši gad.

»Krivokrak, Krivokrak«, so zatulili, skoči h kozelcu, kar najhitreje moreš, in straži naš ogenj, Pridoljčane pa odpodi! Bomo že sami gasili. Reci jim: zapik!«

Ta hip pridirjajo Pridoljčani v divjem diru z brizgalnico skozi Polževo in drdrajo čez most proti pogořišču. —

»Morakov«, so veleli osupli ata Žužamaža, »le urno po moja dva konja!«

Zdaj sta dospela Žaboglav in ranocelnik. Ta je prišil zaplato od zajčje kože na zevajočo cev in zadelal zacelino s smolo. Ne dolgo potem je prignal Jurček crnomarogasto kravo in izguranega konja, vtopljenega v mladostne spomine. Vpregli so ju nemudoma.

»Vaš Ficko je bil sam doma«, se je opravičeval Morakov Jurček, »z drugim konjem je peljal hlapec v malin. Sem pa pri Žlicoliznikovih izprosil Bimbo, da laže potegneta obadva skupaj, šarec in marva.«

»Pozor!« so ukazali ata Žužamaža. »Stopaj! Bistahor, Ficko! Le zatrobi, Blaže, le! Ajs, Bimba!«

Z oglušivim vikom in krikom so planili bosí Polževčančki narazen in jo ubrali pred brizgalnico naprej. Precej pred strojem sa korakali ata Žužamaža po petelinsko vštric Jurčka, ki je brzdal živali; ojesu na desni, na častni strani, je mukala krava, Ficko, pa kavalir, je krevsal priročno na levi. Zadaj so se preteпали društveni člani za pravico, kdo se sme peljati, kdo ne; v majhni razdalji pa jih je spremljal radovedni spol.

»Prav pametno se mi zdi, da je Jurček privlekel Žlicoliznikovo kravico«, so moževali oča župan sami s sabo. »Dva konja bi se utegnila prena gliti in našo drago plačano brizgljo zvrniti v kakšen jarek. Tako bo pa goveja modrost zadrževala konjsko vihravost. Lej... kadi se zmeraj lepše! Najbrže je Krivokrak že zdavnaj odpodil nepovabljene svate.«

Nenadoma pa je začela Žlicoliznikova Bimba zavijati oči in vohati po zraku. Ata Žužamaža so se prepirali še več let pozneje s pričami o tem, kaj je kravi skalilo mir srca: ali vrišč otrok, ali mrtvaški trara De-

belogledove trobente, ali vpitje ženskih, ali pik brenclja, ali dim s pogorišča? Švedronova Mica je trdila venomer, da je zdrazil čuho edinole Ahačurjev pastirec, ki je mahal pred njo s slamnikom in jo plašil: »Sika tika potrpika pet šest bz bz bzzzzz!« Bimba da je mislila, brenclji lete, pa da je vzdignila rep in zbezljala po stari kravji navadi.

Obenem je vrgel Ficko ušesa po sebi, poskočil in se splašil; tako sta jo ustrigla obadva na levo mimo mosta okolo cerkve in farovža nazaj in čez Krivokrakov zelnik v županovo korozu. Vendar je vedno krava ostala vodilni duh. Za njima se je drevila drhal ognjegascev in občinstva. Sredi njive se je zapeljani konj ustopil in zapel v jermenje.

»Mu!« je rekla krava, Ficko pa nič.

»Držite konja! Primitite kravo, kravo!« so kričali Polževčani. »Kam pa vaju nese zlodej? Eha, Ficko! Liska, na! Kuga ti goveja! Bimba na!«

Le načelnik, trobec in pa dopisnik Čurimanguri so zaostali pred vodnjakom. Ko so bili namreč ata Žužamaža zaslišali za sabo puhanje zdivjane marve, so padli iznenadeni sredi luže na trebuh, torej še nekam mehko. Za njimi je bil stopal Blaže; ves zamaknjen v svojo trobento je gledal v višave, se spoteknil nad načelnikom, padel nanj in mu zatrobil še nekaj malega prav odbližu na uho.

Ta trenotek se pripeljajo vračajoči se Pridoljčani mimo žive kopice.

»Dobro jih je izpokal Krivokrak«, so si mislili ata Žužamaža, ki so bili pod težkim Debelogledovim telesom v hudi tiski. »Bog daj, da bi vas lačen medved požrl na tešče!« so želeli natihem; govoriti niso mogli nič, ker je ležal Blaže podolgoma na njih in kazal sosedom jezik in osla.

Pridoljčani se obema pristrčno zasmeyajo, veselo zaukajo in izginejo za gostim oblakom prahu.

»Fu, fu!« so puhali ata Žužamaža s pojemajočim glasom. »Gospod Čurimanguri, tega pa ni treba opis-

vati! — Blaže, spravi se no že z mene, neroda nerodna, fu, fu, fu.«

Debelogled jim je hitro ustregel, vstal in pomagal tudi načelniku na noge.

»Jaz ti že pokažem — fu — lastnega župana tlačiti in valjati po lužah!« so mu zažugali ata in mu pripeljali pri tej priči tako za uho, da se je zdela Blažetu še drugi teden spomina vredna.

Ko sta doigrala svoje olimpijske igre, sta se nekoliko posušila pri vodnjaku; potlej pa sta krenila za beguncema, ki so ju bili ustavili pri Čepinovem plotu in odvedli na cesto.

»Ta krava ima devet hudičev v repu kakor mačka«, se je izgovarjal Morakov Jurček.

»Ti že ne boš več vodil! Si preneumem. Še krave ne znaš krotiti, fu. Žaboglav, vzemi ti vajeti pa bič! Hi hot, Ficko! Blaže, fu, le zatrobi nam spet!«

Tako so pridelali zopet nekaj minut zamude. Zavili so jo nazaj mimo cerkve in vodnjaka proti mostu; tu jim je prišantal naproti Krivokrak. Ves potrt je stopil pred župana:

»Pridoljčani so...« Glas je zastal biriču v grlu.

»No, no? Kaj so, fu, Pridoljčani?«

»So nam...«

»Ukrivim te kakor klobaso! Žužnjaj dalje!«

»So vse pogasili.«

»O ti prekleti hudič!« so zadivjali ata Žužamaža in se prijeli za glavo. »Ni mogoče. Ni res!«

»Pa je.«

»Pa ni!«

»Pa pogledjte sami, gospod župan!«

»Tako si nam torej stražil? No, pa si res lep varuh pravice, da ti uničijo ogenj pri belem dnevi, pred nosom. Sram te bodi, fu!«

»Prosim, nikarte mi ne zamerite!« je ponižno zakrokal Krivokrak. »Saj sem vašo prepoved oznanil precej in razločno, pa so mi jih dali pridoljski gospod župan, njih načelnik, po grbi —«

»Mi jih je dal', se reče, ne pa ,so dali'. Razumeš?«

»Mi jih je dal Luka Bradač po grbi...«

»Tako je prav, vidiš. Dalje!«

»Po grbi —«

»Ali hudo?« se je zanimala Švedronova Mica.

»Koliko jih je pa bilo?«

»Boš tiho, Mica?« so jo zavrnilo ata Žužamaža.

»No, Krivokrak?«

»Po grbi. Potem sem moral še pomagati, povrhu pa očitke požirati in toliko preslišati, da ne morem povedati, Bog pomagaj, da se ne laže!«

»Pa bi bil iztegnil jezik!«

»I — saj sem jim rekel takoj: ,V imenu postave: zapik, zapik! Nikarte ne gasite ognja svojega bližnjega, da se tudi vam ali vašim otrokom ali otrok otrokom ne zgodi enaka nezgoda. Obrnite in vrnite se srečno domov in ne dotikajte se zapikanega ognja!' Jim nisem dobro povedal? Pa so se mi samo smejali, in župan so mi rekli, naj se dam na pustni torek po večerji kronati za kralja vseh norcev.«

»Poberi se mi izpred oči, da te ne vidim več!« so se zadržali ata Žužamaža. »Pa le hitro, ali bo druga, ti izdajalec, ti kajon, ti češpljev mož, ti tutka prebridka taka!«

Ko so prihiteli polževski gasilci pred kozlec, se je dvigal le tuintam redek dimček od premočenega lesa; vsleđ izhodnega vetra in prizadev sosedov je bila pogorela zahodna polovica bran.

»Je že amen!« je bleknila Švedronova Mica. »Zdaj pa gasimo, če imamo kaj!«

Ata Žužamaža pa so stopili na krtino in začeli:

»Molči, Mica! Tukaj se preveč govori, govori! — Možje! Gasilci! Tako žalostnega govora, kakor bo zdajle moj, menda še niste slišali in ga tudi ne boste svoje žive dni... Imeli smo ga, imeli ogenj, ki je gorel tako lepo, da že dolgo nič takega! Že smo se veselili ugodne prilike, da pokažemo strmečemu svetu svojo gibčnost in urnost — pa pridejo hudobni tujci in nam po-

kvarijo nedolžno veselje. Naš je bil požar! Za nas in za naše otroke! Naš je bil kozlec! Naš je bil našega kozelca dim. Ali smo se morebiti mi kdaj vsiljevali, kadar je gorelo v Pridolju? Nismo. Zatajili smo se, ostali doma, češ, naj uživajo sami. Pridoljčani pa nam povračajo dobro s hudim. To je narobe. Take sramote ne smemo trpeti! Mi smo prvi zagledali ogenj! Mi smo zatrobili prvi! Mi smo zvonili prvi! Mi smo se zbrali prvi! Mi smo mi!»

»Mi smo mi!« je vpilo ljudstvo.

»Ljubi moji Polževčani! Rešimo čast svojega imena! Kdor misli, da ve, kako bi to naredili, ta vzdigni roko!«

Nihče se ni genil; zato so se postavili ata Žužamaža še mogočneje na krtino in zarobili besede takole:

»Kaj vam pravim, prijatelji in prijateljice! Stvar ni tako težka, kakor mislite. Pa kaj sem hotel že povedati? Je že res! Mi smo rekli: zapik! Da so Pridoljčani pogasili, to ne velja nič. Zažgimo spet tam, kjer je nehalo goreti! In mora naj me hodit tlačit vsako noč, če ne ugasimo lepše nego oni nevoščljivci!«

»Živio Žužamaža!« je kričal narod.

»Dobro govoril«, so kimali starejšine, svetovalci, veljaki in višji očaki.

»Toliko pa smem reči«, je hitela Švedronova Mica, »prejšnja beseda je bila srebrna — ta je pa zlata!«

Po mnogem trudu so Polževčani umahali in zanečili ogenj, ker so si znali pomagati s petrolejem in kovaškim mehóm! zopet je švigal zubelj proti nebu.

»Zdaj pa ne smemo več odlašati!« so dejali ata. »Kdor le predolgo čaka, ta zamudi pravi trenotek! Mislim, da ne bo napak, če počasi poizkusimo. Iz luči, fantiči in dečle! Odpik!«

Z groznim ropotem se je sesedel kozlec na tla, in na stotine isker je šinilo med plameni in dimom kvišku. Polževčani so se požurili in srečno pogasili žareči kup; zato so jim darovali župan sódček piva.

Zvečer pa so obirali z gospodom Čurimangurijem

race: že čez tri dni so brali v Piščalki Resnice slavospev hvaležnega gosta.

In brali so ga trikrat zaporedoma, se pojokali sami nad svojo lastno izvrstnostjo, stopali kakor pav, kadar vozi kočijo in naredili po nasvetu matere Polone brž figo, da jim ne bi bilo uročno.

»Bradačeva slava je umrknila,« so mrmrali sami-prisebi. »Zato se pa tem lepše sveti moja, moja! Še na smrtni postelji ga bo to jezilo!«

Od samega veselja so gospod Joža Žužamaža povabili Čurimangurija drugič, naj pride po angelskem češčanju na kopune, ako mu ni znerok. Izrezani dopis so dali pod steklo v pozlačen okvir in ga obesili nad ogle-dalo; po tri druge iztiske pa so razposlali hčeram in sinovom, da bi vso žlahto veselila atova slava.

Cvetko Golar.

Rodio se na Gostečem kod Sore u Gorenjskoj Kranjskoj 1879. Učio je gimnaziju (od 1891., neke razrede u Ljubljani), a mature nije položio. Posvetio se je publicistici (od 1901—1904.) bio je urednik »Domovine« u Celju) i književnosti. Prva mu je pjesma izašla u »Ljubljanskom Zvonu« 1901. Iza g. 1905. živi kao književnik u Ljubljani.

Golar je vanredno nježan liričar prirode i ljubavi. G. 1910. izdao je knjigu pjesama »Pisano polje«, a 1919. »Rožni grm«. Upotrebljava češke i bosanske motive.

I u prozi, gdje voli bajnovitost narodnih pripovjedača, poznaje mu se rahla slovenska lirika.¹ God. 1914. izašla je knjiga njegovih »Kmečkih povesti«.

¹ Isp. novelu »Dve nevesti« (kod »Matiče Slovenske« 1908.), »Bratje in sestre v Gospodu«, (»Mati. Slov.« 1909.).

Čebelarjev greh.

Nobenega čebelarja še ni bilo v peklu. Zakaj znano je, da so čebelarčki nedolžni in pridni kakor čebele, njihova družinica. Zato se je vrag zaklel, da ga mora dobiti v pest. Vzel je pot pod noge in se odpravil na Gorenjsko.

Bilo je to v noči na štirinajsto nedeljo po Binkoštih. Težka vročina je ležala v zraku in se ni genila, ker ni bilo vetra od gozdnih robov in gričev, da bi jo razpihal in razmetal. Visoko in temno je bilo nebo, kakor zalito s črnim morjem, in v njem so tonile redke zvezde ter se utrinjale v bledem svitu. Ščip ni sijal, tudi ne prvi in ne zadnji krajec.

»Kaj si dejal, kako praviš? O ti vrag ti! Tako daleč me spravljaš, to misliš, da bi storil? Ali ne veš, da sem veren kristjan, da grem vsako nedeljo k maši in vsak mesec k svetemu obhajilu! O ti vrag ti!«

»Nič, nič, ali je to greh, ali ni to dobro delo?« je odgovoril vrag. »Saj sem ti rekel: Pojdi k obhajilu, magari tudi k spovedi! Samo hostijo vzemi — pojdi, pojdi, spovej se in vzemi hostijo. —«

Čebelarja Vrban, ki je ležal v svojem uljnaku med panji in steno, na listju in otavi, ter imel polhovko na glavi in mrzlo pipo v ustih, je držal izkušnjavec v kleščah. Vrban je pritiskal glavo v kot in se grabil s prsti po glavi, a zunaj uljnaka pod kapom se je iztegoval vrag.

»O ti mršnja peklena, o ti satan! Mojo dušo bi rad, mojo ubogo dušo!«

»Ne bodi neumen, Vrban, ne bodi neumen! Tvoj prijatelj sem in dobro ti hočem. Kaj pa boš s praznimi

panji? Nič medu ni v njih, nič satja. — Črni in tolsti trotje so se ti zaredili in požro vse, kar nanosijo čebele. Rose ni ob zarji in rože so suhe in prazne. Jutri zjutraj pojdi v cerkev in prinesi hostijo —«

»O križ božji, o usmiljeni Jezus, odpusti meni grehe!«

Vraga, ki je z dolgimi kremplji in bedri ter s košatim repom objemal steno ter šepetal Vrbanu v uho svoj hudobni nauk in ga zapeljeval v greh, je pri božjem imenu, ki je prišel s čebelarjevega jezika, zagnalo in vrglo pet čevljev daleč. Zviška je priletel v staro hruško, in po sencih in čelu so ga bili pobožni vzdihljaji.

»Nikar, Vrban, nikar! Ne imenuj po nemarnem božjega imena! Rajši mene poklič, mene prekolni, da me bo majhno poščegetalo po grivi. Vrban, nehaj! Saj ti dam poln uljnjak, štirideset škafov medu, šestdeset panjev čebel, osemdeset funtov voska!«

»O usmiljeni Jezus, ti meni pomagaj! Oče naš... vse bridke matre, pridite mi na pomoč!«

Vrag se je skrival za grčavo, krivo drevo in ves se je tresel od bolečin, zakaj od leve in desne so padali nanj strašni udarci.

Čebelar je utihnil, in vrag se je splazil polagoma in skrivaj nazaj k uljnaku. Po prstih je prišepal bliže, legel na tla ter pritisnil usta k špranji.

»Hostijo, hostijo, in v panj ž njo...«

»O Jezus Nazarenski...«

In vragu je priletelo kot grom za levo uho, da se je prevalil od stene in se zaril z glavo v prst. Čakal je dolgo, dolgo in se nato po vseh štirih privlekel k uljnaku. Poiskal je priliznenih besed:

»Do vrha bodo polni tvoji panji, čist med kakor zlato in solnce se bo v snežnem satovju bleščal in se razlival in dišal. Pomisli, Vrban, koliko denarcev, srebrnikov... Pojdi, pojdi...«

»O trnjeva krona Jezusova, pridi mi na pomoč!«

In vraga je zaskela in zbolela rogata glava, kakor da se je zadrila vanjo krona iz trnja in žebljev. Zacrvilil je in se pognal — in zaletel v hruško. Umazane saje so

padle iz njegovih oči in iz čela so skočile iskre. Samo noč, soparna in hudobna, je gledala vruga, kako je oprezoval okoli ulnjaka in šepal in skakal s povešenim repom. Drgnil si je rogova, zakaj zdelo se mu je, da je levi nalomljen, in božal si je pekoče uhlje ter se smilil sam sebi. Stal je na vrtu in si ni upal k špranji. Grizel si je dolge nohtove, zavite v grde kremplje, ves v dvomih, kaj naj bi storil. Šel je okoli in okoli ulnjaka ter zlezal nazadnje v prazen panj. Odkašljajal se je, hrkal, kakor da ne zna začeti, in neznansko sladak in plašan mu je bil glas:

»Vrban, ljubi Vrban, ali veš? Medico boš pil, medico, pomešano z žganjem, ki tako prijazno teče po grlu in pogreje po želodcu. Ne iz kozarcev, iz bokalov boš pil — — Samo k obhajilu moraš. — —«

»O, vsehi pet ran Jezusovih, pridite mi na pomoč!«

Vrag je odskočil in butil z glavo v desko nad seboj, nato si je zalil ušesa z voskom, da ne bi slišal Vrbanovih vzdihov, grabil se je za senca in se zvijal kakor gad, ki mu stopiš na glavo. Ali iz panja ni hotel. Peklo ga je po vsem telesu, kakor bi kdo rezal meso z njega in ga žgal z razbeljenimi vilami. Ko je ugasnil ogenj, in so nehale bolečine, je šepetal naprej:

»Al ni prazna tvoja mošnja? Jeseni se bo v njej tiščal srebrnik pri srebrniku. Ali niso prazni tvoji panji? Še trotom ne morejo čebele sproti nanesti. Ajda ne cvete, kostanj se je že osul, in ti imaš vse prazno. Jaz pa ti ponujam zlatega, čistega medu, in dragega satja. In tvoji bokali — prazni so, in tvoje sklede — nič ni v njih. Vrban, pridi in vzemi — —«

»Vsehi dvanajststo udarcev, ki si jih dobil premilostni Jezus moj, naj mi pride na pomoč!«

Vrag je škripal z zobmi in tulil od togote in bolečin. Vkljub temu, da si je zalil ušesa, je čutil neusmiljeno trpljenje. Ali iz panja ni šel.

»Ne bodi neumen! Kaj je meni za te! Kralji mi bodo dali svoje gosposke duše, a ti s svojo kmečko greš lahko živ v nebesa. Poslušaj me: Bogata kakor nikoli

bo tvoja letina! In nikdo ne bo nič vedel; samo ti in jaz. Vse polno, vse zlato...»

Vrag je nekoliko počakal, odprl je panj in pogledal čebelarja. Vrban je ležal znak ob črvivih tramovih, grabil se je za plešo in gledal v streho topih in trudnih oči. Časih je vzdihnil in usta je imel široko odprta; zato je vrag vedel, da ga pozorno posluša. In je nadaljeval:

»Zlata, srebra polna mošnja, medice in žganja polni poliči...«

»Zlatih in srebrnih kron, zlatih in srebrnih kron polna mošnja, medice, sklede medice«, je počasi dejal Vrban.

»Tako, tako! Zlatih in srebrnih kron, sklede medice in vina. Ali slišiš, Vrban, vina, ki si ga včasih tako rad pil.« Vrag se je tiho smejal.

»O, saj ga še rad,« je vzdihnil čebelar. »In kaj hočeš za to?«

»Nič! Nič! Srebrnih kron mošnja te čeka — samo v cerkev — in zlatih kron mošnja — k obhajilu — in medice in vina in vsega — po hostijo — zlata, srebra, medu, vina, medice, zlatih kron...«

Vrban je težko sopel in težko mislil.

»Zlatih, srebrnih, in vina, vina...«

Vrag se je smejal in se igral z rožički.

»Ali vsi panji — bodo polni?«

»Vsi! Koliko jih imaš?«

»Osem v vsaki vrsti, in vrst je osem.«

»Torej štiriinšestdeset polnih panjev boš imel, in vsak bo težak stodvainsedemdeset starih funtov. Koliko bo dalo to denarja! Srebrnih kron, medice, vina, zlatih kron —«

»O križ božji —« je vzdihnil še enkrat Vrban.

»Tih bodi,« je dejal vrag. »In pomisli: Stodvainsedemdeset funtov!«

»Stodvainsedemdeset starih funtov! Bom pa šel — k obhajilu —«

In kakor bi ga ubil, je čebelar Vrban zaspal trdno in

trdo. Bilo mu je, kakor da se pogreza v mehke in gorak pepel.

Vrag pa se je izmotal iz panja in zaplesal okoli uljnjaka. Režal se je in spakoval ter se od smeha držal za trebuh.

*

Ni še pogledalo zlato solnčno oko izza obzorja, in blestača gaz se je komaj začela delati ob robu nebes in zemlje. Motno je bilo jutro, in kot črn dim so se valile redke megle nad slemeni. Završale so v vrtincu, padle težko na zemljo, in v tem trenutku je priskakal vrag izpod Jernačevega skednja. Vrgel se je na tla in po vseh štirih urno in oprezno stekel čez pot in mimo stare hruške k uljnjaku. Počenil je nizko k tlom in zašepetal skozi špranjo:

»Trideset srebrnikov, štirideset škafov —«

In čebelarjev sluh je povedal srcu vragove besede, in v sanjah so se nasmehnile brezkrvne, sive ustnice.

»Trideset srebrnikov,« je ponovil vrag in poškilil na slamnato ležišče. Suha brada čebelarjeva je drgetala, vdrti lica so šla narazen, in nerazločno je izgovarjal jezik:

»Trideset, štirideset, šestdeset... Haha!«

Vrag je skočil pokonci in z glavo se je zaletel in butil v črvivo steno, da je uljnjak zaškripal na vseh štirih voglih, se zagugal in skoro bi se bil prevrnil.

Vrban se je zbudil z veselo mislijo in lahko mu je bilo v duši. Spomnil se je snočnjega poseta in plaho je pogledal proti durim, kakor da se boji tujih oči in ušes in ne da bi se pokrižal ali zmolil jutranjo molitvico, se je vzdignil in začel napravljati. Vzel je oprano praznjo srajco, ki jo je prinesel snoči in obesil na tram nad seboj in vse je bilo čedno, kar je dejal nase. Nizko se je moral skloniti, ko je stopil skozi duri, in obhajal ga je mrzav po udih in kosteh, in tudi v teme, kjer se je svetila čezinčez velika pleša, mu je bilo hladno. Pripognil se je in potegnul z roko po travi; bila je suha, zato se ni mogel umiti z roso. Pač pa je bil prislonjen k uljnaku ška f in

v njem je bilo toliko vode, da je je bilo dovolj za Vrbanov obraz. Oblekel je nedeljsko suktnjo, narejeno iz kosmatega, kmečkega blaga; morala je biti nekoč modrikasta, a je zdaj bila vsa ponošena, po hrbtu ogorela in na komolcih oguljena; gumbi pa so sijali še zmeraj s kovinastim leskom. Pokril se je s težkim, širokim klobukom in vprav je menil ziniti: »No, pa pojdemo z božjo pomočjo,« ko mu je vrag, ki je slutil nekaj hudega, zašepnil izza vogla:

»Vrban, trideset srebrnikov!«

Čebelar se je stresel, pogledal k uljnjaku, v katerem je vse bučalo, stisnil roke v pest in se napotil iz vasi.

Dan se je šele delal iz sivega somraka, in ljudi ni bilo na cesti razen dveh starih in gluhih ženic, ki sta upili druga drugi na uho. Ko je prišel Vrban mimo, sta zavreščali obe na enkrat:

»Bog ga daj! — Midve greva tudi k spovedi, da bo naju imel Bog rajši.«

Vrban to jutro ni rad slišal svetih besed, zato se je obrnil stran in nekaj zamrmral.

Vidiš ga,« je zavpila baba za njim. »Tako gleda, kakor bi prodal Boga!«

Vrban se je prestrašil, in naskočila ga je groza. Z roko se je potegnil po licih in mislil je, da je že ves črn.

»Stodvainsedemdeset funtov, ne spraviš vsega denarja v mošnjo,« je govoril vrag. »Babi neumni! Še radi se prideta gret v pekel! Samo za vosek dobiš —«

»Za vosek? Ako ga je osemdeset funtov, in funt samo po trideset —« je menil Vrban.

»Ne, po štirideset. Saj je bil lani po šestintrideset, ko je bila dobra letina,« je menil vrag. Tako sta trgovala vso pot.

Križ se je zabliskal iz megle, ko pade čebelarju v srce kesanje.

»Oh, oh, kaj sem obljubil! Oh, križana nebesa!«

A vrag je bil tik za njim in ga potolažil:

»Vrban, stodvainsedemdeset starih funtov! To je trideset srebrnikov!«

Čebelar je potegnil klobuk na oči, zapel suktnjo, in še bolj koščena in dolga je bila njegova postava.

»Stodvainsedemdeset! Če bo pa kaj greha, saj lahko kupim, saj bom kupil svečo in jo daroval cerkvi, svečo, deset funtov težko.«

In lažji in hitrejši mu je bil korak; veselo in prijetno mu je bilo, skoro je malo poskakoval. V grlu je začutil hladno močo in v nosu je imel duh po vinu. Šel je, šel in vrag za njim.

Prelepa je cerkev svetega Štefana. Stoji na prijaznem griču, naslanja se na zelene in temne holme in lesove, kjer šume in vrše smreke in bukve, kjer viharijo vetrovi. V sveto nebo kaže kakor mogočen prst njen visoki in vitki zvonik in govori veliko prisego. In okna se ji blešče, kakor bi gledal Bog vanjo in zarja in glorijska se raztaka pod njenim svodom.

A tisto jutro je bila mračna in tiha, v poltemi je rdeče trepetala večna luč, svetnik z veličastnim zlatim sijem se je bliskal na levici, in skoro strah je bilo čebelarja, ko se je za klopmi kradel k spovednici. Nekaj majhnih deklet se je stiskalo na ženski strani zraven oltarja ter se učilo na pamet svojih grehkov. Gledale so plašno v obraz arhangelu Mihaelu, ki je stal na satanovi glavi in mu jo jemal proč z ostrim mečem.

Vrban je pokleknil in začel izpraševati svojo vest. Lahko mu je bilo to delo, saj ni živi duši storil žalega. Nikomur ni privoščil kaj slabega, vesel je bil sosedove sreče in pomagal je, kjer je mogel. A zdaj je prišel izkušnjavec in greh.

»Ako dobro prodam, mi ne uide trideset srebrnikov — vosek po štirideset, med po šestinpetdeset, seveda voznika bo treba plačati. Oh, oh, sveta mati božja!« je zdihnil čebelar, »kam že spet mislim! Ukradel nisem ničesar, par jabolk sem pobral na Jernačevem vrtu, malo sem zaklel včasi, kadar so mi uhajali roji, ampak če bodo res vsi panji težki stodvainsedemdeset funtov —«

Takrat se je linica odprla, in Vrban je zagledal skozi

leseno mrežo kozava in zabuhla lica gospoda Jakoba, ki ga je ostro motril za trenotek in planil vanj z besedo:

»Kar povej, kar povej! Kaj boš zdaj molil! Ali si kradel? Ali si se z babami pečal? Ali si — — — no, grehe naštej!«

Vrban je premišljeval, kašljal in vzdihoval.

»Na levo od mojega plota, tam, kjer gre pot — — — ima Jernač vrt, hruška maslenka mu prav dobro rodi. Pa nima človek zob, pa sem jih par pobral — — —«

»Beži, beži, molči! Kar k obhajilu pojdi. Si že opravil.«

Vrban se je oddahnil, vstal in skrušeno pokleknil k obhajilnemu kamnu. Poln je bil velike bolečine, ki mu je razjedala prsi in rovala po njih.

»Kakor Judež Iškarijot sem hotel za trideset srebrnikov — O, bodi usmiljen z ubogim grešnikom!« Nagnil je glavo in spokorno molil.

»Kakšnih trideset srebrnikov? Sto in pa petdeset srebrnih kron dobiš.«

Vrban se prestraši in se ogleda na vse strani. Vršeč glas, znan že od snoči, mu je udaril na uho, zaslišal se je od okna, in tam je visel na zunanji strani cerkvenega zidu med pajčevinami sajast in gnusen netopir. Ostri kremplji so štrleli od njega, umazane, sive peroti so se zibale, in zlobno žareče oko je bilo vprto v Urbana.

Povzdignil je oči k mašniku, sklenil še bolj vdano in zvesto roke k molitvi, ali jezik se je opotekal, in oči niso videle Božje daritve, oči so se ustavile na zlatem plašču in svilenem, ki se je pregibal pred oltarjem.

»Zlatih kron, cekinov bo tudi nekaj padlo v mošnjo, da bi le samo pri meni bila dobra letina. Ako vsi dosti pridelajo in imajo obilo blaga, se cena ne bo vzdržala.«

»Vrban, se višja bo cena ali slišiš zvončke? Tako bodo žvenkljali cekini.«

Ministrant je pozvanjal k povzdigovanju, in ubogi čebelar je slišal in mislil, da zvene in pojo cekini. In v grlu je bila takšna suša, a mašnik je pil zlato vino iz

zlatega keliha. Kako je dišalo Vrbanu, kako je zvenelo in žvenkljalo!

»Tudi jaz si ga potem lahko privoščim bokal ali dva... Rdeči je boljši za moje grlo... Oh, pa to je smrten greh. Boga bom prodal...«

»Vrban, ha-ha! Stodvainsedemdeset starih funtov! Pomisli, koliko srebra, zlata bo to dalo...« Ostro mu je siknilo na uho, in čebelar se je ozrl ves plašen, ali ni kdo slišal teh besed.

»Odpusti nam naše dolge... koliko si že obljubil?«

»Dve mošnji srebrnih kron,« je završalo iz pajčevin, in čebelarjevo srce se je zasmejala.

»In ne vodi nas v izkušnjava... stodvainsedemdeset...«

Vrban se je zamislil in zaprl oči. In že je zagiedal štiriinšestdeset zvrhanih, težkih panjev. Najbolj jasno je videl panj z lovčevo svatbo, ki je imel letos tri roje, in je bil še zmeraj med najtežjimi. Tudi panj z babjim mlinom se dobro obnaša, in Lavdonova vojska zmaguje kljub suši in vročini, ki je poparila vse cvetje. In potlej pelje Vrban panje na prodaj, kupčija je imenitna, že pojo cekini že zveni, žvenklja zlato...

Vrban se smehlja in tako je zaverovan, da se komaj spomni, da to niso cekini, temveč da ministrant z zvončkom vabi k obhajilu.

»Trideset srebrnikov,« izpregovori brez misli in takrat vidi mašniku v obličje in spomni se Judeža Iškarijota.

»Usmili me se, o Gospod, odpusti nam grehe!« je izgovarjal jezik. Vrban je povzdignil oči, in že se je zopet tajalo njegovo srce. A vrag je to videl.

»Pokesam se vseh svojih grehov. Ti pa stoj meni na strani...«

»Dve mošnji srebrnih kron,« je zašumelo Vrbanu na uho. »In zlate bodo vmes, in vino bo teklo.« V pajčevinah je vršalo in plahutalo, in Vrban je videl, ne z očmi, z dušo je videl, kako se razpenja črna, ostra mreža, in hušknila je proti njemu, da je objela vsega temna in

težka senca. Groza je bilo Vrbana, a zaslišal je zopet žvenkljanje cekinov, zlat plašč se je zasvetil, zadišalo je po vinu. —

»O, Gospod, nisem vreden, da greš pod mojo streho —«

»Kron in cekinov —«

In Vrban je sprejel hostijo iz čistih rok duhovnikovih in jo obdržal koncem jezika. Zopet je švignila senca preko njega, vsega je potopila v temo, in takrat se je Vrban sklonil nizko, nizko, glavo je stisnil h kamnu in s tresočimi rokami raztegnil usnjato mošnjo ter položil vanjo hostijo.

Vse je bilo tiho okoli njega, kakor da ni žive duše na svetu; neznan molk in groza je bila po cerkvi. Zatiskal je oči in čakal, kdaj se odpre zemlja in ga požre. Čez dolgo, dolgo časa se je začel gibati in vstajati. Bil je sam, in gledal je v tla, ko je šel mimo Boga na križu. In tedaj je rdeča kaplja kanila iz srčne rane. — —

Bežal je v strahu, da ga ne vidijo ljudje, in bal se je belega dneva. Ni si upal na cesto, zato je zavil v gozd in se skril v mračno senco, zatekel se je med skale in robove. A miru ni našel in pekla ga je vest. Smreke in bori so jezno vršali nad njim, kriva veja gabrova ga je udarila po hrbtu, robida se mu je zadržala s trnjem v lica, da ga je polila kri. Ves zbežan in divji se je tolkel s kamenjem po čelu. Blodil je ves dan, in že je ugasnilo solnce za gorami in po hrastih in javorjih so se razpletle črne mreže, ko je stopil vrag k njemu.

»Vrban, čas je, da greva.«

»Kam? Križani čas božji!«

»Kam? Ha-ha, ali si se prestrašil?« se je spačil vrag. »V uljnjak pojdeva.«

Prijel ga je za roko, in šla sta.

»Zdaj vendar še nisi opravil, kar imaš storiti. Čebele še niso zaduhale hostije in ti ne bodo nanosile cekinov in srebrnikov, ako se misliš obesiti že na macesen.«

Čebelar je molčal, in obup mu je temnil oči. Stopila sta na vrt, vrag je zaostal, in Vrbana je bilo groza samega sebe, ko je stopil v uljnjak.

»Trideset srebrnikov, ha-ha,« je zašumelo skozi špranjo. »Hitro, hitro, Vrban, ne čakaj! Čebele so lačne, in ti nimaš denarja.«

Čebelar je otipal panje in poiskal največjega, ki je stal v četrti vrsti na sredi. Odprl ga je previdno, polagoma in iz mošnje je vzel hostijo ter jo dejal v panj med satje in čebele.

Čudno življenje je vstalo v panjih. Bilo je divje in strastno vršanje, ki je bruhnilo iznenada, in kakor velik kotel, bučeč v solnčnem žaru, je bil ves uljnjak. Ob zori so se začele čebele rojema usipati na dan, kakor da so se naenkrat odprle vse duri njihovega gradu. Goste in žive in bliskajoče verige so se potegnile od uljnjaka do vseh cvetočih morij, do belorožnih njiv in bujnih livad. Krotke in pohlevne čebele so se spremenile v hudo, razdraženo in razuzdano vojsko, in kakor črnikasta gomažeča povodenj se je ulila na cvetje. Njihov let je bil višji in solnce je zatemnila divje vršecha in brenčeča mreža, sestavljena iz milijonov prosojnih kril, ki se je zibala med nebeškim sinjem in cvetlicami. Visoka je že bila solnčna pot, in njegovi pogledi so žgali in plameneli. Čebele so šle za solncem, in v opoldanjih urah se je vilo zlatih in hrumečih, nepretргanih žarkov brez števila od panjev do rožnih jezer. Do večera je trajalo razburjeno kipenje in jezna samopašna marljivost vznemirjenih delavk, in šele z nočjo so se pretrgale črne niti.

Ko je vstal čebelar Vrban tretje jutro in stopil pred uljnjak, je zagledal na mestu srednjega panja grozno čudo:

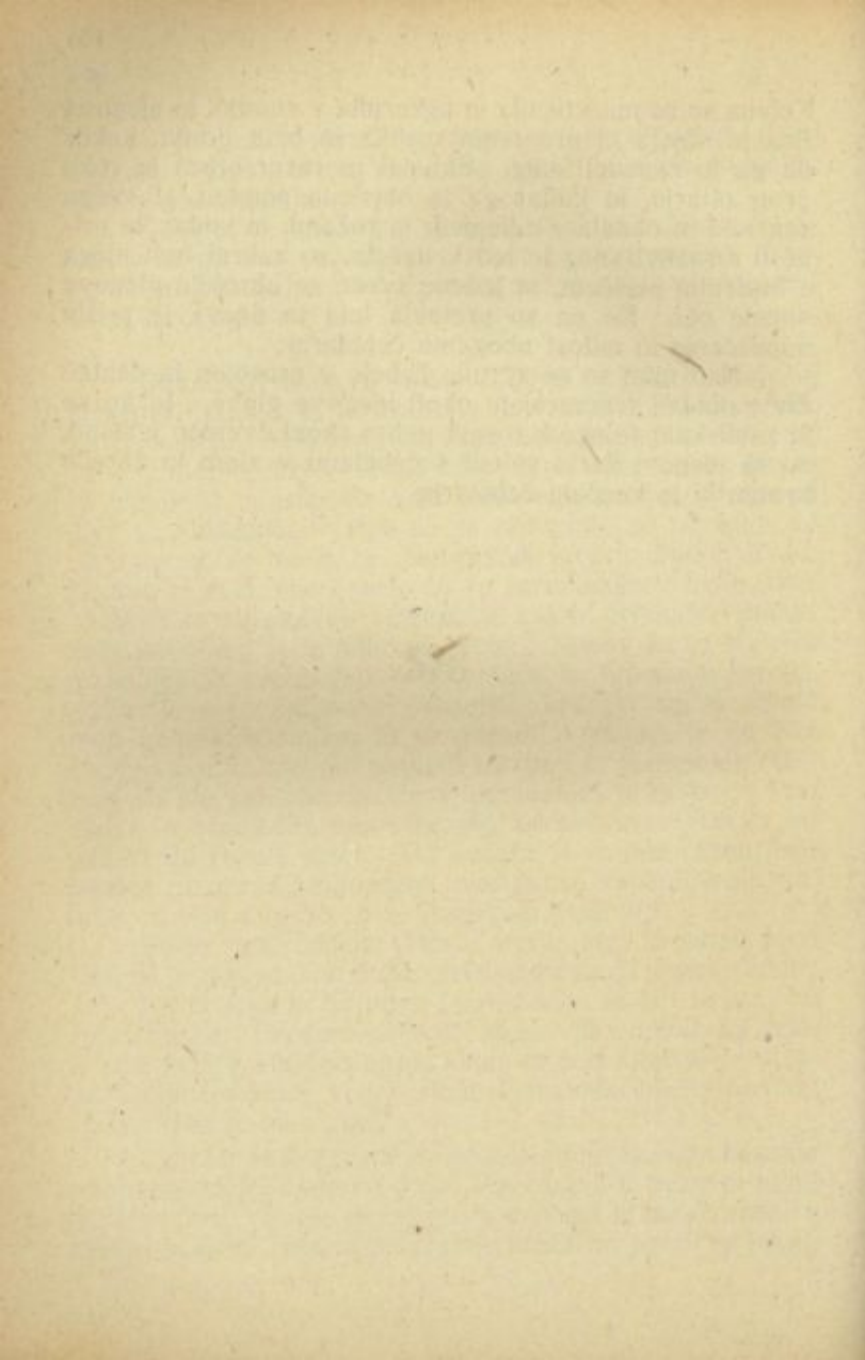
Postavljen je bil oltar iz snežnega in kot kristal čistega voska. Prozorni stebriči so se vili naokoli, na vrhu je sijal križ v bleščečem plamenu, in pod njim se je v tabernaklju lesketala v nebeškem svitu oskrunjena hostija. In živi Bog je bil v njej.

Čebelar se je zgrudil na kolena, in neskončno kesanje in obup je objel njegovo dušo. Povzdignil je roke in molil in se pokoril. Šla je mimo njega vročina in mraz, toča in cvetje, sneg in rosa, a čebelar je klečal in prosil in jokal.

Kolena so se mu vtisnila in ugreznila v zemljo, in njegova lica je objela in prepregla mehka in bela brada, kakor da ga je zapadel sneg. Sklepal in razprostiral je roke proti oltarju, in kadar ga je obiskala pomlad, je vsega zagrnila in obdala z zelenjem in rožami, in kadar so prinesli mrazovi sneg in led v deželo, so zakrili tudi njega z bisernim plaščem, in ledene sveče so obrobile njegove solzne oči. Ko pa so pretekla leta in dnevi, je prišlo odpuščenje in milost ubogemu čebelarju:

Nad njim so se zgrnile čebele v prosojen in dehteč živ pajčolan ter zarajale okoli njegove glave. In ko se je zabliskalo solnce z rosnih nebes skozi cvetočo jablano, so se njegovi žarki spletli s čebelami v zlato in žarečo krono, ki je venčala čebelarja.

Milan Pugelj.

Rodio se u Kandiji kod Novog Mjesta u Dolenjskoj Kranjskoj dne 3. januara 1883. od oca učitelja. Učio je gimnaziju u Novom Mjestu i na Sušaku (polovicu šestoga i sedmi razred 1904. i 1905.).¹ U 4. gimnazijskom razredu počeo pisati pjesme (psevdonim: Roman Romanov), a u petom prozu. Prije nego je svršio gimnaziju, odao se je literarnomu radu, te je iza g. 1910. tajnik »Matice Slovenske« u Ljubljani. U gg. 1915.—1917. bio je urednik »Slovana«, a s početka 1918. prešao je u uredništvo »Lj. Zvona«.

Uz lirske pjesme, crtice, novele u raznim listovima izdao je 1911. knjigu »Mali ljudje«; — 1912. »Brez zarje«; — 1912. »Ura z angeli in druge prigodbe«. — 1914. »Mimo ciljev«; — 1916. »Zakonci«.

Pugelj je realista kao Finžgar, s finim opažanjem sitnoga života, katkad nadahnut humorom.

¹ Prije svojeg odlaska na Sušak bio je kratko vrijeme na ljubljanskoj učiteljskoj školi.

Osat.

Neko jesensko popoldne, ko ni imel železničar Mirtič slučajno službe, je potrkal nekdo na njegova sobna vrata in še predno se je bilo mogoče ozreti izza mize po njem, tudi vstopil.

»Gospod šef prosi, da bi se potrudili k njemu dol v pisarno!«

Bil je stari Tomaž, pisarnički sluga z dolgo slvo brado, z modro kapo v roki in z večno istimi besedami in istimi začetki na jeziku: gospod šef prosi, gospod šef želi, gospod šef me pošilja.

Mladi aspirant je dozdej čital, a na poziv se je nagloma dvignil, zaprl knjigo, jo odložil in odšel za slugo, ne da bi se bil oglasil.

»Blagovolite prečitati in podpisati!« je izpregovoril spodaj šef, položil predenj s pisanimi in tiskanimi črkami napolnjen list papirja in se naslonil na stolu nazaj. Aspirant je naprej zardel, pozneje jo pobledil in vidno pozabil, zakaj ga je njegov pisarniški vodja naprosil.

»Izvolite podpisati!« se je oglasil šef v drugo in aspirant je sklonil čisto avtomatno, oprijel s prsti debe-lušen peresnik, ga omočil v črnilo in začrtal z njim na odločenem mestu svoje ime. Zdelo se mu je, da sedi pri sosednji mizi asistent, tam dalje adjunkt in poduradnik, ali ozrl se ni nikamor in videl nikogar. Sključen in s povešeno glavo je odšel iz pisarne, stopal po stopnicah kvišku v nadstropje, zavil v hodniku proti svoji sobi, odprl in zaprl vrata, sedel za mizo na prejšnje mesto in se pričel poglobljati sam vase. Pričel je izgovarjati posa-

mezne besede, strmel v strop nad sabo ali v skladnico leposlovnih knjig na mizi, pritisnil obe dlani na obraz in se oglašal razsekano in raztrgano: »Torej, torej!« In zopet vse tiho. In čez trenutje vnovič: »Tako je! tako je!«

Spodaj pod okni so žvižgali in puhali vlaki. Zdajle, ob štirih in trinajst minut je priropotal osebni vlak iz Ljubljane in takoj zopet po levem tiru prihaja tovorni vlak. Že bi moral biti tukaj, ali najbrž ima zamudo. Gospod aspirant se izgubi v čudno živahnih mislih, pogleda mehanično na uro, pomaje z glavo in se nenadoma domisli nečesa grenkega, težkega, neverjetnega.

Direkcija mu je odpovedala službo. Potrebnekušnje je že napravil vse tri, spomladi meseca maja bi moral postati definitiven, poleti bi se oženil in ustanovil nekje v prijetnih zračnih in domačih sobah, ali zdaj naenkrat, kakor blisk iz oblaka, pride direkcija in ga zapodi iz pisarne na ulico, od kruha med kamenje, izmed dostojnih znancev in prijateljev med brezslužbene potepuhe, lene in brezdelne postopače in klativiteze.

»Zakaj?« se je vprašal, dvakrat, trikrat je hotel zvedeti pravi povod od sebe samega in je ponavljal vprašanje: »Zakaj, zakaj?« Iskal je vsepovsod po spominih, pregledaval lastno življenje, ki je ležalo za njim, pretehtaval vsak korak, ki se mu je zdel važnejši, vse svoje izgovorjene besede je poslušal še enkrat, a nikjer ni našel vzroka. Ko je bil sprejet k železnici, se je mudil najprej nekaj mesecev v Trstu, od tam so ga prestavili na postajo, kjer biva do danes. Ob svojem prihodu — kaj se je dogodilo tedaj? — pozneje ob nadaljnjem bivanju in poslovanju — kaj se je pripetilo? Išče med tisočermi mislimi in ničesar ne najde. Nekaj njegovih kolegov je bilo Nemcev, nekaj Slovencev, šef je bil tudi Nemeč, ali on, aspirant, je bil do vseh enako uslužen, enako priljuden. Govorili so v pisarni, kadar je čas dopuščal, šalili so se in smejali, a vsi enako, on ne več nego drugi. In v gostilno so šli včasih, tuintam so se peljali na skok v bližnje mesto, obiskali tam gledališče, kak koncert, kako plesno

zabavo, ali vedno vsi skupaj, on istotako kakor drugi. Nekoč je govorila z njim zadaj za postajo na vrtu najstarejša izmed šefovih hčera, gospodična Kristina, in se mu na ves glas smejala.

»Vi ste taki«, je rekla, »kakor kaka devica. Nimate ne brk, ne moških potez, ne moških oči — sploh: pokvarjena rasa. Otkod pravite, da ste doma?«

Aspirant ji je odgovoril: »Z Drenovega; to je trg na Dolenjskem!«

»Ni mogoče, ni mogoče!« se je čudila ošabna in domišljava gospodična. »Ali če ste že v navadnem človeškem kraju doma, vi vendar ne spadate v pisarno, v železniško pisarno!«

Ta nosljajoča govorica je bila nekaj neznosnega, a aspirant je vse to pretrpel in prenesel. Govorila je vendar šefova hči, njegovega gospodarja hči. —

Večerilo se je, mrak se je gostil med sobnimi stenami, skozi okna je prihajala le še nekakšna meglena in gosta svetloba. Zdaj jeseni, ko se skrajšajo dnevi, je dozorelo v njegovem domačem kraju grozdje, novino poskušajo veseli kmetje in prepojo v vinskih gorah vse dolge jesenske večere. Najlepši čas je to, človek spozna njegovo lepoto šele takrat, kadar misli nanj in se ga spominja v daljnem kraju.

»Kam te zmedene misli?« se je hotel nenadoma zavediti aspirant, vstal je, potegnil uro iz žepa in pogledal nanjo. »Sedem bo, službo je treba nastopiti!« in polotil se ga je nemir kakor včeraj, ali predvčerajšnjim, ali pred tednom in mesecem, ko je nastopil večerno službo. »Kje je uniforma, bluza, rdeča kapa?«

Obstal je sredi sobe, zagledal se v tla, si oprijel s palcem in kazalcem levice golo brado in mislil nekaj svinčenega, težkega, morečega, kar je vleklo in tiščalo k tlom, k zemlji in dalje vanjo, in v grob in še globlje. Posegel je po klobuku, ki je visel na obešalniku tik vrat, ga posadil na glavo in odšel iz sobe. Zunaj v veži ga je srečal od daleč postajniški čuvaj in se ni ustavil in sa-

lutiral. Ali so mu že povedali, kaj se je dogodilo, ali je že zvedel vse v pisarni?

Na drugem tiru puha in miruje osobni vlak iz Trsta in tik poštnega voza stoji njegov kolega asistent Malič. Nobenega posla nima več, vse je že odpravljeno, vlak še to minuto odide, Malič sklepa roke zadaj na hrbtu, ozira se okrog in Mirtič pozdravi. Ali ga ni videl? Gleda v to stran proti njemu, aspirant pozdravi, asistent ne vidi. Ali to je resnica, ali je storjeno namenoma, ali se ga že sramuje in ga ne mara več poznati za svojega znanca, nekdanjega kolego?

Šef promenira nekoliko niže od postaje in se okrene v tistem trenutku, ko hoče aspirant pozdraviti, in mu pokaže hrbet. Zadaj za poslopjem leži šefov vrt in od tam zveni iz lope zaničljiv in skoro sirov ženski smeh. To je Kristina s ponarejenimi zobmi; samo ona se smeje tako odurno!

Mirtič pride v gostilno, kamor je vedno zahajal na hrano, in sede na svoje vsakdanje mesto. Krčmar pride, a ne pozdravi. »Tja stopi!« veli natakariči Lenki, ki se je prej vse dni vsem gostom smejala, samo danes je vsa resna.

»Kaj želite?« vpraša, molči in čaka odgovora. Ona, ki je prej neprenehoma žgolela samo gospod in gospod in izvolite in blagovolite in se venomer znancem najprijazneje smehljala, stoji zdaj resna in molčeča tik mize in čaka odgovora. Ob omari tik vrat sloni gospodar in tudi on gleda in kaže z očmi, kakor bi pričakoval nekakšnega gosta.

»Večerjal bi!« pravi Mirtič skoro prestrašeno. Bled je v obraz, v roke ga zebè, dasi ni še mraza, in konci prstov mu trepečejo kakor v mrzlici. Naenkrat ga objame čuvstvo, kakor bi sedel med kdove kakšnimi zlobnimi neznanci in moral zaupati na vse mere sumljivemu človeku svoje dragoceno in mlado življenje. In isti hip in poleg tega čuvstva ga je sram, globoko, brezkončno sram, da vedo vsi ti ljudje, ki ga poznajo in ki ga gledajo in srečujejo, o njegovem ponižujočem in žalostnem dogodku.

»Pečenka je!« pove natakarica proti svoji navadi. Drugim gostom in druge večere je tudi njemu naštela celo vrsto jedil, smehljala se neprenehoma, šalila se vmes, kaj je dobro, kaj je še boljše in kaj je najdražje in najboljšo, ali danes ve zanj samo eno in suhoparno vest: »Pečenka je!«

Gostje pridejo, dvoje njegovih prejšnjih kolegov, ki ga pozdravita kakor za krčmarsko mizo neznanega pivca in sedeta ob drugi steni. Mirtič pije vino, ali ne more, pričenja rezati in jesti meso na krožniku, a mu ne tekne. Plača, vzame klobuk in odide.

II.

Noč je dolga, neznosno dolga. Minute gredo dalje kakor devetdesetletne starke v copatah, tema visi in visi nad posteljo in se nikamor ne gane. Skozi okno je videti poševno navzgor kosček neba, ki je posejan s kopo zvezd in je vedno enako temen in čemerem. Na obposteljni mizici tiktaka vedno enakomerno žurno okrogla budilka, iz sosednje sobe se meša v njeno tiktakanje nihanje stenske ure, ki visi za bližnjimi vrati.

Zdaj, hvala Bogu! je prišel prvi jutarnji vlak. Štiri ure so pretekle od polnoči in petnajst minut. Četrta na pet je torej in kmalu — za eno uro — se prične daniti, tema se razredči, ta nepregledna, neskončna noč se razkroji, razteče kakor kalna voda. Na postaji šumi in praskoče lokomotiva, izprevodniki kličejo ime postaje, potniki hodijo pred peronom in stopajo v vlak. Slišijo se signali, ostrí žvižg lokomotive, nje puhanje, drdranje voz, nekakšni močni, spočetka počasni in pogostnejši sunki, ki pojemajo v daljavi, se spajajo v en sam oddaljen ropot in nekako utonejo v prostrani in ogromni tišini. Več in več življenja je čuti od vseh strani, ljudje hodijo spodaj po veži, po stopnicah, zgoraj po hodniku in se ogovarjajo. Tema se prične redčiti, hladna in vlažna svetloba sili skozi okna v sobo in se sredi nje kakor razkraja po tleh in kotih. Tisti kosček neba poševno nad oknom blede vedno bolj, zvezde na njem izginejo, ozračje posivi, in

kakor bi stopili iz njega, se prikažejo vijugasti obrisi daljnih in svinčevih oblakov.

Nekdo se bliža vratom po hodniku, odpre jih, zapre, gre preko sobe in odide v sosednjo sobo. To je asistent Malič, ki je končal zdaj ob sedmih zjutraj svojo nočno službo. Slači se in lega v posteljo.

Aspirant Mirtič se dramí iz nekakšnega težkega polsna, premetuje se nervozno po postelji, mane si oči, nenadoma vstane, ogrne uniformsko suktnjo, natakne pohojeno nočno obuválo, šara proti vratom v sosednjo izbo in jih naporno in z vidnim trudom odrine.

»Kaj hočeš?« ga vpraša slabovoljno asistent, ki sedi v beli spodnji obleki na postelji in sezuva nogavice. Aspirant stoji sredi sobe, v lica je bled kakor stena in stresa se, kakor bi ga potegnil kdo zdaj v jesenskem jutru iz mrzle vode.

»Spat pojdi!« ga odganja asistent.

»Za božjo voljo,« pričinja aspirant s prestrašenim in kakor bolnim glasom, »pri vseh svetnikih nebeških, prosim te, reci mi, gospod znanec, razodeni mi! Zakaj to?«

»Kaj, zakaj?!« vpraša neprijazno asistent, vrže nogavico jezno na tla, dvigne odejo in se skrči pod njo v visoko kroglo. »Kdo te razume! Noče se mi zdaj prerekati; vrag te odnesi!«

»Daj, reci, govori,« prosi aspirant in se stresa, kakor bi hotel vsak hip zaihteti. »Razjasni mi skrivnost, zakaj so mi odpovedali službo?«

»Ker nisi mož!« odgovarja asistent. »Ne znaš postopati z delavstvom, ne znaš govoriti s strankami — no, sploh nimaš ne službenega obraza, ne službenih gest, ne besed. Ženska si, ženska v hlačah — to je! Zmaži se že, gani se, zgubi se, motovilo človeško; kdo te je najel? Spati moram — da bi te! Lahko noč!«

Asistent se je iztegnil pod odejo, obrnil se v zid in pričel globoko in počasi dihati. Aspirant je zaprl tiho vrata za seboj, sedel v svoji sobi na posteljo in gledal predse na omaro ob nasprotni steni, kjer je stala njegova

nova, rdeča službena kapa. Spredaj se je svetil črn trak, ob svaki strani zlato kolesce z zlato perutnico. Gledal je, tako dolgo gledal, da so mu stopile solze v oči. In ko jih je začutil, je začel pregibati ustnice in izgovarjati posamezne bresmiselne besede, kakor bi se upravičeval pri sebi samem: »To se pravi, prijatelji — — hotel sem reči, draga moja — — ali me razumete?«

Umil se je in oblekel, in ko je šel spodaj po veži, je stopil za njim pisarniški sluga Tomaž in mu izročil dvoje pisem. Obstal je na pragu, pregledal oba naslova in zardel, kakor bi ga bil kdo zalotil pri hudodelstvu. Vtaknil je vse skupaj v žep in odšel daleč od hiš po široki cesti med senožeti in prazne njive. Tam daleč zunaj, kjer ni bilo človeka ne v daljini, ne v bližini, je potegnil iz žepa prvo pismo, ga ob robu obrtgjal in razganil. Pisala je njegova mati: »Ljubi sin! Kakor veš, je napočil zdaj pri nas čas trgatve, in ker veva jaz in oče, da mnogo trpiš v ostri službi in nimaš ne časa, ne kraja, kjer bi si ohladil izmučeno glavo, zato te oba prav lepo prosiva in vabiva, da nas vsaj za nekaj dni obišeš. Oče pravi, da kar piši po dopust, in če se Ti zdi, da bi ga ne dali na Tvoje besede, pa pripomni zraven tako, da je oče rekel, naj Te na vsak način za nekaj dni oprostijo. Ako pa veš, da je taka zadeva še strožja, pa zapiši, da si bolan in se moraš prezračiti in počiniti. Oče je takih misli, da boš dobil gotovo, če le hočeš priti in imaš mene, svojo mater, kaj rad. Grozdja je na moč, vreme dobro, in ako Bog da, bomo imeli mnogo dobrega pridelka. Torej le gotovo pridi in piši kdaj, da se pripelje Franc pote na postajo. Pozdravljamo te —«

Mirtič se je nasmehnil in hipoma zresnil v čudni grozi, ki ga je obšla kakor napad mrzlice. Videl je pred sabo sivega in dobrohotnega očeta, svojo mater, odkritosrčno in živahno kmetico, svojega brata Franca in svojo sestro Milico. Vsi so se ga domislili ob veselim vinorodnem času, pisali mu in ga vabili k sebi, da bi se ne veselili ob trgatvi sami, ampak bi bil tudi on deležen tega veselja. Oče in brat Franc bi ga vzela v svojo sredo

in ga odpeljala v vinske gorice, kjer ne utihne noč od samih razkošnih vriskov, kjer se po pesmi

»... život redi in pase,
kjer nam vinska trta rase.
Sladek je njen sad,
vsak ~~ga~~ ima rad,
gre teb' in meni v lase.«

Ali vsi ti ljudje se vesele po trdem delu in trudu, njih radost je posledica samozadovoljnosti. Ne ljubijo ga, nočejo poznati takega človeka, ki mrzi delo ali ki ni za delo ustvarjen. Da bi izvedeli o njem, o svojem sinu, kako se je ž njim pripetilo, bi se ga sramovali, ne bi ga vabili, ampak branili bi se ga. On ni bil poraben v službi, on ne zna delati, on ni človek.

Drugo pismo mu je pisala Oglajeva Tina, mizarjeva hči in njegova nevesta. »Dragi ljubček!« pripovedujejo drobne in okrogle dekliške črke. »Tvoj oče mi je včeraj popoldne povedal, da prideš na trgatev, in jaz prepevam zdaj že drugi dan, neprestano samega veselja. Tako te imam rada, da sama ne vem, kaj bi zapisala.« Na tem mestu je sledila vrsta kroglic in pik in črtic, ki so dokazovale, kako je mlado in zaljubljeno dekletce premišljevalo o nadaljevanju svojega pisanja. Po eni razčrtani vrsti so se pričele zopet besede. »Prosim Te prav lepo, da se pripelješ to pot v uniformi. Oče je rekel, da imaš tudi sabljo, in sicer zgoraj in spodaj zlato. Na naši železniški postaji sem že ogledavala vse uradnike, pa nima nobeden zlate sablje. Kako, da jo imaš Ti? Pripelji jo na vsak način s seboj? O, zopet mi je zmanjkalo besed in to za voljo samega pričakovanja in nestrpnosti. Ali prideš takoj k nam, ko se pripelješ na trgatev? Jaz mislim, da! Srčno te poljublja...«

Mirtič je čital in nekaj mu je šumelo in zvenelo okoli glave kakor odmevi daljne in lepe godbe. Silno blizu se mu je zazdela Tina, kakor bi se skrivala za deblom bližnje lipe, ki raste ob cesti, ali tam za tistim polgolim grmom, ki šepeta z listjem ob robu košenice. In bal se je je in vseh domačih ljudi, ki še ne vedo o njegovi usodi,

ki še vidijo pred njim kakor pred samimi seboj same jasne ceste in cilje, žele si ga medse in ga vabijo. Ali on ni več tisti, kakor je bil nekdanj, on nima več službe, nima bodočnosti, on je postal od včeraj na danes potepuh, izgubljenec, postopač, klativitez.

Vse pleše po mislih in se mede kakor suhe snežinke v burjastem zimskem dnevu. Spomini, sedanost, bodočnost, vse se meša, pleše pred očmi, prikazuje se in tisto je kakor črna jama, kakor temno brezdno, kamor zdrsne danes ali jutri ali pojutranjem pešajoča popotnikova noga.

Vrnil se je, popil v gostilni kavo in odšel nazaj v svoje stanovanje. In ko je sedel tam zamišljen pri mizi, je potrkal Tomaž, vstopil in naznanil. »Gospod šef naznanja, da pride jutri nov aspirant in zato treba izprazniti sobo!«

Mirtič je zopet sam. V sosednji sobi hrči asistent, okrog njega plavajo in zvenijo slugove besede. Roke se iztegnejo same od sebe po knjigah, prsti se oklenejo ličnih platnic in jih ne marajo izpustiti. »Ne smeš vzeti s seboj!« pripovedujejo ustne — »Ne smeš vzeti! Sumili bi te doma, sumili!« In misli se začudene vznemirjajo: »Kdo je rekel: doma? Kaj je kdo rekel? Ne domov, daleč kam, daleč!« In zopet ustne čisto mehanično in komaj slišno: »Ali kje so denarji, kje so sredstva?«

III.

Okoli enajste ure dopoldne si je kupil Mirtič vozni listek in kmalu nato stopil na vlak in se odpeljal. Adjunkt je imel službo, tekal je ob vlaku in se obrnil vselej, kadar bi bil moral videti svojega odpuščenega kolego, v drugo stran in tako, da ga ni videl. Ko je vlak odropotal, se je sklonil Mirtič skozi okno in pogledal nazaj po beli postaji. Še dvakrat, še trikrat se je zabliskala med vejevjem in se nenadoma potopila v brezumni rumenini jesenskega listja.

Vozil se je v tretjem razredu. Nasproti njega je sedelo dvoje mladih deklet in se šepetaje menilo in stiskalo k oknu. Na drugi strani je sedel črn delavec in kadil

smrdljive cigarete, tam dalje je ždela kopa kmetic s košarami po kolenih in se razgovarjala o sejmovih in kupčiji. Skozi okna je sijalo jesensko solnce, na desno in levo so bežale mimo gole pokrajine, zdaj senožeti, zdaj pašniki, zdaj grmičje in drevje. V Ljubljani se je bilo treba pre-
sesti v dolenski vlak, ki je odhajal čez kake pol ure. V njem je udaril na uho znani dialekt, znani kraji so bežali mimo oken, nizki holmci z belimi cerkvicami, ki so se kazale od vseh strani.

Čudno se je bilo tod voziti: Prišli so spomini in tako napolnili kupé in ga zagostili, da je sedel Mirtič kakor v megli in ni videl, ne slišal več ne sopotnika, ne sopotnice, ki sta sedela poleg in se razgovarjala o kmetiji. Stokrat in stokrat se je že tod vozil in vselej v drugem razpoloženju kakor danes. Ko je obiskoval šolo, se je vozil na počitnice, pozneje se je peljal tod prvokrat v svojo službo, nekoč ga je spremljala na tej vožnji njegova zaročenka Tinica, in blizu Grosupljega drči vlak skrozi tunel in tam se je dogodilo nehote in nepričakovano prvokrat nekaj sladkega in nepozabnega.

Rahlo kramljajo spomini, v dnu duše leži kakor svinčena kepa zavest sedanjega stanja in nesreče, drčече kolesje pod vozovi enakomerno suje in se zaletava, včasi zaškriplje in zaječi pod zavornicami; vlak vozi vedno počasneje, izmed drevja se prikaže bela hiša, skladanica lesa, jesenski vrt, kopa ljudi in lokomotiva zašumi na ves glas in se ustavi. Postaja je in sprevodniki letajo po dolgem ob vlaku in naznanjajo potnikom, kam so jih pripeljali.

Nekoliko minut po treh izstopi Mirtič v svojem rojstnem kraju. V trgu je postaja in on ima še pol ure peš do svoje vasice. Gre med travniki in njivami, koder pospravljajo kmetje zadnje pridelke. Včasi mu pride nasproti znanec ali znanka iz trga ali bližnje vasi, pogleda vanj začudeno in se skoro nasmeje, ali vidno mu manjka gotovosti. On, Mirtič, ve in pozna in se vsakogar spominja. Ali ko bi bilo treba izpregovoriti, ga navda

nekaj odvratnega, tujega, v tla pogleda ali v stran in v dnu notranjosti ga je sram.

Tam tiste rebri na desno, ki se tope v jesenskem solncu, to so vinske gorice. Bele hišice sredi njih, ki se blešče kakor ubeljeno platno, to so zidanice, vinski hrami, ki čuvajo za zidanimi stenami in železnimi zapahi zelo trebušate sode, vse polne iskrečih, bisernih vinskih kapljic.

Mirtič pride do doma in tik pred pragom mu postane tesno in okorno, kakor bi ne bil prišel prav in bi se moral vrniti. Ali vseeno stopi v vežo, postoji, gre dalje v hišo, zopet postoji, se vrne v vežo in stopi iz nje pri nasprotnih vratih na dvorišče. Tam zagleda mater, ki stoji sredi kokoši, jih krmi in se z njimi pogovarja: »No ti čopka«, pravi, »tebe imam jako slabo zapisano. Pet dni že nisi znesla jajca! Le glej, da ne boš o Božiču v peči cvrčala«.

»Dober dan!«

»Bog daj!« odgovori mati, a ko se okrene, ji zastane sapa, peharček ji pade iz rok, žito se raztrese po tleh, kokoši zakokodakajo in petelin zapoje, kakor bi se ne bal take nezgode.

Mirtič stopi k njej in ji ponudi roko. Kmetica se nagloma iznebi zadrege, še je rdeča v zarjavela in razorana lica, ali že se nasmehava in veselo meni: »Ti kosmata kučma ti! Kako si me preplašil! Prideš kakor duh z onega sveta! Ne pišeš, ne daš glasu od sebe, človek se okrene, pa stojiš za njegovim hrbtom! Ti gora visoka ti!«

Mirtič stoji pred njo, v bleda lica je zardel, hoče nekaj povedati, pa ga moti grenka zavest, ki ga tišči v prsih. Mati je vidno zelo vesela, peharček pobere in odhaja s sinom v vežo in hišo. »Vidiš«, pravi, »naš oče vse ve. Kaj ne, da si tako napravil, kakor mi je rekel pisati, pa so te pustili domov. Ti dedec ti! Lačen si; kar za mizo sedi, takoj ti prinesem. Ali pisal bi bil vseeno lahko! Franc bi bil zapregel Luco ali pa oče in bi se bil pripeljal pote na postajo. Tako pa si šel peš do doma!«

»Kje pa so drugi?« vpraša Mirtič.

»Franc in oče sta šla v listnik, Milico pa sem poslala v prodajalno po sladkorja!« pripoveduje mati veselo in prijazno in jesensko solnce sije v sobo in se sveti na tleh v ploščatih in trepetavih lisah. »Milice kar poznal ne boš! Cela nevesta je že postala! Franc pa se zares ženi! Kar žilica mu ne da miru in tarna in pravi, da nas bo kar pustil, če mu ne preskrbimo pred pustom ženske. Sosedovo Marjeto bi rad — ta glavač neugnani!«

Pred hišo priškriplje in se primaje visoko naložen voz listja in zavezne okna, da je skoro mračno po sobi. Oče se oglasi v veži in mati se mu odzove v kuhinji in shrambi, kjer pripravlja prigrizek, z veselim oznanilom: »V hišo poglej! Gosta si dobil!«

Oče res odpre vrata, pogleda, pa se odkrito nasmeje na vsa usta: »Bog daj, Tone — — Da bi te, cesarska dežela! Kaj so te oblaki iztresli?«

Stopi do njega, iztegne žilavo roko z zavihanimi srajčnimi rokavi, oprime z žuljavo dlanjo mehko sinovo desnico in jo prijateljsko in presrčno strese. »Halo-o!« — kliče — »Halo! Kje si, mati? Daj fantu jesti, daj, prinesi!« In mati se odzivlje iz veže: »Že nesem, že nesem!« A oče še ni zadovoljen in kliče dalje: »Halo, ho-o! Milica, kje si? Bog te dal, vrtoglavka! Vina prinesi, starine iz desnega soda! Franc, aló, v hišo! Gosta imamo!«

Franc in Milica prideta in se oba razveselita brata. Milica je že res velika in močna mladenka. Ali zelo mlada je in mehkega srca, in ko vidi bratca, ji stopijo solze v oči in prične jokati od samega veselja.

»Kaj te pa mami?« — se ji smeje oče. »Zapleši, zapleši!« A mati jo izgovarja: »Glej ga trdokožca!« pravi. »Rada ga ima, pa se ji stori milo! Misliš, da je vsak tak, kakor si ti? Če bi videl Kristusa na križu, pa še ne bi jokal!«

Veselje je splošno. Vsi sede okoli njega za mizo, jedo z njim, trkajo in pijo, največ samo zavoljo tega, da mu delajo večjo slast.

Ko se zmrači, odidejo, kar je moških, k mizarju,

ki je odprl zadnje čase tudi gostilno. Mizar je star prijatelj kmeta Mirtiča, in da se to prijateljstvo še bolj utrdi, se pomože avgusta meseca med seboj njuni otroci. Tinica je že velika in zrela za ženitev, Tone pa ima dobro službo in bo lahko skrbel zanjo in za otroke, če jih jima Bog pošlje.

Mračno je že vsenaokrog, v mizarjevi krčmi gori luč, troje pivcev sedi za mizo in se pomenkuje. Ko zagleda gospodar Mirtiča, se ves razveseli in prav presrčno pozdravlja prišleca Toneta, svojega bodočega zeta. Tudi gospodinja pride in nazadnje Tinica. Zunaj jo je nalažala stara dekla Neža, da sedi v hiši sredi orožnikov grozen tolovaj, pa ga ni nikjer videti. Ali kdo gleda izza mize, bratci, kdo gleda izza mize?

Tinica je zdaj rdeča, zdaj bleda, ob vratih stoji in zvija predpasnikov rob, silovito je vzradoščena, a poleg tega jo skrbi, ker najbrž ni prav čedno počesana in ker nima na sebi najlepšega nedeljskega krila. Posade jo za mizo, ali tam ji ne gre beseda iz grla. Gleda v naročje in le včasi kradoma, kadar se zdi, da gotovo ne gleda mladi Mirtič proti njej, se ozre za trenotek v njegov obraz in ga bliskoma izpreleti s svojimi velikimi in sinjimi očmi. Šele pozneje, ko se zavzame vsa družba za drug pogovor in odide Tone v vežo in pred hišo in ona za njim, se prične oglašati s prijaznimi in radovednimi dekliškimi vprašanji.

»Ti!« — se zanima. — »Kako pa, da si se tako nenadoma pripeljal?« In še predno pričaka odgovora, rešuje vprašanje sama. »Dopust si dobil, dopust, ali ne?«

In Mirtič ji pritrди: »Da!« Tih je, vedno misli nekaj drugega, kakor govori in posluša, boji se večera, domisli se, da se je tisto že dogodilo, da je že zadaj, ali posledica je hujša od dogodka. Večer je prijeten, jesensko nemiren in dobro dé vročemu čelu in licu hladna sapa, ki diha nekod od severa.

»Ti!« kramlja dekletce. »Zakaj pa nisi prišel v uniformi? In sablja? Kje imaš sabljo?«

»Doma!« odgovarja Mirtič in njegov glas je ves

truden in ubit. »Tam, kjer službujem. Preokorna je na poti.«

Tiho je zopet in dekletu se nenadoma zdi vse drugače na svetu, kakor je bilo včasi. Prej, ko sta se videla še vsak dan, jo je prijel vselej, kadar sta bila sama, za roke. In vedno in vedno je bilo prijetno, zdaj pa je vse tako mrtvo in pusto in vsakdanje. On sedi na klopi pred hišo, ona stoji pred njim in ne ve, kaj bi rekla, kaj bi počela, kam bi dejala roke. Misli prejdejo, ojučinači se in sede tik njega na klop.

»Ti!« prične zopet. »Mati in oče sta rekla, da se pojdem v mesto učiti kuhati. Pravita, da ni zate taka vsakdanja hrana, ko jo znamo pri nas pripravljati; jaz pa trdim, da je! Ali ni?«

»Je!« pritrdi Mirtič in sam čuti, kako bi bilo treba nekaj govoriti, nekaj povprašati, povedati, nekaj prijaznega, ljubezenskega napraviti. Ali nima besed, nima zmožnosti za zaljubljeno dejanje. In Tinica se hipoma domisli, da se je pripetilo v življenju njenega ljubljencega nekaj takega, kar mu je njo odtujilo. In že vidi v mislih ničemurno in našopirjeno mestno gospodično, ki se kóšati pred njim v širokem klobuku in izpodkopava njeno ljubezen in srečo.

»Oh!« vzdihne. »Zdaj pa vse vem, zdajle sem se šele domislila, zakaj si tak!«

In on, ki čuti svojo krivdo in ji ne more svoje usode razkriti, se vznemiri in začudi: »Kakšen, kakšen?« vpraša naglo, a dekletce že poihteva in pripoveduje trgoma in očitaje: »Kaka druga, gosposka te je zmotila — o! Le naj te, le imej jo, jaz pa se ne bom nikoli omožila, ne bom nikoli srečna, pojdem v samostan...« In vse tako deklinškonavno dalje.

Njemu se Tinica smili. Vzame njeno levico v roko, jo boža, jo položi v svojo levico, se oklene z desnico dekličinega pasa in skloni svoje lice k njenemu. »Čemu?« vprašuje, »Čemu?« In sam ne ve, kaj hoče povedati. Težko mu je, sladko, odurno, hladno, zoprno — vse obe-

nem. Boža jo in tolaži: »Nič ne misli, nič ne misli! Srečna si, Tinica, jako si srečna!«

Družba odide iz gostilne in se smeje mladi dvojici. Doma še čujeta mati in hčerka, na mizi čaka starinski bokal rumenega vina, z belim prtom pregrnjena pogača in na podolgovatem krožniku zgoraj črnikasta in od načete strani sočnordečkasta gnjat. Postelja je visoko narahljana, da je treba prilično splezati nanjo, in vsa pogrnjena z belimi in bleščječimi rjuhami, ki diše sveže in prijetno po domačem platnu. Tik postelje je primaknjen stol in na njem stoji majhen svetlikast kozarček in poleg visoka zelena steklenica, ki je napolnjena z najboljšim domačim žganjem.

Zjutraj, ko se komaj zdani, gredo moški v goro in ženski obljubujeta, da prideta popoldne za njimi s polnimi jerbasi peciva in slanine. Solnce vzhaja, vinogradniki so že na gori, že odpirajo bele hrane, pripravljajo stiskalnice in brente in se razkropljajo med brajdami. Tam se oglašča eden, tam drugi, tam pove dovtip Lipovčev Šimen, od druge plati se mu zasmeje Lisjakov Nace in ga podraži s pokaženo ženitvijo. Kakor se nagiblje dan, tako raste dobra volja. Po hramih cvilijo stiskalnice, mošt se cedi v lesene golide, močan vinski duh napolnjuje prostor, gospodar zajema s staro majoliko v prostrani kadi, pokuša sam in mlaska z jezikom, pomišlja in kima, zajema v drugo in ponuja še sosedu v pokušnjo, v pomislek in izjavo.

Bog jo je dal!« govori hvaležno in zadovoljno. »Pozna se, da jo je Bog dal! Taka je ta kaplja, kakor bi je bili iz nebes nastregli!«

Ko se nagiblje dan, pridejo ženske v širokih belih predpasnikih, s pisanimi rutami okoli pleč in z ogromnimi in na vse načine križastimi jerbasi na močnih zarjavelih glavah. Mladina jim uka nasproti, možje in starci vihte s pajčevinami preprežene klobuke in jih kličejo od daleč po imenih. Visoko so nakopičeni pasasti jerbasi in na mnogi strani kuka iz pod belega prta okroglasta kost debele krače ali glava pečenega koštruna ali kljun ru-

menega petelina. Zdaj — naenkrat — v mraku se je napolnila vsa gora s samimi pesmimi. Kakor bi se ispremenili vsi ti stoterj kmetje, ki šume med trtami in se vrtijo po zidanicah, v črne murine, plegli po brajdah in zapeli zdaj, ko se je storil miren in prijazen jesenski večer. Ali lepo zapeli, ne samo zažvižgali. O gori bi povedali v pesmi, kjer žlahtna vina trta rase, o zlati vinski kaplji, ki daje žilam kri in moč, o starčku, ki je živel tam v vinskih gorah, izpraznil na smrtni postelji zadnjo kupo te rujne tekočine in se priporočil z njo v roki samemu nebeškemu očetu: »Še tale kozarček — pa bom prepeval vekomaj tvojo čast in slavo!« Sosed se brati s sosedom, fant s fantom, mož z možem, vsekrižem prigovarja drug drugemu, »naj prime kupico v ročico, napije Tinetu zdravico« in še posebe zabičuje:

»Čisto ga ven izpij,
drugemu nalij —
saj imaš modro glavico!«

In vsi ti napevi so tako mehko in prijetni, tako priljudno zaokroženi, da silijo pevcu in pivcu smeh na usta.

Že pozno zvečer je prijel Franc brata Toneta v zidnici pod pazduho, ga odpeljal na plano, ga potisnil tik sebe na klop pod brajdo in mu povedal nekaj zaupljivega in odkritosrčnega: »Ali poznaš ti sosedovo Marjeto?« je vprašal. »Ali se je še spominjaš?«

»Še!« je odgovoril Tone.

»Tisto, vidiš«, je zaupal Franc, »njo imam rad. In tudi ona mene: prisegla mi je! Njo bi rad za ženo!«

»Da!« — je pritrdil Tone. »Ali kaj naj jaz storim pri tem?«

»Reci očetu!« je svetoval in prosil Franc. »In materi, obema reci! Dajte mu jo, svetuj, pred pustom ga poročite! Tako govori, tebe bosta ubogala!«

»Hočem!« obljubuje mladi Mirtič. »Daj mi roko!« sili brat, stiska desnico in se vnaprej zahvaljuje. »Hvala ti, zame in zanjo, hvala ti!« Vračata se, brat se ga okleplje okrog ram in poje na vse grlo.

Vsi so že pospali, petje je utihnulo, samo še on sam

se premetuje po slamnatem ležišču in ne more pričakati spanca. Kakor v polsnu se oglasi z neumljivo besedo in sestra Milica, ki leži blizu njega, naenkrat izpregovori in polahko vpraša: »Ali še ne spiš, Tone, ali še ne spiš?«

»Ne!« pove Tone in umolkne. In čez nekaj časa zopet povzame Milica: »Misli se mi blodijo po glavi, pa ne morem zatisniti oči!«

»Kakšne misli?« vpraša brat in Milica molči in se po dolgem odmoru oglasi: »Ni, da bi pravila, ni mogoče!« In kesneje doda: »Ali bi me ti razumel, ali se mi ne bi smejal?«

»Ne!« obljubi brat in skriva svojo nepozornost z naglimi in točnimi pritrjevanji in odgovori.

»Vidš«, pripoveduje Milica s tišjim glasom, »alj ti veš, kje se pravi v naši vasi pri Jurjevih?« Čaka, da brat pritrdi, in zopet nadaljuje: »Tam imajo študenta Lojzeta in tisti mi je rekel, da me ima rad. O Božiču zopet pride. Ali je mogoče, da me ima rad?«

»Mogoče je«, pravi Tone, »kako bi ne bilo mogoče?« A Milica ne verjame in je vseeno zadovoljna z bratovo izjavo: »Saj ni mogoče, ako bi bilo mogoče, kako bi bilo?« šepeta sama sebi.

Teden dni so ostali vinogradniki v gorah in se šele v soboto pred prazniškim dnevom vračali proti vasi. Mladi Mirtič je bival z njimi in se z njimi vračal v domačo hišo. Zdaj proti koncu njegovega dopusta, ki ga je bil doma napovedal, je postajal zanj vsak bodoči dan težji in grenkejši in usodnejši. Iti je bilo treba, odpraviti se, odpeljati se, ali nikjer ni bilo več zanj mesta, nikjer cilja, kjer se vrši njegovo delovanje, njegov vsakdanji posel in služba. Enkrat samo v vseh teh dnevih je hotel povedati resnico, razkrinkati samega sebe do mozga in razočarati navzočne. Močno je pil tisti večer, nenavadno, pričel se je smejati in šaliti. Zaobrnil je najprej tako, kakor bi pravil o svojem prijatelju. Ali vsi so bili enih misli: »Nevreden človek!« so dejali. »Ni za delo, ni za življenje. Kakor osat med rastlinami!« In zdaj je pokazal nase in se zasmeljal bridko, kakor se mu

je zdelo, grenko: »Jaz sem tisti osat!« In tudi drugi so se zagrohotali, ali veselo in prostodušno.

»Jaz sem tak osat!« je povedal resno drugič, ali vsi so se smejali. In sam sebe se je nenadoma prestrašil. Da bi ti ljudje spoznali resnico, naj nihče ne želi u čakati, da bi kdaj zagledali golo, nesrečno resnico!

Sedmi dan pa, ko se je sešel zopet z mizarjevo Tino, je duševno onemogel kakor preplašeno dete. Ko sta se menila v vrtni lopi in je sedela Tinica na njegovih kolenih, mu je nenadoma zmanjkalo besed, nekaj dušече ga se je razlilo po prsih, grlo se je stisnilo v bolečini in oči so se zameglile. Deklica ni videla v mraku ljubljencevega obraza, samo krčevit pritisk njegovih rok je čutila na svojem životu in mirno vprašala. »Ti, dragec, zakaj me tako stiskaš?«

Takrat so se nenadoma izlile iz oči solze, tekle po licih in kapale od trepalnic na dekličine lase, na njeno čelo in njena senca. Oklenila se ga je, stisnila glavo k njegovemu obrazu in pričela še sama jokati. »Oh, do solz te imam rada«, je jecala trgoma in komaj umljivo, »da, do solz — tako kakor imaš ti mene! Ali nič ne bodi žalosten, nič ne bodi otožen, vse bo še dobro, lepo, blago! Avgusta meseca, takrat postanem vsa tvoja, samo čisto tvoja, ali me poslušáš?«

Oba se pomirita, deklica se zravna v naročju, pre-mišlja nekaj in se nepričakovano oglasi: »Ali da bi se šla zdaj v mesto sama kuhati učiti, to je neumno, ali ne? Čemu?«

IV.

Teče osmi dan, nastopi deveti. Mirtič se ogiblje družbe, ždi v samoti ali hodi po polju in gozdih zadaj za vasjo. Materi se smili, ker se ji zdi, da bi še rad ostal pri njej, pa mu ne dovoljuje služba. Tinica se tolaži s svatbo in šteje na drobne in rožnate prste, koliko mesecev je še do avgusta, koliko tednov mora še preteči. Oče ostaja vedno premišljen možakar, posmeje se in pravi: »Jutri bomo pa zapregli Luco in odpeljali Toneta

na postajo. Cesarska dežela! Rad ga imam, pa bi ga še s svojimi nauki pripravil ob službo! Kajpada! Iti mora, to se razume! Služba je služba!»

Deseti dan napoči, pred hišo stoji koleselj in spredaj hrže in koplje okrogla Luca, kakor bi se ji mudilo še danes za deseto goro. Franc se poslovi na pragu od brata, oče stopi spredaj na voz in urejuje med prsti va-jeti, Milica sede tik njega in zadaj se uravnava mati in Tone. Naglo drče kolesa po cesti. Nenadoma se pri-peljejo do mizarjeve gostilne. Tinica stoji na pragu, belo obleko ima na sebi, v lica je rdeča in v rokah drži kito cvetja. Ustavijo se. Mati posadi Tinico tik sebe, krčmar in krčmarica se prikažeta na pragu, dobrovoljno in še-gavo pozdravljata in strežeta z vinom. Zopet drči kole-selj dalje, zadaj za njim lete veseli klici, znani kmetje se umikajo k cestnemu robu, smehljajo se in snemajo klo-buke. Tam izmed drevja se že beli železniška postaja, blizu ceste teče dvoje železnih tirov, ki bežita v rahlem loku po ravnini in se tam v dalji stekata v eno samo črto.

Miren jesenski dan je. Ni solnca, ni sape, nebo je megleno in jasnosivo, jate ptic se izpreletavajo pod njim in se dolgočasno oglašajo. Tam na levi teče širok potok in ob njem stoji starinski mlin, ki neprenehoma šumi in ropoče. Troje črnih in ogromnih koles se suče ob nje-govi steni in med njimi oplakuje in prši se na vse strani razpenjena in mleku podobna voda. Preko polja sem prileti rjav pes, laja na ves glas, teče za vozom in za-ostane nekje zadaj v obcestnem grmičju.

Zdaj se je voz ustavil, Luca otresa grivo, potniki po-skačejo s koleslja in ženske si uravnavaajo krila. Nekdo govori o voznem listku, Mirtič ne ve kdo, ali vseeno gre naprej v postajine prostore in si kupi listek. Vsi gredo za njim in se postavijo zunaj na peronu v krog.

Dvoje, troje železniških čuvajev hodi okrog vo-glov, sicer ni nikjer nikogar. Na steni brni enakomerno električni zvonec, ki naznanja prihod vlaka. Izza zadnje stene zavije poštni voz s suhim, sivim konjem, ki enako-merno pokašljuje.

»Za Božič« — govori oče s prijaznim glasom — »le gotovo pridi! Če več ne, za en sam dan. Rad bi, da bi skupaj božičevali!«

Tina nič ne govori, tudi Milica ne. Prva drži v roki rdeče rože in je videti, kakor bi bila nanje pozabila, ali bi več ne vedela, komu jih je namenila. Mati govori o zdravju, želi srečno vožnjo in vprašuje, kdaj dospe vlak v Ljubljano, kdaj do tiste postaje, kjer slušbuje njen sin. Med vsemi plava nekaj otožnega, sanjavega. Radi bi ostali vsi skupaj, pa ne morejo. Enega od njih kliče življenje v druge kraje.

Mirtič je ves blede, vidno zmeden. Misli mu begajo po glavi, pod senci mu tolčejo žile kakor kladiva, po ušesih mu šume in zvene plašni in neumljivi glasovi. Vsak hip pogleda z očmi v daljavo po ravnini, odkoder pričakuje črne in kadeče se lokomotive. Misli nanjo kakor na pošast in grozno mu je. Zdaj — ta trenotek se je prikazala. Spočetka je manjhnna in črna, a vsak hip postaja večja in ogromnejša. Glavo nosi poklonci in iz nje se vale dolgi in nepregledni oblaki gostega dima. Rohni, ropoče, prasketa, mirno se bliža in mogočno, kakor bi plavala na nevidnih krilih ped nad zemljo sredi teh poljan in holmov. Na vse strani puhti od nje silovita moč, ki se širi po ozračju kakor grom neba ali bobnenje potresa. Oster žvižg se oglašja iz nje, reže zrak kakor nekaj bodečega in nevarnega. Železničarji tekajo pred postajo, dvoje, troje potnikov izstopi, vlak stoji črn, dolg in šumeč.

»Kdaj se zdaj vidimo?« se nenadoma oglasi Mirtič, v obraz je blede kakor rjuha, roke se mu tresejo, govori, kakor bi bil naenkrat oslabele, onemogel in glava mu leze nekam na prsi proti zemlji.

»O Božiču!« odgovarja nekako za njegovim hrbtom oče in tudi njegov glas se je izpremenil, postal je votel. »Ako Bog da zdravje!« dostavlja. »Ako Bog da!«

Tinica zaihti in zakrije oči z belim robcem, Mirtič se oglasi vnovič čisto rahlo in obupano: »Nikoli več se ne bomo videli!« Izpregovori in se hipoma oklene s tre-

petajočimi rokami materinega vratu, kakor bi pri njej iskal zavetišta in rešitve. Oklepa se je tesno, kakor bi ne maral več od nje.

Vlak že žvižga, oče izpodbujaja, da je treba vstopiti, sin omahuje tik matere, hoče oditi, odhaja, Milica kliče za njim in mu ponuja bel, z jedili napolnjen zavoj, lokomotiva zahrope in se zgane, vozovi sunejo drug ob drugemu, mati se oglasi prestrašeno, skoro zaječi: »Kaj ti je, Tone, kaj ti je?«

Tone leti nekam v sredo vlaka, iztegne roko, da bi se oprijel voznega ročaja, zagradi mimo v zrak in med bežeče železje, skloni se in pade. Vse zakriči kakor podivjano, zavornice zaškripljejo, lokomotiva zabučí in se ustavi, vozovi se sujejo med seboj in obtičijo črni in mirni. Mirtič je že mrtev.

Dr. Ivan Lah.

Rodio se kao sin akciznog poreznika u Trnovom kod Ilirske Bistrice u Nutranjskoj Kranjskoj dne 9. decembra 1881. Roditelji mu se preseliše već rano u Šmarje pod Ljubljanom u Dolenjskoj. Odrastao je dakle među dolenskim seljacima, u kojih su još živjele uspomene na turske i francuske ratove. Gimnaziju je učio u Ljubljani (1895.--1903.); Jurčiča i Šenou čitao je već u trećem gimnazijskom razredu, a ruski u petom. Kad je svršio gimnaziju, upisao se je na filozofski fakultet u Pragu te je promoviran tamo 1910. Bio je jedan između najimpulzivnijih članova »radikalne omladine«. Onda se dade na put te proputova Poljsku, Rusiju, Bugarsku i Srbiju. Prije rata bio je urednik političkih radikalnih jugoslavenskih novina »Dana« u Ljubljani te je kao takav u vrijeme rata bio progonjen od Austrije. Sada je profesor u Ljubljani.

Lah je darovit i veoma plodan pisac, i to ne samo kao novinar i publicist,¹ već i kao pisac pripovijesti i crtica. Kao djak VII. gimnazijskog razreda počeo je da piše u »Domače vaje« (literarne vježbe djaka — pitomaca sjemeništa »Alojzijevišča« u Ljubljani). Prvi njegov rad: »Šopek« (slika) štampan je u »Dom in Svetu« (1900., pod psevdonomom »Bogdan«).

Kao knjige izadjoše: »Uporniki« (1904.) iz vremena seljačkih buna protiv vlastele, »Vaška kronika« (1907.) iz vremena reformacije, »Brambovci« (u Matici Slov.

¹ Piše eseje o slovenskom i slavenskom kulturnom životu u dnevnicima, u »Slovanu«, u »Ljubl. Zvonu« itd., u »Popotniku«.

1910., 1911., roman iz vremena Napoleonove Ilirije, u dva dijela). G. 1907. izašla je njegova pripovijest »Dore«, priča o dječaku, kojemu je otac otišao u rat i koji napokon umire od bombe.

U »Zabavnoj knjižnici« Matice Slovenske (1912.) nalazi se Lahova pripovijest »Mojster Raba« iz umjetničkog života.

U planu ima roman »Andrija Boršič« iz vremena francuske okupacije (1813.) i »Spomine in dogodke gospoda Muhiča«. Ova dva spisa tvorila bi s »Brambovcima« »ilirsku« trilogiju. Lah dovršuje i »Pepeluha«, neku narodnu bajku o našem Muromcu.

Između drugih slavenskih literatura poznaje Lah naročito češku (preveo je na pr. K. H. Mache »Maj«, »Slov. Spomini in jubileje« Matice Slov. I., 1911.). Priredio je također antologiju češkoga pjesništva u slovenskim prevodima.

Lah je nacionalist.

Njiva.

Široko je šumela reka po dolini, kajti v mladi pomladi vodami. Polne življenja so bile vode, kakor so pri- so se tajali budeči se gozdi in so napolnili strugo z tekle po brdih iz lesov; valovi so se vzpenjali ob bregovih, trgali so ježe seboj, da se je zdelo, kakor da nočejo naprej, da hočejo ostati v dolini pod pomladanskim solncem, da bi odsevalo v njih nebo in niso pomislili, kaj bi se potem zgodilo z njimi. Kajti res, prišli bi nazaj v nebo, odkoder so prišli, ali pa bi obležali po tratah kakor pomladanske luže, v znamenje, da jih je rodila zemlja. Zato so se, neumneži, oprijemali bregov, kakor da nočejo naprej in so trgali ježe s seboj. Zato je bil boj med njimi, da so odrivali in zalivali drug družega, da se ni mogel nihče rešiti, da bi bil ostal v zeleni dolini. Pa tudi, ko bi bil ostal, ali ni dolgčas čakati sam-osamljen na zeleni trati, da ga dvigne k sebi solnce ali pa da ga vase posrka pusta zemlja! Zahrepenel bi gotovo tam zopet, da bi šel z drugimi vred dalje, ako bi bilo mogoče, da bi se očistil med drugimi valovi in drvil dalje po poti, kakor je usojeno...

Tako so šli valovi v reki, v življenja polnem šumenju. Vsa dolina naokoli je bila še bledezelena, da jo je lahko presijalo solnce do nje dna, hrepenela je in trepetala pod mladimi žarki. Po obronkih okoli je ležalo polje, dišalo je po brazdah, vse je živelo po preoranih njivah, po ledinah pa, kakor da ne sije prav tako solnce nad njimi; brez veselja je rastla trava po njih.

Kmet Luka je šel z vnukom po poti čez polje. Bil je veliki petek in žalostno je sijalo solnce, kakor da

hoče ugasniti. Vendar se je dalo čutiti njega gorke žarke, ki so se hoteli polni ljubezni, zariti v mlado zemljo. Vsa zemlja je proseče odkrivala svoj obraz, pila je vase čudovito moč življenja, in hitela je cvesti na slavo in zalivalo solncu, da bi ne otemnelo nad njo, da bi ne ugasnilo... Videti je bilo to na reki, ki so se v nji bliščali solnčni žarki, in zato so valovi postajali po dolini, videti je bilo to na polju, ki je zelenelo v jasni luči... Sesi-pale so se brazde po njivah in odkrivalo zemljo, da bi zasijali v vso to noč, da bi jo presijali in oživili. Ljudi ni bilo na polju, bilo je prazniško prazno. Po potih proti dolini in po cesti so šle ženske, ki so vodile otroke v cerkev poljubljat Boga v grobu. Tako je stopal tudi kmet Luka z vnukom po poti čez polje.

»Kako je to«, je pomišljaj Luka, »da danes skoraj vse ve in da vse čuti, da je veliki petek, da je praznično vse, in ni praznik, da je solnce nekako žalostno, pa vendar ni tako, kakor o Vernih dušah na jesen? Ozrl se je čez vso dolino. Res, vse: reka, dolina, polja, njlve, vse govori o velikem petku. Dolga in široka njiva je ležala preko poti, dolga in široka je bila, da je šla pot čez sredo. Nagnjena je bila proti solncu in zato je bila dobra, rodovitna. Bila je že izorana to pomlad. Narahljena zemlja se je grela v solčni gorkoti; videti je bilo, kako živi nekaj živega med kepami in brazdami, kakor da vse klije in kipi v njih in iz njih v življenje.

Luka je prišel do njive in je obstal. Prijel je vnuka za roko in pogledal proti dolini, kjer je stala vas med drevjem skrita s cerkvijo na sredi. »Obstal je, ko da ne more naprej. Zahotelo se mu je, da bi sedel na njivo in vse pomislil in razmislil še enkrat in potem bi morda šel dalje k cerkvi. Prijelo ga je življenje z vsemi močmi, da je zaželel živeti v njem. Kajti tudi on je čutil, da premalo sije solnce in ne more s čisto lučjo v njegovo življenje. Kakor težka tema na pomladanski noči je ležal greh na njegovi duši, da mu je bilo težko.

»Hm, in kaj če grem, in če povem«, je mislil, »ko bo ležalo še naprej v meni in bo temnilo moje življenje! Boljša je zemlja od človeka...«

In spomnil se je zopet vsega. Kakor je oral to njivo, ali prej, ko je bil še gospodar, ali zdaj, ko jo je že prepisal na sina, vselej je padala, kakor brazda za brazdo, temna misel za mislijo na njegovo dušo. Kadar je šel po nji, ali je je ugledal od daleč, se je spomnil pripovesti, kakor jih pripovedujejo. Tudi v noči, kadar se je nenadoma prebudil, se je spomnil njive in takih pripovesti.

Nekdaj — je slišal praviti — je nekdo prestavil mejnik in nosil ga je potem, ko je bil umrl, ponoči nazaj; slišati je bilo tam žalostne glasove, težke stopinje, kajti velika teža je bil postavljeni mejnik. Nosil ga je nesrečnež vsako noč, in pozni popotniki so ga slišali, dokler ni nekdo postavil mejnika zopet nazaj na pravo mesto. In drugič so pravili o tistem, ki je prisegel, da stoji na svoji zemlji in si je bil del prsti od svoje njive v čevlje. Zato je nosil v temnih nočeh kakor mrtva senca prst v vreči po njivi, ki jo je bil dobil tako po krivici. Vsi so se ogibali njive, kajti celó od daleč je bilo v noči videti njegovo temno senco. In še drugo so pravili o nekom, ki je po krivici vzel njivo drugemu, ker je krivo prisegel; hodil je potem z gorečimi prsti in svetlimi očmi ter je prosil usmiljenja. Vsi so se bali tistega kraja, ker ga nihče ni mogel rešiti, on pa je prihajal vsako noč, slišali so miloproseč jok. Nihče pa ni vedel, kako je bilo končno s tem bednikom, kajti na tretji rod pride maščevanje in poravna se krivica in konec je kazni.

Take reči so pripovedovali povsod, tudi kadar je bil Luka zraven in njemu se je zdelo, da pripovedujejo ravno zato, ker je on zraven. Kajti gledali so ga, kakšen postane njegov obraz in čutil je, da bi sicer ne pripovedovali. Hotelo se mu je, da bi planil med nje, pogledal bi jih in jih vprašal, kaj hočejo s tem. A zastali bi obrazi, zagorele bi oči, smeh bi jim buhnil iz ust njemu v obraz: Ti, krivičnik!... Vsi so vedeli poleg drugih tudi to grozno povest, in njemu se je zdelo, da je zapisana nekje na njem, v očeh morda ali kje drugje. A vsakdo je lahko ve, in mu jo reče v obraz. Zato je hodil s poniknjeno

glavo, z nezaupnimi pogledi med ljudmi, da ne sreča nekoč nekoga, ki mu pove v obraz: Vemo, kaj leži na tvoji duši, ti, krivičnik! Prijeli bi ga od vseh strani in videli bi to grozno noč. In morda bi bilo prav tako! Povedal bi jim vsaj, da je res tako in bi zasijala luč v temo, lažje bi bilo potem in lepše in konec bi bilo te teže, ki je kakor večna muka.

Kolikokrat je že hotel, da bi poklical ljudi k sebi, naslonil bi se na mizo in bi povedal vse. Krasen bi bil ta dan v njegovem življenju, kakor pomladanski praznik bi bil. Toda kako povedati, ko bi mu ne hotelo iz ust, in bi padli po njem, zasadili bi vanj oči in vlekli vso temo iz njega! In bili bi morda ljudje, ki nosijo temo sami v sebi in je ne čutijo, in takim bi moral povedati! Bog ve, če bi ga razumeli in bi imeli usmiljenje! Zakaj bi pripovedoval takim ljudem, ki so morda vsi taki? — Spomnil se je sosedov, ki so živeli tako, kakor da je vse svetlo v njih srcih, da so čiste njih roke, a se je vedelo, da ni tako. In kako žive ti ljudje? Ali ne čutijo, da bi bilo treba poklicati vkup ljudi in povedati, kar so storili? In ko bi jih poklical on in jim povedal, bi planili nanj brez usmiljenja in se zgražali nad krivico. Zato ne more iti ta tema iz njegovega srca, ker bi ne prišla pod solnce, da bi jo razpodilo, da bi bilo jasno vse.

Pretekla so že leta, odkar so bili potegnili po viharji jesenski noči kajžarja Polonina iz reke. Vračal se je bil menda iz mesta, kjer je tekla pravda med njim in med Luko zaradi poti čez njivo. In potem je bila pravda končana. Luka je dobil njivo, kajža je bila prodana, kajžarji so šli po svetu. In takrat je padla ta teža kakor črna tema Luki na dušo, postajala je vedno težja, vedno temnejša, kakor da bo enkrat neskončno težka in se izpremeni v smrt. A teža ne pade z duše, tema obleži tam in morda bo hodil tudi Luka nekoč kot temna senca po tej njivi in bo po nočnih potih iskal miru. Ležalo bo morda ob poti čez njivo nekaj črnega in proseči glasovi pojdejo tožeč v noč, da bo od daleč bežal popotnik... In izvedeli bodo to ljudje in pravili o njem...

Kadarkoli je oral njivo, se je spomnil na to; kakor brazda za brazdo je padala misel za mislijo, težka vedno težja na njegovo dušo. Utrujen je bil vselej in udano je prenašal trud, da bi zaoral svoje trpljenje v te brazde, da bi storil pokoro. In tako so tekla leta, vedno težja in temnejša. Vsako jesen in vsako pomlad so orali njivo, vedno brez nesreče. Zdelo se mu je včasih, da se mora zgoditi nesreča, da si vol zlomi nogo, da se stare drevo v brazdi in da se pokaže tako, da leži krivica na njivi. A nič se ni zgodilo, vsa leta so orali brez nesreče. Skoraj je želel, da bi se zgodilo kaj takega, da bi prišla kazen, kakor je zaslužena, in lažje bi mu bilo pri duši. A ni hotela priti. Vedno je lepo rastle na njivi, toča ni pobila, voda ni vzela, dvakrat na leto je obrodila njiva, ker je bila nagnjena proti solncu. In bolj ko se je obnesla letina, bolj je bolelo starca Luko v duši. Tema je bila težja.

Zakaj ne pride kazen? Posušila naj bi se vsa njiva, zledenila naj bi ali se izpremenila v kamen, da bi se videlo, da leži krivica na nji! Ljudje bi videli, in on bi jim povedal vse. Razjokal bi se ob njivi in lažje bi bilo potem. Zaszvetilo bi solnce kakor v pomladanski dan. In vselej, kadar so orali, je šumela reka, da je prihajal šum na njivo in čudno je bobnelo v brazdah, kakor da govori njiva. Združilo se je to šumenje in bobnenje v neprijetne glasove in odmevalo je po temnoti v Lukovi duši.

Zvečer, ko je zašlo solnce za reko, mu je bilo neznošno tesno, če je pogledal v solnce po dolini; zato je odšel kmalo domov. Truden je bil vselej, kadar so orali to njivo, kakor da so ga utrudile misli v duši, a ne brazde na njivi. In zdelo se mu je, da sliši ljudi, kako govoré, da si ne upa zvečer na njivo, ker ima slabo vest, in ko bi hodil tja zvečer, bi rekli, da ga goni tja slaba vest. Iz vseh oči je to govorilo! Kam bi se skrila, da bi ne govorili o njem? Zakaj ne govoré naravnost, da bi jim povedal v obraz? Čital je, kako govore, da ne hodi k izpovedi že dolgo let, že od takrat, ker se boji, da bi ne

prišel greh na dan. Čutil je, da ve to tudi sin in vsa družina, zato je ležalo nekaj med njimi, da niso govorili o tem. Vsako leto je prišla Velikanoč, kmet Luka se je odpravil od doma, povedal je vsem, da gre k izpovedi; vrnil se je zvečer in zdelo se mu je, da vedo vsi, da ni bil pri izpovedi, in sram ga je bilo laži. Rastla so leta in z veliko težo so padala nanj, vedno bolj temna je bila tema.

Tako je prišel ta dan. Snaha je bila zjutraj oblekla sina in dali so mu ga zjutraj na pot, naj ga pelje poljubit boga v grobu. Ves čas, že vso pomlad so pravili doma to, da popelje letos ded vnuka k božjemu grobu in njemu se je zdelo, kaj hočejo s tem. Hočejo, da bi šel v cerkev in bi se očistil. Ko bi peljal vnuka, bi zaželel po lahki duši, po luči, ki je kot jasen pomladanski dan.

Kdo bi ne zaželel, kako bi ne zaželel? Ali kako, moj Bog! Taka teža let leži nad tem; Polonin je skočil v vodo zaradi pravde, njegova družina berači po svetu. In kaj, če gre in se izpove, ko bo ležalo vse še na duši, vsa njiva, težka kot nje prst, smrt utopljenega človeka in vse, kar so prinesla leta potem!

Premislil je bil že stoinstokrat, vso noč je premišljal, vse je spravil skupaj do jutra. Oblekel se je praznično, vzal je vnuka za roko in odšel. Vsi so ga gledali proseče; zdelo se mu je, da se jim je smilil, in povesel je oči pred njimi. In takrat je vstala poleg vseh ta strašna misel, da se grehi očetov maščujejo na otrocih in otrok otrocih. Zaskalelo ga je takrat v temi duše, kakor da je ogenj padel tja, kakor da je luč hotela sežgati temo, a tema kakor da se je prirastla k duši. Pogledal je v jasni obraz vnuka, čutil je njegova nedolžna jasna leta, in glej, prišlo bi nekoč, da bi padla nanj nesreča z vso silo, na nedolžnega zaradi krivičnega. Prišlo bi takrat očiščenje, a bilo bi prepozno! Tako je mislil ves čas, ko sta stopala z vnukom po poti proti dolim. Kakor pekoči ogenj je bil blagodejni pomladanski dan, ker je čutil njegovo hrepenjenje pod žalostnim solncem, kako si

vsa zemlja želi luči jasne, da bi se zasvetilo in vse oživel v njej.

»Ali si truden?« je začel Luka pogovor z vnukom.

»Ne, nisem«, je odgovoril otrok in je gledal v dolino, kjer je stala cerkev in kamor so po vseh potih in cestah peljale tete in matere otroke v cerkev poljubljat boga v grobu.

»Ali bi ne sedel tu na naši njivi? Jaz sem truden«, je rekel Luka. Vnuk ga je že komaj čakal, da bi prišla v dolino, kajti njegova mlada duša je že dolgo sanjala o božjem grobu, o slavi in lepoti, ki je tam. »Ne, hitiva, mudi se, oče!« je dejal otrok.

»Sedi rajši, lahko še prideva, lepše je potem«, je rekel starec in sedel na zemljo.

Zdelo se mu je, da bi lahko govoril z vnukom o dnevu, ki leži nad zemljo, a težko je to povedati, kajti ne pripovedoval bi o dnevu, ampak bogve kaj, vse to, kar je v tem dnevu ali pa v njegovi duši. Hotel je še enkrat vse premisliti in potem bodi, kakor mora biti.

Zakaj se je torej začelo? Ali ni bilo to že od takrat, ko je bil še mlad in je ljubil mlado dekle? Oženil pa se je z drugo, ki je bila bogata. In prišel je Polonin, imel ni ničesar in se je oženil z njegovim mladim zapuščenim dekletom.

Takrat se je že začela ta tema v Lukovem srcu, sovraštvo je bila in zavist. In potem je ležala lepa njiva sredi njegovega polja in ta njiva je bila kajžara Polonina. Hotel je, da bi bilo vse njegovo, vse, kar se vidi naokoli. Zato si je vzela pot čez njivo in posodil je zato kajžarju petindvajset goldinarjev. In potem se je začela pravda, dokler niso potegnili kajžarja iz reke.

»Ali so govorili o meni doma?« je vprašal Luka, da bi se iznebil sporninov.

»Ne, nič niso govorili«, je odgovoril vnuk, ki je vedno gledal na cesto in si želel, da bi šel z onimi dalje v cerkev.

»Ali so drugod kaj govorili?« je vprašal kmet Luka.

»Nič niso govorili.«

»Poglej, ta njiva je velika vrednost; pot gre čez njo na vse naše polje. Vidiš, ko je Judež izdal Kristusa, je vrgel denar v tempelj in se je obesil. Oni pa so šli in so kupili lončarjevo njivo. Na veliki petek je bilo to, kakor danes. — No, kaj mu to pripovedujem«, je pomislil potem. Kako bi povedal vse to, kar mora iz srca? Spomnil se je, da je bil človek, ki je nosil greh na duši in ni mogel drugače: izkopal je zemljo in povedal vanjo svoj greh. Toda zemlja ni mogla v sebi obdržati greha, moralo je na dan, pod solnce. Zrastlo je tam drevo in vsi listi na njem so šumeli, kar je bil povedal v zemljo. . . Vse mora na dan, pod solnce, da je konec teme! Njegove roke so grabile prst na njivi in jo zasipale. Ráhla je ta prst in kako težka! Zagledal se je v brazde. Kaj leži v njih, da vselej tako bobni, kadar orjejo. . .? Vse je živelo v njivi, pajki in žuželke so bežale semtertja. In človek si ne da živeti: zatira brata in umori sam sebe, ne mara lepega solnca nad seboj. V temi tava in mori, mori, in ko zahrepeni nazaj, ni več poti do belega dne . . .

»Pojdiva v cerkev«, je prosil vnuk.

»Počakaj še! Ti boš nekdam gospodar, tudi to njivo boš imel. Vidiš, prišel bo mogoče berač v hišo in ti ga boš vprašal, kdo je. Kajžarjev, Polonin bo rekel, ti pa ga pelji sem in daj mu to njivo. . .«

Kmet Luka je vstal. »Kaj sem to govoril?« je pomislil. Povedal bo otrok naprej in vsi bodo izvedeli. Prišli bodo in gledali nanj s krvavimi očmi. Zabetesnela je tema v duši.

»Pojdiva«, je rekel in peljal vnuka za roko, »glej, morda se bova zvečer šele vračala.«

Zbal se je večera. Šla sta počasi dalje po poti čez njivo. Reka je močnejše, mogočnejše šumela. Težka, trudna je bila pot. Gnali bi me morda tako, je pomislil kmet Luka, kot ženo cigana, ki je ukradel svetel tolar, gnali bi me tako — in roke so mu lezle vkup, kakor da bi čakal, da ga uklenejo — in lažja bi bila tista pot, negota. Kajti ustavil bi se na cesti in povedal bi na glas povest o njivi. Smilil bi se vsem in vsi tisti, ki še nosijo

temo po srcih bi se predramili in se zbal, kajti noč se boji dneva. In takrat, tisto pot bi se zjasnilo, tema bi prešla. Ne zato, ker ga tako ženejo, ampak ker ve svet, da njiva ni njegova. Prišli bodo tisti, ki zdaj hodijo brez doma po svetu, posedli jo bodo in se živili na njej.

Kakor da se je temnilo solnce. Močneje je zašumela reka, kot da hrepeni za njim. Zatrepetalo je po njivi, kot da je je strah noči.

Luka je stopal počasi dalje in ni upal ozreti se. Zdelo se mu je, da leži noč na njivi za njim. Ali je ostala tam? Dà, vse leži tam na njivi in v duši je dan, kakor da v večeru vstaja mogočno solnce. Čez dva dni bo Vstajenje. Popoldne, ko bodo sosedge prišli iz hiš in govorili o vremenu, bo povabil može k sebi. Sedel bo za mizo, ko bodo prišli, kolač bo stal na mizi in piruhi okoli njega. Prišli bodo s počasnimi, trdimi koraki, zdelo se jim bo, da pride sedaj vse na dan... Starca je zbolelo pri tej misli... Ne, nič ne bodo vedeli, kaj morejo vedeti! Prišli bodo, kakor da pridejo v vas, kakor se prihaja o praznikih, ko ni česa delati. Posedli bodo ob peči, po klopeh in okoli mize. Začeli bodo pogovor o pomladi, o praznikih, o vremenu. Kmet Luka je videl vse pred seboj, kako sedijo. Oprijemljejo se s trdimi rokami za klop in zvonijo z nogami. Vsem se bere že na obrazu trud pomladanskega dela. Vsak začenja počasi pogovor bog ve o čem... Vedo sicer, da jih je poklical on, a nič ne izprašujejo, zakaj. Bo že povedal, če hoče. In ko so že čisto v pogovoru, začne počasi on, kmet Luka... Zopet ga je zbolelo v srcu. Kako to začeti? Pričel bo tiho, kakor da ni nikogar v hiši, kakor da govori sam seboj, samo zato, da bi šlo ven iz duše, kakor je govoril oni, ki je povedal svoj greh v zemljo.

»Vsi veste, kako je; kdo med vami bi mogel reči, da je čist, da se ne drži krivica njegovih rok? Nihče bi skoraj tega ne mogel reči, kajti zaslepljen je človek, kadar greši, sicer bi ne grešil, in lahko da je dolgo slep, da živi v temi. Kdo ni grešil v svojem življenju, ko smo brez svoje krivde že v grehu rojeni, ker smo rojeni na zemlji in nismo padli z neba!...«

Spogledali se bodo morda, kaj jim to govori, a molčali bodo in mislili, ali je res tako, in bodo poslušali dalje.

»Tudi jaz sem grešil; greh je, da sem grešil, a da nisem popravil greha, je še večji greh«. — Pogledal ne bom nikomur v oči, je mislil pri tem. — »Začelo se je s sovraštvom in zavistjo in ni moglo biti drugače, kajti zlo se v zlu rodi in teme ne preženeš s temo, boleznini ozdraviš z boleznijo, greha z grehom ne izbrišeš. Zato ni moglo biti drugače, — in jaz sem čutil vstajenje — zato z dnevom preganjam noč. Sedemdesetkrat sedemkrat je velel Bog odpustiti; zato, če sem grešil jaz, ne grešite vi, kajti vse je greh, kar je zoper človeka. Zato dajte njivo nazaj in popravite, kar je mogoče; sezidajte jim kajžo, odkoder pridejo, naj se naselijo v nji i naj žive, da bomo mogli živeti mi!« — Zablestele se bodo seveda oči. — »Dà, ne glejte, vse je resnica in ne segajte sedaj po meni, ampak razjasnite temo sami v sebi! Tam je torej njiva, ni naša, kajžarjevih je in sedaj je jasno moje življenje.«

»Oče, zakaj pa so umorili Kristusa? je prašal vnuk.

Kmet Luka se je zdrznil. »Kam sem se zamislil.«

Ozrl se je naokoli, nikogar ni bilo blizu.

»Ali sem govoril na glas?« je vprašal vnuka.

»Ne, niste govorili.«

Kmet Luka je pomislil. Kako bi mogel to govoriti pred ljudmi? Kaj bi storili z menoj?

»Zakaj pa ni Bog pomoril vseh, ki so ga umorili?« je vprašal vnuk.

»Umorili so ga, ker so ga sovražili, on pa ni hotel nikogar umoriti« ...

»Ko bi bil jaz Bog, bi pobil vse.«

Starcu se je zasvetilo v misli. »Tako mlad in že misli, kako bi ubijal! ... Zato začnemo pot v temi in gremo naprej v nji in ko zahrepenimo po luči, skoraj ni mogoče do nje.«

»Nikogar bi ne smel ubiti. Greh njegov pade na tebe in nositi ga moraš seboj po svetu. Po jasnih potih hodi in boj se teme, ki je greh grehov! V nji so in iz nje pridejo in vanjo beže.«

»Zakaj tako pravite?«

»Ne more razumeti in tako pojde dalje«, je pomislil Luka in težko mu je bilo.

Prišla sta na cesto, ljudje so šli k božjemu grobu. Nabrali so se okoli in okoli njiju. Ko jih je Luka pogledal, so se mu zdeli dobri, hotelo se mu je, da bi objel tega in onega in mu povedal vse, kaj je rekel vnuk. Pogledal jim je v oči in kakor da jim bere tam: Krivičnik, k božjemu grobu greš. In stemnilo se je zopet, kakor da pada noč za žalostnim solncem; ali je morda prišla tema z njive in pada zopet z vso težo na njegovo dušo? Pot je šla nizdolu, a bila je težka in utrudljiva, kakor je pot v temi. Ko bi se vrnil, predno bo večer? In kako nazaj, nazaj po poti čez njivo, ko tam hodijo temni mrakovi in se pogovarjajo z reko v noči? Neprehodna bi bila ta pot, težka, da mora vsak pasti na nji. Kako nazaj, ko je spet prešel dan, ki je bil komaj zasvetil v duši, in so ga pregnali...!

Tisti večer se kmet Luka ni vrnil. Kajti pred cerkvijo je prijel neznanega človeka s trdo pestjo in mu rekel:

»Kaj veš ti o meni? Kaj kažeš name?! Bogve, kaj je v tvoji duši, sto njiv morda, kako moreš kričati meni v oči? Ubijal bi rad in ne veš, da je greh ubijati?«

Začudil se je neznan človek in se je ustrašil, kajti rekel ni bil čisto ničesar. Prišli so ljudje in zagorele so jim oči iz maščevanja in iz radosti po krvi.

»Poznamo te«, so kričali, »vedeli smo, da ne vzdržiš. Udaril te je Bog!«

In prijeli so ga od vseh strani in drugi so hiteli po vrvi in verige, da so ga zvezali. »Blazen je!«

Kmet Luka je obstal med njimi brez moči. Čutil je, kakor da je izbruhnila vsa sila teme iz njega in zdaj je kakor nedolžen bel dan, da človek čuti njegov lahki zrak in se mu hoče spat. Prišli so z vrvmi in verigami ter so ga odgnali. Sklepali so roke nad tem, da ni mogel prestopiti cerkvenega praga. Peljali so ga po cesti, ponosno in samozavestno so stopali pred njim in za njim. Trdo

so držali vrvi, da bi ne ušel. In vsi, ki so jih videli, so s strahom gledali. Za gore je padalo žalostno solnce, da se je videlo, da zapada na veliki petek. Od zahoda so padale sence in so segale na vzhod brez luči. Padal je mrak na cesto, po kateri so gnali kmeta Luka. Reka je šumela po dolini enakomerno. Na obronku je ležala njiva; morda je zdaj dan na nji. Kmet Luka se ni ozrl, kajti bolj od vseh teh, ki ga peljejo zvezanega, jo hotel, da bi bil dan, in zato ga peljejo. In tako ni mogel, kakor je hotel, ker hočejo ljudje maščevanja. Zato zapada žalostno solnce, kakor je sijalo; lahko bi se zasvetilo, da bi bilo jasno vse, zaplamtelo bi v življenju; a menda mora biti tako, kajti v tem je sila teme in moč človeka.

Zato je stopal udano upognjeni kmet Luka kamor so ga peljali. Kajti zdelo se mu je, da imajo krvavo radost nad tem in čutil je, kakor da prehaja vsa tema nanje, v njegovi duši pa se dani; smilili so se mu, povedal bi jim, pa bi ne verjeli; in hodili bodo s to temo po svetu in videli bodo, kako je trudna in težka pot v nji. Morda ne bodo spoznali; kajti mislijo, da so bogovi, in da morajo ubijati in maščevati. Zato je tako na veliki petek in kaj pomaga, da pride čez dva dni Vstajenje in ga ne bodo čutili v svojih srcih, drugim pa ga niso dali doživeti. Bog ve, kaj bodo govorili in pravili in ko bodo prišli kajžarji-Polonini, jim ne bodo dali njive, in kajže jim ne bodo sezidali.

Tako je stopal Luka po cesti, kamor so ga peljali.

Alojzij Kraigher.

Kraigher, po zvanju liječnik, rodio se je dne 22. aprila 1877. u Postojni u Kranjskoj. Za prvi razred gimnazije pripravljaio ga je kao domaći učitelj pokojni pjesnik Fran Gestrin; međutim bijaše ova pouka bezuspješna, jer je učitelj više pjesnikovao i pisao nego poučavao, a djak je čitao »Zvon«, »Glasnik«, te pročitao već malone svu dotadašnju slovensku literaturu. Prva dva gimnazijska razreda učio je Kraigher nakon toga u Novom Mjestu, ostalih šest u Ljubljani, gdje je položio maturu 1897. Za doktora liječništva promoviran je u Beču g. 1903. te je bio sedam godina (1907.—1914.) liječnik u Sv. Trojici u Slovenskim Goricama (između Drave i Mure) u Štajerskoj, a sada je gradski liječnik u Ljubljani.

Prvi njegov rad izašao je u »Slov. Narodu« 1896. (30. nov., br. 276) pod psevdonomom »I. A. Možin«: »T a k i - l e s o . . . « Pod psevdonomom »Albin Žitko« izašla je u trščanskoj »Slovenki« (II., 1898.) »N a š a I v a n k a«, onda pod psevdonomom »Alojzij Poljak« u »Lj. Zvonu« 1901.: »I r m a«. Onda nije do god. 1910. izdao ništa; te je godine u »Lj. Zv.« izašla »Poljaka Alojzija« »D r a m a n a t r a v n i k u« (kao neki plan za dramu), a g. 1911. izdao je Kraigher pod svojim pravim imenom dramu u 3 čina »Š k o l j k a«, koja je međutim bila pisana prije »Drame na travniku«. G. 1911. ima »Lj. Zv.« Kraigherovu lakrdiju u jednom činu »P u s t n a n o č«. Najznatnije mu je djelo roman u dva omašna sveska »K o n t r o l o r Š k r o b a r« (1914.). »Slovan« je donio g. 1916. njegovu pripovijest »P e t e r D r o z e g«, a g. 1917. i 1918.

izlazila je u »Lj. Zvonu« »Mlada ljubezen«. Kraigher nas uvodi u život naših malih gradića ili trgovišta, kao što je Postojna, rodjeno mjesto autorovo, ili Sv. Trojica u Štajerskoj, gdje je dugo živio. Motiv mu je jedino ljubav s više ili manje seksualne strane te mu kod toga ženskinje ne prolaze dobro. Već u prvom svom radu prikazuje žene kao veoma čudna bića, koja se smiju naivnosti svojih ljubimaca. Udaju se za druge, ne za one, koje ljube, te se i ne kaju, ako ovi potonji odu radi njih u smrt. Njegove Irme i Lize (»Drama na travniku«) igraju se sa svojim supruzima-slabićima, te ih varaju, njihov burni temperament plane u ljubavi kao raketa. Više principijelno laća se seksualnog problema u drami »Školjka«, te ga rješava u tom smislu, kao da u idealnom slučaju može biti »grieh« usporedo uz ljubav. Puno seksualnosti, djelomice prikazane s nesumnjivom poezijom, nalazi se i u romanu »Gospodin Škrobak«; ipak ovdje glavni motiv nije ljubav, nego narodno-politički problem pograničnih štajerskih slovenskih krajeva, te su neki kritičari vidjeli u njemu nekoga antipoda Bartschovu »Das deutsche Leid«.

Kraigher se ističe iza »Školjke« medju najuglednijim piscima. Uz psihološko-liričkog Cankara Kraigher je svakako odličan epički talenat, koji može svojim prikazivanjem spoljašnjih događaja da uzbudi jako »raspoloženje«.

Kontrolor Škrobar.

(Roman.)

II. sv. XIV.

Primicija v Slovenskih Goricah.

Primicije so v teh krajih prave ljudske slavnosti. Veselic, besed, koncertov, gledaliških prireditev — vsega tega tukaj skoraj ni. Elite je premalo, — komaj za Silvestrovo in za prepustni plesek; — če pa klerikalci prirede besedico za kmečko ljudstvo, se vrši v nedeljo po večernicah in je komej zabavnejša od njih. Tudi pridige nemanjka in igrice so skopljene. Pravzaprav ni niti škoda, da so tako strašansko redke, ker okusa in umetniškega čuta ne vzbujajo ljudem. In tudi nisem videl, da bi jih porabljali za vnemanje narodnostnih čustev in bojnega navdušenja proti Nemcem. Izjema je edini mohorški kaplan Jozin, pri katerem je pa tudi narodnost le sredstvo, ker pravi cilj mu je seveda absolutna premoč cerkve.

Ljudje so tu sebično trezni, skoraj skopi. Pridelkov in blaga imajo v izobilju, a denarja malo; zato imajo novci takšno vrednost zanje, da jih ne mečejo od sebe po nemarnem in brez velike sile. Težko si jih pridobe, ker nimajo zadrug in urejenega izvoza. Pridelke in pijačo kopičijo doma, več nego bi jim bilo treba za vsakdanjo rabo. Skromno je njih življenje, mirno in brezbrizno; večinoma si ne privoščijo posebnih užitkov in lahkomišelnost je greh. Zato pa se odškodijo ob pripravnih prilikah. Ob košnji in ob žetvi, ob mlatitvi in trgatvi in tako dalje,

kadarkoli je več delavcev pri hiši, se morajo šibiti mize pod gibanicami in kvasnicami, pod svinjino iz ogromnih kibelj in pod ročkami novine in starine, jabolčnice ali mošta. Kadar je leto sadovno in je dosti kukle, jo pijejo namesto vode; zgodilo se je tudi, da so ob požaru gasili s kuklo, ker je bilo zmanjkalo vode. Saj ne vedó, kam s. pijačo! Ko bi obrodila vsako leto, bi se že oglasil tujec zanjo; ker pa jih osreči sadje komaj vsako drugo leto — in še to neredno, — jo smatrajo za priboljšek od Boga in jo posrkajo z družino.

Po krčmah veseljačijo samo nemškutarji, notorični pijanci in zapravljevci. Kmet si privošči ob nedeljah izprehod v svoj vrh, kjer se napije v kleti vina, jabolčnice ali mošta, česar še pač ima. Če nanese prilika, se ga nadela, z ženo in otroki, s fanti in deklinami; a ponavadi se zadovolji s kozarčkom in gre trezen spat. Kdor bi ga pa hotel napojiti — za napitnino, likof, ali karsibodi, — se mora čuditi, koliko lahko požre na dušek ali dva. Kakor bi si spravljaj v zalogo, da gre prežvekovat užitek. Tu mu pač in treba varčiti, ker ne zapravlja svojega...

Ljudje so verni in zelo pobožni. Ni jih menda krajev, kjer bi vladali tako strogi nazori in taka ozkosrčnost, kakor v teh goricah. Zgražanje, obsojanje in obrekovanje je brezmejno in neusmiljeno. Zato pa izbruhnejo nagoni in strasti kot dinamične eksplozije. Sovražnosti vzplamtevajo do najsrditeljših preganjanj z jezikom in orožjem, biričem in sodnikom. Starci postajajo nasilni in hotljivi, starke furije. Razporoke so na dnevnem redu kot nikjer drugodi med Slovenci...

A to so vendar le izjeme. Izbruhi potlačenih nagonov. Maščevanje zatajenih grehov. — V celoti je ljudstvo obrzdano, da je naravnost čudež; čednostno in rednostno kot malokje. Politično je mrtvo ali vsaj potajeno, le s strahovitimi napori ga zbičaš krišku. Če hoče v svet, gre v delo. Obrtniki in dekleta v mesta; fantje v rudnike in za hlapce k Nemcem, da se priučijo jeziku. Pa saj bi jim ne bilo treba! Doma imajo dela in jela dosti;

zato se tudi hitro vračajo. Če hoče potovati za zabavo, gre na božjo pot; kamorkoli, kadarkoli...

Potrebo po slovesnostih in veseljačenju si zadoste ob prilikah primicij. Priložnost je pobožna in navduševalna; lahkomišlenost, grehotnost tu odpade... še zasluženje jim sveti.

Primicijant vabi že mesece poprej. In vsak povabljenec daruje nekaj: tele, svinjo, gnjat in kračo, zabele, masla, sira, žita, moke, jajc in vina... vsega, česar je potreba za pojedino in gostovanje. Treba pa je dosti. Zbere se par sto ljudi in veselje traja kar tri dni zapored... Zato sprejme slavljenec tudi peneze. Velika svota se nabere; saj darujejo celo družice po petaku. Če ima srečo, mu jih preostane; a zgodi se tudi, da doplača in da izkrvavi mošnjček njemu ali staršem.

Prvi dan je nova maša v rojstni fari, največji praznik zanjo. Cerkev je ovenčana; mlaji in zastave, slavoloki s povdigujočimi napisi poveličujejo izvoljenca in Njega, ki mu namerava služiti. Zvonovi vabijo v vsej svojej veličastnosti.

Na slavnostnem prostoru pri novomašnikovem rojstnem hramu je zgrajena velikanska lopa, vsa v cvetju in zelenju, v pisanih trakovih iz raznobarnega papirja, v vencih in napisih — »veselja dom«.

V hiši kuhajo in pečejo in cvro, da se kadi iz veže. Kuharice in pomočnice begajo vse križem, da so si napoti druga drugi. Iz dimnika pa se vzdigujejo oblaki, ki naznanjajo okolici, da že diše jedila in da so mize morda že pogrnjene.

Od cerkve pride izprevod; dolga vrsta voz in pešcev. Vozovi so opleteni, vsi v smrečicah, trakovih in zastavah; svatje so ozaljšani s šopki iz pristnih in umetelnih rož, v pisanih barvah, z zlatim in srebrnim lišpom. Tudi konji nosijo nakičeno oprego.

Godci stopijo z voza in zaigrajo pri vhodu v lopo pod plapolanjem slovenske trobojnice na slemenu. In družba debilira mimo njih: novomašnik s starši in sorodniki, duhovniki, povabljeni gospoda, vrsta belooblečenih

družic in množica prazničnega svatovskega ljudstva. Vsem žare obrazi od sreče in zadovoljstva, posebno mati je vsa blažena in si otira solze v nebeški radosti. Samo slavljenec — sramežljivi ženin — je utrujen in izmučen, oči so mu udrte in obrobljene, obraz je bleđ, koščen, bo- lezen mu je brati z njega... Bog ve, koliko je žrtvoval hrepenjenja po življenju in po sreči, da je napravil to veselje materi, ki ga je morda ob težki uri bridkosti, kesa in obupa zaobljubila oni drugi materi v nebesih... Bogve, če ni bil že čisto strl življenskih svojih sil, da je prižgal porodici spet nade, na tisto zaželjeno — po smrti pa večno življenje, amen!...

Sv. Ambrož leži precej visoko in ima resnično lep razgled. Ves je v trtnih brajdah, izabelino grozdje že črni med temnim listjem. Po gričih naokoli je razstavljena gorica pri gorici; sinjkasto žari od bujnih trsov, naškropljenih z modro galico. Bataljoni eksercirajo s puškami iz kolja matematsko točno. Viničarije se bele po vijugastih grebenih, skrite med sadnim drevjem. Tu intam leskeče velika zvezda nad zelenjem — drogovi hišnega klopotca. Če potegne veter, zaregetajo od vseh strani — alt in sopran, tenor in bas; tenko in debelo, raskavo in cvileče; prazno in zvonko, doneče in bobneče; veselo in turobno, smešno in obupno; hitro in počasi, splašeno kot srnica — toliko da si ne polomi nožic — in svečano kot mogočen dirigent, ki udarja s kolom po drevesu, da obvlada velikanski zbor širom krog in krog...

V votlinah med goricami — lesovi, njive, travniki in sadovnjaki, neznaten vrečček, še neznatnejši potoček. Iznad vrhov kipe gozdovi; zlasti na zahodu so nižji holmi bolj gozdnati.

Na vse strani pa se gomili nepregledna množica grebenov v celo vrsto farnih in podružničnih cerkva, z vinogradi in zidanicami, s sadovnjaki in kipečimi topoli. Na vzhodu se ti izgubi pogled po ogrski ravnini tam daleč na obzorju v sivi megli zgoščenega vzduha. Neizmerno

daleč je do Maclja in do Karavank, do Pohorja in do Kozjaka, do koroških in do štajerskih planin...

To je Bartscheva spodnještajerska neskončnost. Sredi te ogromne krajine stojimo. Vsa je bila že nekdanj slovenska. Danes še držimo južni del, večji del; od severa in vzhoda pa nas izpodjeda in izpodkopava. Prsi se nam širijo sredi tega velikanskega obzorja, ki bi ga morali nadvladati s svojo srčnostjo in narodno žilavostjo... V resnici pa se z nami vred drže potuhnjeno ti griči, ne hrepene navzgor, ne hrepene k obzorju. Redka palma — vzdih v nebo... ali je to vse naše hrepenenje? — Ti zvoniki, vitki in visoki, — ali niso kakor pretnje nove sužnosti? — Palače ljudskih šol, ki jih je tuitam postavila dežela, — iz njih bi moral vzhajati narodni zanos, ponos. A kdaj je še sejal samozavest uklenjen suženj? — Tam od Sv. Jedrti blišči rdeča streha nemške šole — sejač sovražnosti in nevoščljivosti in narodne nestrpnosti, simbol podjarmljenja... Kdaj ti leže mora s prsi, lep kraj? — Kdaj ti zasije dan vstajenja, dan svobode in miru? —

Pri šoli nama pride Milika naproti. Rupnika pozdravi kot starega znanca, ne preveč prisrčno. Mnogo topleje stisne meni roko, stisne mi jo dvakrat in zagonetno vprašanje jej gleda iz oči.

Oblečena je čisto belo... v bel batist in bele čipke, bele šolne in bele nogavice, bel nakit v laseh in bele koralde krog vratu. Tudi lica so jej blede in zobje so beli, malo preveliki, vendar lepi, ki jih gornja ustnica — četudi ne premajhna — komaj skriva.

Tudi Milika je družica. Ločila se je bila od izpoveda, ker je imela opraviti doma. Zdaj bi jih rada dohitela, bili so streljaj pred nami. Midva z Rupnikom jo spremiva. Pot gre v Ovčki vrh, pol ure od Ambroža.

Milika je dobre volje, vidi se jej želja po razigranosti.

Rupnik se šali z njo in ona se smeji veselo. — Iznenada se okrene k meni —

»Dolgo se že nismo videli, gospod kontrolor!« Po-

gleda me iskreno in se zasmije: »Od tistega junaškega večera s šufti!«

Z rokami ploskne pred seboj... a nenadoma umolkne, resna, lica jej zarde.

Morala se je domisliti, da je bila preveč ljubezniva z njimi in da je bila morda sama vzrok škandala...

Dr. Rupnik naju pogleda prav od blizu in se zakrohoče:

»Hahahahaha... Vidva sta zaljubljena, prijateljčka! — Nočem motiti!« — pa ostane malo zadaj, zvičajoč si cigareto.

Midva molčiva. — Jaz sem v nekakšni zadregi... Ugajala mi je — vsa bela in prelestna. — A nerodno je... Ali sem že res izgubil vse stike z njo?

Ravno hočem spožiti banalno šalo za uvod... ko vzdigne resno oči proti meni in izpregovori sočutno:

»Vi ste v tem času — že nekaj doživeli, gospod kontrolor!«

»Doživel?« — se začudim.

»Slišala sem vaš roman... s Tiliko.«

Ah, tako!... — Ali niso že minula leta od takrat? — Ali je bil moj roman? — Lep roman je bil, gotovo!...

»Res je, gospodična!« — vzdihnem kratko in jo pogledam proseče od strani: »Ampak danes — ne mislimo na to! Kaj ne?«

Ona pa se ustavi:

»Ali se spominjate, ko sem vam pravila?... Ljubezen mora priti kot nevihta!... To mora biti krasno!«

Vroč je njen pogled, občudujoč:

»Jaz sem videla, da ste sposobni za kaj takega!«

Pa se zamisli in stopi zopet dalje:

»Če pride... in kar porazi... pomandra človeka!«

Rupnik se približa zopet:

»Jaz sem mislil, da se objameta, da si padeta v naročje!... Torej še ni tako hudo!« —

»Veselja dom« že vidimo na vrhu. Zastave plapolajo na njem, godba igra, slišati je šum vesele množice in

ropotanje voz. Majhen breg je še pred nami, steza drži skozi brezov gozd.

»Oklenite se naju, gospodična, pa vas povlečeva navzgor!« — jo pozove Ivan.

Milika uboga v razigranem smehu; a njega se dotika samo s prsti, na mojo laket pa se obesi celo svojo težo. In ko nam pridrdra pod vrhom nenadoma koleselj naproti, se umakne sunkoma na mojo stran — čeprav ni bila bližja, — privijajoč se k meni in stiskajoč mojo roko k svojim prsim. Ko je nevarnost minila, odskoči zbegano in zardi:

»Pardon, gospod! — Kako sem se bila neumno ustrašila!«

A zadrega je preljubka, ona vsa prezapeljiva, — Arnošt je premagan in navdušen, od tega hipa so najine oči dvoje brezžičnih aparatov, pošiljajočih obožavanje in hrepenjenje, prošnje in obljube...

Ljudstvo je že v lopi, med pestrimi vozovi se še mota nekaj gostov.

Rupnika pozdravi suhljat gospodek v surki. Klasično lep je njegov obraz, četudi upadel in bled; še lepša Kristusova brada in dolgi kostanjevi lasje, valujoči po zatilniku. Pod brado mu plapola ogromna pentlja, roka mu zamahuje z ogromnim kalabrezarjem.

»Vi tudi tu, gospod doktor Rupnik?«

»O živio, gospod profesor doktor Janko Mraz! Jaz se čudim še mnogo bolj...«

»Jaz sem Vogrinčev sorodnik. Tu blizu sem doma... — Pokaže mu čez par bregov na vzhod, kjer leži njegovo rojstno selo. Natanko mu opiše in razkaže... Profesor Mraz je imeniten literat, njegova rojstva vas — velike važnosti.

»Da, tam je doma vaš nekdanji razrednik. Kdaj ste bili pri meni? V peti in šesti, kaj ne? — A kaj vas je privedlo sem k Ambrožu?«

»Nekdaj sem bil novomašnikov inštruktor.«

»Vi ste študirali tudi v Mariboru?«

»Hahaha... Jaz sem obredel vse slovenske mučilnice.«

»Pustimo to! In živite tu — v Slovenskih Goricah?«

»Pri Sv. Jedrti. Dr. Črnkov koncipijent.«

»Poznam. A kaj vas je zaneslo sem na sever?«

»Kaj je zaneslo vas v Ljubljano, gospod profesor?«

»Za kruhom torej?«

»Kakor vi!«

»Na Štajerskem je dosti kruha.«

»Na Kranjskem mora biti boljši?!«

»Ali nas je toliko tam doli?«

»Ravnatelji, nadzorniki, predsedniki... vse vikše glave so s štajerskega zelnika.«

»Nas pač rabijo! Blago je boljše!

»Mečje je, gospod profesor! Gnesti se da lepše. Bolj gladki ste in bolj lizunski. Prilagoditi se znate in prikupiti — navzgor. Hrbtov nimate. Kranjci pa imamo žrdi v telesih. — Kdaj postanete ravnatelj, gospod profesor?«

»Pustimo šale! Moja pot ne gre — navzgor, kakor ste se blagovolili izraziti. Moja pot gre tja na vzhod! Za Stankom, za rojakom! — Od mojega doma je komaj tri ure do Cerovca.«

»Stanko ni moj ideal!«

»Vi sovražite vse, kar je štajersko?«

»Saj sem tudi sam — Štajerec! Vi ste pozabili, gospod profesor!« — Skoraj bi bil prsknil v svoj krohot.

Profesorjeve kretnje pa so vnesene, govorniške.

»Prav imate! Vi torej smešite to lokalno patrio- tično zavist. Nikjer ni mej med nami! Od Mure do Soluna smo en življenski ustroj... Kako absurdno je ob tem to piškavo nasprotje med Štajerci in Kranjci!«

»Kaj hočete, gospod profesor... slovenska bol!«

»Vi ste tudi Kranjec? — se obrne dr. Mraz k meni.

»No, lepo je, da prihajate na Štajersko reševat sloven- stvo.«

»Saj moramo, ko pa skačete rojaki preko meje, kjer vas je veliko manj potreba!« — pravi zopet dr. Rupnik.

»Vi pa kar molčite!« — se odpravlja Mraz. »Vi ste uskok! Stajerec — pa bi samo zabavljaj!? Vi držite s Kranjci, vi ste renegat! Na svidenje, gospoda!«

Lopa je prenapolnjena občinstva. Šunder vlada v njej kot v cirkusu. Svetloba prihaja le skozi dvoje glavnih vhodov in skozi špranje desk, obitih s smrečjem. Oči se morajo privaditi temoti, predno kaj razločijo.

Poleg vrat je oder z godci, ki pihajo v godala, da gluši ušesa. V nekem kotu že pojo. Mize so skoraj že zasedene, a še stoje ljudje in gledajo, kje bi dobili prostora. Mlad bogoslovec, reditelj in ceremonijar, hripav od vpitja, se preriva od mize do mize in odkazuje sedeže.

Midva s Rupnikom morava zopet ven; peljejo naju za lopo in tam vstopiva skozi stranska vratca k ozki mizi, zbiti iz blanj, ki se razteza ob vsej dolžini zadnje stene. To je častna miza. Novomašnik s starši sedi v sredini, na obeh straneh duhovništvo in gosposki vabljenici, njim nasproti sorodniki in kmetiški imenitniki. Ob drugi steni daleč proč, ker lopa je ogromna, se beli mizica s družicami.

Juho že raznašajo, žlice ropotajo po krožnikih i tuintam zvenče kozarci...

Poleg mene je na eni strani pomočniški Sever, na drugi mlad ambroževski učitelj, ambroževski župan Košak in njegov svak Lovrenčič. Mi sedimo že na koncu mize. Rupnik se je bil vrinil med Severjevo ženo in stotnika Wambergerja. Blizu slavljenca zapazim svetnika Rokavca z gospo Melanijo in Posegarjem. Da se ne ženira, sedeti pod trobojnico slovensko? Tudi pomočniški Ferenc s kraljično je tu. Torej nemška družba ni izključena — navzlic zastavam! Celo iz gneče tam krog strebrovja je čuti tuintam kak nemški stavek. Na drugem koncu mize sedi profesor Mraz — med samimi duhovniki. Edini civilist pri njem je neki Hrvat iz Zagreba, baje profesor z vseučilišta. Druge gospode ponajveč ne poznam. Saj je ni veliko. Množica je kmetiška; le redkokje se ziblje roža na pošvedranem ženskem klobuku.

Med svatovcami zapazim Miliko, ki me je bila že tudi našla z veselimi očmi. Pri razstanku pred obedom mi je bila stisnila roko in se pošalila:

»Glejte, da pridete kaj k naši mizi! ... da ne bomo kakor v cerkvi!«

Ona mi napije; a ko se ozro sosede v smeri njene pogleda, zardi nenadno in skrrije obraz nad krožnikom. Jaz čutim, da je bila zardela, in dobro mi dé to zardevanje. Škoda, da nisem že sedaj pri njej med temi belimi dekleti, ki bi me mikala s svojo dekliško svežostjo in deviško nagajivostjo ...

Posegar se skloni naprej in me pogleda malo predrzno. Toliko da me pozdravi z migom glave; zavist mu sije iz oči ... Spomnim se govorice, da je nekdanj radi Milike zahajal k Sv. Ambrožu, dokler mu ni svetnica zaklicala svojega veto. Gospa Melanija je črnolaska, Milika je blond; takrat je skoval nekdo dvotip o Posegarjevi melanži ... Njegova nevoščljivost me jezi. Natihem si obljubim, da zavojujem Miliko na vsak način ...

Napitnice začno in govorance. V slavljenčeva lica plane kapljica krvi. Ko vstane, da se zahvali, zagori za kratek hip celo navdušenje iz njega. Ko pa zopet sede, splahne mahoma v utrujeno brezbržnost. Tam sedi vzravnano, z brezizrazno krinko svetega malika, ki trpi dolžnost, da ga obožuje mati, da je oče nanj ponosen in da ga gledajo od vseh strani z udanim spoštovanjem, ki je precej pomešano z naivno familijarnostjo.

Dr. Njivar pride s svojo ženo in Bratkom. Njo stlačijo v bližino novomašnika, on in Bratko pa prideta na naš konec med Košakove in Lovrenčičeve ljudi. Kar so zamudili obeda, jim prinesejo posebej, da ne bi bili prikrajšani.

Tudi pri nas se že oglašajo petje. Po vsakem tušu godbe, ki sledi napitnicam, intonira ambroževski župan še pevski tuš:

»Živio, oj živio ...
Živio, na svet!
Kol'kor kaplic tol'ko let...«

Košak je masten človek okroglih in veselih lic, korajžno skodranih redkih las. Prijeten možak, velikih parmetnih oči, ki si je z vztrajno pridnostjo iz nič pritržil veliko pomnoženje. — Nasitil se je bil že in si prižgal cigaro; zdaj zbada drja Njivarja in druge krog sebe z lakomneži in požeruhi.

»Pečenka ima poceni okus, kaj ne, gospod zdravnik?«

»Tudi vaša cigara ne diši predragoceno.«

»Haha, jaz ne kadim trabuk, kot vi. Ampa to sem žalibog kupil sam. In vi — ste žalibog pozabili cigarnico doma?« — mu pomežikne s pomembno hudomušnostjo.

Njivar mora seveda razumeti in postreči njemu in Lovrenčiču. V zahvalo pa se mu še enkrat namuzne:

»Danes imate pri Ambrožu majhen služ, gospod zdravnik; le odškodite se pri krožici in skledi!« — Radodarno mu nalije vina in mu ponuja sklede z vse mize.

»Bogve... človek nič ne ve: če utegnem jutri zboleti, bi se morda gospod doktor odškodil pri meni. Haha-haha... Še pečenke za gospoda doktorja! Solate in prikuhe! Vina sem! Piščeta so tudi tu!«

Smeje se razposajeno s črnimi zobmi in puha smodko, da ga je veselje gledati. Pa zapoje zopet, malo hripavo:

»Hopasa, Peter, zaj si med jimi,
le se prekrižaj, poj,
žüpa j' na mizi;
pura pa in puran
v peči se peče,
v riglici globokoj teče že mast.« —

Zabava se razvije. Deklamatorji nastopajo; šaljivci se oglašajo; mlad kaplan zapoje nedolžen kuplet — malo preveč maziljeno — s skrbi polnim refrenom:

»— občinski naš urad
pa mora plačevat'.«

Občinstvo je hvaležno in ploska naravnost navdušeno.

Zabaven godec si je bil namazal lica s sajami in se našemil za kovača, pa uprizori šaljiv nastop v kovačnici,

ki vzbudi kanonado smeha. Ljudje si brišejo solze in se drže za trebuhe, zvijajoč se od veselja...

Dr. Njivar bliska z naočniki proti belim družicam. Zobe si trebi in se ogleduje po svoji ženi, če ga ne nadzira. Sklanja se k sosedi, Lovrenčičevej Naniki, ki sedi pokonci poleg njega, sramežljivo skrivajoč raskave roke pod mizo in povešajoč zardeli obrazek pred njegovimi očmi.

Bratko iztegne vsak trenotek svoj dolgi vrat in išče z medlimi pogledi Miliko. Podoben je pojacu na vmetu, ki plane na pritisk iz škatlje in se zaziblje klaverno in smešno... Ko zapazi, da koketira Milika z menoj, me pogleda divje in otrpne v tem pogledu...

Tudi naše omizje že trka s kozarci, prepevajoč zdravico:

»Ena kupca sladk'ga vinčeca
sem te po mizi je privandrdala,
Le popijmo ga, le zavžijmo ga,
na zdravje naše Micike!«

Gospa Severjeva se malo brani, nazadnje ga pa le potegne.

»Tota neče piti no dobre volje biti,
piti, piti, piti, no dobre volje bitj —
prešmentana pijanka, kaj še 'z tebe bo,
če se poboljšala ne boš?«

Košak začenja pri vsakem gostu novo zdravico, zna jih za cel rožni venec. Gospa Severjeva mu pomaga vneto in Lovrenčičeva Nanika poje pobožno, kot bi pela svete pesme. Sicer pa jih zelo veliko res zveni romarsko in cerkveno; Jezus in Marija, Jožef in angelji morajo prisostvovati pitju. In če gledam po sosedih: drug drugega nadzirajo, da izpije vsak svojo mero... da ne bi morda kdo zaostal v veselju.

Sever je začel preko svoje žene in Rupnika pogovor s stotnikom Wambergerjem. Rupnik posluša in se vtakne tuintam, tudi jaz poslušam. Nemški govorita; stotnik se izgovarja namreč, da ni zadosti zmožen olikane slovenščine.

Uniforma je preozka za njegovo debelost. Vrat mu

kipi iz tesnega ovratnika in drobcene oči mu komaj gledajo izza svetlih lic.

»In Nemci bi ne imeli pravice tu gospodovati? — Slovensko pleme je že popolnoma prožeto z nemškim sokom. Vprašajte med ljudstvom po imenih! Polovica ali vsaj tretjina jih je nemških. Jaz sem domačin — Ambroževčan — in sem Nемец.«

»Pa pogledjte v Gradec, gospod stotnik«. V Maribor! Tam dobite morda še večji odštetek — slovenskih imen.«

»— ki pa utonejo v nemškem morju. Mi živimo kompaktno v mestih in od Spielfelda gori. Kdor zaide k nam, se mora prilagoditi in izginiti med nami.«

»Kakor sladkor v vodi!« — pripomni dr. Rupnik.

»No, sladkor? Primera malo šepa; a pustimo to!«

»Haha, šepa! Torej: kakor gnoj na njivi!«

»Recimo: gnoj! To ni nič nečastnega!« —

»Gnoj iz kloak! — po Bartschu!«

»Ampak — kaj sem hotel reči? Kje pa ste Slovenci tako enotni? Graščine, trgi, mesta — to je bilo že od pamtiveka nemško. Zmirom je bil Nемец gospodar Slovencu. Graščak je bil celo posestnik vse te zemlje; vaše ljudstvo je tlačanilo. Gospodstvo nemško je torej dedno, priposestovano v tisočletju. In to zemljišče, ki ga obdeluje vaš slovenski narod, je darovano, veliko-dušno darovano!«

Sever se smehlja usmiljeno, s povešenim pogledom. Dr. Rupnik gleda ves začuden, pa se obrne k meni — in toliko da ne prskne v svoj krohot...

»Z modernim pravom so vaše ideje nekoliko navskriž, gospod stotnik!«

»Gospod stotnik je za Faustrecht!« — pravi Sever.

»Pest je pravo, kaj?«

»Nikakor ne, gospodje! A to mi bodete priznali: — Če je odpravljeno tlačanstvo, če vam je vrnil Nемец-gospodar...«

»Vrnili!... to je beseda!«

»Če vam je vrnil Nемец-gospodar telesno svobodo,

— s tem še ni rečeno, da se je odrekel tudi duševni nadvladi.«

»Duševno tlačanstvo je torej tisti jarem, v katerega nas vprezate!? Tlačanstvo na vsak način. A zdi se mi, da je jarem tudi gospodarski.«

»Kjer je gospodarski, je upornost kriva; trmoglavost in nestrpnost. To pa je gotovo, da mora vladati kultura! Nemški apostoli prihajajo med vas, da zavojujejo vaš narod za kulturo.«

»Pri dekletih se jim posreči časih — vašim apostolom na nemških šolah.«

»Nemški duh naj gospoduje, ki je kulturn duh, najkulturnejši na svetu. In nemški jezik naj zavlada, ki je svetovni jezik, nosilec duševne prosvete in duševne kulture.«

»Luther in Goethe... le ven z besedo!«

»Gospodje se šalite. Saj ni vredno besede! Koristi so na dlani!«

»Koristi so na dlani... zlasti za učitelje, uslužbence deželnega šolskega sveta.«

»Le ne tako zagrizeno! Delodajalec je gospodar, kaj ne? — In saj ne nosimo svoraštva med narod! Ljubezem prinašamo in usmiljeno srce; žanjemo srd in zlobo.«

»Vi bi nas sprejeli za otroke, adoptirali bi nas!«

»Z odprtimi rokami!«

»Otrokom ni do svobode... Mi pa smo možje, gospod stotnik!«

»Narod vaš je še v povojih.«

»Ne vem, če ni naš kmet bolj pameten od nemškega! Pri slovenski inteligenci pa še celo nisem mogel zapaziti posebne inferiornosti o primeri z nemško.«

»Ker je prepojena z nemškim duhom!«

»Potem ste itak lahko zadovoljni!«

»Vi si izposojate...«

»Mi si krademo...«

»Brez hvaležnosti si jemljete, z uporom v srcih.«

»Ali duh in jezik, ali nič! Kaj ne? To bi vam dišalo.«

»Ne besedičimo! Zakaj nam gre? — Boj je zdaj za status quo!«

»Pereat status quo!« — se oglasi dr. Njivar preko mize.

»Vzeli bi nam radi naše trge, naša mesta — trdnjave nemškega duha. Mi pa se branimo; ne samo, da se branimo, celo jemljemo vam občino za občino. In da prodira nemška misel, da zmaguje nemška misel, da zmaguje nemška beseda, vam je tudi priča množica nemških priimkov v vašem ljudstvu.«

»Ti izvirajo iz graških in dunajskih najdenišnic, gospod stotnik! V plenicaх pridejo otroci k nam, naše ženske jih vzgoje, na naši zemlji zrastejo, tu se ženijo in može, strnejo se z nami brez ostanka, — saj ne slišijo nikoli nemške govornice!«

»Izginejo kot sladkor v vodi!« — se namuzne Rupnik.

Stotnik pa molči. Malo je v zadregi: tudi on je najdeniškega rodu...

»Ta asimilacija je naravna in poštena. Nemci pa nam jemljejo zrele može in ženske, asimilirajo jih naravno.«

»Sami se nam radi udajajo, gospod nadučitelj!«

»Ker jih razmere silijo. In razmere so posiljene od Nemcev.«

»Gospoda moja, na posilstvo je visoka kazen!« — se oglasi zopet dr. Njivar, ki je vjel le tupatam besedico iz pogovora.

Stotnik pa se nagne ljubeznivo k Severju:

»Poglejte, gospod nadučitelj! Kje sva že začela? Govorila sva o Pomočnici. Kako sem nekdanj rad zahajal tja! Pri Košarju smo se imeli imenitno! Gospa je bila takrat — à la bonne heure, četudi zna samo slovenski. Ferenc — tam sedi s svojo lepo punčko — je bil vedno moj prijatelj. Zdaj si ne upam več tja gor. Učitelji so bili vedno z nami; Slovenci, prav zavedni. Da-

nes pa ste si navzkriž kot psi in mačke. Za vojake je težko...«

»Jaz nisem kriv, gospod stotnik. Sej vidite!« — s kretnjo proti Ferencu. »Tu sediva za eno mizo: doma pa mi obrača hrbet, mi ne odzdravlja, hodi krog ljudi in hujska proti meni. In vendar imam pravico, udeleževati se volitev! Občina je slovenska, nemškutarstvo samo fiktivno; ker nihče nima te moči, da bi vzdramil ljudstvo. Naskakovati je pa treba, to je narodna dolžnost. In če ga že poskus preprostega učiteljčka tako razjari, da izgubi pamet, mora stati pač njegova stvar na slabih nogah. Naravno je potem, da človek ne more in ne sme več popustiti.«

»Gospod nadučitelj! Ferenc, Košar in drugi — to so stare korenine pomočniške. Podedovali so oblast, priposestvovali so si vladanje. Vi pa ste vendar — tujec, vsiljenec!«

»Oho! Prosim prav lepo! Slovenec na slovenski zemlji — tujec, vsiljenec? — Nемеc je tujec pri nas, vrnjenec in usurpator. Nemškutar pa je izdajalec in odpadnik. Kot vojak bi lahko znali ceniti to sorto. Takim junakom se ne umaknem.«

Stotnik se čoha po obritem licu:

»Hmja... Nihče ne ve, koliko gramov nemške krvi se pretaka po njegovih žilah. Plemena so tako pomešana... In vsaka kapljica se lahko nekđaj vzdigne v človeku in zahteva svojo dačo.«

Sever čuti, da ga je zadel s svojo sodbo o nemškutarjih, pa molči v zadregi...

V tem trenutku udari dr. Rupnik po kozarcu... Jezilo ga je, da nihče ne porabi prilike, navdušiti ljudi za narodnost. Dolgo je že listal po beležnici...

Mlad župnik pride naglo k njemu in mu pošepeče:

»Prosim, nič nacionalnega!«

»Zakaj ne?« — se okrene Ivan burno.

»Sej vidite... nekaj Nemcev je navzočih.«

»Gospod stotnik, ali smem povedati par besed?... Ali odkriti, brez strasti!«

»Prosim, prosim!«

»Toliko razumete slovenski...«

»Seveda! Prosim!«

»Torej?« — se okrene zopet k župniku, ki zmigne z rameni in se odstrani resignirano.

Živio dr. Rupnik!« — pivoka Košak in najrajši bi takoj zapel svoj tuš:

Živio, oj živio...

Dr. Njivar si briše ščipalnik. Novomašnik se skloni naprej in si ogleda Rupnika malo plašno; poznati mora njegovo eksplozivnost. Duhovništvo in gospoda se popravi na prostorih. Ljudje se zgrnejo pred naš mizo.

»... Dovolite, gospoda, da preberem nekaj stavkov in dodenem par opazk! Rudolf Hans Bartsch piše v svojem romanu »Nemška bol« sledeče:

„Ti nesrečneži! — o slovenskih izobraženih pripoveduje — ti nesrečneži so si vzeli od nemške omike samo najpotrebnejše in so se zaprli pred največjim, kar more dati, pred onim, s čimer tudi Nемец sam šele postane popoln: pred zapuščino njegovih velikih, svobodnih duhov, njegovih pesnikov, njegovih mislecev, njegovih učnjakov.

Bili so kot oni kovač, ki je podkoval Zveličarjevo oslenco in smel zato izreči troje želj. Trikrat mu je zaklical Zveličar: Najboljšega ne pozabi! — kovač pa si je želel na svojo hruško past za tatove, denarja v svoj mošnjiček in žganja v svojo steklenico.

Najboljšega ne pozabi! In ti ljudje so zapustili nemške šole in so zavrgli edino, kar je bilo vredno dati in vzeti: nemško dušo. Zdaj so bili izobraženci in niso vedeli, da jim je bilo vzeto zadnje, kar človeka plemeniti: Sla k velikemu nasledstvu!...»

Smejete se kovaču!«

»To ni bil naš godec-kovač?«

»Tudi jaz sem si izbral najboljše: polno čutaro!« — se oglasi zdaj prezadeti s sajastim obrazom.

Ljudje pa v smeh...

»Bartsch nam torej očita, da smo zavrgli nemško

dušo, zapuščimo nemških velikih duhov: umetnost, književnost in znanstvo. Jaz pa pravim- to je laž!»

»Laž je!« — potrjuje dr. Njivar.

»Spominjam se, da smo imeli Slovenci v Mariboru na gimnaziji stalno boljše rede iz nemščine in nemške slovstvene zgodovine nego pristni Nemci sami. Slovenski izobraženjci se že od nekdanj in se še danes navdušujemo ob idealih, vzvišenih mislih in plemenitih čustvih nemških velikanov. Tu smo prav tako doma kot Nemci sami.«

»Res je! Bravo! Bravo!«

»Če je torej to ‚najboljše‘ — tega nismo pozabili. Odprtih, žejnih in hvaležnih src smo sprejeli vaše proizvode nemškega duha.«

Ljudstvo ploska in pritrjuje, čeprav ne more do cela razumeti razmotrivanj.

»A kaj pravi Bartsch nadalje?

»Slovani so preganjali in zavrgli najboljše, česar bi se mogli od Nemcev naučiti, nemški jezik, to pot do blagra nemirnih duš, pa tudi do moči in dobička!

Gospoda moja, tudi to je laž!«

Malo tesno postane ljudem. Nekateri se spogledujejo. Nič pritrjevanja...

»Vsi slovenski izobraženci govorimo nemški, v vseh naših šolah se učimo nemščine; slovenski delavec in rokodelc se uči jezika; slovenski kmet pošilja svoje sinove služiti k Nemcem, da se vsaj za silo priučijo jeziku. Mi hočemo in moramo znati nemški, ker kupčujemo in živimo z Nemci in nočemo, da bi nas kak prekanjen Nemec upilil preko ušes in nas orepkal za par ranjškov, ki jih imamo tako premalo.«

»Hohohoho... Res je! Res je!«

»Slovenci smo brihtnih glav, hitro se navadimo tujega jezika. Celo Nemci nas zavidajo za to lastnost. Mi pa dobro vemo- več jezikov znaš, več mož veljaš!«

»Bravo! Živio!«

»Če je torej to ‚najboljše‘, — tudi tega nismo pozabili. Odprtih, žejnih in hvaležnih src smo sprejeli nem-

ški jezik, ki nam je odprl zaklade nemškega duha, pa nam pomaga tudi do dobička.«

»Res je! Nihče ne sovraži nemščine! Živeli Slovenci!«

»A nekaj drugega je, kar bi zahteval Bartsch od nas... Za nemščino bi morali zavreči svojo narodnost. Z Goethejem in Schillerjem v srcih, bi se morali odreči svoji materinščini.«

»Pfuj! Mi ostanemo Slovenci! Živeli Slovenci!«

»Če je ponemčenje, odpadništvo, izdajstvo, renegatstvo, — če je to ‚najboljše‘, na kar bi ne smeli pozabiti, potem je to ‚najboljše‘ oskrunba legende o Zveličarju, je oskrunba spomina nemških velikih duhov. Goethe se je moral trikrat obrniti v grobu, če je slišal, da je ‚sla k velikemu nasledstvu‘ — renegatstvo!«

»Pfuj! Izdajica — kukavica!«

»In tako moramo mi Slovenci, zaničevani in preganjani, — mi moramo braniti plemenitost nemških veleumov pred izkoriščavanjem in blatenjem njih lastnih malih epigončkov. Odpadništva nikjer ne povzdigujejo, izdajalca nihče ne spoštuje; značajnost kaj velja, zavednost in zvestoba. In če ostanemo Slovenci, trdni, neomajni, se moremo ponašati, da bolje razumemo nasledstvo nemških genijev nego pevec renegatstva Bartsch in njegovi zaobljubenci. Zato izpijmo kupico na procvit Slovenskih Goric, tega paradiža naše domovine, in na njih značajno, narodnoponosno slovensko ljudstvo!«

»Živio! Mi ostanemo Slovenci! Proč z odpadniki! Pfuj renegatstvo!«

Košak zapoje z bučnim glasom:

»Hej, Slovenci, naša reč slovenska živo klje...«

Godba udari za njim; ljudstvo ostane in se odkrije; iz dvesto grl grmi mogočna pesen navdušenja in samozavesti...

Stotnik jo je bil odkuril iz lope že pred koncem govora. Ferenc pa stoji za mizo, cigaro v ustih, roke v žepih, z ošabno zaničljivostjo na posinjelih licih. Kraljična

sedi — edina v lopi — s povešeno glavo, prsti jej ne-
strpno trgajo cvetice...

Za sosednjo mizo stoji napol gosposk človek, ki se ne briga za petje in hoče menda izzivati z glasnim govorjenjem. Že med govorom sem bil zapazil njegove sovražne poglede, ki so se vlovili tuintam s Ferenčevimi in Posegarjevimi. Zdaj ga spoznam — Werbnigga od sv. Bernarda — in spomnim se nastopa pred Mohoričevo gostilnico.

Po končanem petju priteče k njemu bogoslovec-ceremonijar, mu začne šepetati na uho in piti z njim. In res ga pridobi za mirovanje.

Taki ljudje so pač nemškutarji iz prirojene klečeplazne udanosti gospodi, ki je bila vedno nemška in je nemštvo morda celo poroštvo za njeno pristnost. Atribut gospode pa je tudi črna suknja. In salonska suknja bogoslovčeva — čeprav jo nosi Slovenec — vseeno vpliva, kadar so drugače okoliščine ugodne...

Jaz se izmuznem ven, da se pririjem Miliki, ki me je pozdravljala od daleč s svetlimi očmi.

Zunaj pa naletim na stotnika Wambergerja. S cigareto v ustih stoji pod brezo in gleda čemerno po vinogradu navzdol. Lica so mu živordeča in še bolj napeta, vzdignjena visoko v spodnja veka.

Povabi me z očmi in pravi skoraj šepetaje s svojim rezkim glasom:

»Na, pogledjte! To je bila pravzaprav netaktnost. Gost je gost. Povabljeni so tudi Nemci... in to je brezobzirnost. Na neštetih primicijah sem že bil; ampak... Advokat je pač hujskač že iz poklica.«

Dogorelo cigareto vrže proč in si prižiga novo.

»Saj nič ne rečem... Nekdaj zmagajo Slovenci. Čvrst narod je, nadarjen in pošten. In že po zakonu narave morajo nekdam pasti ti nemški trgi in ta nemška mesta... tudi Maribor in Ptuj in Celje. Obkroženi so od Slovencev, oblegani, od vseh strani obkoljeni... Gmotno so odvisni od Slovencev, saj žive od njih. In kadar se Slovenci toliko okrepe, da bodo mogli tudi v trgo-

vini tekmovati z Nemci; — potem je boja konec, predaja, kapitulacija nastopi. Tako se je zgodilo že na Kranjskem...»

Vzpine se v tesni bluzi in se nagne k meni še intimnejše:

Ampak — prosim vas, čemu že zdaj ta srboritost? Evolucija vam prinese zmago, ne revolucija! Natihem se pripravljajte in zbirajte moči! Sovražnik bi ne smel poznati vaše orožne sile in vaših utrd. Nekega dne postane jasno, da je premoč na slovenski strani in Nемец se začne umikati... Tu pa imate na primer pri Pomočnici Severja. Jaz sem mu povedal: on si izčrpa živce in streljivo, pa obleži ob cesti. Ni mogoče, da užene Ferenc. Infanterist se ne podajaj v boj s topničarjem, pa če si duševno in pravno še toliko močnejši! Postavite trgovca k Pomočnici, trgovca v redu, pa potegne hitro druga sapica! A kje imate še trgovca? — Povzpeli ste se komaj do peščice branjevcev».

Potolažen se prestopi in nadaljuje samozavestneje:

»Vsa stvar je vendar jasna, tako naivno jasna! Sever si samo življenje trapi. Pri ljudstvu ne dobi zaslombe, dokler ne dokaže, da je dosti močen zanjo. Drugače pa živi v sovraštvu in preganjanjih, v obrekovanju in zahrbnostih... saj je razumljivo, da ga hočejo uničiti. — Brez zadovoljnosti živi in brez zabave... pa še drugim jo pokvari. — Jaz ne morem več k Pomočnici. Družba pri Košarju... z županom vred, z nadutežem... njih izobrazenost je pod gladino... K žandarjem kot oficir ne morem sestiti... Prej so prihajali učitelji... ti se znajo vsaj zabavati!...»

Jaz mu odkritosrčno prikimavam. Razumem ga s sorodnim čustvovanjem... Ali ne preseda tudi meni to politično divjanje, ki izpodriva vso družabnost, vso zabavo?

Tu priheheče dr. Rupnik proti nama. Komaj se odtrže od vrat, govoreč čez ramo z nekom o lopi. Lica mu žare veselja; oko se mu solzi, da ga mora z robcem brzdati.

Hahaha, gospod stotnik! Vi ste zbežali?»

Častnik se izgovarja s svojim stanom. V lopi niso sami Rupnikovi pristaši. Videl je obraze, ki niso gledali prijazno. Ko bi prišlo do rabuke...

»Pa ste brali ‚Nemško bol‘?»

»Bral sem jo. V celoti mi ugaja. Opisi naših krajev ljubezen do pokrajine — je nekoj grandioznega!«.

»Ampak...«

»Prenapetosti so v njej. Netočnosti.«

»Ignorantizmi, gospod stotnik! Ta človek ne pozna Slovencev. Ne pozna jezika, ne pozna navad, ne pozna razmer in ne pozna razvoja, ne sedanjega, ne zgodovinskega. V avtomobilu je preletel naše kraje; zapelo mu je par klopotcev... pa si je že domišljal, da nas pozna dovolj za svoj roman.«

Bartsch je bolj lirik nego epik. Zato se mu dejanstvenost in resničnost ni posrečila. V slikanju občutja in razpoloženja pa je mojster.«

»Slišite — haha — kaj pa pravite k trditvi, da Slovenci ne znamo peti?«

Stotnik se obrne malo proč:

»Bil je pač slabo informiran.«

»Informiran? — Monotono pojemo, obupno monotono! Tu poslušajte!« — pokaže proti lopi, iz katere odmeva petje... ubrano, kadar poje eno samo omigje; neubrano, če se jih oglasi več naenkrat.

»Imate prav: monotonosti ne čujem!« — se nasmehe stotnik.

»Ni jih boljših pevcev od Slovencev! Pesmi — narodnih pesmi — štejemo na tisoče. Vesele so, poskočne in poredne, zaljubljene, sanjave, žalostne, obupne... karkoli hočete! Monotone niso! In če poslušate navadne kmečke fante, ki se niso nikjer učili petja, ne poznajo sekiric in ničesar... vsaj troglasno vam zapojejo! Nikdar monotono! — Bartschu je ruski mužik zvonil v ušesih; morda tudi Čič ali Vlah... Pri nas prepevajo celo klopotci v zboru. Ecco! Tu poslušajte! On je seveda slišal vedno samo enega, ker je dričal mimo kakor brzovlak.«

»To je tudi mene dregnilo, priznam.«

»Sovraštvo ne zvoní zvonov in ne poje pesmi' — pravi nekje v romanu. Veste, kdo ne poje? — kdo nima niti ene svoje pesmi, da bi jo zapel? — Spodnještajerski nemškutar. Celo pravi Nemeč, inozemec in priseljenec, pozabi tukaj svojo pesem. Če jim s silo vbijete kratko šolsko pesemco, vam jo zapoje — enoglasno, monotono! Če pa hočejo resnično peti, zapojó slovensko pesem. To se zgodi seveda le po polnoči... Kje je torej sovraštvo, ki ne zvoní zvonov in ne prepeva pesmi?«

»Pri Sv. Jederti imajo dober pevski zbor.«

»Umetna pesem ni narodna. Ta ni značilna za narodnost... Tudi papigo naučíte peti!«...

Jaz ju zapustim in zavijem krog ogla.

Cilika! — Na hišnem pragu se naslanja ob odprte duri, vsa razžarjena in vroča, kot bi bila delala pri ognju. Oblečena je dražestno, v pestrih, svetlih barvah; celo kuhinjski predpasnik, majhen kot brisača, se jej poda.

V istem hipu — kot bi trenil — so se vjele najine oči...

»Vi tudi tukaj, gospodična Cilika?«

Skočim k njej, potegnem listnico iz žepa in jej pokazem šopek nageljnov, stisnjenih, a še ne celó ovelih.

»Ali jih poznate, gospodična?«

Skoraj omotičen je njen pogled; izza rdečih lis na licih jej buhne nova rdečica po vratu in po plečih...

Bili so nageljni z njenega okna.

»Enega vam dam nazaj, gospodična Cilika. A druge mi pustíte, kaj? Na srcu jih nosim, glejte!«

Strašno rada bi me oprašala, kako sem jih dobil, čeprav že itak slutí, da sem bil splezal sam ponje...

»Prosim!«

Z roko seže po cvetico in si jo zatakne v kodre. — A njena ročica diši po kuhinji; morda so se jej celó lasje nasrkali kuhinjskega vojna...

»Vi ste za kuharico, gospodična?«

Slaščice jim je prišla delat... piškote in torte... izpučena je v slaščičarstvu...

»Hitro grem pokušat... Če so vaše umetnine sladke kot vaša očca, potem se jih naližem, da bo kaj! Ne pridete nič v družbo?«

»Ne utegnem še. Pozneje morda.«

»Ste slišali Rupnika?«

»Ne.«

Iznova zardi in zbeži v vežo. — Seveda ga je slišala... Sram jo je...

V lopi je vrišč in šunder, obed je končan, ljudje se nalivajo z vinom in črno kavo. Petje in godba, vzkliki in govorance, prigovarjanja in prepiri, pa taka gneča, da si moram pripraviti komolce, četudi ni ravno daleč do mize hrepenenja.

Med belimi dekleti sedi že nekaj bogoslovcev in dva frančiškana. Veselo trkajo in pojo:

»Dere sem jaz mladi bija,
te je lušno b'lo.
V hiši kolca sem potaka,
varva mačiko...«

Mladosten pater slamnato-rumenih las pači obraz in obrača oči, da se mu svatovce hrupno krokotajo. Njegov starejši sobrat, krepek mož z bleščečimi naočniki, zmaguje zglavo nad njim in se smehlja prijazno. Dekleta se hihičejo veselo, skrivajo usta z robci, prepevajo in pijo s sramežljivimi pogledi po gospodih.

Milika izteza vrat in išče, kje bi me zagledala. Tudi ona je vesela in razžarjena. Zobje se jej leskečejo v smehu; mlad bogoslovec jej poskuša skromno dvoriti.

Z druge strani mi pojo v ušesa:

»Den'te me v črni grob,
liter na grob!«

In v istem hipu od sosednje mize:

»Odprite se, čepi,
odškrnite, pipe,
naj se meni vince
v grlo pocurlja
Curljaj, curljaj, curljaj!
Curljaj, curljaj, curljaj!
Naj se meni vince
v grlo pocurlja!«

Nenadoma me pozdravi majhen grbast dedec, vabeč me ljubeznivo s kupico in stresajoč mi roko. V davkariji sem mu bil storil nekdanj uslugo, pa mi je hvaležen. Poleg njega sedi ženska v gosposkem klobuku, preko mize pa me gleda radovedno tuj gospod, ki se mu obeša za komolec mlada čedna deklica.

»Le sami pijte, Žampa! Jaz ga imam dovolj!« — A pomočiti moram vendar ustnice v pijačo, da ga ne razžalim.

Predstavi me v strahoviti nemčini, s katero se sili z očitim ponosom. Gospod je njegov brat, nekakšen uradnik — bržkone privaten — z Dunaja. Zviška mi podaroko in malo ironično se ozira na ves ta bučni vrvež. Ženska je njegova žena, trda Nemka; tudi otrok ne zna slovenski. In celo on se pobaha, da mu že malo trdo teče domača govorica.

»Kaj hočemo?! Če pride človek na Dunaj, mora pustiti trebuh ali slovenstvo zunaj. Še dva dečka imam doma... slovenščine tako ne bosta rabila.«

Jaz se čudim, da se mu je celi obraz potujčil. Nihče bi ne slutil v njem Slovenca.

»Gospod kontrolor!« — začujem v tem trenutku Miliko.

Omizje družic se je bilo dvignilo. Milika stoji že pri izhodu in mi namiguje. Treba se je torej preriti zopet nazaj.

»Mi pak ostanemo kakor smo b'li...«
pojo navdušeno na levi; na desni pa si glasno dopovedujete dva kmetiška možaka:

»S slovenščino ne prideš nanjč do Mure!«

»Še na mlin ne prideš z njo!«

»Moji otroci, hvala Bogu... Jaz sem skrbel in bom skrbel...«

Milika mi je prišla naproti:

»Kod pa se prerivate? Šele zdaj sem vas zagledala... Rajat gremo!«

»Plesat?« — V gneči si dovolim, da jo primem krog pasu in stisnem k sebi.

»Gospod kontrolor... kaj delate?... tu pred vsi mi!«

»Sklonite se malo, gospodična! Jaz bi vas poljubil.«

Ona se zdrzne in skrije smeh za robcem; z levico pa mi stisne roko in si jo pomakne pod pazduho... Ali slutiš že nevihto, ljubica?...

»Kaj neki mislite?! Plesat na primiciji?... To je prepovedano! — Malo skakat gremo, mance lovit!«

»Midva se greva skrivat, gospodična!«

»Kako ste poredni!« — Zopet mi stisne roko in me pogleda vroče.

Ob izhodu pa me vpraša tiho in v zadregi:

»Ali ste pozabili, da sva že pila bratovščino?... A ne čaka odgovora: »Pridite na travnik kraj gozdiča! Tam se zbiramo.« — In steče v hišo...

Lopa se prazni, zunaj švigajo ljudje tja in sem, na vse strani. Rdeči in zaripljeni, nekateri že malo vinjeni, s kalnimi očmi in opotekajočimi nogami. Ker je predaleč do gozdiča, se olajšujejo kar ob steni in med vozovi po kolesih...

Ferenc se odpravlja s kraljično domov. Pokroviteljsko odgovarja novomašniku; za starše, ki se mu sladkajo od obeh strani, se komaj zmeni.

Voz stoji naprežen. Godci se postavijo za njim, igrajoč odhodnico.

Elza, pretirano vzravnana, govori s Posegarjem:

»Konrad je ostal doma. Oba z očetom ne moreta od hiše. A mislim, da mu ni posebno žal.«

»Zakaj se vam tako mudi, gospodična?«

Svetnik in svetnica sta stopila ravno iz lope. Ona se oklepa svojega moža in išče Milana z lornjeto.

Posegar se obrne neopazno s hrbtom proti njej, ustnice se mu skrivajo.

»Vas ne mika rajanje, gospodična?«

»Otroške igre, morate reči!« — se nasmehne ona zaničljivo.

»In rakete zvečer? Razsvetljava?«

»To bomo lepše videli od Pomočnice. — Ko bi vsaj

teh hujskačev ne bilo, teh panslavistov! Poslušajte, kako rezgeče ta imenitni doktor Rupnik! Človeku je ogavno.«

Ivan se smeje z dvema družicama, katerih ena je resnično krasotica.

Posegar se namrdne:

»On misli, da je na Kranjskem. Sej ga še...«

Tu se sreča z mojim pogledom in se vgrizne v ustnico. Za trenotek me gleda nabodeno... Nenadoma mu zakliče svetnica:

»Milan, mi gremo na travnik. Pridi za nami!«

Svetniku je videti, da bi se rad od Ferenca poslovil. A gospa da odrine proč; brzčas se boji, da bi ne mogla brzdati ljubosumnosti pred Elzo. Ob oglu se še enkrat okrene in natanko ogleda Milanov obraz...

Stotnik Wamberger je pristopil in naznanil novomašniku, da mora na skok k Ambrožu. Zvečer se zopet vrne. Zmenjeno ima tarok-partijo, konec mize zaseden... Ferenc ga povabi, da se pelje do razpotja z njim...

Dr. Rupnik se je oklenil kmečke krasotice. Visoko močno dekle je, kot mleko belih lic in hrepeneče črnih oči. Zmanevriral jo je od prijateljice proč, govori jej na srce in se pritiska z ramo k njej...

Dr. Mraz, njegov Hrvat, dr. Njivar, trije duhovniki se vnevažajo v političnem pogovoru. Njih koraki so namerjeni na travnik.

Košak prihaja s svojo družbo iz lope, veselih lic, prepevajoč:

»Tu najboljše vino rase,
to ja vemo mi;
Bog ne vzemi naše špase
nam za grehe si!
Tisto pilko nam oñajte,
kjer je brez vode!
Le nič dolgo ne košajte,
naj le hitro gre!...«

Za njim pride Sever s svojo ženo in mladim ambroževskim učiteljem Breznikom.

»Ne grešite plesat?« — me podraži Severjeva gospa.

»Zakaj ne, milostiva? Pojdiva!« *

»Sej nimate korajže... Vse odpustke bi izgubili!«

»Odpustke?«

»Ne veste, da dobijo primičarji odpustke? Po kaj pa ste prišli, če ne ponje?«

Breznik se zasmije s škrbastimi čeljustmi:

»Ko bili odpustki na deklina... potem, kaj ne?«

»Dekline so odpustki!... Tako so bele in nedolžne... Gospod kontrolor si je že enega izbral... Jaz vse vidim!«

»Torej pa pojdimo k odpustkom!« — pravi Sever. Boste videli: ples je sicer prepovedan, a to rajanje je prav kot ples. Človeški duh je iznajdljiv.«

Travnik ni prevelik. Na levo prehaja po strmem obronku v gozd, na desno v zložno reber z vinogradom in sadovnjakom. Zadaj se vzdiguje nizek holmec. Na njegovem vrhu je dolga vrsta nasajenih drogov, zvezanih s prečnimi koli. Na teh je pribitih nešteto malih deščic, ki mole vodoravno v zrak kot primitivni krožniki: priprava za razsvetljava ob devetih; na deskah bo gorela smolovina.

Razgled je še precej odprt, čeprav že ni več daleč mrak...

Ljudstvo je že vse tu zunaj, pisano in šumno. Godba igra koračnico.

Dekleta rajajo po travniku v dolgih vrstah — nekak finale iz kadrilje. Časih zajamejo gospoda v svojo sredo in plešejo krog njega, da ga zamotajo v klopko, tesno kot bi jo z vrvjo nategnil. Tu se smehlja objemajočim ga dekletom z božajočimi pogledi visoki lepi pater frančiškan; tam skače in se pripogiba in uhaja slamnotorumeni sobrat njegov, da ga deklina ne dobijo v mrežo. Zdaj se zaletava dr. Njivar, obkoljen od neprodirnih vrst, in poskuša niti. Njegova gospa stoji ob strani s čemerim obrazom in gleda proč. Zdaj zopet cepeta debel duhovnik, majhen in širok, vzdiguje roke in maha z njimi, kot bi se potapljal, dokler res ne utone v pisanem vr-

tincu... Smeh in šale, vzkliki, vriskajoči in vriščeči, časih tudi prestrašeni in grozeči, uhajajo iz vrveža... Slavljeneč gleda od strani. Mati ga drži pod pazduho; oče mežika naglo z veki, ginjen in ponosen na imenitno prirediteljev.

Bledo lice primicijantovo in njegova resnost se ne strinjata čisto z bučečo veselico.

Kmetiški mladeniči so razpršeni po travniku med vrstami. Nekateri gledajo grdo in ljubosumno, ker se čutijo premalo upoštevane. Drznejši se vsilijo med vrste in skačejo z deklinami; časih si dovolijo kak smejejši prijem... dekleta zavrišče in jih naženó iz vrst.

Vse naklanjajo največjo pažnjo duhovnikom. Od posvetnih gospodov počaste le najodličnejše.

Ivan raja z njimi. Svojo krasotico vleče za roko in vodi celo vrsto. Zdaj teče ravno mimo gruče kmečkih fantov. Eden mu podstavi nogo, da se zpotakne in skoraj pade...

»Ho!« — se zasmije Severca. »Dr. Rupnik bo še tepen danes. Ta je bil njen fant, ki ga je izpodnesel.«

Na mali vzvišini zapazim Ciliko. Predpasnik je bila odložila. Roke drži prekrižane v naročju, izpod krila jej taktira nožica v rumenem čeveljcu.

Pri njej je Bratko. Velik in neroden, roke na hrbtu, zija po travniku, le tupatam se nagne k njej z besedico.

Ona se dolgočasi. Usta so jej stisnjena, obrvi spojene in povešene. Z generalskim pogledom opazuje prizorišče, od leve na desno in spet nazaj...

Jaz se jej skrivam za Severja. V prvi vrsti stojim med gledalci in lahko bi me videla. A nič mi ni ugodna navzočnost njena. Bojim se, da bi me ovirala pri Miliki in mi zmešala račune...

»Ali ste zapazili?« — mi šepne Sever. »Nemci so većinoma odšli. Rupnikov nastop jih je razžalil. Nekaj tujcev je še tu, z Dunaja in iz Gradca. Sej so po većini domačini; a kdor obleče enkrat trdo srajco v mestu, se nam izneveri. Je vse zastonj!...«

Gospa Melanija ima že vendar zopet Milana pri

sebi. Nestrpnost jo je minila. Z lornjeto opazuje rajanje in se smehlja navihano; a vsak trenótek se ozre s skrbjo na svojega ljubimca, če je že zopet ne izdajejo njegove izbegavajoče oči...

Profesor dr. Janko Mraz stoji v ospredju. Z bombastičnimi kretnjami razlaga nekaj svojemu Hrvatcu. Njegova lepa brada plapolá ob hitrem gibanju, kalabrezar mahota v velikih lokih... zdaj mu pokaže kam v daljavo, zdaj po travniku na pestre gruče, zdaj zopet na kako bližnjo cerkvico...

Nenadoma pridrvi naravnost proti meni vrsta belih vil — z Miliko na čelu. Ona me zgrabi za roko in me potegne za seboj, da bi me vlovila v svoj kolobar. Tesno se pritiska k meni; sapa jej pojema v smehu; na drgetu njene telesa čutim, kako že hrepeni, da bi naju ovijajoča klopka čim hitrije prižela čisto blizu... čisto blizu...

»Zdaj pridejo odpustki!« — je vzkliknila Severjeva gospa.

Mene pa popade strah, da se izpozabim in se zagrim v Milikine ustnice, ki gore pred mano, bruhajoče njeno vroče poželjenje v plamenih vame. Naglo skočim pod rokama bližnjih dveh deklet iz kolobarja in stečem — Miliko in celo vrsto za seboj — po travniku navzgor...

»Zdaj že gre z odpustki!« — še slišim smeh Severjeve za seboj.

Drvim ob robu gozda... Milika je zasopla, rada bi se mi iztrgala... Hipoma zapazim, da je cela vrsta odletela in ostala zadaj; samo Miliko še vlečem za seboj. Z drznim skokom planem v gozd navzdol... tam se sedem pod grmovjem — z njo v naročju.

»Zdaj si moja, ljubica!«

Najina usta se vsesajo druga v druga... prešla bi mi zavest od zasopljenja in strasti...

A bele vile so že za nama... smeh se bliža... Milika se mi iztrže in skoči v srečnem hihitanju zopet na plano.

»Ta nesnaga!« — mi zažuga vsa razgreta, ozirajoč se za menoj. »Čakaj!«

Dvema družicama se obesi za lakti in se vrača smejoč in sopihajoč po travniku nazaj do družbe.

Rupnik je bil ravnokar zajel profesorja Mraza v kolo svojih deklet in ga obkrožil s širokim mnogorednim vencem.

Mrazove roke mahedrajo v zraku iztegnjene in plavajoče v pobesnelem blagoslavljanju. Njegov kalabrezar odskakuje na glavi Rupnikove krasotice.

»Govoriti! Govoriti! — vpijejo dekleta.

Ivan prinese stol in ~~ga~~ ga poda preko glav cvetovega oklopa. Gledalci pridejo počasi bliže. Ivan naglaša živo:

»Gospod profesor doktor Janko Mraz govori!«

Govoril je bil tudi po obedu in nazdravljajl ženstvu Slovenskih Goric, ki rodi može imenitnike duhovske in posvetne, in napijal slavljenčevi materi. Ljudstvo je spoznalo v njem govornika — umetnika po milosti božji, navdušenega in navdušujočega...

Z razprostrtima rokama se obrne proti jugovzhodu, da se mu vzdigne surka ob straneh kot razpolovljen zvon. Brada se mu dvigne vodoravno, rdeča usta počijo kot zrela češnja:

»Sestre moje drage, vile teh goric! Tam iz soseščine ljutomerske vas pozdravlja danes druga sestra; sestra, ki vam je rodila brata velikana, da je zasanjal preko Ivanjčice in Kalnika, ki nas pozdravljata in vabita. Tam je ideja Slovenskih goric. Tja gre naša pot. Za teboj, Stanko, sin domači, sokol sivi, svoboden ko ptica! V narodni noši si hodil tod, v bregušah, če te je zatekla ploha in te premočila; drugače pa v rdeče podšiti surki, z ilirsko crven-kapo in — dolgo brado!«

Oči mu sijejo od navdušenja. Lasje mu padajo na čelo in po licih, da si jih mora vsak trenotek počesati s prsti nazaj na teme in na tilnik. Njegova lepa dolga brada valovi zanosno v harmoniji s kretnjami njegovih mašujočih rok. Glas mu doni v mogočnem patosu; vzplapolava in prasketa v plamenčkih, ki se ljubkujoče ližejo;

pa bukne zopet kvišku kot ognjeni jezik, cvrkutajoč, porazujoč...

Prerok govori; apostol novih ciljev, nove vere. Govorništvu mu je umetnost; sredstvo in orožje, brušeno in kaljeno, dovršeno v najvišjeji meri. Proroštvo mu je cilj, namen življenja — ideja Stankova.

»Za teboj, Stanko, sin domači... v Zagrebu... zvest tradicijam svoje ožje domovine... Ilir iz Štajerja... Zagreb blizu, Ljubljana daleč... Sin domači hrvatsko-slovenskega shoda... Slovenija sama pa, je rekel, ne bo redila svojih kraljev, svojih literatov; zato se ji je združiti s Hrvatsko...«

»In postal je renegat!« — zakliče dr. Rupnik.

Peruti se povesijo govorniku, s prestrašenim začudenjem pogleda doli na krakajočega gavrana...

Ako je Vraz iz svojega zavičaja prešel v Zagreb, ni bilo to večje uskoštvo, nego bi bilo, ako bi bil prešel v Ljubljano. To je ideja Slovenskih goric. Zemljaki, če hočete biti zvesti svoji zemlji, vam moraju oči trajno biti obrnjene proti kraljevemu Zagrebu, kjer je živel in umrl vaš Stanko. — S Stankom v srcih — na njegovo pot! Ve pa, sestre moje drage, vile teh goric, dajte življenja vojski Stankov, ki bodo sanjali tja preko Ivanjčice in Kalnika, ki nas pozdravljata in vabita...«

Navdušenje zagrmi po travniku, ploskanje in vzhičenje ganjenega ljudstva. Slišalo je govornika, ki zgrabi za srce in vleče za seboj; videlo je umetnika po milosti božji...

Solnce zahaja. Zadnji žarki poljubujejo vrhove Slovenskih Goric, ki zardevajo od sramežljivega veselja.

»Kakšno bo letos vino, gospod Košak?« — zakliče med večerjo starejši frančiškan.

»Kakoršno nam Bog da!« — se namuzne ogovorjeni.

»Torej kislo?«

»Kakor je njegova volja!«

»Lani ste pa dobrega pridelali!?«

»Sej še smo! Ni bilo slabo!«

Ljudje se smejejo. Kadar je namreč vino slabo, ga je Bog dal; kadar pa je dobro, so si ga sami pridelali...
 Košak zapoje:

»Veselimo se, bratje, da se vidimo!
 Žalost nas obide, gda razidemo.
 Ta vesela kompanija tega ne dovoli,
 Kranjska, Štajerska dežela tega ne dovoli.
 Prelepo ime Jožek, Bog te naj živi!
 Vzemi glažek v roko, sladko se napij!...«

Učitelj Breznik vstane in napije svojemu županu. V nerodnih stavkih pripoveduje, kako si je Košak iz nič ustvaril imetje, s trdim delom, z žulji svojih rok; slavi moдрost njegovega županovanja in dobroto njegovega srca...

Košaku stopijo solze na trepalnice. Mišice na licih se mu trudijo, da bi ne zapadle joku ginjenosti...

»Živio, oj živio,
 živio na svet!...«

Rupnik šepne Brezniku:

»Ali ste Košakov tajnik?«

»Da. In knjigovodja posojilnice.«

»Čestitam! Remuneracija ne bo premršava. — A kje imate danes Lukovjaka, nadučitelja?«

»Lukovjek in farji...!?!« — se zasmije s svojimi skrbinami.

Tu se približa Rupniku profesor doktor Mraz in sede k njemu.

Še zdaj je ves razgret in rdeč, poten po obrazu in telesu, popolnoma hripav od govora.

»Vi ste me nekaj motili!«

»Hahaha!« — se zakrohoče Ivan. »Škoda, da vas nisem zmotil!«

Zdajci sta v debati o ilirskem preporodu.

»Slovenski narod sam zase ne pomeni nič.«

»Kolikor je samozavesti v narodu, toliko pomeni. Kolikor je kulture v narodu, toliko pomeni. Kolikor je volje za obstanek v njem, toliko pomeni. — Vsega tega imamo Slovenci več nego Hrvatje.«

»Nam manjka mnogo atributov popolnega naroda; nimamo n. pr. nikjer notranjega uradnega jezika.«

»Saj tudi svojih uradov skoraj nimamo. Kaj podjarmljen narod ni več narod?«

»Precenjevat se ne smemo!«

»Podcenjevati se ne smemo! Mi pozdigujemo vse hrvaško, samo zato, ker je hrvaško. Slovensko pa preziramo, čeprav je mnogokrat neizmerno višje.«

»Preziramo se, ker smo majhni; a majhni ostanemo, dokler se bomo prezirali.«

»Nehajmo se torej prezirati, pa nas tudi Hrvatje ne bodo več prezirali. Enak enakemu podaj roko — Slovenec in Hrvat!«

»Vi ste torej vkljub vsemu tudi pristaš zajednice?«

»Poštene in iskrene, ne podrepniške!«

»Ampak glejte: če bi se vsi kranjski pisatelji za izobražene kroge — Čbeličarji — že v tridesetih letih priprijeli srbohrvaščine, bi bilo Slovanov po Koroškem in Štajerskem sicer nekaj manj, a južnih Slovanov z onim knjižnim jezikom bi bilo več.«

»A Stanka II. bi ne bilo.«

«Sej bi ga ne bilo treba!«

»Mesto njega bi sanjal danes Nемеc preko Ivanjčice in Kalnika.«

»Tradicije Slovenskih Goric kažejo proti Zagrebu. Naši študentje v Varaždinu... Župnik pri Sv. Križu... Danjko...«

»Vkljub tradicijam bi se ponemčile, ko bi jih ne bili priklenili Kranjci.«

»Abzug, Krainer!« — se zadere pri sosednji mizi Werbnigg.

A že je ceremonijar pri njem, da ga miri.

»Naši kmetje o Kranjcih niso hoteli ničesar slišati. Še pred osmimi leti mi je eden rekel: Kaj bomo mi s Kranjci vkup! S Kranjci ni nič!«

»To lahko tudi danes slišite!« — se oglasi Sever. »Sugestija nemškutarjev. Evo!« — pokaže Werbnigga. »Ljudstvo hrepeni na sever — k Nemcem. Hrvate zani-

čuje; Kranjca sovraži — iz zavisti, da je svobodnejši. Oboje iskorišča in podpihuje Štajercijanstvo.«

Rupnik očita Mrazu nezaupanje v slovensko moč.

»To — vi bi rekli: — nepouzdanje v lastno jakost je naša bol, slovenska bol. Hvalisanje, občudovanje vsega tujega; zavist in neprijaznost nasproti domačim uspehom.«

Mraz povečuje Hrvate v primeri z nami, Ivan ugovarja.

»Enega samega Prešerna, enega samega Župančiča ne dam za vso armado hrvaško-srpskih pesnikov!«

Mraz se navdušuje za melodijoznost hrvaškega jezika, slovanske italijanščine — Ivan ugovarja.

»Hrvaški jezik je okoren. V pesmi se upira ritmiki naglasek. V umetno formo ga ne obrzdaš. Zato je oblika samo za oči, na ušesa ti bije goli nemelodijozni patos, brez ritmike, brez rim.«

Petelina nadaljujeta debato. Jaz je ne poslušam dalje. Severja še slišim, ki se vtakne:

»Potreba teh prepirov, možnost teh prepirov, ti prepiri sami — so že slovenska bol, gospoda! Nehajte! Bodočnost nam prinese sama, kar nam gre. Zdaj pa na delo, da si bodočnost sploh zagotovimo!«

Košak prepeva:

»Ta vesela kompanija tega ne dovoli...«

Ni ga še minila ginjenost. Časih si otare solzo iz očesa, petje mu prekine pridušen stok...

Zabava je bučnejša nego po obedu. Ljudje so ve-selejši, a razbrzdanosti ni videti. Zdi se, da krote nagone in se vzdržujejo nezmernosti.

Čekata jih še dva dneva popivanja, poedin in veselja. V ponedeljek se pelje celi korzo postrih voz v sosednjo faro k Sv. Jerneju. V cerkvi opravijo slovesnost, primicijant mašuje. Potem se okrepčajo v krčmi, če jih ne povabi in pogosti kak novomašnikov sorodnik. Popoldne se vrnejo k Ambrožu v veselja dom. — V torek k Mariji Pomočnici z istim vzporedom. — Ni čudo, da se brzda in hranijo moči za velikansko delo radosti, ki jih

še čaka. Saz nazadnje so izmučeni in skrokani dovolj, da odnesejo domov več spominov na veseljačenje, nego na cerkveno slavnost samo.

»K razsvetljavi! K razsvetljavi!«

Septemberski večer je precej hladén. Z žeblija snamem svojo pelerino in se sporazumem z Miliko preko miz s kretnjo in pogledom, da si vzeme tudi ona ogrinjalo.

V tem trenutku zagledam Ciliko — pri svatovcah sedi — in nekaj me zbode v prsih. Njen blede obraz je kot okamenel; mukoma upira oči tje nekam v steno; in vendar čutim, s kako krčevitostjo je zasledovala moj dogovor z Miliko ...

Vse zapušča sedeže in odhaja proti travniku. Samo koncem mize ostane družbica pri kartah. Stotnik Wamberger se je bil zakasnil pri večerji. Svoj stari sedež in našo družbo je pustil na cedilu, sedel je takoj na oni kraj med soigralce v černih sukňah.

Zunaj je tema, da je komaj kaj razločiti ...

Milika hlastne po moji roki in me pogleda žejno, koprneče. Vklene se pod pazduho in se pritisne k meni.

Čez razsvetljeni prostor pred vhodom v lopo smukne Cilika — naravnost proti nama. Videti naju še ne more: a išče naju, to jej berem z lic.

K sreči se pojavi hipoma pred njo Posegar, ki jo zgrabi drzno za oba komolca in potegne k sebi.

»Ne iščete mene, gospodična?«

»Ne!« — Oči jej trdovratno prodirajo temo.

Jaz se skrijem z Miliko za par ljudi; radi gneče ne moreva takoj naprej.

»Kdo je presrečni?« — vprašuje Milan glasno.

»Milan! Milan! Mi se odpeljemo!« — se javi zadaj gospa Melanija. Zapazila ga je in že ga vleče za roko.

K Ciliki pa plane bogoslovec-ceremonijar:

»Tu ste, gospodična! Jaz sem vam obljubil, da vas popeljem k razsvetljavi. Pojdiva! Vse je že pripravljeno. Nekaj raket imam kar v žepu; spotoma jih zapaliva.«

Ko gresta mimo, me Cilika zagleda... Obstane za trenotek kakor v sanjah... on pa jo potegne dalje:

»Hitro, gospodična! Glejte, smolnjake že prižigajo!«

Medla luč se razprostire po travniku. Ogrodje na vrhu je razsvetljeno. Luči na lesenih deščicah so razporejene v podobi velikanskih črk: IHS.

Prva raketa vzplamti na travniku in švigne strelovito proti nebu... pok... roj svetlih isker se usiplje iz razletele zvezde in ugasne v temi...

Tuintam zasikne v lepem loku nad množico bengalična užigalica, da zblisketavajo v ščemečih barvah obrazi, roke in obleke, naočniki, verižice, nakit in svetli gumbi — srebrni ali školjkasti — na baržunastih telovnikih z všitimi pisanimi rožicami, kakor jih nosijo nekateri doma od južne Pesnice... Tam zasije iz teme vrsta belih vil... zasije in ugasne kot utrinek zvezde na večernem nebu... Tu razsveti sladka luč gručo črno oblečenih gospodov, nenadejano in skrivnostno, da bi smatral njih stikajoče se glave za posvet zarotnikov, ko bi ne bili njih obrazi tako bezskrbni in veseli...

Godba igra pod gričkom, ljudstvo se zgrinja k njej.

V senci košate češnje objamem Miliko in jo poljubim, ves prevzet od pohotnosti:

»Milika... Ti sladka!... ali Te odnesem nekam?«

Ona se mi zagriže v ustna v ljutej strasti... pa me ispusti in šepne brez glasu:

»Pojdiva k Ambrožu!« —

Tu naju sreča dr. Njivar:

»Niste videli moje žene? Jaz bi že rad odšel!«

»Pri hiši poleg voz vas čaka. Sej je že napreženo!« — se mu slaže Milika.

On jo vščipne v lice:

»Od vas puhti življenje, gospodična!« — Prsti se mu skrečijo, zobje zaškrtajo: »O ta pohlep mladosti, ki vgrizne brez pomisleka magari v strup!«

Milika se odmakne malo:

»Gospa je že nestrpna, gospod doktor!«

Stisne nama roki in se poslavlja:

»Vaše bezobzirno zdravje mi ugaja, gospod kontrolor! Prav imate! Uživajmo sedanost, naj gre spat preteklost! Bodočnosti pa itak nimamo v oblasti.«

Za hip me stresa groza ob spominu na preteklost, ki je meril nanjo... A Milika se zopet stisne k meni, vonj njenih las mi objame čute...

»Izgubljenec!« — šepne za zdravnikom. »Vedno samo išče. Išče, išče... ker ima doma preveč...« —

Rakete prasketajo z vrha in pokajo pod nebom... Ognjena kolesa se vrté in šumé blazno, pršeč in razsipavajoč žarečo meglo — iz začaranega mlina...

Ivan pride mimo s svojo krasotico, ki se mu upira, bojzljivo oprezajoč naokoli. Deset korakov zadaj tiho tapita dva kmetiška mladeniča, stisnjenih zob, napetih mišic...

Izza bližnjega grmovja je čuti šepetanje in hihikanje, časih pritajen poljub...

Nenadoma obstanem in zadržim spremljevalko v senci... Zar metrov proč se je bila ustavila Cilika. Svetloba goreče smolovine jej blišči v oči, ki preiskujejo v skrbeh in strahu sence pod drevesi. Moj nagelj jej žari v laseh...

»Pojdiva kar skozi les!« — šepnem Miliki.

»Dobro. Kar na levo!«

In skokoma jo ubriševa navzdol...

Zadnji trenotek se mi je zdelo, da se je pojavilo poleg Cilike Bratkovo vodeno oko. Strah, da naju je bil zalotil in da bi naju mogel zasledovati, mi podžge korake. Dračje nama poka pod nogami in naju podi naprej...

Na cesti spodaj se ustaviva. Milika mi se nasloni na ramo v veselem smehu:

»Kako beživa! Ali sva kje zažgala?«

»Ti si zažgala, ljubica!« — Stisnem si jo k prsim in jej hitim poljubljat oči in usta.

»Kako ti utriplje v prsih! Dalje, ljubček!... Greva, kakor gre vihar...«

Vrhu klanca se prikaže nejasen obris temne postave...

»Bratko!«

Morda je bil res. Slutnja mi je pravila, da mi mora biti za petami.

Milika me potegne s ceste in zdirja z menoj kar proprek čez njive in čez travnike, čez potoček spodaj, na drugi strani zopet po bregu gor, po lesu, skozi sadovnjak in med vinogradi — k Ambrožu...

Do šole sva dospela kakor veter... in v njeni sobici je izbruhnila nevihta...

Ponoči stopim za hip k oknu in odgrnem malo zastor... Mesec je bil izšel, trg pred šolo je precej razsvetljen.

Tudi tja pod lipo je segla mesečina... In tam sloni — velik in neroden — naočniki se mu blišče — najbrže se ni zavedel luninega vzhoda — Bratko.

Milika se smeje poleg mene... Za trenotek jo obvlada ganjenje... pa zamahne z roko:

»Norček!« Ploskne me po prstih, da izpustim zaveso, in me objame čvrsto...

V objemu sva zaspala... Bilo je že pozno... Zdajci zazvenkeče šipa... vdručič... vtretjič... Kamen pade v sobo...

Bratko naju je pozdravljal.

Dr. Antun Novačan.

Antun Novačan rodio se 9. jula 1887. u selu Trnovlju kotara celjskog u Štirskej. Gimnaziju je učio u Celju, Karlovcu, Varaždinu i Zagrebu. Jus je učio u Pragu. U svojim djačkim godinama proputovao je pješke Slavoniju, živio je i u Parizu, te bio u Rusiji (Moskva, Kijev, Odesa). Njegova »Na š a v a s« (I. dio 1912., II. dio 1913.) stekla mu je glas darovita, samonikla pisca. U pojedinim crticama prikazuje nam naše selo, mišljenje i čuvstvovanje slovenskih seljaka. Ove su crtice kao kamenje, koje bi se vanredno dobro moglo upotrebiti u većoj koncepciji seljačko-socijalnog romana. Što se tiče njegova mišljenja, prijatelj je »puntovniku« te mu se čini »norost zmirom lepša od prefrigane računске naloge z življenjem«. Katkad sjeća na Cankara, ali je epičniji od njega.

Pes.

(„Naša vas“ I.)

Pes sem; čisto navaden in ciničen pes. Zato me imajo na verigi priklenjenega, ker sam nevaren mačkam in otrokom. Star sem že; na glavi mi dlake sivijo in levo oko je že slabo. Videti sem onemogel in slab, toda po mojih žilah se pretaka še zmirom zdrava kri, zaspana moč, ki jo treba samo razdražiti in zbuditi, da zbesnim in se utrgam. Kakor zadnjič. Prišel je mimo človek-kristjan in me je udaril s palico; čisto po nedolžnem, bogve iz kakšnega namena! Zagnal sem se, da je počila veriga. Pograbil sem kristjana za stegno, da je zajavkal in me sunil z nogo tri metre od sebe. Našel sem se na gnojišču in se začuden ozrl. Ali je res, ali ni res? Jaz svoboden? Divlje veselje je prevzelo moje pasje srce in stekel sem po hribu navzgor, po hribu navzdol, čez žitna polja in travnike. Dan i noč sem begal okrog in se klatil po neznanih tujih krajih. Zdelo se mi je, da nisem pes, ampak neko nadnaravno bitje, ki gre, kamor hoče. Podnevi sem ljubil gozdove, ponoči pa rosne travnike. Marsikateremu plahemu zajčku sem stisnil vrat, marsikateri ptici polomil rebra s svojimi tacami. Oj, kako je bilo lepo! In tisto jutranje solnce, kako je bilo krvavo, kako žareče! In tiste jasne oči, kako so bil sladke za mene, za čisto navadnega psa, ki se je rodil kot pes in tak ostane do smrti. Toda pes se zažene in gre, kamor ga noge neso. Nikoli pa ne pomisli, da ima nad sabo človeka, ki je njegov gospodar in v čigar močnih rokah počiva usoda pasjega plemena.

Še za človeka ni dobro, če je postopač in potepuh, kaj bi bilo za psa, ki zna le lajati in slediti! Bogme, kruha si služiti ne more! Sicer mi ni manjkalo hrane po logih, po gozdovih, po travnikih in poljanah — zajcev in neumnih ptic je zmirom dovolj — pa popolnoma poživinčiti se in podivljati nisem maral. Preveč so me bili razvadili ljudje na red, na streho in toplo hrano — o znajo nas omamiti v sužnosti, da pozabimo, kam spardamo! — meni je začelo presedati to beganje pod milim nebom. Sledil sem nazaj v domačo vas svoje pasje stopinje. Pes namreč dobro ve, kod se ima vrniti. Dober nos in nič vesti, pa prideš daleč in celo nazaj...

Vendar pa nisem hotel, da bi se vrnil kar tako. Potihoma sem se splazil v vas, ko se je zmračilo in ko so ljudje večerjali. Da poizvem, kaj mislijo o meni, kako sodijo o mojem begu, se vzpnem na sosodovo okno. Pri mizi sedi gospodar, koščat vdovec, in zajema z veliko žlico in se modro drži. Poznam tega gospodarja in ga nemilo sodim. Velik skopuh je. Če bi bil njegov pes, ne bi zalajal, ako bi se plazili tolovaji krog njegovega doma. Berače podi s kletvijo od hiše in ko ga je pognal, pravi: Bog mi odpusti grehe! Sploh ima ta čovek zmirom Boga na jeziku, da se čudim, ker ne razumem, kaj to pomeni. Jaz ne poznam Boga, poznam le človeka. No, sosed je pomigal z brado. Poslušam, poslušam, noge mi drevene. Gospodar zopet pomiga z brado in reče...

Mislite, da ne razumem, kaj govore takšne gospodarji? Prav dobro razumem. Takile govore zmirom o slabi letini ali pa o lepem čednostnem življenju. Kadar govore o slabi letini, mislijo na svoje polne žitnice, kadar govore o lepem čednostnem življenju, imajo v mislih grešne in nečiste namene.

— Sosedov pes se je odtrgal in stekel. Živoder ga išče, vsak ga ima pravico ubiti!

Meni se stemni pred očmi. Planem od okna proč in hitim naravnost domov. Vežna vrata so bila še odprta, na pragu je sedel gospodar. Ližem mu roke, skačem pred njim in migam z repom, kolikor morem. Tako se

namreč pes prikupi svojemu gospodarju. Izprva se gospodar brani in me brca, jaz ne odneham, ker mi gre za kožo. Naposled se umiri, ko vidi, da nisem stekel in da ne grizem. Pograbi me za vrat in me priklene. Samega veselja sem lajal dolgo v noč, potem sem zlezal v svoj brlog in sladko zadremal.

Drugo jutro je prišlo spoznanje. Ali je vreden svobode suženj, ki se prostovoljno vrača v sužnost? Ta misel me je zapekla. Čemerem sem se stisnil v brlog in se bridko kesal. Vsi domači so me prišli pogledati, gospodinja mi je prinesla jesti. Pogladi me je po glavi in je dejala: »Kod si se klatil, fakin kosmati?« Ganila me je taka ljubeznivost; proti svoji volji sem se ponižno potuhnil, oj, ni je mogoče zatajiti pasje nature! Pes ostane pes, če pride še do takih spoznanj. Še bolj mi je uga-jalo, ko je prišla Štefica, domača hči. Sklonila se je k meni, za ušesa me je pograbila. »Zakaj si nam ušel, ko te imam tako rada!« Zakaj bi me imela rada? Ampak občutil sem, da se mi širi srce in da ji moram storiti nekaj na ljubo. Ližem ji roke, grizem ji prste tako narahlo, da je ni bolelo in da je mogla spoznati mojo naklonjenost. Smehljala se je otročje, poredno me je dražila, nazadnje pa položila glavo na mojo in se je stisnila k meni, da mi je bilo zopet toplo pri srcu. Trepetal sem v tistem veselju in zrl kakor ona po beli hiši. Dokler se ni prikazala na pragu mati, hudo okrogla ženska, ki je karala svojo hčerko, rekoč: »Kako si ti otročja, Bog se usmili! Osemnajst let, pa še tak otrok!« — »Ko ga imam tako rada, mama!« je zažvrgolela, kot lastavica, ki urno leta. Črne oči je imela, po licu je bila vsa bela, ustca pa so bila rdeča in tako sladka. Nekoč v svojih mladih letih sem videl že takega dekleta. Pa je bilo ošabno in me je pretepalo, dokler je nisem ugriznil. Štefica ni taka, kar pomnim, sva se zmirom razumela. Torbico sem ji nosil v šolo, v gozdove sem jo spremljal, kadar je šla nabirat jagod. Nekoč sem imel celo čudne misli zavoljo nje. Želel sem si bil nekoč, da ne bi bil pes, ampak mlad fant, da ne bi lajal, ampak govoril kot ljudje.

In še več sem mislil. Oženil bi se ž njo in bi gospodaril na njenem domu. Ampak takrat sem bil mlad, čil in zdrav, videl sem še na obe očesi. Mladost pa gleda zmirrom z obema očesoma, pa ji še ni dovolj, še tretjega si želi časih . . .

II.

Pes sem, čisto navaden in ciničen pes, žalostna je moja zgodovina. Moja mati je bila kosmata psica, renčava in požrešna kot volk. Vrgla nas je na slamo, mene in dva brata, ki so ju pa odnesli ljudje, mati je rekla, utopili. Bolje tako, obžalujem, da niso mene. Življenja ne bi poznal, sužnosti grenke ne bi bil okusil nikoli. Nekaj tednov sem se plazil po materinem trбуhu, potem me je prodala kmetica v mesto. Stara, krivonosa in silno suha ženska si je dala opraviti z mano; od jutra do večera me je božala, kavo mi kuhala, z mlekom me pitala. Oblekla me je v črni plašč, krog vratu mi je obesila zvončke, da je zabingljalo, če sem se zganil. Dobro se mi je godilo takrat. Veliko sem spal in veliko žrl, rastel v milosti božji in starki v dopadajenje. Po ves dan sem ji sedel pred nogami, ona pa je počivala v naslanjaču, nekam gledala, nič govorila, le zakašljala je časih. Privadil sem se je bil in bilo mi je hudo, ko se je nekega popoldneva zrušila na tla. Otepala je nekaj časa z rokami, trepala čudno z očmi in je umrla. Cvilil sem in lajal, ker me je bilo strah. Zakaj zdelo se mi je, da se premiče po sobi bela pošast. Prihiteli so ljudje in so jo odnesli, mene pa obrcali in me napodili na ulico. Velik sem že bil, močan sem že bil in pravzaprav vesel, da sem prišel na svetlo. Potepal sem se po mestu, norel za psi in se pogovarjal ž njimi. Takrat sem skusil, kaj je glad. Bog sam mi je priča, da nisem hotel krasti, ampak lakota je divjala po mojem želodcu. Zato sem kradel. Nekje na vratih je viselo volovsko stegno, ne vem, če je bilo volovsko, ampak rdeče je bilo in meso je bilo. Zasadil sem zobe v to meso in sem občutil nebeško slast. Toda ko je bila

ta slast najslajša, sem začutil drugo slast, ki je pa bila bridka in vsa hudičeva. Padalo je po meni, da so mi pokale dlake. Toda pobegnili nisem, grižljaja ostavil nisem. Zaničljivo sem pogledal in videl debelega moža, ki je kričal, da je zvenelo: »Kuže tatinsko«. Gledal sem mu naravnost v oči.

»Uboga, brezdomovinska para«, je dejal mesar in me je pograbil za vrat. Dal mi je žreti, ker sam mu se dopadel. In potem sem ostal pri njem.

Mesarski psi so navadno robati in nič kaj prida psi. Jaz pa sem imel vzgojo in sem kolikor toliko pazil na dostojanstvo. Kadar sva gnala s pomočnikom neumno vaško tele v klavnico, nisem bučal nad njim, ampak sem mu lepo prigovarjal, da bi stopilo urnejše. Da ga peljemo v klavnico, tega nisem povedal nobenemu, ker mi je bila silno prijetna zavest, da jaz takoreč soodločujem o smrti nedvednega telička. Žival je časih počloveči, kakor se človek časih poživiniči... Da, da! Pri mesarju pa nisem bil dolgo. Prišli so vroči pasji dnevi, prvič mi je zavrela kri. Mesarju sem pobegnili in — živelo se je po pasje. Kjerkoli in kadarkoli!... Bog ve kod po širnem svetu se klati moje pasje seme. Trikrat v življenju nas pogleda usoda jasno v oči. Ob našem rojstvu, potem v vročih pasjih dneh, tretjič v sivi starosti, ko obnemorejo stari udje in ko naše oči že slabo vidijo. Tretjič najhujše, ker se nam zarije na dno duše neki satan, ki venomer našteva — kaj grehe? — ne, ne, ampak priložnosti, ki smo jih zamudili v naši mladosti, zamudili in premalo grešili. In potem, kaj vse nisem bil! Od mesarja sem zablodil k ciganom, od ciganov k razbojnikom, od teh k kmetavsom, ker se še pri njih živi najljepše. Policajni pes nisem bil nikoli.

In zdaj sem tu. Že osem let, že devet, že dolgo časa.

Moja pasja hišica postarala se je z mano. Deske so ji počrnele, na strehi malone strohnele, gospodar se ne zmeni, da bi je prenovil. Bledo hlapče, edini možki razen gospodarja, jo je zadnjič ogledoval. To hlapče, kako ga

imam rad! Zakaj vsak večer, predno zleze na seno, me pogladi in mi reče: »Ti si pes, jaz pa sem človek! Kak razloček med nama sužnjema?« In ga ne razumem. Vem, da se mu ne godi dobro, da gospodar renči nad njim, da ga gospodinja hudo gleda, ampak dve nogi ima in priklenjen tudi ni, čemu ne odide! Ljudje bi radi vse imeli, blede moje hlapče, kam si se zagledalo, kam si zasanjalo? Štefica je res čedno dekle, ampak letel boš čez prag, kot je letel lani tvoj prednik, lisičjegledi Jaka.

Ali ne? Kaj se plaziš tiho po lestvi, ko se je storila noč, temnejša od Šteficih oči, tišja od gozdnih senc, kaj se oprijemlješ zidov in tapaš po mraku? Ali si tat? Zakaj obstojiš in nemiren poslušáš, ako zavzdihne v hlevu sanjajoča krava, ako povzdignem glavo in zarenčim? Bogme, če imaš hudobne namene!... Toda ne! Kaj trkaš na okno, kjer se podnevi solnči bela lilija, kraj nje rožmarin, kraj njega druga mi neznana cvetka! Če vajuješ, zakaj ne zaučeš, da ti odgovorim z veselim laježem? Čuj, ali se ni odprlo okno, ali ne vidim nekaj belega, ali ne čujem šepeta, dolgih kramljanj, še daljših slovesov! In potem, pokaj posedaš pri meni dolgo v noč in mi pripoveduješ sladke skrivnosti svojega srca!... »Odklenil te bom in z mano pojdeš čez hribe, doline, v široki daljni svet. V naročju bo spala mi Štefica drobna, kakor spi zemlja v naročju temne noči. In ti boš tekel pred nama, ljubi moj pes, poiskal boš kraje jutrove. Še predno bo solnce raslo na vzhodu, iztešem kolibo za naju, za tebe, ljubi moj pes. Z mahom in cvetjem posipljem ležišče za svojo kraljico... ah!« Zakaj povešáš glavo in si ruvaš lase in škriplješ z zobmi? Vemo, vemo! Spat pojdi, ubožček, jutri te čaka črnega dela beli dan.

III.

Tako sedim torej tukaj pred pasjo hišico in zijam okoli sebe. Od tistega jutra, ko je spoznanje obsenčilo moje srce, mi je življenje grenko, mučno, nobenega žarka ni da bi me ogrel. Mori me pasje dolgočasje. Vrabci si

mi upajo že do nog, sedajo mi na glavo, žegečejo me in pikajo po ušesih z drobnimi kljunčki. Kokošji poglavar se predrzno ustavlja pred mano in kokodače čudenja nad mojo žalostjo. Ljudje, ki prohajajo mimo, dolgi slokonogi kmetje, se me spomnijo mimogrede z opazko: Časih je imel ostre zobe! Časih je lajal in grmulil, če si mu pokazal prst...« Ne zmenim se za nikogar več, svoje molitve celo zanemarjam. Časih sem lajal solncu v pozdrav, kadar je predrlo jutranjo zarjo; zvečer, ko ja zahajalo. Zdaj si skoro ne upam. Zakaj zdi se mi, da je moj glas hripav, tuleč in volčji, in da bi se ga prestrašilo solnce. In Štefica bi me morda ne ljubila več, njeno ljubimčkanje bi izostalo, tega pa ne bi prenesel.

Vsak dan pričakujem, da me gospodar zapodi; kadar me vidi, se mu pogledi stemnijo, lica zmrače, njegove težke kmečke škornje prebridko občutim. Radoveden sem, kako bo končalo. Ali me ubije s kolom, ali ustrelj s svojo staro puško, ki jo je zadnjič kaj sumljivo pregledaval, in me potem pokoplje za kozolcem! Nemara pa me nekega jutra odklene in obrca ter me napodi po svetu. Oj, že vidim samega sebe, kako cvilim bolečin in dirjam opotekajoč se čez travnik. Ponižno bomo povесili repek in iskali križemsvet neumnega oslička, ki bi nas redil.

Žreti mi ne dajo več, gospodinji se je priljubila mačka; njo pita in njo kliče, kadar je kosilo pripravljeno. Če ne bi bilo Štefice, poginil bi lakote. Ona mi skrivaj privošči grižljaj, kolikor more, ubožica. Oj ta deklica! Zakaj nimam človeškega glasu, da bi ji rekel hvala. Da bi ji s solzami v očeh oblizal drobne ročice in v joku izpregovoril besedico hvala. Tako pa mislim, da smatra vse znake moje hvaležnosti za navedno pasjo ponižnost.

Družinski dogodek mi je dal onega dne veliko misliti. Gospodar je oral ne daleč od doma. On je brazdil hlapče je gonilo konje. Brazde so rasle, črne brazde, kadilo se je od njih. Vrane so brskale za črvički. Hodila sta gor in dol in nihče ni zinil besede. Na prag je prišla Štefica in je gledala po njivi. Mislim, da je gledala fanta, ki je tako vitek in lep korakal ob konjih. Videl sem, ko

so se ji zabliskale oči; nasmehnila se je in zapela pesem. Zdi se mi, nekaj od rožmarina. Tedaj se je fant ozrl. In kakor se je ozrl, je potegnil nehote vajeti k sebi, da sta poskočila konja in sta spremenila tir. Gospodar je bil menda sam zamišljen in ni držal pluga čvrsto. Brazda se je skrivila in plug je pokazal svoj svetli rilec kakor krt, kadar pririje z gobčkom iz zemlje.

— Eha—a—a! Stoj! je zaklical fant in je ustavil konje.

— Hudič nerodni! je zaklel gospodar in je izdril otiko.

— Saj ni nič hudega, brazda še ni dolga, ga je skušal tolažiti hlapec.

— Dam ti jaz, nič hudega, cepec pritepenski!

Zavihtel je otiko, in predno se je fant izognil, je padla po njegovi glavi. Opotekel se je in se je zrušil po dolgem čez brazde.

Štefica je zavriskala. Njen krik je bil tako bolésten in tako pretresljiv, da me je spravil na noge. Zdi se mi, da je tako zavpila prepelica, ko sem ji nekoč odnesel mlade. Stekla je čez travnik, čez brazde mimo očeta in se je vrgla na fanta. Ni se ga sramovala, svojega fanta, četudi je bil reven hlapec...

In potem so se godile same zanimive reči. V tistih dneh sem pozabil na lastno nesrečo in sem opazoval človeški rod. Prilezli so ljudje, ki jih še nisem videl nikoli, in so si dali opraviti krog naše hiše. Mrtvega fanta so položili v nekak črn zaboj in so ga odnesli še tistega popoldneva. Luč so nosili pred njim, in za njim je šla dolga vrsta ljudi, ki so godrnjali svoje molitve. Odkod so se vzeli vsi tisti ljudje? Zakaj so išli za pogrebom, ko so vendar domači ostali doma? Gospodar je sedel na hišnem pragu in se je praskal po glavi. Od časa do časa je vstal, stopal je semtertja in je tarnal: »Joj, joj!« Potem pa je naenkrat zamišljen obstal in je položil roko na čelo. Kaj je mislil, kaj je preudarjal?

Prišla je noč in mi je ukazala spati. Zlezal sem v svoj brlog in sem zatisnil oči. Prišle so sanje, sanje o vročih

pasjih dneh, o travnikih, s solncem politih in z biserno roso. Vrag vedi, še zdaj na stare dni ni mirna mi kri, ko sem vendar zadosti v življenju divjal. Toda zbudil sem se sredi noči, čudno vršenje me je zbudilo.

Pogledam in vidim, temna je noč. Zvezde migljajo sicer, ampak lune ni videti niti nad hišno niti nad streho kozolčevo. Nemi netopirji letajo krog oglov, spuščajo se visoko, spet nizko, netopirji, neumne živali. Vedno bližje me straši žvižganje čuka, skovikanje sove se čuje odnekod. V Štefičini izbi brli še luč, preko rdečega zagrinjala švigne senca, enkrat, dvakrat; okno se stemni. Čudno ihtenje prihaja iz hiše, počasi in redno, kakor da bi curljala voda. Zdi se mi, da nekaj lazi po tleh, gomazi in išče, pa ne more naprej. Krastača bo menda, si mislim in se obrnem proč, ker čudno smrdi ta gnusna žival. Ampak kaj vidim? Kaj se je vzdignilo iz tal je izginilo v vežnih vratih? Kat črna senca je bilo, temnejša od same noči. Praskeče in grgra, nekaj šumi, toži, vzdihuje. Vežna vrata se tiho odpro. Zagledam gospodarja. Ne, ni sam, nekdo stoji kraj njega, drži ga za roko. In ta nekdo se zdajpazdaj zasveti, zablješči kakor riba, kadar se prevrne v vodi.

Počasi se bližata. Kakor bolnik, ne, kakor tat stopa gospodar proti kozolcu. Kadar se spremljevalec zaiskri, vidim in ga ne poznam več svojega gospodarja. Divje, nič človeške oči ima, lase razmršene in v gube nabrano čelo. Pod kozolcem se ustavita. Spremljevalec mu pokaže tram, gospodar priveže vrv na njega in potem sebi krog vratu. Zaziblje se in neznanec se mu obesi za noge.

IV.

Kaj me briga, če se je obesil čovek? Sam naj gleda, jaz pa se ne bom vznemirjal zavoljo njega. Ampak kdo je bil tisti neznanec? Zibal ga je do belega dne, mojega gospodarja, ob belem dnevu pa je izginil. Ali so me varale oči? Mogoče, slabo vidim... Če je bil satan, tedaj je odbilo tudi meni. Prišel je in je opravil dva posla na-

enkrat; enega do konca, drugega na pol. Naj! Meni je čisto vseeno.

In zopet so se godile zanimive reči! Ljudi je navrelo toliko, da so se komaj izogibali drug drugemu. Opoldne pa se je zgodil čudež. Prizibala sta se moža, s puško na ramah, z nožem ob strani; na glavi sta imela svetlo čelado z ostro, svetlikajočo ostjo. Takih ljudi se bojim in ne maram, da bi me videli. Zatorej zlezem v svoj brlog in opazujem skozi špranjo. Moža sta najprej pregledala obešenca, potem so ga sneli, onadva sta pa nekaj zapisala in sta se zopet odzibala. Gospodinja je jokala, Štefica je jokala, obe sta pozabili na mene, jaz pa že dva dni nisem žrl. Štefici odpustim, gospodnji pa ne; gospodnja bi morala vedeti, kaj mi gre na stare dni.

Ko so ga odnesli v črnem zaboju, sem se zagnal in sem zalajal. Trd je bil moj gospodar, ampak poštenjak, so govorili ljudje. Zdaj, ko me ne bo več suval, jim lahko pritrdim in dodnem, da ni bil spravljen z Bogom. Naj ljudje verjamejo, da je pogubljen, zakaj, če ne bi se bali pekla, balo bi se jih peklo. Sicer pa je bil gospodar v resnici pogubljen. Saj se je po pogrebu vlila taka ploha, da je bilo naenkrat vse v vodi. In potem je lilo tri dni in tri noči, vihar se je vrstil za viharjem, dokler niso izstopile vode. Vse belo je bilo naokoli. Četrtega jutra so se oblaki vzdignili in solnce je zopet pogledalo na zemljo.

Štefice nisem videl ves čas po pogrebu. Zato sem jo milo pogledal, ko se je pokazala na vratih. Uboga deklica me je razumela in mi je prinesla hrane. Potem je hodila po dvorišču gorindol in se je ustavila pred svojim oknom. Nekaj časa je zrla svoje rože, potem jih je po časi izruvala in je nazadnje razbila še lončke ob zemljo. Prikazala se je mati in je gledala njeno početje. Hudo je gledala in črn robec je imela na glavi.

— O le pomeči jih, rože, je rekla. Saj bi ti bile samo na sramoto, ničvrednica!

— Vsega si kriva ti! Da se nisi spečala s hlapcem dotepencem — Bog mu daj večni mir in pokoj — bilo bi vse dobro. Vsega si kriva ti!

Štefica je molčala.

— Tako pa je postal ošaben in je nemara rekel očetu na njivi: »Oče, dajte mi Štefo za ženo, posestvo prepisite na mene. Saj je med dekletom in menoj že vse po domače... Če hočete, da Vam bo krst na veselje, dajte mi Štefo za ženo!« Tako je nemara rekel, in stari se je razjezil ter je v jezi udaril! —

— Ni res, tega on ni rekel! je kriknila Štefica in je zajokala.

— Kaj jaz vem, če je rekel ali ni rekel. Ampak!...

In mati je povedala nekaj, česar nisem natanko razumel. Videl sem pa, da je tista beseda Štefico silno potrla. Vrgla se je na zemljo in je jokala. Ne vem, če je bil to jok, zakaj treslo jo po vsem životu, in valjala se je kakor blazna.

— Kaj vpiješ? Zdaj je itak vsemu kraj, Bog nam odpusti grehe! je vzdihnila stara ledeno in je izginila v hišo.

Če bi bil jaz človek in ne čisto navaden in ciničen pes, vem, da bi živel drugače, nego živijo ljudje. Tudi če ne bi imel mestne vzgoje, bi v jezi ne ubijal človeka, ne bi se obešal strahopetnosti, otroka svojega ne bi ubijal z zlobo in s sovraštvom. Sicer sem pa že rekel, da se človek časih poživinči, kakor se nasprotno žival časih počloveči. Taki so krščanski ljudje: Božjo besedo poslušajo samo zategadelj, da pokrijejo ž njo satana. Mi psi smo boljši! Sram me je skoro, ampak resnica je, da sem kregal samega sebe tisto popoldne, rekoč: »Kužek, kužek, kaj se je zgodilo s tabo? Odkod naenkrat solze, odkod usmiljenje, ki ti je leglo na srce kakor tvoja lastna žalost? Štefica je res dobro dekle, ampak ona je človeškega rodu, kaj te briga njena bridkost?« Tako sem se kregal in se premagoval vse popoldne. Šele proti večeru se mi je posrečilo pregnati usmiljenje in poklicati jezo, ki mi je bolj povolji. Renčal sem in cvilil, skušal sem celo zalajati. Oh, trgal bi, grizel bi, klal in mesaril, kaj, koga?

Ponoči je prišla k meni Štefica in je sedla na streho mojega brloga. Vzela me je na kolena in me je pritiskala k sebi. Vsa vroča je bila. Nič več ni jokala. Ampak je gledala uprto z izbuljenimi, črnimi očmi.

»On me je izdal? On da je povedal očetu, jaz da sem kriva te strašne nesreče?« ...

»Kam naj grem, kam se naj skrijem, prokletnica? Moja sramota, moj greh je ubil očeta, ubogega fanta je spravil v grob ...«

Neumnica! Za prvo, ti nimaš nobenega greha; za drugo, fanta ti je ubil oče, za tretje, oče se je obesil sam! Tako bi ji bil razložil, če bi imel človeški glas.

Dolgo je sedela na strešici in je strmela pred se. Potem pa je naenkrat hlastno vstala, me odklenila in mi je rekla: »Z menoj pojdi, ta hiša je prokleta.«

Slutil sem, kam naju pelje pot, katere ni iskala. Kar naravnost sva šla in prebedla vse mlake do potoka. Potok je šumel bahato kot zmirom, kadar ima veliko vode. Štefica se je zagledala vanj, kot bi se ga bila prestrašila. Potem se je naenkrat prekrižala in se je zagnala v vodo.

Videl sem, kako so se razgrnili kalni valovi, se zasmeljali, zapluskali in jo pokopali. Njih škodoželjni nasmeih me je raztogotil; skočil sem za njo in jo iskal po globočinah. Našel sem njene kite, zagrabil jih z gobcem in sem skušal na površino. »Je že naša«, so se smejali valovi, skušali me potopiti; silno so vlekli za zadnje noge. Zbral sem vse svoje moči in sem se zagnal na površino. Štefica je bila zelo težka, valovi zelo hudi in ljubosumni zavoljo njene lepote. Komaj, komaj sem jo privlekel na breg. Potem sem divjal domu in praskal na vrata.

V.

Prehladil sem se bil v potoku in zdaj imam poleg slabega vida in sive starosti še prehlajeno kri. To me pokoplje, že vidim, konec se bliža.

Tudi Štefico so odnesli pogrebci in so drdrali svoje molitve, pobožno in glasno, kot še nikoli. Ko so se vrnili, so se napili in potem veselo popevali. Gospodinja sama je bila bolj dobre nego žalostne volje.

Ta ženska se redi; v bokih postaja širja, v glasu močnejša. Tisti vdovec skopuh, ki mi je bil nekoč privoščil živoderja, stopari krog naše hiše in gospodinjo nagovarja:

—Mica, ali pojdeva v nedeljo k šesti ali sedmi maši? Mica, kako si postavna, Mica!...

Skoro vsak dan prihaja slokonogi dedec in hvali postavno Mico.

Loteva se me pasje dolgočasje. Po vse dni prešpim, v temnih nočeh pa se sprehajam semtertja. Časih se mi zdi, da vidim bele sence, ki se plazijo krog hiše. Za Štefico pa vem, da je prišla enkrat k meni. Sedla je na mojo hišico in kakor tisto noč pred svojo smrtjo, me je vzela na kolena in me je božala z mehкими rokami. Ko je izginila, sem tulil, zavijal z odprtim, visoko povzdignjenim gobcem. Netopirji so se poskrili, čuki se prenehali s svojim nesramnim žvižganjem.

886.3.09 18/19

886.3 - 82

Sadržaj.

	Strana
Dr. Ivan Tavčar	5
Moj sin	8
Cesar Leopold I. v Ljubljani	14
Janez Trdina	27
Jutrovica	29
Zakleti oreh	34
Fran Maselj (Podlimbarski)	43
Vojvoda Pero in perica	45
Fran Milčinski	59
Kratkočasna igra o prostoru za pesnikov spomenik	61
Fran Govékar	69
Mlaj	72
Ivan Cankar	79
Zgodba o Šimnu Sirotniku	84
Fr. Ksaver Meško	127
Mir božji	129
Fr. Sal. Finžgar	137
Nad petelina	140
Rado Murnik	153
Ata Žužamaža	155
Cvetko Golar	169
Čebelarjev greh	170
Milan Pugelj	183
Osat	184
Dr. Ivan Lah	205
Njiva	207
Alojzij Kraigher	219
Konfrolor Škrobar	221
Dr. Anton Novačan	261
Pes	262

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

000155 ■

00000224915